JANE VAN LAWICK-GOODALL

În umbra omului

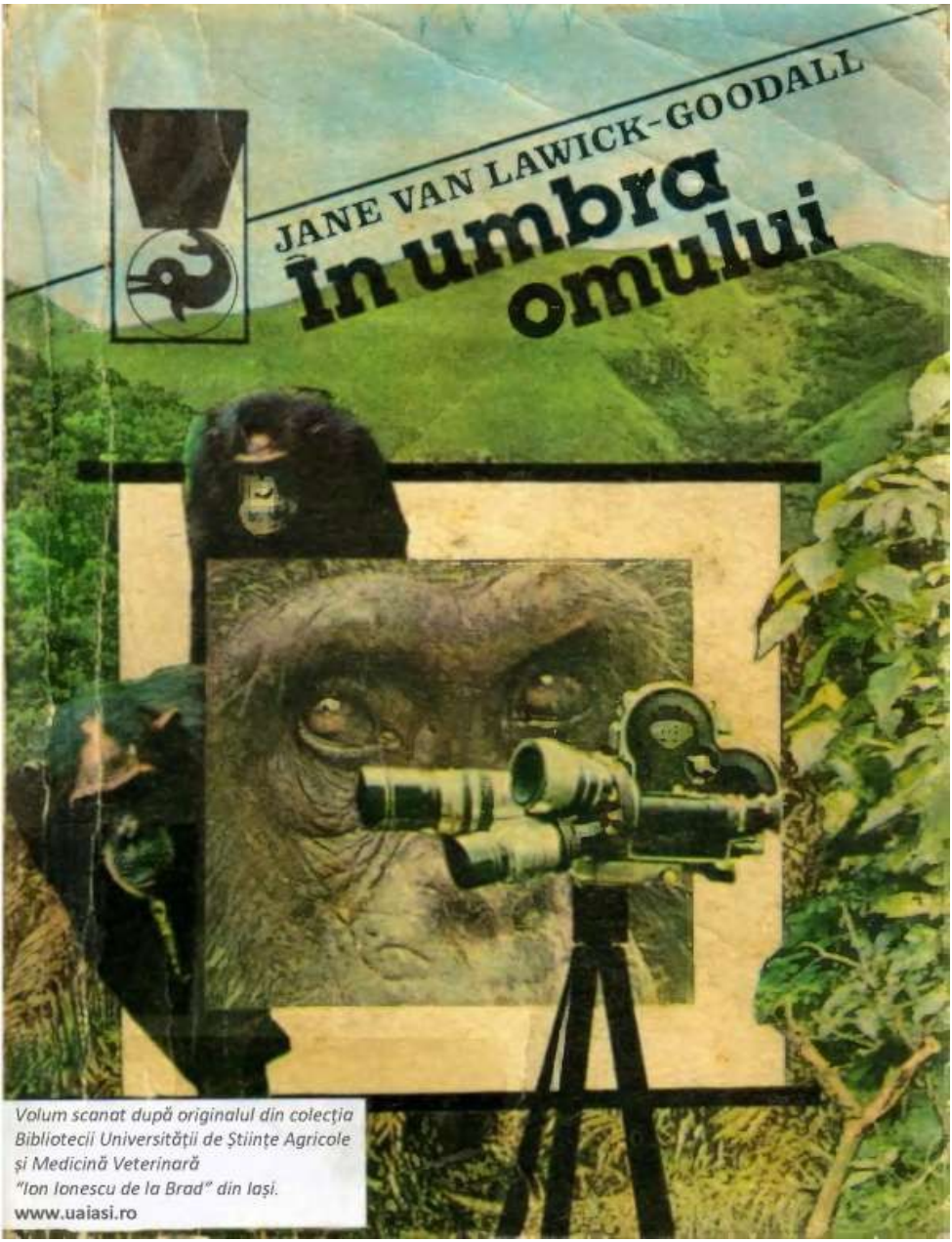

Volum scanat după originalul din colecția Bibliotecii Universității de Științe Agricole și Medicină Veterinară "Ion Ionescu de la Brad" din Iași.
www.uaiasi.ro

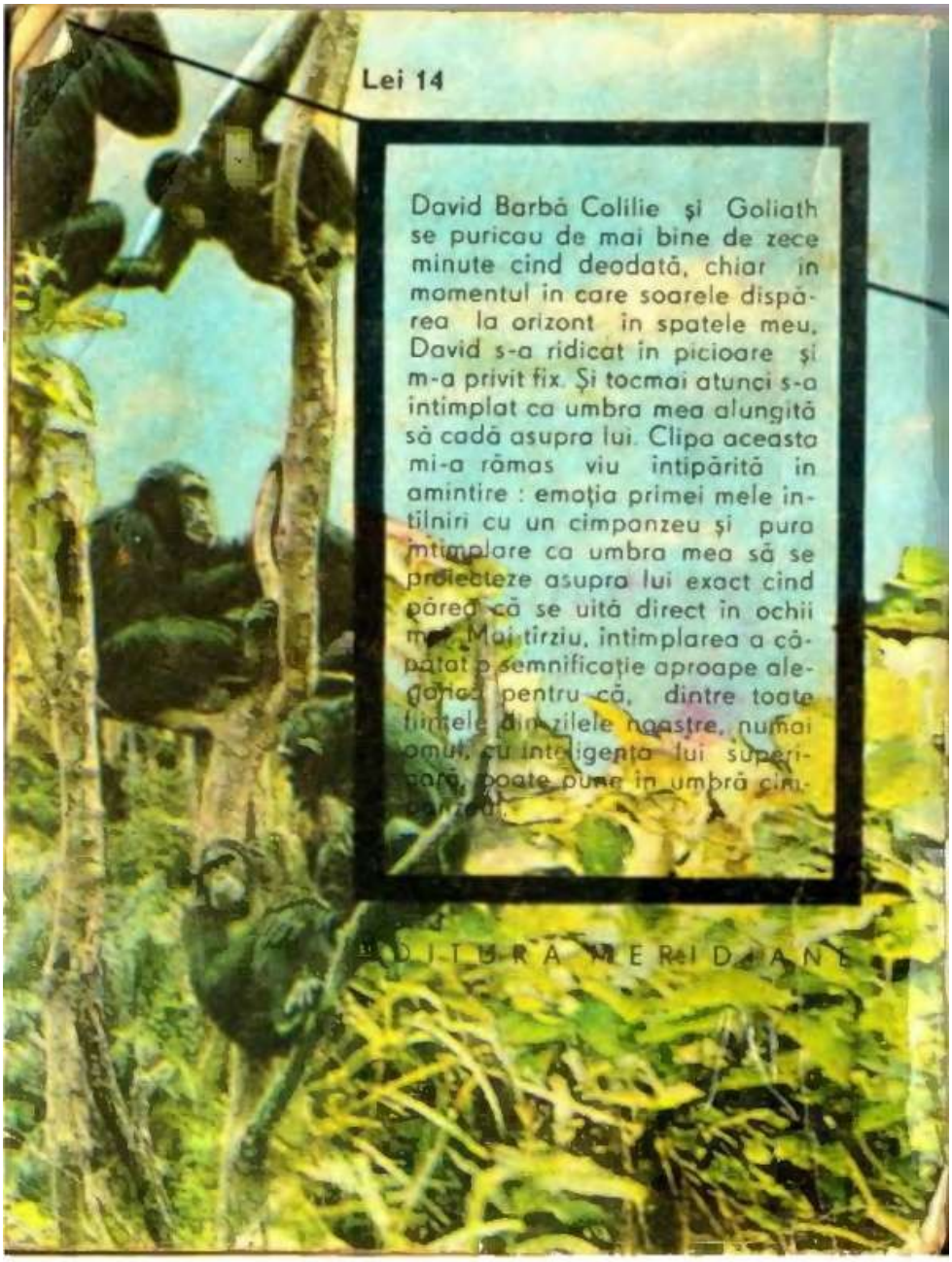

Lei 14

David Barbă Colilie şi Goliath se puricau de mai bine de zece minute cînd deodată, chiar în momentul în care soarele dispărea la orizont în spatele meu, David s-a ridicat în picioare şi m-a privit fix. Şi tocmai atunci s-a întîmplat ca umbra mea alungită să cadă asupra lui. Clipa aceasta mi-a rămas viu întipărită în amintire : emoţia primei mele întîlniri cu un cimpanzeu şi pura întîmplare ca umbra mea să se proiecteze asupra lui exact cînd părea că se uită direct în ochii mei. Mai tîrziu, întîmplarea a căpătat o semnificaţie aproape alegorică, pentru că, dintre toate fiinţele din zilele noastre, numai omul, cu inteligenţa lui superioară, poate pune în umbră cimpanzeul.

EDITURA MERIDIANE

JANE VAN LAWICK-GOODALL

ÎN UMBRA OMULUI

Traducere de
VERONICA FOCȘENEANU

EDITURA MERIDIANE
BUCUREȘTI, 1985

Coperta de
VASILE SOCOLIUC

Jane van Lawick-Goodall
In the Shadow of Man
© Hugo and Jane van Lawick-Goodall, 1971
William Collins Sons & Co. Ltd., London

Lui HUGO, VANNE și LOUIS
precum și memoriei lui
DAVID BARBĂ COLILIE

Capitolul I

ÎNCEPUTURI

Încă din zori urcasem și coborâsem pantele repezi ale munților și-mi croisem drum prin pădurile dese din vale. Mă oprisem de nenumărate ori să ascult sau să privesc prin binoclu ținutul în care mă aflam. Totuși nu văzusem, nici nu auzisem măcar un singur cimpanzeu cu toate că se făcuse ora cinci. Peste două ore terenul accidentat de la Rezervația Gombe Stream va fi învăluit de întuneric. M-am postat la locul meu preferat de observație, *The Peak* (Creasta), sperând să zăresc cel puțin un cimpanzeu pregătindu-și culcușul de noapte și astfel să-mi sfârșesc ziua de lucru.

Priveam o ceată de maimuțe în valea împădurită de dedesubt, când deodată am auzit strigătul unui cimpanzeu tânăr. Am cercetat înfrigurată cu binoclul copacii, dar sunetul se stinse înainte de a reuși să-l localizez și mi-au trebuit câteva minute bune până să-i zăresc pe cei patru cimpanzei. Cearta scurtă se isprăvise și mâncau cu toții în tihnă niște fructe galbene, asemănătoare prunelor.

Distanța dintre noi era prea mare ca să-i pot observa cu de-amănuntul așa că m-am hotărât să încerc să mă apropii. Am privit cu atenție copacii din jurul grupului: dacă aș reuși să mă cațăr în smochinul cel mare, fără să-i sperii, îmi spuneam eu, aș putea să am o perspectivă excelentă. Mi-au trebuit vreo zece minute să străbat distanța. Însă, în timp ce înconjuram cu băgare de seamă trunchiul gros și noduros al smochinului, mi-am dat seama că cimpanzeii dispăruseră; crengile pomului cu roade galbene erau goale. Mă cuprinse același vechi sentiment de amărăciune. Din nou cimpanzeii plecaseră pe nesimțite la apropierea mea. Pe urmă, brusc, inima mi se opri parcă în loc.

La mai puțin de douăzeci de metri de mine, doi cim-

panzei masculi stăteau pe pământ și mă priveau atent. Nu îndrăzneam să respir, așteptând s-o ia la goană cuprinși de o teamă bruscă, așa cum se întâmpla de obicei când mă pomeneam pe neașteptate față în față cu ei. Dar lucrurile s-au petrecut altfel. Amândoi au continuat să mă fixeze. M-am lăsat jos foarte încet și, după câteva clipe, cei doi au început să se purice unul pe celălalt în tihnă.

Îi priveam și parcă nu-mi venea să cred că e adevărat, când am mai văzut două capete de cimpanzei ițindu-se peste iarba de la capătul luminișului păduricii: o femelă și un pui. S-au lăsat repede în jos când am întors capul, dar au reapărut curând, unul după altul, printre crengile lăsate ale unui copac, la vreo patruzeci de metri depărtare, Stăteau acolo, aproape nemișcați, și mă studiau

De mai bine de o jumătate de an încercam să înving teama firească a cimpanzeilor față de mine, teamă care îi făcea să dispară în tufișuri ori de câte ori mă apropiam. La început, bineînțeles, o zbugheau chiar dacă mă aflam la cinci sute de metri depărtare, de partea cealaltă a râpei. Acum, cei doi masculi se aflau atât de aproape că parcă-i auzeam respirând.

Nu mă îndoiam că aceasta era clipa cea mai importantă de până acum. Fusesem acceptată de două creaturi superbe care se puricau în fața mea. Îi știam pe amândoi: David Barbă Colilie, căruia îi fusese întotdeauna cel mai puțin teamă de mine, și celălalt, Goliath, nu un uriaș după cum ar arăta numele, ci cu un fizic minunat și cu cea mai mare autoritate între toți masculii. Blana neagră avea un luciu mătăsos în lumina blindă a serii.

David Barbă Colilie și Goliath au stat mai bine de zece minute, puricându-se, apoi, exact înainte ca soarele să dispară la orizont, în spatele meu, David s-a ridicat și m-a fixat cu privirea; și, nu știu cum, umbra mea alungită s-a proiectat asupra lui. Clipa aceasta mi-a rămas vie în amintire: emoția primei mele întâlniri cu un cimpanzeu sălbatic și pura întâmplare ca umbra mea să cadă asupra lui David exact când părea că mi se uită direct în ochi. Mai târziu, întâmplarea a căpătat o semnificație aproape

alegorică, pentru că, dintre toate ființele din zilele noastre, numai omul, cu inteligența lui superioară, poate pune în umbră cimpanzeul. Numai omul poate arunca umbra destinului asupra libertății cimpanzeilor din pădure, cu armele pe care le posedă, cu așezările și ogoarele sale care se întind tot mai mult. În acea clipă, totuși, nu mă gândeam la aceste lucruri. Eram fermecată de David și Goliath.

Amărăciunea și disperarea pe care le resimțisem de atâtea ori în lunile dinainte nu mai însemnau nimic pe lângă fericirea pe care o trăiam când grupul s-a îndepărtat în cele din urmă, iar eu am coborât grăbită poteca întunecată, spre cortul de pe țărmul lacului Tanganyika...

Totul începuse eu trei ani în urmă, când l-am cunoscut pe Dr. Louis Leakey, binecunoscutul antropolog și paleontolog de la Nairobi. Sau poate începuse de mult, din fragedă pruncie. N-aveam mai mult de un an când mama mi-a cumpărat un cimpanzeu de jucărie, o păpușă mare, miloasă, care celebra evenimentul nașterii primului cimpanzeu în captivitate, la grădina zoologică din Londra. Cei mai mulți dintre prietenii mamei au fost îngroziți de idee, pronosticând că urâta creatură o să-i provoace copilașului coșmare; dar Jubilee (după numele real al cimpanzeului sărbătorit) a fost jucăria cea mai dragă și m-a însoțit în toate călătoriile din copilărie. De fapt, și astăzi mai păstrez jucăria cea veche.

În afară de Jubilee, încă de când am învățat să merg de-a bușilea, am fost fascinată de animalele vii. Una dintre cele mai vechi amintiri este aceea a zilei când m-am ascuns în cotețul strimt și înăbușitor ca să văd cum fac găinile ouă. Când am ieșit de acolo, după vreo cinci ore, dar triumfătoare, am descoperit că toată lumea mă căutase disperată, iar mama sunase chiar la poliție să-mi anunțe dispariția.

Abia după vreo patru ani, când împlinisem opt ani, m-am hotărât ca atunci când mă voi face mare să plec în Africa și să trăiesc printre animalele sălbatice. Cu toate că la optsprezece ani, când am absolvit școala, am urmat un

curs pentru secretare și apoi am avut două posturi diferite, simțeam foarte puternic dorința de a călători în Africa. Într-atât de puternic, încât, atunci când am primit o invitație de la o prietenă din școală să merg la ferma părinților ei, în Kenya, mi-am dat demisia chiar în aceeași zi de la slujba fascinantă pe care o aveam pe atunci la un studio de filme documentare și m-am angajat chelneriță în sezonul estival la Bournemouth, orașul meu natal, ca să pot câștiga banii pentru călătorie. Mă costa mai puțin dacă stăteam acasă.

,,Dacă te interesează animalele”, mi-a spus cineva la o lună după ce am ajuns în Africa, „ar trebui să faci cunoștință cu Dr. Leakey.” La vremea respectivă mă angajasem într-o muncă de birou plictisitoare, pentru că nu am vrut să abuzez de frumoasa primire de la ferma prietenei mele. Eram înnebunită să fiu cât mai aproape de animalele, care, pentru mine, reprezentau Africa. M-am dus să-l văd pe Louis Leakey la Muzeul de istorie naturală al cărui custode era pe atunci. Probabil a simțit că interesul meu pentru animale nu era p toană de moment, ci un lucru înrădăcinat în ființa mea, pentru că m-a angajat pe loc ca asistentă-secretară.

Am învățat multe cât am lucrat la muzeu; personalul de acolo se compunea numai din naturaliști pasionați, plini de entuziasm și fericiți să-mi împărtășească câte ceva din vastele lor cunoștințe. Mai presus de toate, am avut șansa ca, împreună cu încă o altă fată, să-i însoțesc pe Dr. Leakey și soția lui, Mary, într-una din expedițiile lor anuale paleontologice la Olduvai Gorge[1] pe câmpiile Serengeti. Pe atunci, când Serengeti nu fusese încă deschisă turiștilor, când la Olduvai nu se descoperiseră *Zinjanthropus* (Spărgătorul de nuci) și *Homo habilis*, regiunea era absolut izolată; nici pomeneală de drumuri, autobuze turistice și elicoptere care să treacă zilnic pe acolo Era ceea ce se numește o expediție în „jungla Africii”, așa cum visasem eu de mic copil.

Săpăturile au fost de-a dreptul fascinante. Câtă vreme

[1] Defileul Olduvai.

am îndepărtat vechile straturi de pământ sau de piatră de pe falia Olduvai ca să dezgropăm scheletele ființelor care trăiseră cu milioane de ani în urmă, munca a fost de rutină. Dar, din când în când, pe neașteptate, mă cuprindea un sentiment de venerație la vederea sau atingerea vreunui os pe care-l țineam în mână. Osul ăsta – chiar el – făcuse parte odată dintr-un animal viu, care respirase, care mersese și dormise, și-și perpetuase specia. Oare rum arătase el de fapt? Ce culoare de păr avusese; ce fel de miros avusese trupul lui? Astfel de întrebări îmi treceau prin minte – întrebări la care știința probabil nu va putea răspunde niciodată.

În cele câteva luni petrecute acolo, serile avuseseră un farmec deosebit pentru mine. Când se termina munca grea de peste zi, în jurul orei șase, eu și prietena mea Gillian, asistentă ca și mine, eram libere să ne întoarcem în tabără prin platoul arid, ars de soare, de deasupra defileului unde asudasem toată ziua. În anotimpul uscat Olduvai devine aproape un deșert dar, trecând pe lângă tufișurile țepoase, zăream deseori *dik-diks*, acele antilope miniaturale și grațioase, doar cu o idee mai mari decât iepurii. Uneori întâlneam câte o turmă de gazele sau de girafe, iar de câteva ori am văzut chiar și câte un rinocer negru mergând agale prin defileu. Odată ne-am pomenit față-n fața cu un leu tânăr; nu era mai departe de cincisprezece metri când i-am auzit mârâitul surd și l-am zărit de partea cealaltă a tufișurilor. Atunci am simțit pentru prima dată în viață ce înseamnă să-ți stea inima în loc. Eram jos, în defileu, unde vegetația este ceva mai deasă pe părți; ne-am tras înapoi, îndepărtându-ne încet, în timp ce el ne urmărea cu privirea și zvâcnea din coadă. Apoi, din curiozitate bănuiesc, ne-a urmat, în timp ce noi traversam defileul, spre întinderea fără arbori de pe partea cealaltă, cu intenția de a ieși la loc deschis. Când am început să urcăm, a dispărut în tufișuri și nu l-am mai zărit.

Cred că în această perioadă a hotărât Louis Leakey că eu eram persoana pe care o căutase timp de douăzeci de ani – adică cineva vrăjit de animale și comportamentul lor,

cineva care se putea lipsi ușor de binefacerile civilizației pe perioade mai îndelungate de timp. Spre sfârșitul ședерii noastre la Olduvai a început să-mi vorbească despre un grup de cimpanzei care trăia pe țărmul lacului Tanganyika.

Cimpanzeii se găsesc numai în Africa, unde se întâlnesc de la zona de păduri ecuatoriale de pe coasta de vest până la un anumit punct, la est de lacul Tanganyika. Grupul la care se referea Louis includea cimpanzei din varietatea estică sau cu păr lung. *Pan troglodytes schweinfurthi* după cum sunt clasificați de taxonomici. Louis le-a descris habitatul ca fiind muntos, accidentat și total izolat de civilizație. Mi-a vorbit despre răbdarea și pasiunea necesare celui care ar încerca să le studieze comportamentul.

Un singur om, mi-a spus Louis, încercase să facă un studiu mai aprofundat al comportamentului cimpanzeilor m sălbăticie. Dar Dr. Henry Nissen, care făcuse această muncă de pionierat, nu putuse să rămână decât două luni și jumătate în tabără, în Guineea franceză[2]. Louis spunea că nimeni nu se așteaptă să obțină rezultate prea importante în decursul unui interval de timp atât de scurt, și chiar și doi ani abia dacă erau suficienți. Mi-a mai spus multe atunci Louis, la prima noastră discuție. Îl interesa în mod special grupul de cimpanzei care trăia pe malurile lacului pentru că acolo fuseseră descoperite fosile ale omului preistoric și era posibil ca, înțelegând comportamentul cimpanzeilor de azi, să se mai lămurească câte ceva în legii Iută cu cel al strămoșilor noștri din epoca de piatră.

Pe măsură ce îmi explica, cred că mi-am dat seama unde voia să ajungă și, totuși, nu puteam crede că vorbea serios, când, după o pauză, m-a întrebat dacă aș dori să-mi asum această sarcină. Într-adevăr, deși era lucrul pe care îl doream cel mai mult, eram, fără. Îndoială, total necalificată să întreprind un studiu științific asupra comportamentului animalelor.

Totuși Louis știa exact ce face. Nu numai că a simțit că

---

[2] Nissen, H.W. (1931). *Un studiu asupra comportamentului cimpanzeilor în câmpie,* „Comp. Pgychol. Monog” 8. I-22.

nu era necesară nicio pregătire academică, ci că, într-un fel, dacă aș fi avut-o, ar fi putut constitui un dezavantaj. Avea nevoie de o persoană cu o minte lipsită de prejudecățile teoriilor, care să facă un studiu pentru simplul motiv că era împinsă de dorința autentică de cunoaștere; în plus, o persoană care să manifeste o înțelegere plină de tact față de animale.

În clipa în care am consimțit din toată inima și cu tot entuziasmul să pornesc la lucru, Louis și-a asumat dificila sarcină de a face rost de fondurile necesare. Nu numai că trebuia să convingă pe cineva de necesitatea studiului în sine, ci și că o tânără necalificată era persoana potrivită să-l întreprindă. În cele din urmă, Fundația Wilkie din Illinois, S.U.A.. a fost de acord să contribuie cu o sumă suficientă să acopere cheltuielile necesare – o barcă mică, un cort, costul transportului aerian, precum și al primelor șase luni de tabără. Îi voi rămâne veșnic nespus de recunoscătoare domnului Leighton Wilkie care, încrezându-se în raționamentul lui Louis, mi-a dat șansa să mă remarc.

La vremea respectivă mă găseam în Anglia, dar curând, auzind veștile, am făcut aranjamentele necesare să mă înapoiez în Africa. Oficialitățile guvernamentale din Kigoma, în a cărei regiune urma să lucrez, aprobaseră propunerea mea, dar nu erau de acord cu un lucru: nici nu voiau să audă ca o tânără englezoaică să trăiască singură în sălbăticie, fără un însoțitor european. Așa că mama, Vanne Goodall, care mai fusese în Africa câteva luni, s-a oferit să mă însoțească în noua mea aventură.

Când am ajuns la Nairobi la început totul a decurs bine. Rezervația de Cimpanzei de la Gombe Stream (acum Parcul Național Gombe), căminul grupului meu de cimpanzei, se afla sub jurisdicția Departamentului de vânătoare Tanganyika, iar Paznicul Șef de Vânătoare mi-a fost de mare ajutor, trimițându-mi autorizațiile necesare ca să pot lucra. În Rezervație. Mi-a trimis de asemenea multe informații folositoare în legătură cu condițiile de acolo – altitudinea și temperatura, felul terenului și al vegetației, animalele pe care aș putea să ie întâlnesc. Primisem vestea

că bărcuța de aluminiu pe care o cumpărase Louis ajunsese cu bine la Kigoma. Iar Dr. Bernard Verdcourt, Directorul Herbariumului African Răsăritean, s-a oferit să mă ducă împreună cu Vanne la Kigoma; putea să adune plante în drumul străbătut, cât și în regiunea Kigoma, prea puțin cunoscută din punct de vedere botanic.

Exact când eram gata să plecăm a apărut primul impediment. Comisarul districtual al regiunii Kigoma a trimis vorbă că printre pescarii africani de pe țărmul rezervației de cimpanzei s-au iscat neînțelegeri. Paznicul de vânătoare al regiunii se dusese acolo să lămurească lucrurile, așa că deocamdată nu puteam să mă apuc de lucru

Din fericire, pentru liniștea mea sufletească. Louis mi-a sugerat pe dată să încerc să fac un scurt studiu despre maimuțele *Cercopithecus pygerythrus* de pe o insulă din Lacul Victoria. Timp de o săptămână, Vanne și cu mine am înaintat leneș în șalupa cu motor, pe apele noroioase și puțin adânci ale lacului, spre insula nelocuită Lolue. Cu noi mai erau Hassan, căpitanul șalupei, și ajutorul lui, amândoi africani din tribul Kakamega. Hassan, care mai târziu a venit la rezervația de cimpanzei, este un om minunat. Întotdeauna calm și puțin semeț, este de neînlocuit într-o situație critică, și datorită umorului și inteligenței este un însoțitor grozav. Se afla în serviciul lui Louis de aproape treizeci de ani.

Am petrecut trei săptămâni încântătoare până să primim mesajul radio să ne întoarcem la Nairobi. Noaptea dormeam în șalupa ancorată la o oarecare depărtare de insulă, legănați de mișcarea blinda a lacului, în fiecare dimineață, chiar înainte de răsărit, Hassan mă ducea cu barca cea mică până la insulă și eu rămâneam acolo, observând maimuțele, până în amurg – sau chiar mai târziu, în serile când era lună plină. Pe urmă îl întâlneam pe Hassan pe țărmul lacului și el mă ducea înapoi la șalupă. La masa frugală, care de obicei se compunea din fasole fiartă, ouă sau cârnați din conserve, Vanne și cu mine schimbam noutățile zilei.

Nu e locul aici să vorbesc despre cele șaisprezece mai-

mușe din micuța mea trupă și despre comportamentul lor fascinant, pentru că scriu o carte despre cimpanzei. Dar acel scurt studiu m-a învățat multe – cum să iau notițe în timpul observației pe teren, ce haine să port, ce mișcări tolerează sau nu maimuța sălbatică din partea observatorului uman. Și cu toate că cimpanzeii au reacționat în multe privințe cât se poate de diferit, totuși cele învățate la Lolue mi-au fost de mare folos când m-am apucat de lucru la Gombe Stream.

Într-un fel, parcă regretam că sosise mesajul mult așteptat, căci lucrul acesta însemna să las baltă *Cercopithecus pygerythrus* tocmai când începusem să le deprind obiceiurile și să mă familiarizez cu diverși indivizi din grup. Nu e niciodată plăcut să lași un lucru făcut pe jumătate. Totuși, când am ajuns la Nairobi, nu m-am mai putut gândi la nimic altceva decât la emoția cu care așteptam drumul lung de 1 800 de mile până la, Kigoma și la cimpanzei. Aveam aproape totul pregătit încă înainte de a pleca pe insula Lolue, așa că nu ne-au trebuit decât câteva zile până să pornim împreună cu Bernard Verdcourt spre Kigoma.

Drumul în sine s-a desfășurat destul de monoton, cu toate că am avut trei pene de motor minore, iar Land-Rover-ul era atât de încărcat cu toate cele trebuincioase taberei încât se balansa primejdios dacă mărea viteza. Când am ajuns însă la Kigoma, prăfuiți din cap până în picioare, după trei zile de drum, am găsit orașul într-o stare de haos: de când plecasem de la Nairobi, în Congo, care se afla la vreo douăzeci și cinci de mile la vest de Kigoma, de partea cealaltă a lacului Tanganyika, izbucniseră vărsări de sânge și acte de violenta. Kigoma era înțesată de refugiați belgieni sosiți cu bărcile. Am intrat pe aleea străjuită de mangotieri, care reprezintă și strada principală a Kigomei, duminică. Totul era închis și n-am găsit nicio persoană oficială care să ne ajute.

Până la urmă, totuși, l-am găsit pe Comisarul districtual și el ne-a explicat, cu părere de râu, dar ferm, că nu aveam nicio șansă să mergem la rezervația de cimpanzei. Mai

întâi era nevoie să așteptăm să vedem cum vor reacționa localnicii din regiunea Kigoma față de tulburările din Congo. A fost o veste neplăcută dar nu prea aveam ce face.

Am închiriat fiecare câte o cameră la unul din cele două hoteluri existente, dar n-am avut parte prea mult de acest lux. Chiar în seara aceea a sosit un transport de refugiați și a fost nevoie de toate locurile pe care le puteau pune la dispoziție. Eu și Vanne ne-am înghesuit ca vai de lume în spațiul strimt care ne mai rămăsese după ce depozitasem tot calabalâcul din Land Rover. Bernard împărțea camera cu o familie de belgieni rămași fără adăpost, ba chiar i-am împrumutat proprietarului hotelului, hărțuit ca vai de lume, cele trei paturi de campanie pe care le aveam. Toate camerele erau înțesate, dar refugiații de aici trăiau ca în rai față de cei găzduiți temporar într-un hambar uriaș, care în mod normal era întrebuințai pentru depozitarea mărfurilor în drum spre sau dinspre Congo. Acolo dormeau cu toții unul lângă altul, pe saltele sau doar pături, și se înșiruiau în cozi de sute de persoane așteptând puțina mâncare pe care era în stare Kigoma să le-o ofere.

Nu peste mult timp, Vanne, Bernard și cu mine am făcut cunoștință cu un număr de rezidenți din Kigoma. Bineînțeles, ne-am oferit să-i ajutăm cu ce puteam și au acceptat plini de recunoștință. În a doua seară petrecută la Kigoma, noi trei și alți câțiva am făcut două mii de sandwich-uri cu pastă de carne. Le-au depozitat pe niște pânze umede în cutii mari de tablă, și le-au transportat în hambar. Mai târziu, i-am ajutat să le împartă refugiaților supă, fructe și ciocolată, țigări și băuturi. De atunci până azi n-am mai fost în stare să mă mai uit la o cutie cu pastă de carne!

Două seri mai târziu cei mai mulți dintre refugiați au plecat, cu diverse trenuri suplimentare, spre capitala Tanganyikăi – Dar es Salaam. Agitația cea mare se terminase, dar noi tot n-am primit permisiunea să plecăm la rezervația de cimpanzei. Ne simțeam cu toții cam deprimați. Fondurile pe care le aveam la dispoziție nu ne permiteau mie și lui Vanne, să stăm la hotel, așa că ne-am

hotărât să ne instalăm cortul undeva pentru o perioadă de timp. Când am întrebat unde anume aveam voie, am fost îndrumate spre terenul închisorii din Kigoma! De fapt nu era chiar atât de sinistru pe cât s-ar părea pentru că terenul de acolo era foarte bine întreținut, cu vederea spre lac și, în acea perioadă a anului, citricii din jur se aplecau de greutatea portocalelor și mandarinelor parfumate. Totuși noaptea țânțarii erau cumpliți.

În acest interval de inactivitate impusă ne-am familiarizat cu orășelul Kigoma foarte bine – seamănă cu un sat după tiparul american sau european. Centrul activităților se găsea pe țărmul lacului unde portul natural oferea locuri de ancorare vaselor care străbăteau lacul spre Burundi, Zambia, Malawi și-l traversau spre vest, spre Congo. Lângă lac se află și birourile administrative guvernamentale, secția de poliție, gara și poșta.

Unul dintre aspectele cele mai fascinante ale oricărui orășel african este piața viu colorată de fructe și zarzavaturi, unde mărfurile; se vând în grămezi mici, fiecare dintre ele fiind numărat și socotit cu strictețe. În piața din Kigoma am observat ca negustorii mai înstăriți stăteau la umbra unor copertine întinsa pe stâlpi de piatră; ceilalți stăteau direct pe pământul roșiatic din mijlocul pieței, cu mărfurile ordonat înșiruite pe pânză de sac sau chiar pe jos. Se găseau din abundență banane, portocale galbene și verzi, roșcove zbârcite și vișinii, sticle și căni cu ulei de gătit roșiatic și lucios, extras din fructele palmierilor.

Kigoma se mândrește cu o singură stradă principală care șerpuiește urcând de la centrul administrativ spre partea importantă a orașului. De ambele părți este străjuită de mangotieri înalți și nenumărate prăvălioare sau *dukas* cum se numesc ele în toată Africa de est. Am rămas uluiți, plimbându-ne prin Kigoma, cum de rezistă toate aceste magazine mărunte care, aparent, vând aceleași mărfuri. Vedeam la tot pasul mormane de ceainice și oale, teniși și cămăși, lanterne și ceasuri deșteptătoare. Cele mai multe dughene căpătau o notă de veselie de la materialele viu colorate, tăiate în pătrate, numite Kangas,

și care se vând două câte două femeilor africane.

Un pătrat se înfășoară în jurul trupului pe sub brațe și atârnă până mai jos de genunchi, iar celălalt se întrebuințează ca basma. În fața câtorva *dukas* erau croitori care lucrau la mașini de cusut cu pedală, iar în fața unei prăvălii de pantofi, un indian bătrân se slujea și de picioare ca să țină pielea întinsă în timp ce cosea, lipea și bătea ținte la încălțări. Era atât de îndemânatic încât era o înaintare să-l privești.

În zilele acelea am cunoscut mai bine câțiva locuitori ai Kigomei, majoritatea persoane oficiale și soțiile lor, cu toții extrem de ospitalieri și amabili. N-am să uit cum Vanne, care nu voia să jignească pe niciunul dintre noii noștri prieteni, a acceptat două invitații la o baie fierbinte, în aceeași seară. Bernard, care era convins ca nu eram niciuna în toate mințile, a dus-o de la unii la ceilalți ca să-ți țină promisiunea, fără s-o deconspire.

Ne aflam la Kigoma de peste o săptămână, când David Anstey, paznicul de vânătoare care se dusese să rezolve neînțelegerile dintre pescarii de la rezervația Gombe Stream, s-a înapoiat în oraș. A stat îndelung de vorbă cu Comisarul districtual după care mi s-a dat permisiunea oficială să pornesc spre Gombe Stream. Eu îmi pierdusem speranța de a mai vedea vreun cimpanzeu pentru că eram sigură că în orice clipă puteam să fiu trimisă înapoi la Nairobi. Așa că în clipa în care m-am urcat pe șalupa cu motor guvernamentală care ne fusese împrumutata pentru a ne transporta cu tot echipamentul, inclusiv bărcuța de circa trei metri lungime, toată expediția a început să mi se pară ca un vis frumos.

Când a pornit motorul și am ridicat ancora, i-am făcut cu mâna lui Bernard și nu peste mult timp am ieșit din port, îndreptându-ne spre nord de-a lungul țărmurilor răsăritene ale lacului. Îmi amintesc cum priveam în apele incredibil de limpezi și-mi spuneam „Probabil că ne vom duce la fund, sau am să cad peste bord și o să mă mănânce vreun crocodil.” Dar nu s-a întâmplat nimic din toate acestea.

Capitolul II

PRIMELE ZILE

Sentimentul ciudat că trăiam un vis frumos nu m-a părăsit pe tot parcursul celor douăsprezece mile străbătute de la Kigoma spre tabăra din Rezervația Gombe Stream. Ne aflam în mijlocul anotimpului secetos, iar malul celălalt, deși doar la douăzeci și cinci de mile depărtare, nu se zărea nici măcar vag la vestul lacului, îngust și lung, Tanganyika. Adierea răcoroasă și albastrul intens al apei, ici-colo crestată de vălurele și fulguită de spumă albă, ne creau senzația că ne aflăm undeva la mare.

Am privit țărmul răsăritean. Între Kigoma și locul de unde începea sanctuarul cimpanzeilor, pantele abrupte ale falezei, care se ridică la șapte sute cincizeci de metri deasupra lacului, sunt în multe locuri aride și mâncate de ani de zile de exploatarea forestieră. Între ele, mici pilcuri de arbori atârnă deasupra văilor înguste unde pâraiele de munte repezi năvălesc spre lac. Țărmul este zimțat de o serie de golfuri alungite, deseori separate de promontoriile stâncoase care înaintează în lac. Noi am navigat drept, pornind de la un promontoriu la altul, dar am văzut că bărcuțele pescarilor urmăreau linia țărmului. David Anstey, care călătorea cu noi, ca să facă cunoștință cu băștinașii africani din regiune, ne-a explicat că uneori lacul se învolburează din cauza vânturilor puternice care mătură văile și răscolesc apele, împroșcând cu stropi și ridicând valuri.

De-a lungul țărmului, sate mici de pescari se întind pe pantele muntoase sau se adună în gura văilor. Cele mai multe dintre locuințe nu sunt altceva decât niște colibe simple din lut și iarbă, cu toate că și pe atunci existau câteva case mai mari cu acoperișuri lucioase din tablă ondulată, o adevărată pacoste, a peisajului african modern,

pentru cei care îndrăgesc frumusețea naturală.

După ce străbătusem vreo șapte mile, David ne-a arătat o stâncă mare care delimitează latura sudică a rezervației de cimpanzei. Îndată ce am depășit-o, am observat că regiunea și-a schimbat înfățișarea brusc și în mod spectaculos; munții erau împăduriți și tăiați de văi cu vegetație tropicală abundentă. Și aici am văzut câteva colibe de pescari ici-colo, de-a lungul plajelor albe. David ne-a explicat că erau reședințe temporare. Africanii aveau aprobarea să pescuiască în timpul anotimpului secetos și să-și usuce la soare prada chiar pe țărmul rezervației. Dar când începeau ploile, pescarii se întorceau în satele lor, în afara rezervației de cimpanzei. Tocmai printre acești oameni izbucniseră recentele neînțelegeri – o ceartă între pescari din două sate diferite în legătură cu cine are dreptul la pescuit pe o anume porțiune din plajă.

De atunci m-am gândit adesea la ceea ce trebuie să fi simțit în timp ce priveam ținutul sălbatic pe care nu peste multă vreme aveam să-l străbat. Vanne a recunoscut după aceea că fusese îngrozită în taină de pantele abrupte și de pădurile din văi de nepătruns, iar David Anstey mi-a spus, după câteva luni, că își închipuise că în șase săptămâni îmi voi face bagajele și voi pleca. Îmi amintesc că n-am avut nici emoție, nici teamă, ci numai o senzație stranie de detașare. Ce aveam eu, fata în blue-jeans de pe șalupa guvernamentală, de a face cu fata care, peste câteva zile, va scotoci toți acești munți în căutarea cimpanzeilor sălbatici? Și totuși, când m-am dus la culcare în seara aceea, eram deja cu totul alta.

După o călătorie de două ore, șalupa ancoră la Kasakela unde își aveau sediul paznicii de vânătoare guvernamentali. David Anstey sugerase ca, cel puțin până ne familiarizăm cu regiunea, să ne așezăm tabăra în apropierea colibelor lor. Când bărcuța noastră s-a apropiat de plaja albă am văzut că se adunaseră o mulțime să ne privească: cei doi paznici de vânătoare, cei câțiva africani care aveau permisiunea să locuiască permanent la Rezervație ca paznicii să nu fie complet izolați și câțiva

pescari din colibele din vecinătate. Am coborât pe țărm, călcând prin vălurelele scânteietoare de la mal și am fost salutați mai întâi de paznici și apoi, cu mare ceremonie, de căpetenia onorifică a satului Kasakela, bătrânul Iddi Matata. Avea o înfățișare pitorească, cu turbanul roșu, haina roșie în stil european peste faldurile albe, încălțările de lemn și barba colilie. Ne-a ținut un discurs lung de bun sosit, în swahili, pe care nu l-am înțeles decât parțial, iar noi i-am oferit un dar mic pe care David ne sfătuise să i-l cumpărăm.

După ce s-a sfârșit primirea, Vanne și cu mine l-am urmat pe David vreo treizeci de metri de-a lungul unei cărări înguste, care se întindea de la plajă, prin vegetația abundentă, până la un mic luminiș. Cu ajutorul lui David și al paznicilor de vânătoare africani marele cort în care urma să locuiesc împreună cu Vanne a fost curând înălțat, în spatele cortului, clipocea un șipot, iar luminișul era umbrit de palmieri înalți. Era un loc desăvârșit pentru amenajarea unei tabere. Cam la vreo treizeci de metri depărtare, sub copacii de pe plajă, am înălțat un alt cori mai mic pentru Dominic, bucătarul pe care-l angajasem înainte de a pleca din Kigoma.

După ce am terminat cu aranjamentele taberei, m-am strecurat afară din ea ca să cercetez împrejurimile. Iarba înaltă de pe pantele munților mai domoli fusese de curând arsă de un incendiu, iar pământul smălțat de resturi carbonizate era alunecos. Se făcuse aproape ora patru, dar soarele încă ardea cumplit, mă încinsesem și eram udă de transpirație când am ajuns într-un loc destul de înalt ca să pot privi în jos, spre lacul întins și valea largă, plină de vegetație abundentă care contrasta cu coasta înnegrită a muntelui pe care mă găseam.

M-am așezat pe un bolovan mare și turtit, încins de soare, și încet-încet am simțit cum îmi revin puterile după acea săptămână de deprimare din Kigoma și starea asemănătoare transei în care mă găsisem încă de la plecarea de dimineață. Deodată, un grup de vreo șaizeci de babuini a trecut pe lângă mine, răscolind în pământul ars de curând

după resturi de insecte coapte. Câțiva s-au cățărat în copaci când m-au văzut și au zgâlțâit ramurile cu mișcări amenințătoarei sacadate, iar doi dintre masculii adulți au început să dea strigătul de alarmă. Dar, de fapt, babuinii nu erau prea preocupați de prezența mea și curând s-au îndepărtat, văzându-și de ale lor. Am zărit și o antilopă, c» creatură grațioasă cu blană castanie, puțin mai mare decât o capră, cu coarne zdravene în formă de spirală. M-a privit nemișcată, și pe urmă, brusc, s-a întors și a luat-o la fugă, chefnind ca un câine și fluturându-și codița albă.

Nu rămăsesem pe munte decât trei sferturi de oră, dar când m-am întors, la fel de neagră ca și pantele pe care mă cățărasem, nu mă mai simțeam o intrusă. În noaptea aceea mi-am așternut patul de campanie în aer liber și am dormit cu stelele deasupra mea, licărind prin frunzele foșnitoare ale palmierilor.

A doua zi dimineață, bineînțeles, abia așteptam să pornesc în căutarea cimpanzeilor; dar curând am descoperit că, cel puțin pentru început, nu puteam să fac totul de capul meu. David Anstey aranjase să vină câțiva localnici să ne cunoască pe mine și pe Vanne. Ne-a explicat că erau cu toții neliniștiți și nu prea ne priveau cu ochi buni; nu puteau să creadă cum o tânără a străbătut drumul din Anglia până la ei doar ca să se uite la maimuțe, așa că se răspândise zvonul cum că aș fi fost spioană guvernamentală. Fără îndoială că îi eram recunoscătoare lui David care voia să clarifice lucrurile de la început, dar mi s-a strâns inima când am auzit ce program îmi făcuse.

Mai întâi s-a convenit ca fiul șefului din Mwamgongo, un sat mare pescăresc la nord de rezervația de cimpanzei, să mă însoțească. Trebuia să se convingă că atunci când voi vedea un cimpanzeu nu voi scrie în cartea mea că văzusem zece sau douăzeci. Mai târziu am aflat că africanii sperau încă să li se returneze cele treizeci de mile pătrate de rezervație: dacă declaram că sunt mai mulți cimpanzei decât erau de fapt, atunci, după cum își închipuiau africanii, guvernul avea motive mai întemeiate să păstreze regiunea ca rezervație protejată. În al doilea rând, David

considera că era cazul să angajez un african care să-mi poarte rucsacul, ca să-mi crească prestigiul.

Eu una aveam convingerea că singura modalitate de a stabili vreo legătură cu animalele superioare era să mă deplasez singură, și mă deranja faptul că trebuia să fiu stânjenită de doi însoțitori. Pe urmă am primit lovitura finală – eram obligată să iau cu mine și un paznic de vânătoare. Mă simțeam deprimată total când m-am dus la culcare în seara aceea.

Totuși, a doua zi când m-am trezit, totul părea palpitant și inedit, iar starea proastă îmi dispăruse. Hotărâsem să-l întâlnesc pe fiul șefului în valea de lângă hotarul nordic, pentru că paznicul de vânătoare, Adolf, îmi raportase că văzuse cimpanzei acolo cu o zi înainte, pe când își făcea rondul. David Anstey avea de rezolvat niște treburi în satul Mwamgongo, așa ca ne-a luat pe mine, pe Adolf și Rashidi, „hamalul” meu, în barca lui și ne-a lăsat la locul de întâlnire.

Fiul șefului ne-a ieșit în întâmpinare urmat de cinci sau șase alți africani, iar eu am fost brusc cuprinsă de panică la gândul că vor insista să vină și ei. Dar temerile mele n-au fost întemeiate. Tânărul m-a întrebat unde intenționam să merg, iar eu am arătat vag spre pantele abrupte și împădurite ale văii. Păru destul de surprins și începu să vorbească liniștit și serios cu prietenii lui, în limba Kiha, limba tribului băștinaș Ha. Câteva clipe mai târziu a venit din nou lângă mine și mi-a spus că nu se simțea prea bine și că nu mă va însoți. Mai târziu am aflat că își închipuise că voi pluti în susul și în josul lacului, pe lângă mal, numărând cimpanzeii care ar fi apărut. Ideea de a se cățăra pe munți nu-i surâdea deloc și de atunci nici nu l-am mai văzut.

Când să plecăm, doi pescari au venit în fugă și ne-au rugat să-i însoțim o clipă. Ne-au dus la un copac care se afla în spatele uneia dintre colibele vremelnice. Coaja era sfârtecată în o sută de locuri. Am aflat că, acolo, un bivol singuratec îl fugărise pe unul dintre pescari cu o seară înainte. Omul reușise să se urce nevătămat în copac, dar

bivolul se năpustise asupra copacului zvelt de nenumărate ori. Nu știu dacă pescarii intenționaseră doar să raporteze faptul paznicului de vânătoare sau dacă au încercat să-mi arate ce pericole mă pândesc în ținutul lor, dar amintirea copacului jupuit m-a obsedat săptămâni de-a rândul când mă furișam prin tufișurile dese ale pădurilor din vale.

Apoi am plecat spre valea Mitumba și curând m-am trezit străbătând acel soi de pădure africană la care visasem întotdeauna. Erau copaci uriași care slujeau drept coloane lianelor ce atârnau asemenea franjurilor și, ici-colo, flori roșii și albe care pâlpâiau prin desișul întunecat Am înaintat de-a lungul unui pârâiaș firav, dar iute, pe care de vreo câteva ori l-am sărit pentru că drumul era mai accesibil pe partea cealaltă. Din când în când țâșnea câte un pescăruș albastru sau vreo altă pasăre de pădure, iar o dată o ceată de maimuțe cu coada roșie a sărit peste o râpă din fața noastră, aruncând luciri din cozile arămii; perdeaua de pădure, la peste treizeci de metri deasupra noastră, ascundea aproape de tot lumina soarelui, iar pe fundul văii nu prea era vegetație.

După ce înaintasem vreo douăzeci de minute, Adolf a părăsit cursul apei și ne-a condus spre marginea văii. Aproape imediat, drumul s-a îngreunat: copacii erau mai scunzi, iar hățișurile erau îngemănate cu plante agățătoare, așa că cea mai mare parte a timpului a trebuit să ne târâm. Brusc, Adolf s-a oprit sub un arbore uriaș. Am privit în sus și am văzut că era încărcat cu fructe mici portocalii și roșii; la poalele lui, pe pământ, era plin de fructe pe jumătate mâncate și crenguțe rupte. Acesta era copacul *msulula* unde cimpanzeii se hrăniseră cu o zi înainte.

Nu intenționasem să ajung la copacul lor și, sperând că nu tulburasem cimpanzeii, le-am spus repede ghizilor mei că voiam să privesc de la distanță – de pe partea cealaltă a văii.

Peste zece minute eram așezați într-un mic luminiș înverzit cam la aceeași înălțime cu arborele *msulula*, de partea opusă. Am descoperit după aceea că de fapt acolo era

singurul loc deschis cu adevărat potrivit să țin sub observație copacul.

Privirea antrenată a lui Rashidi îl și detectase imediat, în timp ce eu, la vremea aceea nu l-aș fi zărit câtuși de puțin. Părea foarte liniștit și pașnic, departe de pinul năvalnic. Câțiva greieri țârâiau fără încetare, se mai auzeau trilurile unor păsări și lătratul sau țipătul răzleț al câte unui babuin.

Deodată m-am crispat de emoție pentru că, dedesubt, în vale, am auzit chemarea unui grup de cimpanzei. Mai auzisem cimpanzei la grădina zoologică, bineînțeles, dar aici, în pădurea africană, strigătul m-a emoționat peste măsură. Mai întâi un cimpanzeu a emis o serie de strigăte „gâfâite" – chemări puternice, joase și răsunătoare, legate prin inspirații răsunătoare. Acestea au sporit în intensitate până când, la sfârșit, cimpanzeul parcă țipa. Pe la jumătatea strigătului i s-a mai alăturat unul și apoi încă unul. Citisem în raportul lui Nissen că cimpanzeii bat darabana pe trunchiurile copacilor; acum am auzit singură sunetul ciudat, în ecou, reverberând în întreaga vale, amestecat cu straniul cor de strigăte gâfâite.

Grupul era foarte aproape de copacul *msulula* și am stat la pândă cu toate simțurile încordate, scrutând pădurea din față. Cu toate acestea tot Rashidi a văzut prima mișcare când unul dintre cimpanzei s-a urcat pe o tulpină de palmier și pe urmă în copacul uriaș și rămuros. Imediat au urmat și ceilalți, urcând într-o succesiune disciplinată. Am numărat șaisprezece, unii mai mari, alții foarte mici. Era și o mamă cu un pui atârnat de pântece.

Cu toate că eram nespus de emoționată, n-am putut să nu încerc un sentiment de dezamăgire, pentru că deși cimpanzeii au rămas în copac vreo două ore, n-am reușit să văd decât din când în când câte o frântură de braț negru care apărea din frunziș sau apuca ciorchinele de fructe. Și pe urmă, unul câte unul, într-o tăcere desăvârșită, au coborât, slujindu-se de palmier ca de o scară, și au dispărut în pădure. Ceea ce m-a uimit cel mai mult a fost că, deși erau șaisprezece cimpanzei într-un singur copac,

unicele sunete care să le trădeze prezența fuseseră cele de la sosire.

După câteva minute de la dispariția ultimului cimpanzeu, când încă cercetam cu binoclul valea, sperând să mai văd grupul cățărându-se într-un alt copac, m-a apucat deznădejdea auzindu-l pe Adolf și pe Rashidi anunțându-mă că se făcuse timpul să ne întoarcem ca să mănânce. M-am împotrivit degeaba; până nu m-aș fi aflat mai pe picioarele mele, nu îndrăzneam să le poruncesc să mai stăm și nici nu puteam risca să-l supăr pe David Anstey rămânând fără însoțitori. Când străbăteam însă pădurea, mi-am spus în sinea mea că lucrurile nu vor rămâne astfel.

Msulula a continuat să aibă fructe încă zece zile, iar Rashidi și Adolf m-au însoțit cu schimbul, luându-și cu ei hrana pentru masa de prânz. De fapt trei nopți am doimii acolo. Rashidi și Adolf ghemuiți unul lângă altul lângă micuțul foc de tabără care pâlpâia, iar eu, ceva mai departe, înfășurată într-o pătură.

În cele zece zile am văzut mulți cimpanzei. Uneori grupuri mari se cățărau în arborele *msulula* și se hrăneau cu fructe, alteori grupul era format doar din doi-trei indivizi. De două ori am văzut un mascul singuratic care a mâncat mai bine de o oră. Curând mi-am dat seama că grupurile nu erau fixe: o dată, de exemplu, au sosit împreună paisprezece cimpanzei, dar la plecare s-au despărțit în două grupuri diferite, cel de-al doilea coborând la mai bine de jumătate de oră diferență față de primul. Și judecind după sunetele ulterioare, au apucat-o în direcții diferite. Altădată am văzut două grupuri mici întâlnindu-se în copac, alergând printre ramuri, agitați, și strigând. Apoi s-au liniștit și s-au hrănit în tihnă împreună și, după câte mi-am dat eu seama, au și plecat împreună. Am mai observat de asemenea că unele grupuri includeau doar masculi adulți, altele numai femele și pui, iar altele constau din masculi, femele și pui laolaltă.

Cu toate acestea nu eram câtuși de puțin mulțumită. Nu reușeam să observ decât foarte puține relații între cimpanzei – frunzișul *msululei* era extrem de des – și când am

încercat de două ori să-i urmăresc mai de aproape, am dat greș total: prima oară m-au zărit când se îndreptau spre copac și au rupt-o la sănătoasa, iar a doua oară n-am apucat să-i văd pe cei patru cimpanzei care se cocoțaseră după m în care și rămăseseră acolo aproape o oră, decât o clipă la urcare și una la coborâre, pe scara oferită de palm ier N

Mai târziu, totuși, mi-am dat seama cât de norocoasă fusesem cât timp a avut rod arborele *msulula:* probabil că am învățat mai mult în cele zece zile decât tot ce-am deprins în cele opt săptămâni deprimante care au urmat. Oricâte căutări am întreprins, n-am mai dat peste niciun alt pom fructifer sau pâlc de copaci fructiferi. Am străbătut aproape toate cele douăsprezece văi ale Rezervației, dar tufișurile erau adesea foarte dese și cu toate că susurul izvoarelor acoperea zgomotele pe care le făceam, acoperea și orice sunet care ne-ar fi pus în gardă că suntem în apropierea cimpanzeilor. Cei pe care am reușit să-i vedem se găseau atât de aproape de noi când îi observam încât fugeau imediat. Dacă stau acum și mă gândesc probabil că au fost nenumărate ocazii în care ne-au zărit și au dispărut fără zgomot, iar noi nici nu ne-am dat seama.

Am fost puțin mai norocoși când am urcat crestele dintre văi, dar și aici cimpanzeii fie că fugeau când ne zăreau, chiar dacă ne aflam la cinci sute de metri depărtare de partea cealaltă a defileului, fie că erau atât de departe încât era imposibil să remarci vreun detaliu de comportament.. O vreme m-am întrebat dacă nu cumva erau atât de speriați pentru că ne vedeau pe toți trei, dar și când mi-am lăsat însoțitorii pe o creastă, de unde mă puteau supraveghea, și am încercat să mă apropii singură de un grup. Reacția cimpanzeilor a fost aceeași. Au fugit.

Între zilele acestea pline de nemulțumire, când vedeam cimpanzeii la prea mare depărtare ca să-i pot urmări cum trebuie sau îi vedeam de aproape doar pentru câteva clipe, până să apuce să dispară, mai erau și zile când nu vedeam niciun cimpanzeu. Cu cât mă gândeam mai mult la sarcina pe care mi-o luasem, cu atât mă apuca deznădejdea.

Totuși, acele săptămâni mi-au slujit să mă deprind cu terenul accidentat. Pielea mi se tăbăcise de la ierburile aspre din văi, iar sângele mi se imunizase la otrava mușteloț țețe, așa că nu mă mai umflam îngrozitor ori de câte ori mă pișcau. Călcam mai sigură pe pantele periculoase care erau la fel de alunecoase, fie golașe, și erodate, și acoperite cu resturi zgrunțuroase de cărbuni, fie acoperite de iarba uscată și culcată la pământ. Treptat m-am familiarizat și cu diversele urme de animale întâlnite în cele cinci văi care constituiau zona principală de lucru.

Am întâlnit în peregrinările noastre o mulțime de alte animale aclimatizate la condițiile de munte: porci sălbatici africani suri, uriași, cu părul de pe șira spinării argintiu; cârduri de manguste dungate, scormonind frunzișul în căutare de insecte; veverițe și șobolani cu trompă, pătați și dungați, specifici pădurilor dese.

Tot treptat am început să deosebesc diversele varietăți de maimuțe care se găsesc în regiunea Gombe Stream. De multe ori am dat peșteț cete de babuini; uneori ne acceptau prezența destul de liniștiți, ca cei pe care i-am întâlnit în prima după amiază, dar alții lătrau continuu și zgomotos până când fie noi, fie ei, ne îndepărtam. În fiecare vale se găseau două sau trei cete de maimuțe cu coada roșie și câteva maimuțe albastre. Existau grupuri mult mai mari de maimuțe *colobus*, roșii, de vreo șaizeci sau chiar mai multe exemplare, și fiecare își avea domeniul extins pe câteva văi. Rareori am întâlnit și câte o maimuță argintie solitară, cu chipul negru încadrat de o fâșie de păr alb. Erau chiar și câteva cete de maimuțe din cele pe care le pândisem cândva pe Insula Lolue.

Îmi plăcea mai ales să urmăresc maimuțele roșii *colobus,* cu blana lor mătăsoasă. Sunt maimuțe mari și de câteva ori mi s-a întâmplat să-i confund, pe moment, pe masculii adulți cu cimpanzeii pentru că, într-o anumită lumină, părul lor cafeniu închis de pe spinare pare negru și stau pe crengi în poziție verticală ținându-se cu o mână de ramura de deasupra capului, asemănător maimuțelor mari, dar cozile lor lungi și stufoase le dădeau iute de gol iden-

titatea. Când mă apropiam de ele și mă iscodeau dintre crengi, chipurile lor îmi aminteau întotdeauna de chipurile mirate ale fetelor bătrâne care poartă peruci roșcate țipătoare, ca paiațele.

Rashidi m-a învățat o mulțime de lucruri folositoare pentru atunci când te afli în desișuri; cum să-mi găsesc drumul prin pădurea aparent de nestrăbătut și, în ciuda supărării pe care o simțeam la început când am auzit că nu aveam voie să stau singură, i-am fost recunoscătoare pentru ajutorul pe care mi l-a dat în acele zile de început. Dar curând a trebuit să mă părăsească, să se întoarcă pentru o vreme la el în sat și cum observasem că Adolf, paznicul de vânătoare, nu se împăca cu orele lungi și obositoare și cu masa luată pe munte, în lunile care au urmat s-au perindat alți însoțitori africani. Unul era Soko, din Nyanza, al cărui nume a iscat o mare veselie printre africanii băștinași, pentru că ei așa le spun cimpanzeilor! Apoi a venit nemaipomenit de înaltul și mlădiosul Wilbert, care arăta întotdeauna imaculat, chiar și după ce se tinse pe burtă pe o Urmă lăsată de o turmă de porci; și, în fine, Short, care după cum îl arată și numele, era foarte scund. Toți trei erau oameni robuști care-și petrecuseră viața muncind în desișurile pădurii cu animalele; ni-am simțit bine în tovărășia lor și am învățat multe în zilele în care au fost angajații moi.

Capitolul III

PRIMELE OBSERVAȚII

Cam la trei luni de la sosire, Vanne și cu mine ne-am îmbolnăvit în același timp. Era, fără îndoială, o formă de malarie, dar, fiindcă ne spusese chiar doctorul din Kigoma că în regiune nu există virusul malariei, nu ne luasem cu noi medicamente. Cum ajunsese el să creadă o asemenea enormitate nu pot să-mi închipui, iar noi eram prea naive la vremea aceea ca să mai punem întrebări. Am zăcut vreo două săptămâni, una lângă alta, pe paturile joase doi campanie, în cortul sufocant și încins, transpirând din cauza febrei. Din când în când ne adunam puterile să ne luăm temperatura; altceva nu aveam ce face ca să treacă timpul pentru că niciuna dintre noi n-avea chef de citit. Vanne a avut constant, timp de cinci zile, aproape 40 de grade; temperatura scădea ușor numai în răcoarea nopții. Ni s-a spus după aceea că avusese noroc că scăpase. Colac peste pupăză, cât timp am fost bolnave, toată tabăra era îmbâcsită de o duhoare cumplita, asemănătoare cu zeama de varză stătută. Mirosul venea de la florile unui copac – i-am uitat acum numele –, pe care, de altfel, l-am botezat „copacul febrei”.

Dominic, bucătarul nostru, s-a comportat minunat în acele zile. Ne-a implorat să ne înapoiem în Kigoma să consultăm un doctor și când i-am explicat că ne simțim prea rău ca să rezistăm la o călătorie de trei zile în bărcuță, a suplinit lipsa de îngrijire medicală, fiind mereu în preajma noastră. Într-o noapte, Vanne a rătăcit afară din cort într-o stare de delir și s-a prăbușit inconștientă sub un palmier: Eu nu mi-am dat seama că ieșise din cort. Dominic a găsit-o cam pe la trei dimineața și a ajutat-o să se întoarcă în pat. Mai târziu ne-a spus că în fiecare noapte venea de câteva ori să se convingă că „Memsahib”-ele erau

acolo.

De îndată ce am scăpat de febră, am fost nerăbdătoare să mă apuc iar de lucru. Se scurseseră aproximativ trei luni și aveam impresia că nu făcusem nimic; eram deznădăjduită, pentru că peste câteva luni se terminau fondurile. Nu suportam gândul ca vreunul din însoțitorii mei africani să-mi observe starea de slăbiciune în care mă găseam așa că, cu riscul de a stârni nemulțumirea oficialităților, am pornit de una singură să urc muntele pe care mersesem în prima după-amiază, muntele care se înălța direct deasupra taberei noastre. Am plecat la ora obișnuită, când încă mai era răcoare, la primele licăriri ale zorilor. După vreo zece minute, inima a început să-mi zvâcnească nebunește, am simțit sângele pulsându-mi în cap și a trebuit să mă opresc să-mi trag sufletul. În cele din urmă totuși, am ajuns pe o creastă dezgolită, cam la vreo trei sute de metri deasupra lacului și, cum în fața ochilor se întindea o priveliște extraordinară a văii care-mi ținea loc de casa, m-am hotărât să rămân acolo o vreme și să cercetez cu binoclul dacă există cimpanzei.

Stăteam de vreo cincisprezece minute când o mișcare ușoară pe panta golașă și arsă, chiar sub ripa îngustă, mi-a atras atenția. Am privit în jur și am văzut trei cimpanzei, în picioare, privindu-mă atent. Mă așteptam să fugă, căci distanța dintre noi nu era mai mare de optzeci de metri, dar, după o clipă, s-au îndepărtat cât se poate de liniștiți și curând au dispărut în niște tufișuri. Oare presupusesem corect că deveneau mai puțin temători când vedeau doar o persoană? Pentru că și atunci când îmi lăsasem însoțitorii africani în urmă și mă apropiasem singură de grup, nu mă îndoiesc că cimpanzeii erau perfect conștienți de ce se petrecea.

Am rămas pe creastă, iar mai târziu, în cursul dimineții, un grup de cimpanzei, lătrând și țipând gâfâit, a coborât în fugă panta muntelui de vizavi și a început să se hrănească în niște smochini care creșteau din abundență pe malurile pinului din valea de sub mine. Se găseau acolo de vreo douăzeci de minute când un alt grup de cimpanzei a tra-

versat panta golașă, unde, ceva mai înainte, îi văzusem pe cei trei. Grupul acesta m-a observat – pentru că așa cum mă aflam pe creastă era și greu să nu mă observe. Dar, cu toate că s-au oprit cu toții și m-au privit fix, iar apoi au început să coboare ceva mai repede, n-au intrat în panică. Brusc, cu chemări sălbatice și scuturări de ramuri, ceata s-a alăturat cimpanzeilor care se hrăneau deja cu smochine. După o vreme s-au liniștit și s-au apucat să mănânce toți în pace și, când în cele din urmă, au coborât, au plecat în grup compact. I-am putut urmări o parte din drum, când urcau din vale, înșiruiți ordonat într-o lungă succesiune. Doi pui erau cocoțați în spinarea mamelor, asemeni jocheilor.

I-am văzut chiar oprindu-se să bea apă fiecare, cam un minut, înainte de a sări peste pârâu.

Era, neîndoielnic, cea mai bună zi pe care o prinsesem de la venirea mea la Gombe și, când în seara aceea m-am înapoiat la tabără, cu toate că eram extenuată, eram în culmea fericirii. Vanne, care fusese mult mai bolnavă ca mine și care încă nu se dăduse jos din pat, s-a simțit re-montată de starea mea.

De fapt ziua aceea a însemnat punctul de cotitură în studiul pe care-l întreprindeam. Smochinii cresc de-a lungul locurilor mai joase, udate de apele pinului, și, în anul acela, recolta din valea noastră a fost îmbelșugată și a durat opt săptămâni. În fiecare zi în zori, mă reîntorceam pe creasta mea și în fiecare zi cimpanzeii se hrăneau în smochinii de dedesubt. Veneau în grupuri mari și mici, singuri sau perechi. Treceau pe lângă mine cu regularitate, fie apucând drumul inițial peste panta golașă de deasupra mea, fie de-a lungul altei cărări care tăia râpa înverzită de dedesubt. Și pentru că întotdeauna arătăm la fel, în haine de culoare ternă, asemănătoare între ele, și pentru că n-am încercat niciodată să-i urmăresc sau să-i supăr cu ceva, cimpanzeii temători au început în cele din urmă să-și dea seama că de fapt nu eram atât de groaznică și înspăimântătoare.

Bineînțeles că în cea mai mare parte a timpului eram

absolut singură; însoțitorii africani n-aveau nevoie să urce și să coboare câtă vreme știau unde mă aflu. Când au trebuit să plece, m-am decis să nu mai angajez vreun alt african, cu toate că Adolf și după aceea Saulo David, noul paznic de vânătoare, veneau deseori seara să vadă dacă n-am pățit ceva, pentru că majoritatea timpului eram absolut singură.

Creasta pe care stăteam a devenit curând „Creasta". Bănuiesc că este cel mai bun punct de observație al cimpanzeilor din rezervația Gombe Stream. Neîndoios, de sus, de acolo, ai o panoramă extraordinară, în toate direcțiile, dar cimpanzeii nu prea urcă panta anevoioasă pentru că cea mai mare parte din hrană o găsesc mai jos. De pe creastă am putut să privesc peste valea unde era tabăra, mai departe, spre sud; și, dacă făceam câțiva pași spre nord, zăream jos micul golf din Valea Kasakela, o pădurice deasă, aproape circulară. Am descoperit repede că era ușor să străbați Valea Kasakela superioară, pe un teren aproape plan, printr-o pădure destul de rară unde, de câteva ori, am dat peste o turmă mică de vreo șaisprezece bivoli. La nord de Buffalo Wood[3] o altă creastă neîmpădurită îmi oferea o perspectivă bună asupra Văii Mlinda, care urca pieptiș, pe porțiuni înguste.

Mi-am transportat pe Creastă un cufăr de tablă în care îmi păstram un ceainic, niște cafea și câteva conserve de fasole, o flanelă de lână și o pătură. Prin Buffalo Wood trecea un pârâiaș mic. În anotimpul secetos aproape că dispărea, dar am scobit o adâncitură în albia nisipoasă a pârâiașului și astfel am putut să adun apă îndeajuns pentru cât aveam nevoie. Așa că, atunci când cimpanzeii dormeau lângă Creastă, și eu rămâneam acolo deseori, nu mai trebuia să străbat drumul anevoios în zori. Puteam să transmit mesaje lui Vanne prin oricare dintre paznicii de vânătoare care urcau până la Creastă seara, așa că știa întotdeauna când intenționam să rămân acolo peste noapte.

Timp de o lună mi-am petrecut toate zilele fie pe

[3] Pădurea Bivolilor.

Creastă, fie observând Valea Mlinda, unde cimpanzeii, înainte sau, după ce se saturau de smochine, veneau să mănânce niște fructe mici roșiatice care aveau un gust amar și astringent (ca mai toate fructele consumate de ei) asemănător porumbelor sau merelor pădurețe. Încetul cu încetul am început să-mi formez o imagine generală despre viața cimpanzeilor.

Impresia pe care mi-o făcusem când i-am urmărit pe cimpanzei la arborele *msulula,* că schimbau continuu asociațiile din grup, mi-a fost întărită. De cele mai multe ori i-am văzut câte patru sau opt împreună. Uneori am văzut cum unul sau doi indivizi părăseau grupul și rătăceau de unii singuri sau se alăturau unui alt grup. În alte dăți am văzut două sau trei grupuri mici unindu-se într-unul mai mare.

Deseori, în timp ce grupul traversa creasta înverzită care despărțea Valea Kasakela de smochinii din valea taberei, cimpanzeii masculi ai grupului o rupeau la fugă, uneori în două picioare, târând după ei câte o cracă ruptă, alteori bătând pământul tare cu picioarele sau cu palmele. Aceste manifestări erau însoțite de strigăte gâfâite puternice și, după aceea, un cimpanzeu mascul se cățăra adesea într-un copac care străjuia valea și rămânea acolo liniștit scrutând porțiunea de dedesubt în care urmau să pătrundă, și în mod evident așteptând să audă vreun răspuns. Dacă în apropiere se aflau cimpanzei care se hrăneau, aproape întotdeauna răspundeau prin strigăte. Pe urmă, noii veniți coborau în grabă panta și, cu alte țipete și chemări, cele două grupuri se întâlneau sus, în smochini. Când grupuri de femele cu pui, fără masculi, dădeau peste alți cimpanzei care se hrăneau, de obicei aceste manifestări nu se produceau: noii veniți urcau doar în copaci, îi salutau pe cei găsiți acolo și începeau să mănânce.

Cu toate că frunzișul îmi ascundea multe amănunte din comportamentul lor social, am reușit de câteva ori să zăresc lucruri extraordinare. Am văzut o femelă, nouvenită în grup, grăbindu-se spre un mascul mare și

întinzându-i mâna. Cu o ținută aproape regească, el i-a întins-o pe a lui, i-a apucat-o și trăgând-o spre el, i-a atins-o cu buzele. Am văzut masculi adulți îmbrățișându-se în chip de salut. Am văzut pui jucându-se nebunește în vârfurile pomilor, fugărindu-se sau țopăind de colo-colo, unul după altul, de pe o creangă pe o rămurică mlădioasă de mai jos. Am urmărit puii legănându-se singuri minute în șir, mângâindu-și degetele de la picioare cu mâna, rostogolindu-se ușor dintr-o parte în aha. Odată doi pui mici de tot trăgeau de capetele unei smicele așa cum se joacă copiii de-a trasul frânghiei pe echipe. Nu o dată, în timpul arșiței zilei, sau după un lung interval în care se hrăneau, am văzut câte doi sau mai mulți adulți curățindu-se reciproc, cercetând cu atenție unul în blana celuilalt.

La vremea aceea a anului cimpanzeii se culcau de obicei târziu și-și făceau culcușul când se întuneca prea mult ca să mai observ bine prin binoclu, dar uneori se duceau la culcare devreme, așa că i-am putut observa de pe Creastă. Am văzut că fiecare individ, cu excepția puilor care dormeau cu mamele lor, își făcea singur culcușul în fiecare seară. De obicei asta dura cam trei minute: cimpanzeul alegea un loc sigur, cum ar fi o creangă bifurcată, sau două așezate orizontal. Pe urmă se întindea după rămurele mici și le apleca peste acest loc, ținându-le pe fiecare cu picioarele. În fine, îndesa între ele alte rămurele cu frunze multe care creșteau în jurul marginii culcușului și pe urmă se culca. De multe ori câte un cimpanzeu se scula în capul oaselor după câteva clipe și culegea câteva crenguțe cu frunze bogate pe care le așeza la căpătâi sau sub alte părți ale trupului înainte să se culce definitiv. O femelă tânără, pe care am urmărit-o de mai multe ori, apleca ramurile până își clădea *o* movilă destul de mare de verdeață pe care, până la urmă, se cuibărea.

M-am urcat și eu până la unele dintre culcușurile lor, după ce plecaseră cimpanzeii – dar cele mai multe se aflau în arbori în care mi-era imposibil să mă cațăr. Am descoperit că unele dintre ele reprezentau un fel de rețea de crengi extrem de complicată. Am mai observat, de

asemenea, că niciodată culcușurile nu erau murdărite cu excremente și, mai târziu, când am putut să mă apropii de cimpanzei, am văzut cât de atenți erau întotdeauna să-și facă nevoile în afara marginilor culcușului, chiar în toiul nopții.

În timpul acelei luni am reușit să cunosc bine regiunea, căci deseori porneam în plimbări de la Creasta, ca să examinez culcușurile, și de cele mai multe ori să culeg mostre din plantele care serveau drept hrană cimpanzeilor și pe care Bernard Verdcourt s-a oferit cu amabilitate să mi le identifice. Nu peste mult timp am deprins drumurile pe râpele abrupte și pe pantele repezi ale celor trei văi – valea taberei, The Pocket[4] și Valea Mlinda – la fel de bine cum e deprins taximetristul să se descurce pe șoselele și drumurile lăturalnice din Londra. Perioada aceasta mi-o amintesc cu multă precizie, nu numai pentru că în fine începeam să realizez câte ceva, ci și pentru plăcerea pe care o resimțeam fiind absolut singură. Pentru cei cărora le place să fie solitari în mijlocul naturii n-aș mai adăuga nimic; pentru cei care nu simt această bucurie, nu am cuvinte care să-mi exprime fie și o parte din starea aproape mistică pe care o resimțeam în mijlocul acestei splendori și veșnicii în anumite clipe de neuitat. Cu toate că acea splendoare mă înconjura în continuu, clipele acelea soseau pe neașteptate: când urmăream cerul trandafiriu înainte de revărsatul zorilor, sau când priveam prin frunzele foșnitoare din câte un arbore uriaș, desișul verde sau cafeniu, umbrele negre care încolțeau arareori câte o fulguire albă pe cerul azuriu, sau când se lăsa înserarea și eu, cu o mână pe trunchiul încă cald al unui copac, priveam scânteierea lunii zorite pe luciul veșnic mișcător și fremătător al lacului.

Într-o zi, pe când stăteam lângă firul apei din Buffalo Wood, odihnindu-mă puțin la răcoare înainte de a mă înapoia acasă după o hoinăreală prin Valea Mlinda, am văzut o antilopă africană *(Tragelaphus sylvaticus)* mergând încet

[4] Buzunarul.

de-a lungul albiei pârâului aproape secat. Din când în când se oprea să apuce vreo plantă și o mesteca. Am rămas absolut nemișcată și nu și-a dat seama de prezența mea până s-a apropiat de mine cam la vreo zece metri. S-a încordat brusc și s-a oprit cu un picior în aer, privindu-mă fix. Pentru că nu m-am mișcat, nu și-a dat seama ce eram – nu vedea decât o formă cam ciudată. Am văzut cum își dilata nările catifelate când a adulmecat în aer, dar eu nu eram în bătaia vântului și n-a simțit nimic. Extrem de încet, s-a apropiat, făcând câte un pas cu gâtul încovoiat înainte, pregătită să fugă în orice clipă. Încă nu pot să cred cu adevărat că botul ei mi-a atins genunchiul; totuși, dacă închid ochii, parcă simt din nou răsuflarea caldă și atingerea ei. Dar, brusc, am clipit și ea a țâșnit ca o săgeată, galopând și scâncind speriată, până când a dispărut în vegetație.

Cu totul altfel a fost când, stând pe Creastă, am observat un leopard care se îndreaptă spre mine cu coada în aer. Era ceva mai jos decât mine și era limpede că habar n-avea că mă aflu acolo. Încă de când am ajuns în Africa am avut o frică adânc înrădăcinată și absurdă de leoparzi. De când lucram la Gombe, de câteva ori a fost cât pe ce să mă întorc înapoi când, umblând prin desiș, am simțit brusc un miros puternic de felină. M-am forțat să-mi văd de drum, spunându-mi că teama mea era absurdă și că numai leoparzii răniți atacă oamenii cu o ferocitate sălbatică.

De data asta, leopardul a dispărut brusc din câmpul meu vizual și a început să urce dealul – dealul spre creasta pe care stăteam eu. M-am grăbit să mă cațăr într-un copac, dar la jumătatea drumului mi-am dat seama că leoparzii ce cațără și ei. Așa că am scos un țipăt înfundat. Logica îmi spunea că leopardul ar trebui să fie la fel de speriat ca mine dacă își dă seama că sunt acolo. Și într-adevăr, s-a auzit o bufnitură, pe urmă pași grăbiți urmați de liniște. M-am întors pe Creastă, dar senzația că mă urmăresc doi ochi era copleșitoare. M-am hotărât să urmăresc cimpanzeii din Valea Mlinda pentru o vreme! Și când, peste câteva ore, m-am întors pe Creastă, acolo, chiar pe

piatra unde șezusem eu, era o grămăjoară de excremente de leopard. Probabil că m-a urmărit cum mă îndepărtam și apoi, cu mare precauție, a examinat locul unde stătuse o creatură atât de înspăimântătoare și a încercat să anihileze mirosul meu oribil cu propriul său miros!

Pe măsură ce se scurgeau săptămânile, cimpanzeii erau tot mai puțin înfricoșați de mine. Destul de des, pe când mă aflam în peregrinările mele pentru a aduna mostre de fructe comestibile, am dat peste cimpanzei pe neașteptate și după un timp am descoperit că unii dintre ei îmi tolerau prezența, dacă se aflau într-o pădure mai deasă, și rămâneau pe loc, la o distanță între șaizeci până la optzeci de metri. Și astfel, în a doua lună de observații pe Creastă, când am văzut că un grup se așază să mănânce, am venit puțin mai aproape ca să pot face observații amănunțite.

Cam pe atunci am început să recunosc câțiva indivizi în parte. Îndată ce mă convingeam că mai văzusem cimpanzeul și înainte, îi dădeam un nume. Sunt savanți care consideră că animalele trebuie etichetate cu numere – că este antropomorfic să le dai nume – dar pe mine m-au interesat întotdeauna *diferențele* între indivizi și numele nu numai că individualizează mai bine ca un număr, dar sunt și mai ușor de reținut. Cele mai multe nume le-am ales pur și simplu fiindcă, pentru un motiv sau altul, mi s-a părut că se potrivesc indivizilor cărora le dădusem. Câțiva cimpanzei au fost botezați pentru că vreo expresie facială sau vreo apucătură mi-a amintit de câte o cunoștință de-a mea.

Cel mai ușor de recunoscut dintre indivizi a fost bătrânul Domn McGregor. Creștetul capului, gâtului și umerii erau aproape total lipsite de păr, însă în jurul capului îi rămăsese un mic cerc de păr, ca tonsura unui călugăr. Era un mascul bătrân – poate de vreo treizeci sau patruzeci de ani (recordul de longevitate pentru un cimpanzeu în captivitate este de patruzeci și șapte de ani). În timpul lunilor de început când l-am întâlnit, Dl. McGregor era cam agresiv. Dacă cumva dădeam peste el, mă amenința,

scuturând din cap și zgâlțâind crengile, înainte de a se face nevăzut. Nu știu de ce, îmi amintea de bătrânul grădinar din „Povestea lui Peter Rabbit” de Beatrix Potter.

Bătrâna Flo, cu nasul deformat, buboșat și urechile zdrențuiți, era și ea ușor de recunoscut. Cel mai tânăr pui la vremea aceea era Fifi, în vârstă de doi ani, care stătea mereu în cârca mamei, oriunde s-ar fi dus aceasta, iar fiul cel mic al lui Flo, Figan, era mereu în preajma mamei și a micuței sale surori. Avea pe atunci șase ani; mai avea aproximativ un an până să ajungă la pubertate. Flo mergea adesea împreună cu o altă mamă bătrână, Olly. Și chipul prelung al lui Olly era ușor de remarcat: smocul de păr de la ceafă – și nu altă trăsătură – mi-a amintit de mătușa mea, Olwen. Olly era și ea însoțită de doi pui, o fiică, mai mică decât Fifi, și un fiu adolescent, cam cu un an mai mare decât Figan.

Pe urmă mai era și William care, sunt convinsă, era fratele1 de sânge al lui Olly. N-am remarcat niciodată vreun semn special de afecțiune între ei. Dar semănau izbitor la chip. Aveau amândoi buzele de sus alungite care plescăiau când întorceau capul. William avea în plus câteva cicatrici adânci și subțiri pornind de la nas până la buza de sus.

Alți doi cimpanzei, pe care am ajuns să-i știu din vedere atunci, au fost David Barbă Colilie și Goliath; asemeni lui David și Goliath din Biblie, și pe aceștia doi îi aveam asociați intim în minte pentru că deseori îi vedeam împreună. Goliath, chiar în vremea când era în floarea vârstei, nu era uriaș, dar avea un fizic minunat și mișcările elastice ale unui atlet. Probabil cântarea cam 50 de kilograme. Spre deosebire de ceilalți cimpanzei, David Barbă Colilie nu s-a temut prea mult de mine chiar de la început. Eram întotdeauna încântată când îi zăream chipul frumos și barba argintie caracteristică într-un grup de cimpanzei pentru că, avându-l pe David care să-i calmeze pe ceilalți, aveam șansa să mă apropii ca să-i studiez mai amănunțit.

Înainte de a se sfârși perioada mea de încercări pe teren

am făcut două descoperiri cu adevărat tulburătoare – descoperiri care au compensat lunile anterioare de frustrare. Și pentru amândouă trebuie să-i mulțumesc lui David Barbă Colilie.

Într-o zi, când am ajuns pe Creastă, am găsit un mic grup de cimpanzei chiar dedesubtul locului meu, în ramurile din vârf ale unui arbore gros. Urmărindu-i, am văzut că unul dintre ei ținea un obiect de culoare roz, din care, când și când, rupea bucăți cu dinții. Era o femelă cu un pui și amândoi își întindeau mâinile spre un mascul atingându-i gura. Deodată, femela a luat o bucată din obiectul acela roz și l-a băgat în gură; în clipa aceea mi-am dat seama că cimpanzeii se hrăneau cu carne.

După fiecare îmbucătură de carne, masculul culegea câteva frunze cu buzele și le mesteca odată cu ea. De câteva ori, după ce mestecase câtăva vreme, scuipa resturile în mâinile întinse ale femelei. Brusc a lăsat să cadă o bucățică mică de carne, iar puiul, ca o săgeată, s-a repezit jos după ea. Dar când s-a aplecat s-o culeagă tufișul s-a răscolit și un porc argintiu s-a năpustit spre el. Țipând, puiul a sărit înapoi în copac. Porcul a rămas la loc deschis, grohăind și mișcându-se de colo-colo. Deodată am distins spinările dungate a trei purcei. Era clar că cimpanzeii se hrăneau cu un purcel.

După mărime, așa trebuia să fi fost, iar când mai târziu m-am apropiat, dându-mi seama că era David Barbă Colilie, am observat clar că mâncau purcelul.

I-am urmărit cum se hrăneau timp de trei ore. David lăsa din când în când pe femelă să muște din carne și odată chiar a rupt el o bucățică și i-a pus-o în mâna întinsă. Când în cele din urmă a coborât, încă mai era carne pe oase; el ținea resturile într-o mână și a plecat, urmat de ceilalți.

Bineînțeles că la vremea aceea nu eram sigură că David Barbă Colilie prinsese purcelul singur, dar, chiar și așa, a fost extrem de tulburător să descopăr că acești cimpanzei mâncau într-adevăr carne. Savanții crezuseră până atunci că, deși aceste vietăți își pot completa masa uneori cu câteva insecte sau rozătoare mici, erau în primul rând

vegetarieni și consumatori de fructe. Nimeni nu-și închipuise că ar putea vâna mamifere mai mari.

La două săptămâni după această observație am văzut altceva, care m-a tulburat și mai mult. Venise luna octombrie și începuseră ploile scurte. Pantele înnegrite se acoperiseră de un covor moale de fire de iarbă nouă, mătăsoasă, iar în câteva locuri pământul era împestrițat cu flori de toate soiurile. Am botezat locul *The Chimpanzee's Spring*[5]. Avusesem o dimineață nerodnică; bătusem cele trei văi fără să aud sau să văd vreun semnal de-al cimpanzeilor. Aburcând panta, iute a Văii Mlinda, m-am îndreptat spre Creastă, nu numai extenuată, dar și udă leoarcă de la târâtul prin desișul abundent. Deodată m-am oprit pentru că am remarcat o mișcare ușoară în iarba înaltă, cam la șaizeci de metri depărtare. Mi-am reglat repede binoclul și am văzut că era un singur cimpanzeu care s-a întors spre mine chiar în clipa aceea; l-am recunoscut pe David Barbă Colilie.

M-am deplasat ușor ca să pot vedea ce face. Se așezase pe vine, lângă un mușuroi de termite, un dâmb de pământ roșu, și am observat cum vâra atent într-o gaură a mușuroiului un fir lung de iarbă. Eram prea departe ca să-mi dau seama ce mânca, dar era limpede că folosea firul de iarbă în chip de unealtă.

Știam că, de două ori, observatori ocazionali în Africa de Vest văzuseră cimpanzei care se serveau de obiecte ca de unelte; unul spărsese sâmburi de nucă de palmier slujindu-se de un bolovan ca de un ciocan, iar un grup de cimpanzei fuseseră observați pe când virau bețe într-un stup de albine dintr-un tufiș, ca apoi să lângă mierea de pe ele. Dar eu una nici nu visasem că aș putea să văd ceva atât de palpitant.

David s-a regalat cam vreo oră cu termite și pe urmă s-a îndepărtat agale. Când am fost sigură că plecase m-am dus să examinez mușuroiul. Am găsit câteva insecte strivite primprejur și un grup de termite lucrătoare astupând intrările mușuroiului în care în mod evident David vârâse

[5] Izvorul Cimpanzeilor.

firele de iarbă. Am ridicat unul dintre uneltele împrăștiate de David și l-am vârât cu grijă într-o gaură. Imediat am simțit smucitura câtorva termite care apucaseră iarba și când am tras-o afară, de ea se atârnaseră cu mandibulele câteva termite lucrătoare și câțiva soldați. Au rămas așa, agățate în unghi drept față de fir, cu piciorușele zvâcnind în aer.

Înainte de a pleca, am culcat la pământ o parte din iarba înaltă și uscată și mi-am construit un adăpost rudimentar – câteva smocuri de frunze de palmier sprijinite de ramura joasă a unui copac și legate la vârf. Plănuisem să aștept acolo până a doua zi. Dar abia peste o săptămână am reușit să observ un cimpanzeu „pescuind" iar termite. Au mai sosit doi cimpanzei dar, de fiecare dată când mă zăreau, fugeau. O dată, un roi de termite înaripate fertile – regii și-reginele, cum sunt numite – zburau în dansul lor nupțial, bătând nebunește din aripile lor albe și uriașe. Mai târziu am observat că aceasta este perioada anului în care, pe parcursul ploilor scurte, termitele lucrătoare extind tunelurile din mușuroi spre suprafață, pregătindu-se pentru aceste emigrări. Câteva asemenea roiuri ies între octombrie și ianuarie. Mai ales în această perioadă a anului, cimpanzeii se hrănesc cu termite.

În cea de-a opta zi de veghe, David Barbă Colilie a sosit iar împreună cu Goliath și cei doi au muncit vreo două ore. Puteam să-i observ mult mai bine: am văzut cum au desfăcut intrările astupate cu degetul mare sau cu cel arătător. Au rupt cu dinții capetele „uneltelor" când acestea se îndoiau, s-au slujit de celălalt capăt sau le-au aruncat și și-au luat altele. La un moment dat, Goliath s-a îndepărtat chiar la cel puțin cincisprezece metri de mușuroi ca să aleagă niște fire care păreau mai tari și amândoi masculii au cules câte trei-patru fire, punându-le lângă ei pe cele de rezervă, până când urmau să aibă nevoie de ele.

Deosebit de interesant a fost când, de vreo câteva ori, au luat crenguțe pe care le-au pregătit, smulgându-le frunzele. Acesta a fost primul exemplu înregistrat al unui

animal sălbatic care nu numai că a *folosit* un obiect în calitate de unealtă, ci a modificat cu adevărat un obiect, demonstrând astfel începuturile primitive de *fabricare* a uneltelor.

Până atunci omul fusese socotit ca fiind singurul animal care-și fabrică unelte – într-adevăr, în definiția omului se afirmă că el este o ființă care „și-a construit uneltele după un tipar fix și exact.” Cimpanzeii, bineînțeles, nu făcuseră unelte după niciun tipar fix; totuși, primele mele observații despre destoinicia de a-și meșteri unelte primitive a convins pe unii savanți că era necesar să redefinească ființa umană într-o manieră mai complexă. Altfel, după cum sugerase Louis Leakey, ar trebui să considerăm, conform definiției, cimpanzeul drept om!

I-am trimis lui Louis telegrame despre observațiile mele noi și palpitante – hrănitul cu carne și fabricarea (uneltelor iar el, bineînțeles, a fost cuprins de un entuziasm nebun. Nu mă îndoiesc că veștile i-au fost de folos lin strădaniile de a găsi în continuare sprijin financiar pentru studiul meu, căci nu mult după aceea mi-a scris că Societatea National Geographic, din Statele Unite, consimțise sa-mi acorde fonduri pentru încă un an de cercetări.

Capitolul IV

VIAȚA DIN TABĂRĂ

„Memsahib! Memsahib!” Treptat vocea a ajuns în străfundurile somnului în care mă cufundasem. M-am ridicat în capul oaselor. „Vă rog să veniți. E nevoie de dumneavoastră”, spunea vocea cuiva care nu se putea desluși din spatele luminii aruncate de o lampă pentru lui tună. Era Adolf. Când l-am întrebat ce se întâmplase nu mi-a explicat prea clar, dar am înțeles că era ceva în legătură cu un copilaș bolnav.

Între timp se trezise și Vanne, așa că ne-am îmbrăcat amândouă și l-am urmat pe Adolf în beznă. Ne-a condus până la sătucul aflat de partea cealaltă a pârâului, jos pe plajă. Acolo locuiau cei doi paznici de vânătoare, căpetenia onorifică a satului, bătrânul Iddi Matata cu familia sa numeroasă. și cam vreo duzină de pescari, în colibele vremelnice din anotimpul uscat. Am ajuns cutând la o colibă mare din cărămizi de lut acoperită cu stuf, care aparținea bătrânului Iddi. Trecuse de miezul nopții, dar nu dormea nimeni; vorbeau și râdeau în camera principală, îmbâcsită de fum. Doi copii o zbughiră în întuneric când am intrat, iar soția favorită a lui Iddi, care-și îngrijea cei doi fii gemeni, ne zâmbi în semn de bun venit. Adolf ne conduse spre ușa de la o cameră mai mică, care părea să fie total în beznă, și se dădu la o parte ca să intrăm. Și atunci am înțeles de ce fuseserăm aduse. Pe podeaua de pământ stătea culcată o tânără și, lângă ea, un prunc mic de tot legat încă de mamă prin cordonul ombilical. Era evident că placenta nu se desprinsese încă.

Era și tatăl acolo, cam speriat, și o fetiță, dar altcineva nu părea să dea prea multă atenție problemei. Eram puse în fața unei dileme. Voiam să fim de folos, dar n-aveam idee de obstetrică și, dacă mama pățea ceva, fără îndoială

că noi am fi fost învinovățite.

Am descoperit curând că pruncul se născuse în urmă cu cinci ore și că era primul copil. Se părea că mama nu suferea prea tare, dar era foarte rece. Le-am propus să tăiem cordonul și să învelim pruncul, dar ideea a fost întâmpinată cu proteste vehemente; părea că așa ceva ar fi încălcat tradițiile strămoșești.

M-am dus după o pătură și niște rachiu, și l-am pus pe Dominic să pregătească niște ceai fierbinte, și toate astea părură că au mai readus puțină viață și energie în sărmana mamă. Și eu și Vanne eram convinse că oricare altă femeie africană știa probabil mult mai multe despre nașteri decât noi, așa că am ieșit să vorbim cu soția favorită a lui Iddi, prin Adolf, care încă mai zăbovea pe acolo ca să ne traducă. A consimțit să vină să vadă ce putea face, îndată ce termina cu alăptatul gemenilor. A sosit nu peste mult timp cu o lampă mai puternică și cu niște ulei de cocos cald cu care a început s-o maseze pe față, pe pântece și între coapse, trăgând ușor între timp de cordon. Peste zece minute, a scos placenta. Pe urmă, în sfârșit, a intrat și bătrânul Iddi cu o pereche de foarfeci ceremoniale, a tăiat mândru cordonul nepotului și l-a înnodat cu mâna lui.

L-am rugat pe Dominic să pregătească niște supă pentru mamă, l-am felicitat pe tată care radia de ușurare, și ne-am retras la culcare cu sentimentul că n-am făcut noi mare lucru, dar simțind totuși că rezolvasem o problemă serioasă.

Aceasta îndeletnicire a mobilului a devenit una din îndatoririle medicale ale lui Vanne, căci, așa cum cerea obiceiul pe atunci, sosisem la Gombe Stream bine aprovizionate cu medicamente de prim ajutor – aspirine și alifii, plasturi și bandaje, săruri Epson. Destul de curând după ce sosisem, Vanne s-a pomenit că în fiecare dimineață avea o activitate susținută, ca un spital de campanie.

Înainte de a pleca, David Anstey le spusese africanilor că Vanne și cu mine am fi bucuroase dacă am putea să le vindecăm unele boli ușoare și chiar din primele zile au sosit o sumedenie dintre ei – în primul rând, bănuiesc, ca

să poată privi în voie pe aceste două albe cam ciudate care, în mod surprinzător, părăsiseră lumea civilizată. Într-o zi însă, un om foarte bolnav, cu un picior foarte umflat, a fost adus la noi în tabără. Avea două plăgi tropicale profunde pe pulpa piciorului; după ce Vanne l-a curățat puțin, spre groaza ei, a văzut că ulcerația ajunsese deja la os. L-a implorat pe om să meargă la spitalul Kigoma, dar acesta a refuzat-o categoric – susținea că oamenii se duc acolo ca să moară. Așa că l-a îngrijit Vanne folosind un remediu băbesc – spălături cu apă sărată. În fiecare dimineață și după-amiază, pacientului i se punea în față un vas mare cu apă sărată, încălzită la temperatura corpului, pe care el o picura foarte încet peste răni. După trei săptămâni umflătura dispăruse, iar rănile se curățaseră. Ca urmare, n-a mai fost decât o chestiune de timp până să se vindece complet.

Vestea s-a răspândit iute. După aceste eveniment, faima spitalului ambulatoriu al lui Vanne s-a mărit considerabil și oamenii veneau de pe plajă sau din munți, străbătând anevoie distanțe mare. Unul dintre fiii lui Rashidi, în vârstă de opt ani, Jumanne – care în swahili înseamnă marți – s-a numit cu de la sine putere asistentul lui Vanne și o ajuta în fiecare dimineață aproape, amestecându-i sărurile Epson, turnându-i apă pentru aspirine sau tăindu-i leucoplastul. Era mai ales de ajutor pentru că-i detecta pe cei care se furișau și se așezau iar la coadă, sporind să mai capete o doză! Singura plată pe care o pretindea Jumanne era o bucățică de leucoplast pe vreo rană microscopică sau chiar imaginară.

Vanne nu numai că a vindecat o mulțime de boli, dar, lucrul cel mai important, ne-a ajutat să stabilim bune relații cu noii noștri vecini. Curând suspiciunile inițiale începură să dispară. Fără îndoială că africanii continuau să ne creadă pe amândouă puțin cam nebune, dar erau dispuși să se arate prietenoși pentru că își dăduseră seama că nu suntem prefăcute. Și nici nu a trecut mult până când unii dintre ei au început să fie cu adevărat interesați de ceea ce

făceam. Într-o zi Dominic mi-a spus că auzise de la un bătrân, pe nume Mbrisho, cum că acesta observase patru cimpanzei care goniseră cu bețe un leu. Omul locuia într-un sătuc în munte, chiar lângă granița de est a Rezervației. Și oare n-aș dori să merg să stau de vorbă cu Mbrisho și să aflu unde se petrecuse incidentul? Părea o poveste cam neverosimilă, dar știam că paznicii de vânătoare dinaintea venirii mele semnalaseră ocazional prezența leilor în regiune; în plus eram curioasă să vizitez Matul Bubango și să cutreier ținutul de partea cealaltă a văii. Și astfel, într-o bună dimineață am plecat însoțită de un om din sat în chip de călăuză și de mlădiosul Wilbert ca interpret, căci știa englezește destul de bine, iar cu mă descurcam încă foarte prost în swahili.

Am făcut o ascensiune îndelungată sub soarele dogoritor,, ne-au trebuit vreo patru ore de mers destul de întins. Am trecut pe lângă o procesiune de femei africane rare coborau la colibele pescărești temporare de pe plajă, toate ducând cu grație baloturi uriașe pe creștete, sporovăind și râzând ca un stol de păsări viu colorate. La un moment dat, când mă oprisem să privesc o ceată de maimuțe roșii *colobus,* au trecut pe lângă noi șase bărbați care urcau spre sat. Unul dintre ei era bătrân, puțin adus de spate, cu părul cărunt, dar parcă nici nu îi păsa de costișa abruptă sau de arșița soarelui. Oamenii aceia mergeau cu pasul săltat specific muntenilor și, de câte ori puneau în pământ toiagele groase, scoteau o răsuflare șuierătoare ca un flaut sinistru.

Pe măsură ce urcam, peisajul se schimba. Tot mai mulți copaci de pe pante erau festonați cu licheni gri-verzui, ca puful, iar luminișurile erau acoperite de iarbă scurtă și țepoasă care îmi amintea de Sussex. De pe culmea văii, priveliștea era superbă, iar pe atunci, ținutul împădurit se întindea spre răsărit cât vedeai cu ochii. Astăzi, cea mai mare parte a pădurii a fost tăiată, iar colibele și terenurile africanilor s-au extins din toate părțile spre granița rezervației de cimpanzei.

Satul Bubango se întindea sub noi, chiar de partea cealaltă a crestei muntelui. Era mai mare decât îmi imaginasem. Existau pilcuri de bananieri și palmieri, ici-colo în verdeața câte unei văi, iar pe pantele muntelui se zăreau petice de manioc sau *muhoge* cum o numesc localnicii. Rădăcina de manioc, pisată pudră și apoi fiartă în apă, constituie o mâncare de bază în regiunea aceea. Cele mai multe dintre colibe erau destul de mici și simple, cu pereți de lut și acoperișuri din stuf, și o mulțime de cărări care se încrucișau, bătătorite de nenumăratele picioare, ce duceau de la colibe spre râu și spre loturile cultivate. Copii mici păzeau capre și oi; am văzut chiar și câteva vaci păscând ici-colo.

Micuța coliba a bătrânului Mbrisho se ridica lângă poteca principală care șerpuia spre sat, din vârful povârnișului. Ne primi înăuntru, ne dădu ceai și niște prăjituri agricane din aluat, delicioase, și păru nespus de încântat că poate să-mi povestească, cu vocea sa de bas înceată, întâmplarea cu leul. De multe ori discuția a fost punctată de un prelung „Naaaahm”. Mbrisho folosește mereu acest cuvânt, dar eu n-am fost în stare să aflu exact ce înseamnă.

Curând a reieșit că nu Mbrisho, ci o rudă care murise de mult, văzuse leul și cimpanzeii, așa că am plecat cum am venit. Dar câștigasem un prieten devotat în Mbrisho; ori de câte ori cobora să ne viziteze tabăra, ne aducea câteva ouă învelite cu grijă într-o cârpă. Și când omul locuiești destul de departe și mai e și bătrân, câteva ouă reprezintă un dar neprețuit, pe care îl primești foarte îndatorat.

Mbrisho, ca majoritatea bărbaților în putere, din satele învecinate, a rămas pescar până „s-a pensionat”. Captura principală o reprezintă peștele *dagaa,* mic de mărimea sardelelor, care este pescuit în timpul nopții în năvoadele vopsite în roșu sau portocaliu, de forma unor plase uriașe de prins fluturi. Fiecare canoe, cu câte doi pescari, este prevăzută cu două sau mai multe lămpi puternice cu parafină; peștii, atrași de lumină, se ridică la suprafață și sunt prinși în năvod. Ori de câte ori se observă un banc

mare de pești, pescarii încep să cânte, bat din picioare, lovesc barca cu vâsla sau cu minerul năvodului, și se pare că aceste manifestări îndeamnă peștii să urce la suprafață. Când pescuitul a fost bogat ai impresia că, pe mile întregi de jur-împrejur, locuitorii țin o petrecere fantastică pe lac.

Când fundul bărcii s-a umplut cu pești, recolta este transportată înapoi pe țărm, unde alți bărbați încep s-o întindă pe paturi speciale pentru uscat, făcute din pietriș. Dacă prada e bogată, fiecare barcă poate să revină la țărm de două-trei ori în cursul unei nopți, iar soarele care răsare se reflectă în milioanele și milioanele de solzișori, încât plajele par argintate.

În timpul zilei fie pescarii, fie nevestele sau copiii lor vin periodic până la paturile de uscat, răscolind peștele cu bețe lungi, întorcându-l ca să se usuce uniform pe ambele părți. Seara, peștele este adunat în saci, în timp ce bărbații care vor pleca la pescuit stau în jurul colibelor lor de iarbă discutând, iar femeile pregătesc masa de seară – *ugali* sau budincă de tapioca, amestecată cu *dagaa* uscat, care a fost prăjit în ulei de palmier.

Când e lună plină, *dagaa* nu mai sunt ademeniți de lămpile bărcilor și în această perioadă peștele uscat e dus la Kigoma spre vânzare. Cea mai mare cantitate este încărcată în bărci cu motor, lungi de circa 10 metri, care fac curse în susul și în josul lacului. În toiul sezonului aceste taximetre de apă, cum le-am numit noi, transportă o mulțime de saci cu pești, întrucât comerțul cu *dagaa* este foarte rentabil. Mult se vinde local, dar și mai mult e transportat pe calea ferată spre alte regiuni ale Africii de Est și spre marile mine de aramă din Nyanza, în sud.

Pescarii care nu merg la Kigoma se înapoiază în satele natale să-și viziteze familiile și, în felul ăsta, cam zece zile în fiecare lună plăjile de la Gombe Stream sunt pustii, în aceste perioade îmi plăcea să mă plimb de-a lungul țărmului lacului, când activitatea mea mă ducea înspre o vale îndepărtată. Dimineața, în zori, întâlneam uneori silueta mătăhăloasă a vreunui hipopotam care se înapoia în apă după ce se hrănise cu iarba bogată de pe țărmul lacu-

lui. Căprioare și porci argintii rătăceau adesea pe plajele dintre căi, iar odată am văzut o turmă mică de bivoli care se profilau uriași și foarte negri pe nisipul albicios. Exista întotdeauna și posibilitatea să zăresc animale mai mici – poate vreo mangustă sau zibetă[6] zveltă și lină, eu coada tărcată, sau vreo civetă mai mare și îndesată.

Într-o seară, pe când călcam în apa joasă a lacului ca să depășesc malul stâncos, m-am oprit brusc la vederea trupului negru și sinuos al unui șarpe de apă. Avea vreo doi metri lungime și, după teșitura ușoară a capului și dungile întunecate de pe ceafă, mi-am dat seama că era o cobră de apă – o reptilă otrăvitoare împotriva mușcăturii căreia, la vremea aceea, nu exista vreun ser. O priveam fix când un val i-a așezat ușor o parte din trup pe un picior de-al meu. Am rămas stană de piatră, fără măcar să respir, până când valul s-a retras luând cu el și șarpele. Am sărit și eu atunci afară din apă cât am putut de repede, cu inima gata să-mi spargă coșul pieptului.

Mai întâlnisem cu câteva săptămâni în urmă o altă cobră – o varietate cu botul alb, care țintind ochiul victimei poate să scuipe veninul și la doi metri depărtare, provocând orbire temporară sau chiar permanentă. Atunci rămăsesem cu ochii ațintiți pe deasupra văii, iar șarpele îmi alunecase printre picioare; s-a oprit o clipă să încerce pânza pantofului cu limba sa iute și sensibilă. Frică însă nu mi-a fost pentru că acolo nu erau valuri neașteptate care s-o împingă spre mine și s-o sperie, și nici vârtejul de apă care să mi-o încolăcească în jurul gleznei. În apă, când vezi un șarpe, parcă te cuprinde o moleșeală îngrozitoare.

Lacul Tanganyika este una din puținele întinderi de apă dulce din Africa de Est, din care lipsește practic temutul parazit bilharzia[7], cel puțin în regiunea Kigoma – Gombe, iar apa rece, scânteietoare și curată te îmbie la înot. În acele zile de început n-am avut deloc timp de înot – de fapt nici nu simțeam cine știe ce dorință să plonjez în apă după

[6] Mic mamifer carnivor din savanele africane.

[7] Parazit trematod care produce boala numită schistosomoză sau bilharțioză.

ce avusesem experiența cu șarpele și după ce auzisem ce pățise Chiko. Chiko era soția lui Dominic, care, împreună cu fetița ei, ni se alăturase la scurtă vreme după sosirea la Gombe. Într-o zi, stătea în apa joasă și spăla, când, la vreo doi metri de ea, apa s-a învolburat brusc, și cu un țipăt de groază femeia a sărit pe mal, uitându-se înfricoșată la locul unde, cu o clipă înainte, văzuse un crocodil; nu era mare și eu îl văzusem de câteva ori plutind pe lac, dar nu mi-ar fi făcut plăcere să-l întâlnesc în apă. Pățania lui Chiko, totuși, deveni gluma la zi – câteva săptămâni toți africanii pe care i-am întâlnit râdeau de crocodilul care încercase s-o înhațe pe nevasta bucătarului meu. Chiar și Dominic, când mi-a povestit întâmplarea, râdea cu lacrimi.

Abia când pescarii își părăsesc colibele, în perioada lunii pline, ajung babuinii să stăpânească cu adevărat plajele. De-a lungul țărmului, unde sunt paturile pentru uscat, se adună grupurile în căutare de bucățele de pește rămase printre pietre. Vântură și nisipul din jurul colibelor, probabil după resturi de tapioca, acolo unde femeile au pisat rădăcina transformând-o în făină pentru fiertură. La plecare, africanii iau cu ei tot ce au de valoare, pentru că babuinii sunt foarte stricători. I-am văzut rupând în bucăți un acoperiș, tot căutând prin stuf după insecte; intră și ies din colibe de parcă ar fi ale lor, mănâncă orice lucru comestibil, și scotocesc sau distrug tot ce nu e de mâncat.

Curând babuinii s-au instalat comod și în jurul taberei, iar Vanne s-a deprins pe dată să nu mai lase corturile nepăzite. Cam la două săptămâni după ce am sosit, a ieșit pentru o scurtă plimbare; când s-a întors, a găsit toate lucrurile împrăștiate, și un babuin mascul, blazat, cocoțat pe masa răsturnată înfulecând pâinea coaptă în dimineața aceea de Dominic. Vanne era mai ales exasperată de felul în care o lătrau ceilalți, din copacii din apropiere, de parcă i-ar fi contestat dreptul la propria locuință. Nu mult după acea întâmplare, când Vanne s-a dus la toaleta taberei *(Choo* cum i se spune în Africa de Est), ridicând privirea a văzut cinci babuini masculi, mari și bătrâni, așezați în jurul

ei în semicerc și privind-o. În seara aceea mi-a povestit că se simțise pentru o clipă de-a dreptul înfricoșată.

Mai rău a fost când, într-o dimineață. Vanne, care picotea încă după plecarea mea în zori, a auzit deodată un zgomot ușor. A deschis ochii și la intrare a văzut silueta unui babuin mascul uriaș. Au rămas am îndoi nemișcați câteva clipe, după care babuinul a deschis gura într-un căscat groaznic de amenințare. În lumina cenușie a zorilor Vanne a văzut lucirea colților și s-a gândit că-i sunase ceasul. Cu un strigăt brusc, s-a ridicai în pat fluturându-și brațele, iar vizitatorul nepoftit a rupt-o la sănătoasa. Babuinul acela era într-adevăr oribil, un mascul bătrân care clădea târcoale în jurul taberei toata ziua, tupilându-se în tufișuri și repezindu-se ori de câte ori se ivea câte o ocazie să fure o pâine sau alt aliment. L-am botezat Shaitani, care în swahili însemna diavol, și când a dispărut fără veste neam simțit extrem de ușurate.

În acele zile, mâncarea era prețioasă; nu numai din cauza bugetului limitat, dar și pentru că și eu și Vanne uram „zilele Kigoma” – adică zilele în care trebuia să mergem în oraș ca să ne reînnoim proviziile și să ridicăm poșta. Ne duceam cât puteam de rar, dar o dată la trei-patru săptămâni eram obligate să facem drumul până acolo. De obicei plecam pe la șase dimineața, când lacul era de regulă liniștit și luam micul dejun la hotel, când ajungeam în oraș. Pe urmă începeam drumurile la prăvălii, târguitul la piața de fructe și legume, comandatul conservelor pentru luna viitoare și cozile la poștă. Întotdeauna făceam câte o pauză plăcută la prânz, căci eram invariabil invitate la masă de către unii sau alții dintre prietenii pe care ni-i făcuserăm în timpul ședерii noastre inițiale la Kigoma. Într-adevăr, nu o dată au încercat să ne convingă să rămânem peste noapte la ei și cei mai mulți mă socoteau o ființă anti-socială când le explicam că nu era bine că-mi părăsesc lucrul o zi întreagă, iar eu nu mă mai gândeam să-l întrerup nici pentru o secundă.

La început îl luam cu noi pe Dominic când mergeam în oraș. Era extrem de devotat și se târguia cu înfocare la

piață ca să nu ni se ia în plus nici cel mai mic bănuț. Dar, după o vreme, ne-am dat seama că era mai bine să-l lăsăm să vadă de tabără. Localnicii făceau o bere tare din banane fermentate, iar băutura era punctul slab al lui Dominic. De câteva ori n-a fost chip să-l mai găsim la ora fixata de plecare – o dată nu și-a făcut apariția decât după o săptămână și a trebuit să ne descurcăm fără el. Și nu vom uita ziua când, cu toate că am reușit să-l descoperim la timp ca să ne întoarcem, era într-o stare de veselie extremă. Râdea din orice și când ne-a condus până la barcă a fost mai-mai să cadă în apă. Este un om inteligent și deseori e foarte simpatic când se amețește puțin. Nu ne-a trebuit mult să ne facă și pe noi să râdem, așa că eram un grup vesel când am ieșit din golful Kigoma.

Se făcuse aproape întuneric, căci întârziasem tot căutându-l pe Dominic. În mod normal, cârmeam barca destul de aproape de țărm, dar, în seara aceea, apa era împânzită de bărcuțele pescarilor care părăseau malurile, și nu prea le distingeai în amurg. Așa că am dus barca la o depărtare de o jumătate de milă de plajă. Din senin, când mai aveam doar un sfert din drum să ajungem acasă, motorul s-a oprit. Ne-am străduit în zadar să-l redresăm, dar niciunul din noi nu se pricepea la motoare. N-am avut de ales, decât să vâslim până la țărm.

Dominic ne-a anunțat țanțoș că va vâsli el. S-a așezat la mijloc, a apucat cele două lopeți, s-a proptit bine și a tras o dată puternic. A agățat un cogeamite crabul care, în clipa următoare, a fost azvârlit în vârful unui coș mare de fructe luate de la piață. Dominic a izbucnit într-un hohot de râs, din care nu se mai oprea. Cu chiu cu vai l-am făcut să se așeze pe bancheta din spate și am anunțat că voi vâsli eu. Dar buna lui cuviință nu-i dădea pace; trebuia să ia măcar o vâslă. Zece minute n-am făcut decât să ne mișcăm în cerc în jurul vâslei lui. Am reușit până la urmă să-l conving ca sunt în stare să mă descurc și că îmi place vâsli tul mai mult ca orice, așa că am pornit.

Când am ajuns, în fine, la plajă, spre bucuria noastră, unul dintre taximetrele de apă se afla acolo. În jurul nostru

s-au adunat o mulțime de pescari și, nu peste mult timp am găsit și cârmaciul. După îndelungate parlamentari, a consimțit să ne transporte la tabără. Dar Dominic fusese stârnit de prețul cerut. Ne-a spus să așteptăm și a dispărut în beznă până să apucăm să-l oprim.

Am așteptat mult timp, dar nu voiam să plecăm fără ei; îi eram de fapt și recunoscătoare pentru că se gândise la punga noastră care fără îndoială era cam ușurică. Peste o jumătate de oră s-a întors cu patru africani solizi. Oamenii ăștia, ne-a informat Dominic, ne vor duce acasă, *vâslind.* Erau amici de-ai lui și ne vor lua doar un sfert din prețul cerut de taximetrul de apă motorizat. Părea nemaipomenit până când ne-am dat seama că, și cu opt oameni care ar vâsli zdravăn, ne-ar trebui mai mult de opt ore ca să ajungem acasă! Cred că Dominic nu ne-a iertat cu adevărat pentru că am preferat ambarcațiunea mai rapidă și ne-am lăsat jefuite.

Nu mult după aceasta, Vanne, care se dusese la Kigoma fără mine, a avut o experiență și mai neplăcută. Dominic a rămas în tabără, dar mlădiosul Wilbert a cerut permisiunea s-o însoțească întrucât avea de făcut niște cumpărături. Au plecat dimineață și au stabilit să se întâlnească pentru întoarcere, la barcă, la ora cinci. Când a apărut în cele din urmă, cu o jumătate de oră întârziere, lui Vanne i s-a strâns inima; avea în față încă o victimă a berii de banane din Kigoma. Wilbert se bălăbănea ușor; a venit la barcă împleticindu-se și, spre groaza lui Vanne, a scos un cuțit pe care a început să-l agite, cu o privire fixă și bolborosind incoerent despre moarte și răzbunare.

Vanne a recunoscut după aceea că-i fusese frică, pentru că Wilbert, deși mlădios, era un individ extrem de vin jos și arăta înspăimântător cu ochii injectați și cu lama cuțitului lucind în soarele înserării. Cu toate acestea, Vanne nu și-a pierdut cumpătul și i-a vorbit liniștit, l-a rugat să-i dea ei cuțitul în păstrare ca nu cumva să se taie când se urcă în barcă. Spre surprinderea ei a privit-o fix și pe chip i-a apărut o expresie buimacă. S-a împleticit până la ea, i-a dai cuțitul fără să rostească o vorbă și s-a urcat în barcă/ Tot

timpul drumului a fost extrem de liniștit. N-am aflat niciodată ce explicație a avut tot comportamentul lui, iar Wilbert nu și-a mai cerut înapoi cuțitul.

Ce norocoasă am fost să am o mamă ca Vanne. Nu aș fi reușit să mă descurc fără ea, atunci, la început. Ea conducea spitalul de campanie și asigura bunăvoința vecinilor, ea ținea curățenia în tabără, ea îmi presa și îmi usca mostrele din plantele cu caro se hrăneau cimpanzeii, și, mai presus de toate, m-ă ajutat să-mi mențin moralul în timpul acelor săptămâni deprimante, când nu reușeam să mă apropii de cimpanzei. Ce plăcut era să te întorci seara acasă și să fii întâmpinat cu căldură. Ce plăcut să poți discuta evenimentele zilei, fie ele palpitante sau nerodnice, lângă focul pe care se pregătea cina, și să asculți ce s-a mai întâmplat prin tabără.

Vanne s-a împăcat cu cele mai primitive condiții fără să crâcnească. În prima perioadă am trăit cu fasole fiartă, conserve de carne și de legume, pentru că nu aveam frigider. Ne îmbăiam seara într-o „cadă" mică de pânză, sprijinită la fiecare colț pe o ramă de lemn, cu puțină apă în ea prea fierbinte când intrai și prea rece când ieșeai, peste câteva clipe. Câteodată se refugiau în cortul nostru păianjeni păroși uriași și, de două ori, Vanne, trezindu-se dimineața, a văzut lățindu-se pe tavanul cortului, deasupra patului ei, câte un miriapod uriaș mort, cu o înfățișare hidoasă, a cărui mușcătură e mortală. Și, ca și când toate acestea n-ar fi fost de ajuns, în apa potabilă se găsea ceva ce nu-i făcea bine lui Vanne, care și așa nu avea un stomac prea sănătos, așa că aproape niciodată, nu s-a simțit sută la sută bine.

La cinci luni după sosire, Vanne a trebuit să se întoarcă în Anglia. Autoritățile din Kigoma nu-și mai făceau probleme cu mine; ajunsesem să mă integrez în peisajul de la Gombe Stream și, mulțumită spitalului lui Vanne, mă bucuram de o prietenie extraordinară cu băștinașii. Chiar înainte de plecarea lui Vanne ni s-a alăturat Hassan, vechiul nostru prieten de la Lacul Victoria. Ne-am bucurat

nespus să-l vedem, iar Vanne a putut să plece liniștită știind că mă lasă pe mâini de nădejde. Hassan conducea barca și se ocupa de groaznicele „zile Kigoma” de unul singur, iar dacă se întâmpla ceva, nu știu cum, Hassan reușea întotdeauna să pună lucrurile la punct. Căci Hassan dovedise deseori cât de destoinic este, în perioadele dificile din cei treizeci de ani petrecuți în slujba lut Louis.

După ce a plecat Vanne, focul de tabără mi se părea neîmbietor. Până și Terry, broasca râioasă care apărea ori de câte ori se lăsa noaptea, nu făcea decât să-mi amintească cum Vanne și cu mine făceam haz de ea când se înfrupta cu insectele din jurul felinarului. Și în seara în care Crescent, zibeta, a venit tiptil la cort să ia o banană, m-am pomenit că-mi zboară gândul la Vanne cu părerea de rău ca nu e lângă mine să ne bucurăm amândouă de grația ei delicată.

Pe măsură însă ce se scurgeau săptămânile, am acceptat însingurarea ca pe un mod de viață și nu m-am mai simțit atât de izolată. Eram total absorbită de munca mea, fascinată de cimpanzei, și prea ocupată seara ca să mai am timp de gânduri negre. De fapt, dacă aș fi rămas singură mai bine de un an, aș fi devenit o ființă destul de stranie, căci obiectele neînsuflețite începuseră să capete fiecare câte o identitate; m-am pomenit spunând „bună-dimineața” colibei mele micuțe de pe Creastă; „Bună” pârâului de unde îmi luam apa. Și am devenit extrem de apropiată de copaci – numai atingerea trunchiului aspru și noduros sau a coajei tinere, reci și netede, mă umplea de cunoașterea ciudată a rădăcinilor subpământene și de seva care trecea prin ele. Tânjeam să mă pot agăța dintr-o ramură în alta, asemeni cimpanzeilor, să mă culc în vârfurile copacilor, legănată de foșnetul frunzelor. Îmi plăcea mai ales să stau în pădure când ploua, și să ascult răpăitul picăturilor pe frunze, și să mă simt total absorbită în lumea cafenie, verde și umedă peste care se lăsa amurgul nedeslușit.

Capitolul V

PLOILE

La scurta vreme după plecarea lui Vanne, ploile scurte și repezi din Chimpanzees' Spring făcură loc ploilor de lungă durată. Aversele se transformară în potopuri care se revărsau uneori cu o furie nepotolită timp de mai bine de două ore. N-am să uit multă vreme una din acele furtuni cumplite care s-a abătut cam la o săptămână de la schimbarea anotimpului. Urmăream de două ore un grup de cimpanzei care se hrăneau într-un smochin uriaș. Toată dimineața fusese o vreme posomorâtă și întunecată cu tunete îndepărtate și bolovănoase.

Cam pe la prânz au început să cadă primele picături > mari de ploaie. Cimpanzeii au coborât din copac, și unul după altul au pornit încet să urce panta abruptă acoperită de iarbă, către creasta despădurită din vârf. În grup erau șapte masculi, adulți, inclusiv Goliath și David Barba Colilie, câteva femele și câțiva pui. Când au ajuns pe creastă s-au oprit în clipa aceea s-a dezlănțuit furtuna. Ploaia era torențială și bubuitul neașteptat al unui tunet, chiar deasupra mea, m-a făcut să tresar. Ca și cum acesta ar fi constituit un semnal, unul dintre masculii mari s-a ridicat și, pe când se legăna și se semețea de pe un picior pe altul, i-am auzit strigătele gâfâite răsunând tot mai tare, acoperind ropotul ploii. Pe urmă și-a luat avânt și a coborât în patru labe panta spre copacii de unde tocmai venise. A alergat vreo treizeci de metri, apoi a dat ocol trunchiului unui copăcel ca să-și încetinească avântul, a sărit pe ramurile joase și a rămas nemișcat.

Aproape simultan alți doi masculi au pornit după el. Unul dintre ei a rupt o ramură dintr-un copac, în timp ce alerga, și a agitat-o în aer înainte de-a o azvârli înainte. Celălalt, când s-a oprit din fugă, a rămas în picioare și a

început să scuture ritmic crengile unui copac, înainte și înapoi, apoi a apucat o ramură groasă pe care a târât-o după el mai departe, în josul pantei. Un al patrulea mascul, în timp ce se îndepărta, a sărit într-un copac și, aproape fără să-și încetinească viteza, a rupt o creangă, a sărit cu ea jos, pe pământ, și a continuat să coboare. Când ultimii doi masculi au strigat și au pornit în josul pantei, cel care începuse tot spectacolul a coborât din copac și a început iar să urce încet panta. Ceilalți, care se urcaseră și ei în copacii de la capătul pantei, l-au urmat. Apoi, după ce au ajuns pe creastă, au pornit să coboare iar, unul după altul, cu aceeași energie.

Femelele și puii se cățăraseră în copacii de lângă capătul pantei îndată ce începuseră demonstrațiile și au rămas acolo, pe toată durata lor, privind. Pe măsură ce masculii coborau și urcau, ploaia cădea tot mai abundent, zigzagurile strălucitoare ale fulgerelor brăzdau cerul plumburiu, iar bubuitul tunetelor părea să zgâlțâie munții.

Entuziasmul pe care îl resimțeam privindu-i nu era numai științific; stăteam ca fermecată pe ridicătura mea de partea cealaltă a râpei înguste, adăpostită sub o foaie de polietilenă. De fapt ploua prea tare și vântul era prea puternic ca să-mi scot carnețelul sau să folosesc binoclul: nu puteam decât să mă uit și să mă minunez de măreția acelor creaturi superbe. Se prea poate ca omul primitiv să fi sfidat forțele naturii cu aceleași manifestări energice și avântate.

După douăzeci de minute de când începuse spectacolul, ultimul cimpanzeu urca înapoi panta pentru ultima oară. Femelele și puii coborâră din copaci și tot grupul dispăru după creastă. Unul din masculi se opri și, cu mâna pe un trunchi de copac, privi în urmă, ca un actor care iese la cortina finală. Pe urmă, se topi și el după creastă.

Am continuat să stau acolo o vreme, uitându-mă aproape neîncrezătoare la urmele albe de pe trunchiurile copacilor și la ramurile aruncate în iarbă – singurele lucruri rămase în peisajul spălat de ploaie care să facă dovada că sălbaticul „dans al ploii” avusese loc.

Poate că m-aș fi mirat și mai mult atunci dată aș fi știut că n-am să mai văd asemenea manifestări în următorii zece ani decât de două ori. Fără îndoială că deseori cimpanzeii masculi reacționează la ploile abundente executând un dans al ploii, dar de obicei asta este o reacție Individuală. Totuși nu trebuie decât să închid ochii ca să revăd în cele mai mici amănunte acea primă reprezentație spectaculoasă.

Pe măsură ce se desfășura anotimpul ploios, iarba se înălța până la vreo trei metri în anumite locuri. Când mă îndepărtam de vechile urme – pe care cu greu le mai găseam –, nu-mi dădeam seama pe unde mă aflu și trebuia să mă opresc mereu și să mă urc în vreun copac ca să stabilesc poziția. Pe lângă asta nu mai puteam să stau jos, oriunde m-aș fi aflat sau oriunde mi-ar fi convenit, când dădeam peste un grup de cimpanzei, pentru că de obicei vederea mi-era complet stânjenită de ierburi. Niciodată n-am fost în stare să lucrez cu binoclul, stând în picioare perioade îndelungate, așa că ori culcam la pământ multă iarbă, ori mă urcam în vreun copac. Pe măsură ce sezonul ploios înainta începusem să devin o ființă tot mai arboricolă, dar în ciuda dragostei mele pentru copaci, îndeletnicirea asta nu prea îmi era de folos căci pierdeam timpul căutând un copac potrivit și îndepărtând ramurile care mă împiedicau să observ cimpanzeii. Iar când bătea vântul, ceea ce se întâmpla deseori, nu reușeam deloc să fixez binoclul.

Îmi era de asemenea greu să feresc binoclul de ploaie. Mi-am confecționat un fel de tub din polietilenă care îl proteja mult împotriva umezelii, și îmi trăgeam deasupra capului o folie de plastic, ca o glugă, când stăteam la pândă. Dar și așa erau multe zile când nu puteam folosi binoclul pentru că se aburea de la umezeală.

Chiar și atunci când nu ploua, iarba înaltă rămânea îmbibată de apă toată ziua, fie de la ploaie, fie de la rouă abundentă din timpul nopții, și au fost perioade când aveam impresia că nu mă mai pot usca zile în șir. Fără

îndoială că am petrecut cele mai friguroase ore din viața mea, pe munții aceia, când în hainele ude, bătută de un vânt înghețat, observam cimpanzeii. A fost chiar o vreme când mă apuca groaza la gândul urcușului din zori spre creastă; ieșeam din așternutul cald, în întuneric, mâncam felia de pâine și beam o ceașcă de cafea la lumina plăcută a lămpii de vânt, și pe urmă trebuia să-mi iau inima în dinți să mă avânt în iarba mustind de apă rece ca gheața. După o vreme, totuși, mi-am luat obiceiul să-mi împachetez hainele într-o pungă de polietilenă și să le iau cu mine; nu mă vedea nimeni când plecam și oricum era întuneric. Și, știind că urma să mă îmbrac în haine uscate când ajungeam la destinație, șocul provocat de iarba udă pe piele constituia o plăcere. În primele zile trupul mi-a fost brăzdat tot de zgârieturile provocate de ierburile tăioase, dar cu timpul, pielea mi s-a tăbăcit.

Într-o dimineață, în prima geană de lumină cenușie, începusem urcușul anevoios pe ultima pantă abruptă spre Creastă. Când am ajuns în vârf, am rămas cu un picior în aer pentru că, nici la patru metri de mine, în iarba înaltă, stătea ascuns pe jumătate un bivol singuratic. Probabil că dormea pentru că altfel cu siguranță m-ar fi auzit; și din fericire adierea mi-a adus mie în nări mirosul greu de vită. Dacă lucrurile s-av fi petrecut invers... Dar așa, am putut să mă furișez încetișor în josul pantei fără să-l tulbur.

Tot atunci a trecut și un leopard la câțiva metri depărtare de mine, exact când mă așezasem în niște ierburi înalte. Nici n-am știut că e acolo până nu i-am văzut vârful alb al cozii și n-am mai avut timp să mă retrag. Așa că mi-am ținut respirația. Mă îndoiesc că și-a dat seama cât de aproape fusese de o ființă umană.

În general, am îndrăgit anotimpul ploios de la Gombe! În cea mai mare parte a timpului era răcoare și căldura nu mai îmi deforma observațiile făcute la distanță mare. Întotdeauna mi-a plăcut să mă simt o parte integrantă din natură, iar frunzele moarte strivite sub picioarele mele pe potecile pădurii în anotimpul uscat îmi provocau întotdeauna o senzație neplăcută. Când frunzele deveneau moi

și cărnoase în timpul ploilor, puteam să merg printre copaci neauzită și să prind mai mult decât niște frânturi fugare din viața unor creaturi sperioase. Cel mai bun lucru însă era bineînțeles că învățam tot mai multe despre cimpanzei și comportamentul lor.

În anotimpul uscat, știam că de obicei cimpanzeii se odihnesc pe pământ la prânz, pentru că nu o dată i-am zărit întinși la umbră. Cu toate astea, în anotimpul ploios, pământul este deseori îmbibat de apă și am observat că cimpanzeii își fac niște cuiburi de zi destul de sofisticate în care să se odihnească. Spre surprinderea mea, le construiau când încă ploua, pe urmă se așezau ghemuiți cu brațele în jurul genunchilor și capetele plecate, până se oprea ploaia. Diminețile și ei se deșteptau mai târziu și, destul de des, după ce se hrăneau sau stăteau cam două-trei ore, își făceau alte cuiburi și se virau în ele. Bănuiesc că motivul era că uneori noaptea se făcea atât de frig și era atâta umezeală că nu puteau să doarmă, iar dimineața erau obosiți. Se și culcau seara mai devreme. Uneori, când plecam de lângă ei, lăsându-i mustind de apă după o furtună târzie de după-amiază nu numai că mi se frângea inima, dar mă simțeam și vinovată că eu mă întorceam la o masă fierbinte, haine uscate și un cort. Și mă simțeam și mai prost când mă deșteptam în toiul nopții ca să ascult ploaia biciuind pânza cortului, și gândurile îmi fugeau la bieții cimpanzeii ghemuiți, tremurând pe paturile lor de frunze, pe câtă vreme eu mă cuibăream în culcușul meu cald și plăcut.

Alteori, la începutul unei furtuni, câte un cimpanzeu se adăpostea pe sub un trunchi de copac aplecat, sau un hățiș de ierburi, dar când ploaia începea să răzbească și acolo, de obicei ieșea și stătea ghemuit, cu o înfățișare jalnică. Pruncii păreau că o duc cel mai bine în timpul furtunilor puternice. Am văzut-o pe Flo de multe ori, care la vremea aceea, dintre toate femelele, era cea mai puțin speriată de mine, stând aplecată s-o protejeze pe Fifi care avea doi ani. Când potopul se sfârșea, Fifi se strecura din îmbrățișarea mamei, complet uscată. Fiul lui Flo, Figan, cam cu patru

ani mai mare decât Fifi, sărea de multe ori nebunește pe ramurile copacului, bălăngănindu-se, atârnând într-o mână și dând din picioare, sărind de pe o cracă pe alta, cățărându-se pe bătrâna Flo, umplându-i blana de tot felul de resturi și făcând-o să se ghemuiască mai mult ca să se apere de rămurelele care-i loveau fața. În felul acesta își punea sângele în mișcare – cam la fel ca manifestările energice cu care ceilalți masculi adulți salutau uneori începutul ploii abundente.

Pe măsură ce se scurgeau săptămânile mi-am dat seama că, de obicei, mă puteam apropia ceva mai mult de un grup de cimpanzei când era frig și umezeală, decât când era vreme uscată. Parcă erau prea chinuiți de situație ca să-și mai bată capul și cu mine. Într-o zi mergeam tăcută prin pădurea picurând de apă. Deasupra, ploaia răpăia pe frunze și de jur-împrejur apa se scurgea de pe o frunză pe alta până pe pământ. Mirosea puternic a lemn putred și vegetație udă; sub mâinile mele trunchiurile arborilor erau reci, alunecoase și vii. Simțeam apa șiroindu-mi în păr și alunecând călduță pe gât. Căutam un grup de cimpanzei pe care îi auzisem înainte de a se porni ploaia.

Deodată, la numai câțiva metri depărtare, am văzut o siluetă neagră ghemuită jos, cu spatele la mine. Repede m-am lăsat și eu la pământ; cimpanzeul nu mă văzuse. Câteva minute a fost liniște, în afară de răpăitul ploii, pe urmă am auzit un foșnet slab în dreapta și un strigăt ușor – „hoo”. Am întors încet capul dar n-am văzut nimic în desiș. Când m-am uitat înapoi, silueta neagră care fusese în fața mea dispăruse. Pe urmă se auzi un sunet deasupra; m-am uitat în sus și am văzut un mascul mare chiar deasupra capului: era Goliath. M-a privit fix cu buzele strânse și a scuturat ușor o ramură. M-am uitat în altă parte pentru că o privire intensă poate fi interpretată ca o amenințare. Am auzit un alt foșnet la stângă și când m-am uitat n-am distins decât silueta neagră a unui cimpanzeu în spatele unor vrejuri încâlcite. Când am privit înainte am văzut doi ochi care mă fixau și o mână mare care apucase o liană atârnătoare. Un alt strigăt „hoo” ușor, de data asta din spate. Eram

înconjurată.

Brusc, Goliath, a scos un sunet prelung și tărăgănat „wraaaa” și m-a împroșcat cu o ploaie de crenguțe, în timp ce mă amenința zgâlțâind ramurile. Strigătul a fost preluat de ceilalți cimpanzei care abia se zăreau. Pentru mine sunetul acesta este unul din cele mai sălbatice ale pădurilor africane, întrecut doar de țipătul trâmbițat al unui elefant înfuriat. Toate instinctele mă îndemnau să fug, și totuși m-am forțat să rămân pe loc, încercând să par nepreocupată și prefăcându-mă că mănânc rădăcini de pe jos. Capătul ramurii de deasupra m-a lovit în cap; cu bufnituri și plesnituri o siluetă neagră a țâșnit prin desișul de deasupra, zbughind-o pe lângă mine în ultima clipă și alergând pieziș în pădure. Cred că mă așteptam să fiu făcută bucăți; nu mai știu cât am stat ghemuită acolo, încordată și îngrozită, până să-mi dau seama că se făcuse din nou liniște și pace, în afara picuratului ploii. Am privit în jur prevăzătoare. Mâna neagră și ochii lucitori dispăruseră; ramura pe care stătuse Goliath era goală; plecaseră toți cimpanzeii. Trebuie să recunosc că, atunci când m-am sculat, genunchii îmi tremurau puțin, dar încercam și acel sentiment de beatitudine care apare când pericolul amenințător a trecut fără urme – iar cimpanzeii erau acum fără îndoială mai puțin temători față de mine.

Perioada aceasta de agresiune și ostilitate a durat cam cinci luni, și ea urmase perioadei de teamă inițială și retragere grăbită ori de câte ori mă întâlneam cu cimpanzeii. Îmi stăruie în minte și o altă întâmplare; s-a petrecut cam la trei săptămâni după cea pe care tocmai am descris-o. Așteptam pe o margine a râpei, în speranța că cimpanzeii vor sosi la un copac încărcat cu roade de pe panta de vizavi. Când am auzit în urma mea pași distincți de cimpanzei care se apropiau, m-am întins cu fața în jos și am rămas nemișcată pentru că, deseori, dacă mă observau în drumul lor spre mâncare, se răzgândeau și plecau să se hrănească în altă parte. Totuși în clipa în care vedeau fructele și le simțeau mirosul și gustul delicios se apucau de mâncat; foamea se dovedea a fi mai puternică decât

neîncrederea față de mine. De data asta pașii înaintară și brusc se opriră, destul de aproape. S-a auzit un „hoo” slab, chemarea unui individ ușor speriat și preocupat. Fusesem observată. Am rămas nemișcată și deodată pașii au mai înaintat. Pe urmă am auzit un cimpanzeu alergând brusc câțiva metri, după care a urmat un țipăt puternic. Pentru numele lui Dumnezeu, ce se petrecea?

O clipă mai târziu, am văzut un cimpanzeu mascul cățărându-se într-un copac la numai câțiva metri depărtare. S-a așezat pe ramurile de deasupra capului meu și a început să strige la mine scurt, tare și ascuțit, cu gura căscată. Am privit chipul întunecat și ochii cafenii. A început să coboare spre mine până a ajuns la vreo zece picioare depărtare și i-am văzut dinții galbeni și limba trandafirie. A scuturat o ramură, împroșcându-mă cu crenguțe. Pe urmă a lovit trunchiul și a mai scuturat câteva crengi continuând în tot acest timp să țipe mereu, înfierbântându-se din ce în ce. Brusc a coborât de tot și a dispărut, trecând de mine.

Atunci am observat o femelă cu un pui mic de tot și un alt pui mai mărișor într-un alt copac, fixându-mă cu ochii larg deschiși. Erau tăcuți și liniștiți. Am auzit masculul bătrân foindu-se în spatele meu și pe urmă pașii s-au oprit. Era atât de aproape încât îi auzeam respirația. Mi se părea că visez.

Deodată s-a auzit un lătrat puternic, o vânzoleală în frunziș și m-am pomenit lovită puternic în cap. A trebuit să mă mișc, să mă ridic în capul oaselor, să dau crezare realității. Masculul stătea în picioare și se uita la mine; pentru o clipă am crezut că mă va ataca. Dar s-a întors și a plecat, oprindu-se de câteva ori ca să se întoarcă și să mă fixeze. Femela și puiul au coborât tăcuți și l-au urmat. Peste câteva clipe eram din nou singură, cu inima zvâcnindu-mi nebunește. Dar aveam un simțământ de triumf; luasem într-adevăr legătura cu un cimpanzeu sălbatic – sau poate lucrurile stăteau invers.

Când mă gândesc acum, după câțiva ani, la aspectul acelui mascul, sunt sigură că a fost irascibilul, arțăgosul și

bătăiosul J.B. Comportamentul se potrivește perfect cu firea iritabilă și îndrăzneață pe care aveam s-o cunosc atât de bine după aceea. Bănuiesc că fusese nedumerit de imobilitatea mea și de folia de polietilenă care mă apăra de ploaia ușoară. Trebuia pur și simplu să afle exact ce eram și m-a făcut să mă mișc – probabil că după ochi și-a dat seama că eram vie.

Asemenea întâmplări mă făceau să tânjesc după timpul când Vanne mă aștepta în tabără și puteam să împărțim bucuria sau groaza unei aventuri sau alta. Dar le-am povestit lui Dominic și Hassan despre întâlnirea cu bătrânul mascul, iar ei, la rândul lor, i-au povestii bătrânului Iddi Matata. A venit să mă vadă a doua zi seara și mi-a povestit despre un african care se urcase până la jumătatea unui palmier ca să culeagă fructe coapte fără să observe că un cimpanzeu mascul se hrănea în vârf. Maimuța l-a văzut brusc și s-a repezit spre el lovindu-l în față când a trecut pe lângă el. Omul și-a pierdut un ochi. Și astfel s-a răspândit zvonul despre mine cum că aș fi avut ceva vrăji pentru că scăpasem nevătămată din întâmplări în care alții o pățiseră și că nu eram de fapt o simplă englezoaică. Dar lucrul ăsta m-a ajutat să sudez și mai mult prietenia cu vecinii mei africani.

Ploile lungi urmau să se sfârșească în aprilie, după cum mi se spusese. Dar în anul acela se făcuse iunie și tot mai ploua, deși nu chiar atât de des. Între zilele reci și întunecoase, tot ținutul semăna cu o seră tropicală uriașă. Umezeala suptă de soare din vegetația abundentă a munților era oprită în văi. Între tulpinile înalte de iarbă. Ascensiunea pe pantele abrupte devenise deseori un adevărat coșmar. Uneori simțeam pur și simplu nevoia să mă cațăr în câte un copac ca să respir, iar odată ce mă aflam sus mă gândeam oare de ce naiba a fost nevoie ca strămoșii noștri să părăsească ramurile. Cred că dacă mă gândesc, lunile mai și iunie au fost cele mai proaste din toate lunile mele de început – mai proaste chiar decât perioada când cimpanzeii fugeau la vederea mea. Am avut câteva reveniri de friguri; deseori, era un efort să-mi ridic

o mână, atât de groaznică era umiditatea, ca să nu mai vorbim de chinul de a urca pe munte. Iar cimpanzeii, care se hrăniseră în grupuri mari și zgomotoase, se despărțeau din ce în ce mai mult în cete mici de doi până la șase indivizi. De multe ori asemenea cete nu produceau niciun zgomot cât era ziua de lungă și cutreierau pădurile hrănindu-se cu fructele copacului *mbula,* omniprezent, cunoscut ca măr sălbatic de plăcintă.

Treptat, totuși, umiditatea excesivă a mai cedat, au început zilnic să sufle vânturi puternice prin văi, iar starea mea de spirit, precum și sănătatea s-au ameliorat. A sosit din nou anotimpul smochinului sălbatic și, de data asta, în loc să-mi fac observațiile de pe Creastă, am putut să cobor în vale și să stau destul de aproape de copacii în care se hrăneau zilnic cimpanzeii.

Odată, când observam un grup într-un copac, cam la treizeci de metri depărtare, am auzit un foșnet ușor în frunzișul din spatele meu. M-am întors și, acolo, la vreo cinci metri distanță, stătea un cimpanzeu întors cu spatele la mine. Am rămas nemișcată, crezând că nu mă observase, dar după câteva clipe m-a privit, așa, ca printre altele, peste umăr, și apoi a continuat să mestece. A rămas acolo vreo zece minute, din când în când privindu-mă scurt, apoi a plecat. Era Mike, un mascul adult cu un chip aproape la fel de frumos ca al lui David Barbă Colilie. Întâmplarea s-a petrecut la câteva săptămâni după acea zi de neuitat, descrisă la începutul cărții, când David Barbă Colilie și Goliath s-au așezat jos calm la numai câțiva metri depărtare de mine. Teama lor inițială de mine a cedat treptat locul agresiunii și ostilității, dar acum mulți cimpanzei începuseră să mă accepte ca o parte din peisajul obișnuit, cotidian. Eram pentru ei o maimuță albă ciudată, extrem de neobișnuită, fără îndoială, dar la urma urmei nu reprezentam cu adevărat un pericol.

Către sfârșitul lui august, sora mea, Judy, a sosit din Anglia. Societatea National Geographic, care pe atunci îmi finanța cercetările, se arăta bineînțeles interesată să obțină fotografii pentru revista sa. Societatea dorea să

trimită un fotograf profesionist, dar pe mine mă îngrozea gândul că va sosi un străin și-mi va strica relațiile bune greu câștigate cu cimpanzeii. I-am sugerat lui Louis să vină Judy – nu pentru că ar fi avut experiență fotografică, ci pentru că semăna cu mine și ar fi fost gata să facă totul să scoată niște poze bune, în folosul muncii mele. Societatea National Geographic nu i-a finanțat călătoria, dar ziarul săptămânal britanic *Reveille* a riscat și i-a plătit cheltuielile în schimbul unei serii de interviuri cu mine când mă întorceam în Anglia.

Biata Judy. Când a ajuns era în principiu sfârșitul sezonului uscat – sezonul uscat care nu durase mai mult de șase săptămâni. Construisem mici ascunzători lângă copacii pe care îi așteptam să rodească în septembrie și octombrie, dar recoltele au fost slabe în acel an și a plouat aproape zilnic. Judy a petrecut ore întregi așteptând în ascunzători în ploaia care cădea în torente, încercând să se adăpostească pe ea și aparatura fotografică sub o foaie de polietilenă. Cimpanzeii abia dacă își făceau apariția, iar când apăreau, ploua prea tare ca Judy să poată face o singură fotografie. Totuși, în noiembrie lucrurile s-au ameliorat puțin și a reușit să facă primele fotografii executate vreodată, imortalizând cimpanzeii folosind uneltele pentru a pescui termite. De asemenea a mai luat niște instantanee cu mine, cu viața din tabără și cu pescarii, așa că drumul aici s-a dovedit fructuos în ceea ce-i privea pe cei caro o finanțau.

Când Judy a ajuns la Gombe Stream s-a îngrozit văzându-mi înfățișarea emaciată. Timp de optsprezece luni, în afară de ocazionalele „zile Kigoma” sau scurtele perioade când febra mă țintuia la pat, lucrasem zi-lumină în munți. Ceasul meu deșteptător era pus întotdeauna la cinci treizeci dimineața și, după o felie de pâine și o cană de cafea, mă grăbeam să plec la cimpanzei. Niciodată n-am avut senzația de foame când colindam pădurile; într-adevăr, am avut noroc să nu am nevoie nici de apă, decât rareori. Cănile de cafea pe care mi le pregăteam pe Creastă constituiau un lux. Și apoi, după ce mă întorceam

la tabără, când se lăsa întunericul, aveam întotdeauna de transcris notițele – deseori lucram până noaptea târziu. Nici nu era de mirare că slăbisem.

Judy s-a simțit datoare să mă facă „să pun carne” pe mine. În consecință, a comandat budinci și creme, conserve Bovril și Horlick. Dar nu știu cum, niciodată nu mi-a fost poftă de ele. Și, cum Judy nu suporta să le vadă irosindu-se, le mânca ea.

În decembrie a trebuit să strângem tabăra, pe o ploaie torențială, bineînțeles, și să depozităm tot echipamentul la Kigoma. Căci Louis Leakey reușise să mă înscrie la Universitatea Cambridge să lucrez la diploma de doctor în etologie, studiul comportamentului animal. Urmam să fiu unul dintre puținii studenți admiși ca doctorand fără să fi avut o licență. Louis ne-a întâmpinat pe mine și pe Judy la Nairobi și i-a trimis o telegramă lui Vanne, care suna astfel: „FETELE SOSESC CU BINE STOP UNA SLABĂ ALTA GRASĂ.”

Capitolul VI

CIMPANZEII SOSESC LA TABĂRĂ

Iarna anului 1961 a fost friguroasă în Anglia și la Cambridge, cu vânturile care șuierau pe deasupra câmpiilor, direct dinspre întinderile înghețate ale Norvegiei, zăpada, gerul și țevile de apă înghețate păreau că nu se vor mai sfârși. Mă simțeam tare departe de Africa și de cimpanzei și majoritatea timpului resimțeam un dor nespus. Fără îndoială că eram extrem de recunoscătoare că avusesem privilegiul de a merge la Cambridge și de a avea șansa să lucrez sub îndrumarea Profesorului Robert Hinde – dar oare David Barbă Colilie ce făcea în timpul ăsta? Dar Goliath și Flo? Câte lucruri pierdusem?

În cele din urmă primăvara a înmuiat pământul tare: în două luni urma să mă întorc în Africa. Dar mai întâi aveam de trecut prin două încercări grele și numai gândindu-mă mă apuca o groază mai mare decât cea provocată de o întâlnire cu un cimpanzeu înfuriat. Trebuia să vorbesc la conferințe internaționale la Londra și New York, căci alți savanți erau avizi să afle informații de prima mână despre obiceiurile cimpanzeilor mei. Dar s-au terminat și chinurile astea și, în fine, de necrezut, exilul de șase luni a luat sfârșit și am pornit iar spre Africa, traversând imensitatea Deșertului Sahara, în lumina roșie-arămie care face parte din călătoria modernă aeriană.

Pe urmă, temerile care mă obsedaseră în Anglia mi-au revenit. Oare cimpanzeii mă uitaseră? Va trebui din nou, s-o iau de la capăt ca să se obișnuiască cu mine? N-ar fi trebuit să-mi fac griji; când am ajuns la Gombe Stream cimpanzeii erau chiar *mai* îngăduitori ca înainte cu prezența mea. Mi-am reluat lucrul în munți ca și cum n-aș fi fost plecată niciodată.

Într-o seară, când m-am întors în tabără, i-nm găsit pe

Dominic și Hassan foarte agitați. Un cimpanzeu mare mascul, mi-au povestit ei, intrase direct în tabără și petrecuse o oră hrănindu-se din palmierul care îmi umbrea cortul. A doua seară am aflat că același cimpanzeu făcuse încă o vizita. M-am hotărât să rămân și eu în tabără ziua următoare să văd dacă apare iar.

Mi se părea ciudat să urmăresc zorile din pat, să iau micul dejun în tabără, să stau în cort la lumina zilei, să bat notițele din ziua anterioară la mașina de scris adusă din Anglia. Și mi s-a părut de-a dreptul neverosimil când, în jurul orei zece, David Barbă Colilie a trecui liniștit prin fața cortului meu și s-a urcat în palmier. Am scos capul și i-am auzit mârâielile joase de plăcere când a scos primul fruct roșu din coajă. O oră mai târziu, a coborât, s-a oprit să privească cu bună știință în cort, și pe urmă a plecat. După toate lunile acelea de disperare când cimpanzeii fugeau la vederea mea chiar de la cinci sute de metri depărtare, iată că unul dintre ei venea în tabără la mine și se simțea în largul lui. Nu-i de mirare că nu-mi venea să cred.

David Barbă Colilie ne-a vizitat constant până s-au terminat fructele și pe urmă n-a mai venit. Dar cum palmierii aceștia nu rodesc toți odată, câteva săptămâni mai târziu, fructele tari ca nucile, de la un alt palmier din tabără, au început să se înroșească și să se pârguiască. David Barbă Colilie și-a reluat vizitele zilnice. Nu rămâneam des să-l observ pentru că și informațiile obținute prin observarea unui mascul izolat care se ghiftuiește cu nuci de palmier au și ele o limită; cu toate acestea, uneori îl așteptam să vină doar din plăcerea nebună de a-l vedea atât de aproape și netemător. Într-o zi, când ședeam pe veranda cortului, David a coborât și, în felul lui, intenționat s-a îndreptat direct spre mine; când era cam la un metru și jumătate depărtare, s-a oprit și, încet, părul a început să i se zburlească până când arăta înfricoșător și foarte mare. Cimpanzeii își zburlesc părul când sunt nervoși, frustrați sau inimoși; oare de ce, mă întrebam cu teamă, s-a zburlit David?

Deodată a alergat spre mine, a smuls o banană de pe

masă și s-a grăbit s-o mănânce în altă parte. Încet-încet părul i-a revenit la normal.

După acea întâmplare l-am rugat pe Dominic să lase: banane la îndemână ori de câte ori îl vede pe David, așa că și atunci când nu erau fructe coapte, cimpanzeul tot mai dădea uneori câte o raită prin tabără, căutând banane. Dar vizitele lui erau neașteptate și întâmplătoare, iar eu nu-l mai așteptam să-și facă apariția.

Cam la opt săptămâni după ce m-am întors la Gombe am avut o criză ușoară de malarie. Am rămas în pat și, sporind că David Barbă Colilie ar putea să apară, l-am rugat pe Dominic să pună câteva banane la vedere. Târziu în cursul dimineții David a venit la cort și s-a servit. Când s-a îndreptat spre tufișuri am văzut deodată că mai era un cimpanzeu acolo, pe jumătate ascuns de vegetație. Mi-am luat repede binoclul – era Goliath. Când David s-a așezat să mănânce, Goliath s-a apropiat de el, privindu-l drept în față. În timp ce David storcea coaja de la banană ca să nu piardă nici ultimele picături de suc, din când în când privind pe deasupra nasului, Goliath a întins o mână către gura prietenului cerșind o bucățică. Brusc, David a răspuns scuipând ce mestecase bine în mâna lui Goliath, care a supt-o la rândul lui.

A doua zi Goliath l-a urmat pe David în tabără din nou. Eu stăteam ascunsă în cort, cu intrarea acoperită, privind printr-o găurică. De data asta, Goliath, ezitând teribil și cu tot părul zburlit, l-a urmat pe David la cort și a luat și el niște banane.

Următoarele câteva săptămâni au fost de neuitat. L-am trimis pe Hassan în satul Mwamgongo, la nord de Rezervație, să mai cumpere niște rezerve de banane, și în fiecare zi puneam câte o grămăjoară lângă cort. Smochinii din valea mea se copseseră iar, așa că grupuri mari de cimpanzei treceau constant pe lângă tabără. Mi-am petrecut o parte din timp lângă smochini, pe o ridicătură, și restul timpului așteptându-l pe David la tabără. Venea aproape zilnic și nu-l însoțea numai Goliath, ci uneori și William, un pui mai măricel.

Într-o zi, când David a venit singur, i-am întins o banană. S-a apropiat, s-a zburlit, a scos o expirație ușoară ca și cum ar fi tușit și în același timp a zvâcnit cu bărbia în sus. Încerca să mă amenințe ușor. Brusc, s-a ridicat, s-a balansat de pe un picior pe altul, a lovit trunchiul unui palmier de lângă el cu o mână și, pe urmă, foarte ușor, mi-a luat banana din mână.

Prima oară când i-am oferit lui Goliath o banană a fost altfel. Și el s-a zbârlit, pe urmă a apucat un scaun pe care l-a aruncat în mine în fugă, aproape doborându-mă. Apoi s-a așezat și m-a privit încruntat din tufișuri. A trebuit să treacă mult timp până să se comporte la fel de calm ca David, în prezența mea; dacă făceam o mișcare bruscă și-l speriam, mă amenința întotdeauna cu putere, scoțând un fel de lătrat ușor în timp ce-și ridica un braț sau scutura ramurile cu mișcări sacadate și iuți.

Era palpitant să pot face observații destul de regulate pe aceiași indivizi, pentru că mai înainte acest lucru fusese aproape imposibil. Cimpanzeii nu urmăreau o rută fixă în peregrinările lor zilnice, așa că, exceptând perioada când un copac fructifer era pârguit, observasem aceiași cimpanzei de câteva ori într-o lună numai datorită întâmplării. În tabără, totuși, am reușit să fac observații amănunțite, asupra relațiilor sociale dintre David, Goliath și William de câteva ori pe săptămână. Am văzut de asemenea și întâmplări în care era implicat unul din cei trei, în timp ce observam grupurile de cimpanzei hrănindu-se cu smochine în valea mea.

Cam la vremea aceea am început să bănuiesc că Goliath ar putea fi cimpanzeul mascul cu cea mai mare autoritate din zonă – iar mai târziu am descoperit că aveam dreptate. Dacă William și Goliath se îndreptau spre aceeași banană deodată, William îi ceda întâietatea lui Goliath care lua fructul. Dacă Goliath întâlnea un alt mascul adult de-a lungul cărării înguste din pădure își continua drumul, iar celălalt se dădea la o parte. Goliath era aproape întotdeauna primul care era salutat când în smochini urca un nou venit, care se atașa grupului la masă. Într-o zi chiar l-

am văzut izgonind o femelă din culcuș ca să se așeze ol. Se făcuse aproape întuneric când am observat scena asta de pe Creastă. Tânăra femelă își înjghebase un adăpost mare, plin de frunze, și se așezase liniștită acolo, culcușindu-se pentru noapte. Deodată Goliath a sărit pe creanga ei și o clipă s-a ridicat, a apucat o ramură de sus și a început s-o clatine violent deasupra capului ei. Cu un strigăt puternic femela a sărit din culcuș și a dispărut în întunecimea de dedesubt; pe dată Goliath s-a liniștit, s-a urcat în locul gol, și-a aplecat o nouă ramură și s-a culcat. Cinci minute mai târziu femela deposedată, își mai construia încă noul culcuș în ultimele licăriri ale amurgului.

William, cu buza de sus plină de cicatrici și cu buza de jos căzută, era unul din masculii mai supuși în relațiile cu ceilalți cimpanzei. Dacă un alt mascul adult dădea semne de agresiune față de el, William se apropia iute cu gesturi de supunere și împăciuire, întinzând mâna să-l atingă pe celălalt, ghemuindu-se cu mârâituri ușoare gâfâite în fața indivizilor superiori ca rang. În decursul unor asemenea întâlniri deseori își trăgea înapoi colțurile buzelor și-și arăta colții într-un rânjet nervos. Inițial și lui William îi era teamă în tabără. Când i-am oferit o banană din mână, prima dată a privit-o fix câteva minute, a scuturat ușor o ramură în neputința lui, pe urmă s-a așezat scoțând sunete ușoare ca niște scâncete, până m-am înduioșat și am pus fructul pe pământ.

Mi-a trebuit mult mai mult timp să determin poziția lui David Barbă Colilie în rândurile ierarhiei grupului. În acele zile de început nu știam decât că are o fire foarte calmă și blândă; dacă William sau alt pui mai mare se apropia de el cu gesturi de supunere, David se grăbea întotdeauna să-i răspundă cu un gest încurajator, punându-și mâna pe trupul sau capul celuilalt, sau curățindu-l ușor. Deseori, când Goliath dădea semne de neliniște în tabără – de exemplu, dacă veneam prea aproape – David întindea laba sau îl mângâia ușor pe braț pe Goliath. Asemenea gesturi păreau întotdeauna să-l liniștească pe masculul dominator.

Într-una din aceste săptămâni a sosit, la Gombe Stream, Hugo. Fusesem în cele din urmă de acord să vină un fotograf profesionist ca să fotografieze cimpanzeii, iar Louis îl recomandase pe Hugo. Societatea National Geographic îi ascultase sfatul și-i dăduse lut Hugo fonduri să facă un film cu mine și cu cimpanzeii – parțial ca să aibă o înregistrare documentară filmată a cât mai multe manifestări posibile și parțial în speranța să poată pregăti o conferință pe bază de film pentru membrii societății.

Hugo s-a născut în Indonezia, a fost educat în Anglia și Olanda, și la fel ca mine a îndrăgit animalele din totdeauna. Alesese fotografiatul ea meserie, cu convingerea că într-un fel sau altul, cine știe când, va ajunge în Africa să filmeze animalele sălbatice. După doi ani de lucru la un studio de filme din Amsterdam a fost acceptat de Armand și Michaela Denis să-i ajute la filmarea binecunoscutei lor emisiuni TV, *Despre Safari.* A ajuns în Africa, de fapt, la un an după mine.

Cât timp a lucrat pentru familia Denis, Hugo a cunoscut familia Leakey pentru că practic erau vecini și, după doi ani, a consimțit să facă un film-conferință pentru Societatea National Geographic pe baza activității lui Louis în defileul Olduvai. În această perioadă Louis s-a gândit că Hugo ar fi persoana cea mai indicată să meargă la Gombe Stream pentru că și-a dat seama că Hugo nu numai că era un fotograf excelent, dar nutrea și o mare dragoste autentică și plină de înțelegere pentru animale. Louis mi-a scris despre Hugo și performanțele lui și în același timp i-a scris lui Vanne că găsise pe cineva foarte potrivit ca soț pentru Jane!

Încă mi-era cam teamă de cum vor tolera cimpanzeii o altă persoană și cu tot echipamentul fotografic, dar mi-am dat seama de importanța de a face o înregistrare documentară filmată a comportamentului cimpanzeilor. În plus, mai exista și David Barbă Colilie – nu mă așteptam ca David să fie prea tulburat de sosirea unui străin.

În prima dimineață a lui Hugo la Gombe Stream. David Barbă Colilie a sosit la tabără foarte devreme, pentru că se

culcase seara în apropiere. Hotărâsem că cel mai bine ar fi fost ca David să se obișnuiască cu noul cort, și abia după aceea cu ocupantul lui; așa că, în timp ce David mânca bananele, Hugo a rămas înăuntru, ițindu-se prin deschizăturile dintre pânze. David abia dacă băgă în seamă cortul până termină de mâncat: pe urmă se îndreptă intenționat spre el, dădu la o parte una din uși, se uită la Hugo, mormăi, și-și văzu de drum în felul lui degajat.

Spre surpriza mea, Goliath, și chiar timidul William, sosiți împreună la scurt timp după aceea, l-au acceptat pe Hugo fără prea mare tevatură. Parcă îl socoteau o parte din echipamentul taberei. Și, în felul acesta, din prima zi Hugo a reușit să filmeze excelent câteva relații – saluturi, puricare și cerere de mâncare – între cei trei masculi. Iar a doua zi. Hugo a reușit să facă niște fotografii mai grozave – instantanee cu cimpanzei mâncând o maimuță.

Din acea zi de neuitat, când l-am văzut pe David Barbă Colilie hrănindu-se cu carnea unui purceluș de tufișuri, nu-i mai văzusem hrănindu-se cu carne decât o dată. Atunci prada fusese o tânără antilopă de tufișuri – dar, tot nu puteam fi sigură că cimpanzeii o prinseseră singuri. Dar de această dată, Hugo și cu mine am fost martori oculari la vânătoare și ucidere.

S-a petrecut complet pe neașteptate. Îl luasem pe Hugo sus, să-i arăt Creasta, și țineam sub observație patru maimuțe roșii *colobus* care se pare că se îndepărtaseră de grup. Deodată, un cimpanzeu mascul adolescent a urcat pe nesimțite în copacul alăturat celui unde erau maimuțele și a început să se târască de-a lungul unei crengi. Pe urmă s-a așezat. După o clipă trei maimuțe au sărit jos. Cea de-a patra a rămas, cu capul întors către cimpanzeu. O clipă mai târziu un alt cimpanzeu adolescent mascul a apărut din vegetația bogată din jurul copacului, s-a repezit spre creanga unde era maimuța și a înșfăcat-o. Brusc, alți cimpanzei au urcat în copac, țipând și lătrând agitați și au sfâșiat victima în bucăți. Totul s-a terminat cam la un minut după captură.

Ne aflam prea departe ca Hugo să filmeze vânătoarea –

și, oricum, lucrurile s-au petrecut atât de rapid, iar noi nici nu ne așteptam la așa ceva, încât tot n-am fi reușit chiar dacă am fi fost mai aproape. Dar a făcut câteva fotografii cu cimpanzeii mâncându-și partea din pradă, cu toate că vederile au fost luate prea de departe ca să se distingă perfect.

După un asemenea început, plin de bun augur, totuși, norocul lui Hugo s-a schimbat. E adevărat, a reușit să facă multe filme excelente, precum și fotografii ale lui David, William și Goliath. Dar pentru filmul documentar avea nevoie de mult mai multe. Trebuia să filmeze aspecte cât mai diverse ale vieții cimpanzeilor – viața lor în munte și în păduri. Iar cei mai mulți dintre ei fugeau de Hugo la fel cum, cu doi ani în urmă, fugiseră de mine; până și Goliath cu William nu aveau încredere în el când îl întâlneau în pădure.

La fel cum procedasem când venise Judy, am construit și acum câteva adăposturi sumare pentru Hugo, în apropierea copacilor pe care îi așteptam să rodească. Ba chiar am vârât printre pereți sticle goale, ca să se obișnuiască cu ideea camerei de luat vederi. Dar, nu știu cum, sesizau imediat deosebirea când zăreau lentilele și, dacă ajungeau totuși la copac, de obicei se holbau la adăpostul construit și pe urmă dispăreau fără niciun zgomot. Bietul Hugo își căra aproape toată aparatura de filmat după el, în susul și în josul pantelor abrupte ca să nu provoace încă un motiv în plus de agitație dacă ar fi angajat un hamal african. Petrecea ore întregi cocoțat pe povârnișurile munților stâncoși sau jos în vale, pe pământul mai afinat care parcă întotdeauna era plin de furnici pișcătoare. De obicei niciun cimpanzeu nu-și făcea apariția; și când veneau, dispăreau înainte de a reuși să tragă un capăt de rolă.

Cu toate acestea, se pare că cimpanzeilor, după ce le trebuise vreme îndelungată să se obișnuiască cu o maimuță cu pielea albă, și după ce avuseseră posibilitatea s-o studieze și pe a doua maimuță aproape identică, în persoana surorii mele, nu le-a trebuit prea mult să o

accepte pe a treia. Iar David Barbă Colilie a ajutat la accelerarea acestui proces. Din când în când, când mă zărea pe Hugo sau pe mine, lăsa grupul și venea să vadă dacă nu cumva avem vreo banană; ceilalți cimpanzei, bineînțeles, ne urmăreau atenți.

Când David, William și Goliath începuseră să ne viziteze tabăra, am descoperit că le plăcea să mestece cârpe și carton – iar hainele transpirate, probabil pentru că aveau gust sărat, erau cele mai căutate. Într-o zi, când Hugo se ghemuise într-un mic adăpost lângă un copac uriaș fructifer, un grup de cimpanzei s-a urcat în copac și a început să se hrănească. Se părea că nu-l observaseră. Tocmai când a început să filmeze, a simțit că cineva îi smulge aparatul. O clipă nu și-a dat seama ce se întâmplase, apoi, brusc, a văzut o mână neagră trăgând de cămașa veche cu care își înfășurase aparatul pentru a camufla suprafețele lucioase ale lentilelor. Bineînțeles că era David Barbă Colilie – străbătuse cărarea din vale, din spatele lui Hugo, și când ajunsese la același nivel cu ascunzătoarea, a început să pândească ocazia să înșface cârpa. Hugo a apucat vârtos de capătul celălalt și s-a angajat într-o luptă zdravănă care pe care, până când cămașa s-a rupt, iar David a zbughit-o spre grupul din copac cu prada lui în mână. Ceilalți cimpanzei urmăriseră evenimentul cu viu interes, iar după aceea îi îngăduiseră lui Hugo să filmeze, cu toate că în timpul luptei cu David, aproape tot ascunzișul se prăbușise.

De fapt, după o lună majoritatea cimpanzeilor l-au acceptat nu numai pe Hugo, ci și aparatele care țăcăneau și țârâiau – cu condiția ca el să rămână nemișcat și să nu se deplaseze. Dar ploile începuseră iar devreme și, la fel cum cu un an în urmă vremea fusese cea care stricase majoritatea celor câtorva ocazii de a fotografia pe care le avusese Judy, așa s-a întâmplat acum cu Hugo. Zi de zi stătea în ascunzătoare, soarele strălucea, lumina era perfectă, dar nu erau cimpanzei. Pe urmă sosea grupul, totul era minunat și, ca un făcut, începea să plouă,

Cu toate astea, Hugo a reușit după un timp să obțină un

material de primă calitate cu comportamentul cimpanzeilor în munți; și, bineînțeles că a continuat să filmeze relațiile între David, Goliath și William în tabără.

Una din problemele mele, încă din vremea când am încercat prima oară să-i momesc pe David și pe ceilalți în tabără, cu banane, fusese cea a babuinilor. Nu trecea zi ca o ceată să nu ne calce tabăra, iar câțiva masculi mai dădeau târcoale și de unii singuri, așa cum făcuse bătrânul Shaitani, în speranța că va face rost de banane. Într-o zi, când David, William și Goliath stăteau în jurul unei grămezi mari de banane, un babuin mascul deosebit de agresiv s-a repezit dintr-o dată la ei. William s-a retras aproape imediat din încăierare, mișcând din buze agitat, și ținând cele câteva banane pe care reușise să le înșface, a urmărit lupta de la distanța care-i conferea siguranță. Și David a fugit de babuin când l-a amenințat prima oară, apoi s-a apropiat de Goliath (care ignora calm înfruntarea și-și termina bananele) și și-a cuprins prietenul cu brațele. Pe urmă, ca și cum prinsese curaj la atingere, s-a întors să țipe și să-și agite brațele către babuin. Babuinul l-a amenințat iar, repezindu-se spre el, și iar a fugit să-l îmbrățișeze pe Goliath. De data asta Goliath i-a răspuns; s-a ridicat în picioare, a făcut câțiva pași spre babuin, pe urmă a sărit de câteva ori în aer, rămânând în poziție verticală, agitându-și brațele și scoțând lătratul de amenințare îngrozitor – „uaa” David Barbă Colilie s-a alăturat, dar rămăsese vizibil câțiva pași în urma lui Goliath. Babuinul s-a retras, dar o clipă mai târziu, evitându-l pe Goliath, s-a repezit să-l lovească pe David.

Lucrul acesta s-a repetat de câteva ori. Goliath sărea la babuin, iar babuinul, ocolindu-l cu ușurință, a reușit de fiecare dată să-l lovească pe David oricât ar fi încercat acesta să se ascundă în spatele prietenului său. În cele din urmă Goliath și David au fost cei care au abandonat, lăsându-l pe babuin să pună laba pe trofeu și să se retragă în grabă la distanță sigură. Hugo a reușit să filmeze toată întâmplarea și, până astăzi, această scenă rezistă ca fiind una din cele mai bune înregistrări ale unei întâlniri război-

nice între cimpanzei și babuini.

Societatea Național Geographic consimțise să finanțeze munca lui Hugo la Gombe Stream până la sfârșitul lui noiembrie ca să poată filma cimpanzeii folosindu-se de unelte în sezonul termitelor. Mă așteptam să înceapă, ca în anii anteriori, în cursul lunii octombrie. Dar, cu toate că Hugo și cu mine examinam zilnic diferite mușuroaie de termite, nu am descoperit niciun semn de activitate până la începutul lui noiembrie. Pe urmă, când Hugo depășise exact cu două săptămâni ședereа la Gombe, termitele au început, în sfârșit, să coopereze. Într-o zi, când Hugo și-a reluat pelerinajul spre mușuroiul preferat de lângă tabără, a văzut câteva locuri umede. A scobit capetele coridoarelor de curând închise, a vârât un fir de iarbă, și, spre încântarea lui, a simțit cum se agață insectele. Dar perverșii de cimpanzei n-au arătat nici cea mai mică dorință să mănânce termite. În decursul săptămânii viitoare David, William și Goliath au trecut de multe ori pe lângă mușuroi, dar nu s-au oprit niciodată să-l cerceteze. Pe Hugo l-a apucat disperarea. Într-o zi chiar l-a condus pe David Barbă Colilie la mușuroi mergând în fața lui cu o banană în mână și, în timp ce stătea și mânca, i-a oferit un pai plin de termite. David s-a uitat la ele și pe urmă a lovit paiul din mâna lui Hugo, scoțând un lătrat de amenințare ușoară.

Cu toate acestea, în ultimele zece zile de ședere ale lui Hugo, cimpanzeii și-au demonstrat în cele din urmă iscusința în folosirea uneltelor și fabricarea lor. Hugo a reușit să filmeze și să ia instantanee cu David, William și Goliath meșterind la mușuroiul de termite din tabără. Constituia un material tulburător, iar Hugo spera că o să-l ajute să convingă Societatea National Geographic să-l lase să se reîntoarcă anul următor și să continue filmările cu cimpanzeii.

Când Hugo a plecat la sfârșitul lui noiembrie, am rămas singură din nou. Nu mă simțeam părăsită, dar nici nu puteam să spun că mă bucuram pe deplin de izolare, așa

cum făcusem înainte de venirea lui. Pentru că în Hugo găsisem un tovarăș cu care să împart nu numai bucuriile și necazurile muncii mele, ci și dragostea pentru cimpanzei, pentru păduri și munți, pentru viața în sălbăticie. Mă însoțise în niște locuia sălbatice și tainice unde aveam credința că nu călcase vreodată picior de alb. Ne prăjisem împreună la soare și tremurasem în ploaie sub folia de polietilenă. Știam că în Hugo găsisem un spirit asemănător, a cărui apreciere și înțelegere a animalelor erau identice cu ale mele. Nu e de mirare așadar că atunci când a plecat mi s-a făcut dor de el.

Am să-mi amintesc întotdeauna de Crăciunul de la Gombe Stream din anul acela. Am cumpărat mai multe banane ca de obicei și le-am pus în jurul unui pomișor pe care l-am împodobit cu staniol și vată. Goliath și William au sosit împreună în dimineața Crăciunului și au început să strige de bucurie când au văzut grămada uriașă de fructe. Și-au aruncat brațele unul în jurul celuilalt și Goliath l-a mângâiat pe William de mai multe ori pe gura larg deschisă. Acesta scotea mereu strigăte și și-a pus un braț pe spinarea lui Goliath. În cele din urmă s-au liniștit și au început ospățul, încă mai chițăind și mârâind de plăcere, e adevărat, cam înfundat și nedeslușit din cauza gurilor înfundate de banane.

David a sosit mult mai târziu, de unul singur. Am stat aproape de el cât timp și-a mâncat bananele. Părea nespus de liniștit și după o vreme mi-am deplasat foarte încet mâna către umărul lui, simulând o mișcare de curățire. M-a dat la o parte, dar așa, într-o doară, încât după o clipă am îndrăznit să încerc din nou. Și de data asta m-a lăsat cu adevărat să-l curăț cel puțin un minut. Pe urmă mi-a împins din nou ușor mâna. Dar mă lăsase să-l ating, a îngăduit contactul fizic cu o ființă umană, iar el era un cimpanzeu mascul adult care trăise toată viața lui în sălbăticie. Acest lucru a însemnat pentru mine un dar de Crăciun pe care nu-l voi uita niciodată.

Invitasem câțiva africani și copiii lor la ceai. La început copiii au fost teribil de sâcâiți și nu se simțeau în largul

lor, dar, când am scos pălăriile de hârtie, baloanele și câteva jucărioare, au devenit atât de interesați încât imediat le-a dispărut toată sfioșenia și au început să ridă și să se fugărească distrându-se de minune. Iddi Matata, cât era el de impunător, a rămas și el vrăjit de baloane.

Când s-a terminat petrecerea, am simțit nevoia să urc la Creastă și să stau singură o oră sau mai mult, până se lăsa întunericul. Pe urmă am coborât iute să mă desfăt cu masa de Crăciun pe care Dominic o tot lăuda cu anticipație de zile întregi. Fusese plănuită în cele mai mici amănunte, de la umplutura pentru pui până la crema pentru budinca cu prune, de el împreună cu Hugo, înainte de plecare. Când m-am întors se făcuse întuneric, iar gura îmi lăsa apă numai gândindu-mă, dar l-am găsit pe Dominic care între timp sărbătorise Crăciunul în felul lui. Pe masă se afla o conservă nedeschisă cu carne de vită, o farfurie goală, o furculiță și un cuțit. Și asta a fost masa mea de Crăciun. Când l-am întrebat pe Dominic despre pui și toate celelalte a râs în hohote și repeta întruna „mâine”. Pe urmă a ieșit, încă chicotind slab, și s-a oprit la bărdaca de patru galoane cu bere locală, care, ceva mai târziu, am aflat că fusese adusă de un binevoitor din Bubango, satul din vârful muntelui. N-am putut să nu pufnesc de câteva ori în râs când îmi luam cina frugală; iar Dominic fără îndoială că s-a recompensat când a pregătit masa pentru ziua Darurilor[8], în ciuda mahmurelii lui de zilele mari!

Curând după Crăciun a trebuit să plec și eu din Gombe Stream, pentru încă un trimestru la Cambridge. Ultimele două săptămâni au fost triste pentru că William s-a îmbolnăvit. Îi curgea nasul, îi curgeau ochii și tușea mereu – o tuse uscată, sacadată, care îi convulsiona tot trupul. În prima zi a bolii l-am urmărit pe William când a plecat din tabără, pentru că la vremea respectivă eram în stare să merg prin păduri și cu William și cu David, cu toate că Goliath încă se temea de mine dacă încercam să-l urmăresc. William a mers câteva sute de metri prin vale, s-

[8] Boxing Day – 26 decembrie, când, după obiceiul englez, servitorii, comisionarii etc. primesc daruri.

a urcat într-un copac și și-a pregătit un culcuș mare și plin de frunze.

A rămas acolo cam până la trei după-amiază, tușind și smiorcăindu-se, și uneori dormitând, după câte mi-am dat seama. De câteva ori a urinat în culcuș – un comportament extrem de neobișnuit, ceea ce dovedea că probabil se simțea foarte rău. Când, în cele din urmă, s-a ridicat, s-a hrănit cu câteva bucățele de viță și frunze, a rătăcit greoi înapoi spre tabără, a mâncat câteva banane și s-a urcat într-un copac chiar lângă cortul meu, unde și-a făcut un alt culcuș.

În noaptea aceea am stat afară căci era lună plină. Pe la ora unu, nori negri au năvălit dinspre răsărit și curând a început să plouă. Eram ghemuită pe panta abruptă a muntelui, ceva mai sus de nivelul la care se găsea culcușul lui William și când am îndreptat lanterna puternică în direcția lui abia am putut să-i disting silueta chircită, așezat în capul oaselor în culcușul ud, cu genunchii aduși la gură, înconjurându-i cu brațele. Restul nopții a continuat să plouă, iar intermitențele dintre răpăitul stropilor de ploaie erau punctate de tușea sacadată a lui William. Odată, la începutul unui adevărat potop. William a scos câteva strigăte gâfâite, tremurate, pe urmă a amuțit.

Dimineața, când a coborât, am observat că, la intervale de câteva secunde, trupul i se scutura în spasme cumplite din cauza dârdâitului. Când tremura, buzele lungi și lăsate bolboroseau, dar spectacolul nu mai era amuzant. Ce n-aș fi dat să-l pot înveli într-o pătură caldă și să-i dau un lapte frecat cu ou, aburind, dar nu aveam să-i ofer decât câteva banane înghețate.

Am fost lângă William aproape o săptămână. Își petrecea timpul în vecinătatea taberei și stătea ore întregi lungit în diverse culcușuri. De câteva ori li s-a alăturat lui David și Goliath pentru o vreme, dar când aceștia au plecat în munte, el s-a întors ca și când nu era în stare să reziste la o călătorie lungă.

Într-o dimineață stăteam lângă William, ceva mai sus pe munte, deasupra taberei, când a sosit o barcă cu niște

vizitatori din Kigoma, pentru că la vremea aceea faima lui David Barbă Colilie se răspândise, iar oamenii veneau uneori pentru un picnic duminica, în speranța să-l zărească. Ar fi trebuit bineînțeles să mă fi dus să-i salut, dar mă simțeam atât de apropiată de William încât parcă aveam, ca și cimpanzeii, aceeași neîncredere instinctivă în străini. Când William s-a îndreptat spre corturi, l-am urmat; când s-a așezat în tufișurile de vizavi de tabără, am stat și eu lângă el. I-am privit împreună pe vizitatori; beau cafea și discutau, pe urmă, deoarece nu se vedea nici urmă de David, au plecat.

De multe ori mă întreb ce-ar fi spus dacă ar fi știut că eram acolo, lângă William, uitându-mă la ei ca și cum erau ființe dintr-o altă lume.

Într-o dimineață, cu două zile înainte de plecare, William a furat o pătură din cortul lui Dominic. Stătea pe ea și mesteca, când a apărut David Barbă Colilie și, după ce a mâncat câteva banane, s-a așezat și el pe pătură. Vreo jumătate de oră cei doi au stat liniștiți unul lângă altul, fiecare mâncând, zgomotos și mulțumit, în colțul lui. Pe urmă William, ca un clovn, așa cum făcea de multe ori, și-a tras pe cap o parte din pătură și a început să bâjbâie cu mâinile de parcă încerca să-l atingă pe David în bezna ciudată pe care o crease singur. David s-a holbat o clipă, pe urmă l-a mângâiat pe William, pe mână. Brusc, cei doi au dispărut împreună în pădure, lăsându-mi doar ecoul unei tuse seci sacadate, precum și pătura întinsă pe pământ. A fost ultima oară când l-am văzut pe William.

Capitolul VII

VIAȚA LUI FLO

Atracția între sexele opuse, straniul mister, acea radiație a unui „ce” imposibil de descris, este un fenomen la fel de vădit ții de inexplicabil și printre cimpanzei ca și printre oameni. Bătrâna Flo, cu nasul buburos și urechile zdrențuite, incredibil de urâtă după canoanele umane, avea fără îndoială un șarm de necontestat printre semenii săi. O vreme am crezut că asta se datora faptului că era bătrână, și prin urmare experimentată, așa că nu era de mirare că în perioada rutului masculii se îmbulzeau în jurul ei. Acum știu bine că lucrurile au o altă explicație deoarece există femele bătrâne care sunt aproape ignorate total în aceste perioade, la fel cum există femele tinere care sunt curtate cu aceeași frenezie ca și Flo.

Când femela cimpanzeu intră în perioada de rut – sau, după exprimarea savanților, intră în estrus – pielea din jurul regiunii organului genital se umflă. Femelele prezintă umflături de culoare roz pal, de mărimi diferite. Umflătura ține cam zece zile înainte de a deveni flască și zbârcită, ca apoi, cu timpul, să se retragă până la dispariția totală; în mod normal această umflătură se produce la mijlocul perioadei dintre două cicluri, care în cazul femelei cimpanzeu au loc o dată la treizeci și cinci de zile. Exact în această perioadă de producere a umflăturii, femela – pe care am numit-o în glumă „doamna roz” – este curtată de masculi și apoi se împerechează.

Când m-am întors la Gombe Stream, după a doua ședere la Cambridge, iar Hugo venise cu mine, după ce reușise să-i convingă pe cei de la National Geographic că cran necesare mai multe înregistrări pe peliculă ale cimpanzeilor, Flo și două dintre cele trei progenituri ale sale deveniseră vizitatori constanți ai taberei.

Fiica lui Flo, Fifi, avea pe atunci cam trei ani și jumătate. Încă mai sugea câteva minute la un interval de două-trei ore și, din când în când, se refugia în cârca lui Flo, mai ales dacă era speriată sau nervoasă. De asemenea știam că încă mai dormea în același culcuș cu mama ei. Figan, care era mai marc decât Fifi cu vreo patru ani, ajunsese exact la pubertate. Unii pui, la această vârstă, sunt destul de independenți față de mamele lor, dar Figan își petrecea mai tot timpul deplasându-se împreună cu Flo și Fifi. Fiul cel mai mare al lui Flo, Faben, a stat foarte rar cu familia lui în acel an – era un adolescent de vreo unsprezece ani.

Când Hugo și cu mine ne-am întors la Gombe Stream, Flo, Fifi și Figan se purtau destul de temători în tabără. Își petreceau majoritatea timpului dând târcoale prin tufișurile dese de la marginea taberei și nu apăreau decât ca să înșface iute bananele pregătite pentru ci. Treptat, totuși, și-au înfrânt teama, mai ales dacă erau însoțiți de David sau Goliath, și atunci petreceau tot mai mult timp în luminiș. Eu încă mai băteam munții, dar când cimpanzeii se deplasau departe la nord sau la sud, rămâneam deseori în tabără, sperând că va sosi Flo.

Chiar și pe atunci Flo părea foarte bătrână. Arăta firavă, cam costelivă și părul rărit avea culoarea cafenie, în loc de neagră. Când căsca, dinții apăreau mâncați până la gingie. Dar curând ne-am dat seama că firea nu-i corespundea câtuși de puțin înfățișării; era agresivă, rezistentă și pe departe cea mai dominatoare dintre toate femelele.

Personalitatea lui Flo apare și mai mult în evidență dacă o compar cu cea a unei alte femele bătrâne – Olly, care începuse să ne viziteze tabăra. Olly, cu chipul alungit și buzele lăsate, care plescăiau, amintindu-ne de sărmanul William, era cu totul altfel. În cea mai mare parte a timpului, Flo era relaxată când se afla în compania masculilor adulți. Deseori am văzut-o puricându-se împreună cu doi-trei masculi, în pădure, iar când venea în tabără, nu pregeta să i se alăture lui David sau Goliath, pentru a cerși o bucată de carton sau banane. Olly, însă, era nervoasă și crispată când era în compania altor cimpanzei. Era spe-

riată mai ales când se afla în apropierea masculilor adulți, iar dacă Goliath, masculul cu cea mai mare autoritate, se apropia cumva de ea, strigătele ei gâfâite și precipitate ajungeau aproape isterice. Avea în partea din față a gâtului o umflătură uriașă care semăna cu o gușă. De fapt, cred că era gușă căci femeile africane din acea regiune prezintă deseori asemenea deformații, iar acest lucru ar putea să explice și comportamentul ei nervos.

Olly avea tendința să evite grupurile mari de cimpanzei și deseori se deplasa însoțită numai de fiica ei de doi ani – Gilka. Uneori o mai acompania și fiul ei de opt ani – Evered, care de fapt a adus-o primul pe mama lui la tabără, după ce el ne mai vizitase de câteva ori împreună cu David și Goliath. Deseori Olly se deplasa cu Flo prin pădure, iar toți cei patru pui erau tovarăși vechi de joacă.

În majoritatea cazurilor. Între Flo și Olly domneau relații pașnice, dar dacă între ele se afla o singură banană, statutul social al fiecăreia apărea foarte limpede: Flo nu trebuia decât să-și zburlească cele câteva fire tocite de păr pentru ca Olly să se retragă, strigând gâfâit și rânjind a supunere.

Odată, când joaca dintre fiul lui Flo – Figan – și cel al lui Olly – Evered – a degenerat într-o adevărată păruială – așa cum se întâmplă de obicei când se joacă puii masculi –, Flo s-a repezit imediat, cu blana vâlvoi, ca răspuns la țipetele lui Figan. S-a năpustit asupra lui Evered și l-a rostogolit pe pământ până când acesta a reușit să scape și a fugit țipând. Olly s-a grăbit și ca să vadă despre ce e vorba, arătând foarte agitată și scoțând lătrături de amenințare, dar n-a îndrăznit să intervină, ci s-a mulțumit ca, după ce totul s-a terminat, să se apropie de Flo și să-i pună o mână pe spinare ca și cum ar fi vrut s-o îmbuneze pe femela dominatoare.

Flo era o mamă mult mai îngăduitoare și mai înțelegătoare decât Olly. Când Fifi cerșea mâncare, scâncind și întinzând mâna, Flo aproape întotdeauna lăsa puiul să ia banana, uneori chiar i-o dădea ca singură. E adevărat că au existat și situații când Fifi a încercat să ia

ultima banană a mamei ei, iar Flo s-a opus; atunci, mama cu fiica s-au rostogolit pe pământ, țipând și trăgându-se de păr, luptându-se aprig pentru fruct. Dar asemenea incidente erau rare. Gilka n-ar fi îndrăznit să facă așa ceva; de fapt, rareori am văzut-o cerându-i banane lui Olly, iar când s-a încumetat a fost de cele mai multe ori ignorată. De cele mai multe ori avea parte doar de cojile de banane; când s-a mai îmblânzit puțin, venea până la noi și-i strecuram câte o banană întreagă. Chiar și atunci, Olly se repezea la ea și-i lua fructul.

În ciuda legăturilor de obicei destinse dintre ea și adulții masculi, Flo de obicei nu se lupta cu David sau Goliath pentru banane; aștepta până când ei își încărcau brațul cu banane și apoi se aventura să ia câteva. Și astfel, într-o dimineață, în iulie 1963, Hugo și cu mine am rămas uimiți văzând-o pe Flo repezindu-se spre David și Goliath, aflați în apropierea unei grămezi de banane. Pe urmă, însă, am observat că prezenta toate semnele specifice perioadei rutului.

După ce a înșfăcat un ciorchine de banane, dar înainte de a apuca să ia o îmbucătură, Goliath s-a ridicat în picioare, cu blana vâlvoi, a prins s-o fixeze pe Flo și a început să se legene de pe un picior pe altul. Când Flo s-a apropiat, luând și ea niște banane. Goliath a ridicat un braț în aer și a făcut un gest larg. Flo s-a ghemuit la pământ, prezentându-i lui Goliath posteriorul roz, iar Goliath s-a împerecheat cu ea, în maniera tipic nepăsătoare a cimpanzeilor, cu genunchii îndoiți, cu o mână încărcată de banane, ușor așezată pe Flo, iar cealaltă atingând pământul.

Înainte ca Goliath să fi sfârșit împerecherea, și-a făcut apariția Fifi. S-a năpustit spre el, lovindu-l în cap cu ambele brațe și încercând să-l împingă de lângă mama sa. Mă așteptam ca Goliath să amenințe puiul, să-l lovească sau cel puțin să-l împingă de lângă el. Dar n-a făcut decât să întoarcă capul în altă parte și s-o ignore pe Fifi total. Când Flo s-a îndepărtat, Fifi a urmat-o, punându-i o mână pe umflătură și uitându-se în urmă, peste umăr, la Goliath

care se așezase să mănânce banane. Câteva clipe, Fifi a rămas lângă Flo, apoi s-a îndepărtat scotocind după fructe.

Peste câteva momente, David Barbă Colilie s-a apropiat de Flo cu blana vâlvoi. S-a așezat pe pământ, scuturând o rămurică și privind-o intens. Flo a alergat imediat spre el s-a întors și s-a ghemuit pe pământ. Din nou Fifi a venit în grabă, l-a împins și l-a lovit pe David cu toată puterea. Iar David a lăsat-o să intervină.

După aceea grupul s-a așezat. David a puricat-o pe Flo o vreme, apoi, cum era o dimineață călduroasă, s-a întins să tragă un pui de somn. Goliath l-a urmat imediat și totul a fost învăluit în liniște. Deodată l-am observat pe Evered cum se detașează de grup, privind-o pe Flo peste umăr, în timp ce ea nu-l slăbea din ochi. Pe urmă s-a așezat pe vine, cu umerii aduși și brațele ușor îndepărtate de trup. Aceasta este poziția tipică a adolescentului care curtează femeia, iar Flo i-a răspuns pe dată, apropiindu-se și ghemuindu-se la fel ca și pentru adulți. Goliath și David au privit amândoi, dar în rest n-au luat în seamă incidentul. Ca și mai înainte, Fifi a alergat să-l împingă pe Evered, dar și acesta a ignorat-o.

A doua zi Flo a sosit în tabără foarte devreme. Aceeași pețitori o însoțeau – David și Goliath; au curtat-o din nou și s-au împerecheat cu ea, apoi s-au așezat să mănânce banane. Cu coada ochiului, Hugo a zărit o siluetă neagră în tufișuri. Ne-am uitat mai bine și am mai distins încă una, și încă una, și încă una. Ne-am retras repede în cort și am privit prin binoclu în desiș. Aproape imediat l-am recunoscut pe bătrânul McGregor, Mike și J. B. Mai erau acolo și Huxley, Leakey, Hugh, Rodolf, Humphrey – aproape toți adulții masculi pe care îi cunoșteam. Erau câțiva adolescenți, câteva femele și câțiva pui în grup.

Am rămas în cort și, deodată, Flo s-a dus în tufișuri unde s-a împerecheat cu toți masculii. De fiecare dată Fifi își făcea apariția și-l îmbrâncea pe noul pețitor. O dată chiar a reușit; a sărit în cârca lui Flo exact când bătrânul domn McGregor se apropia de femelă și l-a împins atât de tare încât acesta și-a pierdut echilibrul și s-a rostogolit în josul

pantei.

Săptămâna care a urmat. Flo a fost însoțită pretutindeni de un cârd întreg de masculi. Era imposibil să stea jos sau să se întindă pe pământ fără să nu fie urmărită de câteva perechi de ochi, iar dacă se ridica să plece, și masculii erau imediat gata de plecare. Ori de câte ori în grup se isca o agitație – dacă ajungeau la o sursă de hrană, dacă plecau din culcușuri în zori, dacă li se alăturau alți cimpanzei – unul câte unul, ceilalți masculi se împerecheau cu Flo. N-am observat niciun fel de bătaie pentru această femelă extrem de simpatizată. O singură dată, când David Barbă Colilie se împerechea cu Flo, unul dintre ceilalți masculi a dat semne de nerăbdare; irascibilul J. B. a început să țopăie și să agite o creangă mare al cărei vârf atingea creștetul lui David. Dar David s-a apropiat doar mai mult de Flo și a închis ochii, iar J. B. nu l-a atacat.

Cei câțiva adolescenți ai grupului n-au avut totuși nicio șansă. În mod normal acești tineri pot ajunge să se împerecheze abia când agitația sexuală scade și masculii adulți sunt potoliți. Pe urmă, dacă un adolescent își încovoaie umerii sau scutură o ramură către o femelă, de la o distanță prudentă, de cele mai multe ori aceasta se duce către el în chip de răspuns. Masculii mai vârstnici, chiar dacă privesc împerecherea, rareori obiectează la aceste manifestări de pasiune juvenilă. Am mai observat câte un adolescent încovoindu-și umerii către Flo de după un copac, dar cu toate că Flo, de obicei, se ridica și pornea spre el, câțiva dintre masculii adulți porneau imediat după ea. Parcă s-ar fi temut că Flo încerca să le scape. Vecinătatea adulților pur și simplu zădărnicea intențiile amoroase ale adolescentului, iar acesta se retrăgea grăbit și o privea pe Flo de 1a o distanță mai mare.

Odată l-am văzut pe Evered stând ceva mai departe de Flo plimbându-și privirea de la ea către unul sau altul dintre adulți. Aveam impresia că în el se dădea o luptă între dorință și precauție. A făcut câțiva pași temerari către Flo, apoi, brusc, a trecut razant, atingând ușor niște pietre, aruncând smocuri de iarbă în aer, lovind bolovanii

cu picioarele. Pe urmă s-a așezat și, în următoarele zece minute, a tot scuturat o ramură, ca și cum încerca să-și ușureze sentimentele.

În cea de-a opta zi, Flo a sosit în tabără cu posteriorul sfâșiat și sângerând. Probabil că tocmai căpătase rana: peste câteva ore umflătura dispăruse. Flo arăta epuizată și noi ne-am bucurat pentru ea că totul se terminase. Cel puțin, așa ne închipuiam noi, căci în mod normal o umflătură durează numai vreo zece zile. Dar, cinci zile mai târziu, spre uluirea noastră, Flo era din nou roz; a sosit, ca de obicei, însoțită de un întreg alai de masculi. De data aceasta umflătura a ținut trei săptămâni consecutive, timp în care ardoarea pețitorilor se pare că nu a scăzut deloc.

În această perioadă am observat ci, între Flo și unul dintre pețitori s-a stabilit un soi de relație stranie. Masculul era Rodolf (numele lui real este Hugo, dar doi de Hugo în aceeași carte ar deveni cam confuz, așa că i-am dat cel de-al doilea nume al lui Hugo). Pe atunci, Rodolf era un cimpanzeu cu grad ierarhic înalt, extraordinar de mare și de puternic: a devenit escorta devotată a lui Flo. Se deplasa pretutindeni în spatele ei sau lângă ea, se oprea când se oprea și ea, dormea în culcușuri cât mai apropiate de al ei. Iar Flo se grăbea spre Rodolf când era rănită sau speriată. În acele săptămâni Rodolf punea mâna încurajator pe ea, sau o înconjura cu brațul. Cu toate acestea nu a protestat în niciun fel față de ceilalți masculi când se împerecheau cu ea.

În timpul ultimelor săptămâni, Fifi devenise vizibil mai nervoasă în prezența masculilor; se prea poate ca în cele din urmă să fi fost amenințată sau chiar atacată de unul din pețitorii lui Flo. Oricare ar fi fost motivul, siguranța plină de voioșie, cu care privea viața dispăruse pentru totdeauna. Stătea tot mai departe de centrul unui grup în timpul oricăror manifestări și nu s-a mai amestecat câtuși de puțin în viața intimă a mamei. Nu îndrăznea nici măcar să se alăture grupului care se ghiftuia cu banane în tabără – ea, care, cu câteva săptămâni mai înainte, luase fructe din mâinile adulților pe care încercase să-i îndepărteze din

jurul lui Flo.

Faptul că laptele lui Flo secase, odată cu apariția semnelor de împerechere, probabil că a afectat comportamentul lui Fifi, căci se pare că puii de cimpanzeu își recapătă forțele mai mult decât orice prin câteva înghițituri de lapte supte de la sânul mamei. Dacă vreunul dintre masculi o amenința pe Fifi, ea încă mai putea să alerge în brațele mamei – dar unde era alinarea șuvoiului de lapte cald? Ori de câte ori grupul se odihnea liniștit, în timpul acelor săptămâni de împerechere agitate, Fifi se ducea lângă Flo și fie că o purica, fie că stătea alături cu o mână pe trupul mamei. Când grupul se punea în mișcare, Fifi, în loc să alerge voioasă în fața lui Flo sau să țopăie grăbită în urmă, se deplasa de parcă ar fi fost un prunc mare. Nu numai că se cocoța ridicolă în cârca mamei, dar uneori chiar se atârna în poziție ventrală sub pântecele lui Flo, iar spatele i se lovea de pământ.

Într-o zi Flo, cu Fifi în cârcă, a apărut singură în tabără. Arăta obosită, extenuată și răvășită după cele cinci săptămâni chinuitoare. Îi mai fuseseră smulse încă două bucăți din ureche, iar pe trup avea o mulțime de zgârieturi și tăieturi. În ziua aceea a zăcut în tabără câteva ore, părând sfârșită. Au plecat amândouă, singure, precum veniseră.

A doua zi, un grup de masculi se afla în tabără când Flo a apărut călcând greoi pe cărare. În clipa în care au zărit-o, au sărit în sus, cu părul vâlvoi, și s-au repezit s-o întâmpine. Flo, cu un strigăt răgușit, s-a repezit în cel mai apropiat palmier. Masculii au alergat și ei, cu David Barbă Colilie în frunte. S-au oprit sub copac și au privit în sus o clipă, înainte ca David, încet și hotărât, să înceapă să se cațăre. Ce s-a întâmplat acolo nu vom ști niciodată, căci frunzișul era prea des. Peste câteva clipe, David și-a făcut apariția și a coborât agale din copac. A trecut pe lângă cei cinci adulți și a pornit greoi spre tabără. Peste o clipă, a reapărut și Flo care s-a îndreptat spre grupul în așteptare. A ezitat o clipă înainte de a sări pe pământ. Pe urmă, ghemuindu-se, s-a întors cu posteriorul zbârcit către foștii

pețitori. Goliath a inspectat-o cu grijă, pe urmă l-a urmat pe David în tabără. Lucrurile s-au petrecut la fel și cu ceilalți – Leakey, Mike, Rodolf și, în fine, bătrânul McGregor. Pe urmă, s-au deplasat alene spre masa întreruptă, lăsând-o pe Flo pe cărare, uitându-se lung după ei. Cine poate să spună ce-i trecea ei atunci prin cap?

După aceasta Rodolf s-a atașat iar de bătrâna femelă, iar în următoarele două săptămâni a continuat să se deplaseze împreună cu ea și familia ei – Figan, care se ținuse de-o parte în toată acea perioadă, revenise iar. Într-o zi, cam la o săptămână după ce dispăruseră semnele de împerechere, Rodolf, care până atunci o puricase, a început brusc s-o inspecteze din nou. Convingându-se că așa stăteau lucrurile, a lăsat-o să se așeze iar și a continuat s-o purice. L-am văzut pe Rodolf comport5ndu-se în acest mod încă de trei ori, în trei ocazii diferite. Rodolf mai avea de așteptat aproape cinci ani până să găsească la Flo semnele dorite.

Capitolul VIII

„CANTINA”

Perioada de împerechere a lui Flo a avut două consecința majore. În primul rând a conceput. În al doilea rând, foarte mulți cimpanzei masculi, care o însoțiseră în timpul celor cinci săptămâni, se obișnuiseră cu tabăra și bananele. Au continuat să ne viziteze chiar și atunci când Flo nu mai constituia tentația. Și în felul acesta, ideea de a organiza o cantină aproape permanentă ni s-a părut că merită s-o punem în aplicare: o cantina care să ademenească cimpanzeii nomazi în tabără ori de câte ori s-ar întâmpla să fie în apropiere și astfel să reușim să facem observații cât de cât rezonabile pe un număr de indivizi cunoscuți.

În primul rând, trebuia să încercăm să descoperim modalități mai bune de a oferi bananele, nu doar să le întindem pe pământ. Un motiv era că un mascul adult, dacă are ocazie, mănâncă cincizeci sau chiar mai multe banane o dată: altul era că aveam necazuri tot mai mari cu ceata de babuini. Aceste probleme ne-au luat încă șase ani ca să le rezolvăm, dar cel puțin, când Hugo și cu mine a trebuit să plecăm la sfârșitul acelui an, făcusem un început. Cu ajutorul lui Hassan am construit niște cutii de beton cu capace de oțel care se deschideau în afară. Le-am îngropat în pământ, iar capacele le-am închis cu sârme de care am agățat mânere la o distanță oarecare. Când cuiele de siguranță care țineau mânerele erau ridicate, sârmele se slăbeau și capacele se deschideau.

Câteva din aceste cutii au fost instalate când a sosit în decembrie Kris Pirozynski, un tânăr micolog polonez, care venise să studieze micro-ciupercile din regiunea Gombe Stream. În timpul celor patru luni cât lipsisem eu și Hugo, Kris consimțise să aibă grijă de tabără și să-i supravegheze

pe cimpanzei. Hassan și Dominic rămâneau amândoi să-l ajute, iar Dominic era încântat de ideea de a face zilnic însemnări despre cimpanzei.

La vremea aceea Hugo și cu mine eram foarte îndrăgostiți. Dar oare, ne întrebam noi, iubirea asta nu era pur și simplu rezultatul apropierii noastre din mijlocul sălbăticiei, departe de societatea europeană? Oare sentimentele noastre se vor schimba când ne vom afla iar în mijlocul civilizației? Mă îndoiam că se va întâmpla astfel, dar, cum amândoi consideram căsătoria ca un pas decisiv, ne-am hotărât să ne testăm puterea sentimentelor. Eu plecam la Cambridge pentru al treilea trimestru. Mai târziu, Hugo urma să mi se alăture, și împreună, să prezentăm filmul cu cimpanzei membrilor societății National Geographic din Washington D.C. Ne întâlneam din nou în lumea oamenilor, nu în cea a maimuțelor: și atunci aveam să știm exact. După cum s-a dovedit, totuși, am știut din prima clipă când n-am mai fost împreună.

M-am despărțit de Hugo cu o lună înainte de Crăciun. De „Ziua Darurilor” a sosit o telegramă la familia mea acasă în Bournemouth: „VREI SĂ TE CĂSĂTOREȘTI CU MINE CU DRAGOSTE HUGO”. De fapt, ar fi trebuit să primesc mesajul în ajunul Crăciunului și, cu toate că am răspuns imediat, bietul Hugo a trebuit să plece într-un safari și n-a primit răspunsul meu decât peste cinci zile – adică abia când a ajuns într-un loc de unde putea să telefoneze la Nairobi.

Am hotărât să ne căsătorim la Londra, după trimestrul meu de la Cambridge și după ce terminam amândoi conferința din America. În duda dificultăților survenite inevitabil la un cuplu care-și hotăra nunta fiind împărțit între Cambridge, Nairobi, Olanda și Bournemouth, Hugo și cu mine am ajuns până la urmă la concluzia că n-am participat niciodată la o nuntă mai frumoasă ca a noastră! O figurină din lut întruchipându-l pe David Barbă Colilie a dominat tronul miresei, iar pe pereți se aflau portrete uriașe în culori ale lui David și Goliath, Flo și Fifi, precum și ale altor cimpanzei. Totul, începând cu rochia mea și ale

celor două domnișoare de onoare, până la narcise și crini, a fost alb și galben, asemeni soarelui de primăvară care se ivește dintre norii albi și pufoși. Din păcate Louis, după ce pusese atâtea la cale și prezisese fel de fel, n-a putut să vină. Dar a trimis un discurs înregistrat pe bandă, iar fiica lui și nepoata (care a fost una dintre domnișoarele de onoare) l-au reprezentat.

Cu trei săptămâni înainte de nuntă, primisem scrisori în care ni se spunea că Flo a născut un fiu. Bineînțeles că nu am putut modifica planurile de nuntă, dar am redus luna de miere la trei zile ca să ne întoarcem la Gombe Stream cât mai repede posibil.

Când, în sfârșit, am ajuns înapoi la cimpanzei, după ce ne-am luptat tot drumul cu râuri care se revărsaseră, făcând tot felul de ocoluri și reușind totuși să îmbarcăm Land-Rover-ul în tren, noul-născut ai lui Flo, pe care ulterior l-am numit Flint, avea deja șapte săptămâni. Era încă incredibil de mic și aproape fără păr pe piept și pe burtica trandafirie. Dacă închid ochii o clipă încă mai am vie în imagine, chiar acum, după șase ani, clipa în care Flo s-a apropiat de noi cu Flint atârnat de ea. Maică-sa s-a așezat, iar Flint a început să ne studieze. Chipul său mic; palid și zbârcit era desăvârșit, cu ochii întunecați, vii, urechi rotunde, trandafirii, ca niște scoici, gura ușor căzută – totul înconjurat de o căciulă de păr negru lins. Și-a întins o mână, și-a mișcat degetele trandafirii miniaturale, pe urmă s-a apucat iar de părul lui Flo și a început să caute cu botul până a găsit un sfârc. Flo l-a ajutat, ridicându-l câțiva centimetri ca să stea într-o poziție mai comodă pentru supt. Când Flo s-a îndepărtat, l-a ținut cu grijă, sprijinindu-l cu o mână și folosindu-se la mers doar de celelalte trei membre.

Dominic o văzuse primul pe Flo cu puiul nou născut. Pe 28 februarie fusese în tabără, încă însărcinată: a doua zi apăruse cu pruncul minuscul. Fusese însoțită, ca de obicei, de Fifi și Figan. Amândoi stătuseră jos, urmărind pruncul cu privirea, iar Fifi petrecuse mult timp puricându-și

mama. Ulterior Figan se dezinteresa tot mai mult de noua rubedenie, pe câtă vreme Fifi devenea tot mai fascinată de el.

Dominic și Kris aveau și ei alte vești interesante pentru noi. Un număr de cimpanzei noi, inclusiv câteva femele, deveniseră vizitatori constanți ai taberei. Goliath pierdea poziția de lider în favoarea lui Mike. Melissa, una din femelele tinere, părea să fie însărcinată. Iar cimpanzeii deveneau tot mai sâcâitori în tabără. J. B. Învățase să scoată cutiile și sârmele din pământ, așa că Hassan trebuise să cimenteze cutiile și să vâre sârmele complet în niște țevi costisitoare. Dar J. B. a început să dezgroape și țevile, așa că și ele au trebuit să fie cimentate. Figan și Evered începuseră să desfacă capacele de oțel cu bețe groase și din când în când, dacă sârmele erau slăbite, chiar reușeau. Ce se întâmpla și mai rău, din punctul de vedere a lui Kris: tot mai mulți cimpanzei, sub conducerea lui David, începuseră să cotrobăie prin cort și să-i ia hainele și așternutul. Până la urmă a trebuit să depoziteze tot ce avea în cutii de tablă sau lăzi de lemn masive. Pe Goliath l-a apucat apoi furia să mestece pânză. Mici grupuri de cimpanzei se așezau, rupeau și mestecau pânza de la scaune, de la corturi, ba chiar distruseseră și patul de campanie al lui Kris. Și, în fine, ne-a spus el, în săptămânile din urmă ultima modă printre cimpanzei era să roadă lemn. Unul din fundurile dulapurilor făcute de Hassan și un picior de la un scaun de lemn se duseseră pe apa sâmbetei.

Mai aveam și niște vești destul de alarmante: câțiva cimpanzei mai îndrăzneți începuseră să cutreiere prin colibele pescarilor africani și să le ia hainele. Ne temeam ca nu cumva vreunul din pescari, încercând să-și apere proprietatea, să nu mânie sau să sperie un mascul mare și în consecință să fie atacat de grup. Pentru că pescarii probabil nu-și dădeau seama în ce măsură își pierduseră cimpanzeii teama de om. Am discutat această problemă până noaptea târziu și în cele din urmă am hotărât să mutăm cantina cât mai departe, în vale, și cât mai repede.

Surprinzător, mutatul s-a dovedit a fi un lucru nespus de ușor. Mai întâi, cu ajutorul lui Hassan, am instalat mai multe cutii pentru banane, pe noul loc, iar când am terminat cu ele, am transportat corturile și echipamentul lângă ele. Toate acestea le-am făcut după lăsarea nopții ca să nu tulburăm prea mult cimpanzeii cu drumurile făcute de hamalii africani.

Ne rămânea numai sarcina de a-i familiariza pe cimpanzei cu noile aranjamente. Într-o dimineață așteptam la noua tabără în speranța că vor trece pe acolo câțiva cimpanzei cărora eu le-aș fi oferit banane, Hugo era la tabăra de pe plajă și comunicam prin *walkie-talkie.* Pe la ora unsprezece l-am auzit pe Hugo anunțând că un grup mare se află acolo și că va încerca să-i momească până la noua tabără, situată cam la o jumătate de milă. Un timp n-am mai primit niciun mesaj, apoi l-am auzit iar, și abia își trăgea sufletul. Într-adevăr mi-era foarte greu să pricep ce vrea să spună, dar până la urmă am înțeles că voia să arunc imediat banane spre tabăra de pe plajă cât puteam de repede.

M-am năpustit cu brațele încărcate cu fructe și abia am terminat de aruncat, că Hugo a apărut alergând cu o cutie sub braț și cu o banană în cealaltă mână. A aruncat-o pe cărare și s-a prăbușit lângă mine, gâfâind groaznic, în timp ce grupul de cimpanzei care îl urmase a zărit brusc bananele de pe cărare. Cu strigăte ascuțite de bucurie au început să se înghiontească, să se sărute și să se mângâie când au dat peste neașteptatul festin. Treptat strigătele au fost înăbușite de bananele lipicioase înfundate în gură.

Hugo mi-a povestit că îi arătase o banană lui David Barbă Colilie, care se afla într-un grup de șase masculi adulți, apoi ridicase o cutie goală în genul celor în care depozitam bananele și începuse să urce în fugă cărarea abruptă și alunecoasă care ducea la noua tabără. Nu crezuse că planul va reuși; dar avusese încredere în David, care, scoțând niște lătrături puternice de bucurie, a pornit după el, iar ceilalți l-au urmat pe dală. Hugo a recunoscut că fusese îngrozit ca nu cumva cimpanzeii stârniți să-l

ajungă din urmă, să-i smulgă cutia și să descopere că e goală.

Nu a trecut mult până au descoperit și ceilalți cimpanzei noua cantină. La urma urmelor, cimpanzeii aceștia sunt obișnuiți cu schimbările locurilor de mâncare – mai întâi se coc smochinele într-o vale, apoi în alta. Cât privește bananele, după o perioadă extrem de îndelungată de coacere într-un loc, au început să se coacă în altă parte, în cutiile subterane ciudate.

La noua tabără, departe de zgomotul și forfota pescarilor de pe plajă, mulți cimpanzei care păruseră tensionați și înfricoșați s-au liniștit. În plus, destul de mulți noi veniți apăruseră la banane, ceea ce era cum nu se poate mai potrivit la acea vreme, pentru că anumite vârste erau slab reprezentate în grupul nostru – nu avem decât doi pui, de exemplu și numai câteva femele adulte tinere. Îndată ce observam un chip necunoscut ițindu-se dintr-un copac, ne ascundeam repede într-unul din corturi și-l țineam sub observație prin ferestrele acoperite cu plasă contra țânțarilor. În felul acesta nou venitul nu avea de înfruntat decât noutatea corturilor și a cutiilor, fără să fie îngrozit și de oamenii care se plimbau pe acolo. Aveam obiceiul să așezăm grămezi de banane chiar la ieșirea din cort, luate din lăzile-depozit din interior, și speram ca necunoscutul să ceară câteva de la unul din cei patru cimpanzei sau cel puțin să adune și să mestece câteva coji.

Deseori necunoscuții înaintau până la copacii din jurul taberei, urmărind acțiunile ciudate ale semenilor lor, înainte de a se aventura în loc deschis. Nu o dată am rămas sechestrați ore în șir în portul înăbușitor și sufocant. Dar a meritat.

Într-o zi a apărut Goliath, undeva pe pantă, urmat de o femelă necunoscută, aflată în perioada rutului. Am făcut repede împreună cu Hugo o grămadă de banane care putea fi văzută de amândoi cimpanzeii și ne-am ascuns în cort ca să-i observăm. Când femelei i-a căzut deodată privirea pe tabăra noastră s-a năpustit într-un copac și de-acolo a început să privească atentă. Goliath s-a oprit brusc

și el și s-a uitat la ea. Pe urmă s-a uitat la banane. A mai coborât puțin panta, s-a oprit și a privit înapoi la femelă. Aceasta nu se mișcase. Încet, Goliath a continuat să coboare și, de data asta, femela a coborât tăcută din copac și a dispărut în tufișuri. Când Goliath s-a întors și a văzut că dispăruse, a zbughit-o înapoi și, peste o clipă, femela s-a cățărat iar în copac, urmată de Goliath care se zburlise tot. A puricat-o o vreme, dar mereu se uita spre tabără. De unde se afla nu mai putea vedea bananele, dar bineînțeles că știa că erau acolo, și cum nu mai venise în tabără de zece zile probabil că îi lăsa gura apă.

Brusc, a coborât și din nou s-a îndreptat spre noi, oprindu-se la fiecare câțiva pași ca să se uite înapoi la femelă. Stătea nemișcată, dar Hugo și cu mine am avut amândoi impresia clară că dorea să scape de compania lui Goliath. Când Goliath a coborât ceva mai mult panta, nu mai putea vedea femela din cauza vegetației; s-a uitat înapoi și s-a urcat iute într-un copac. Femela nu plecase. Goliath a coborât, a mai făcut câțiva metri, apoi s-a grăbit să se urce în alt copac. Era tot acolo. Și tot așa a continuat vreo cinci minute, timp în care Goliath se îndrepta spre banane.

Când a ajuns în loc deschis, Goliath s-a confruntat cu altă problemă: nu mai erau copaci în care să se urce pentru a vedea femela. De trei ori a ieșit în loc deschis – pe urmă s-a întors și s-a urcat iute înapoi în ultimul copac. Femela nu se mișcase. Deodată Goliath păru că a luat o hotărâre și foarte repede se îndreptă spre banane. Înșfăcând doar una, se întoarse în fugă să se urce iar în copac. Femela rămăsese pe aceeași cracă. Goliath își termină banana și, ca și cum ar fi fost puțin mai liniștit, s-a repezit iar la grămada de fructe, a luat un braț întreg și iar s-a grăbit să se urce în copac. Dar de data asta femela dispăruse; câtă vreme Goliath adunase bananele, ea coborâse de pe cracă, uitându-se mereu peste umăr în direcția lui Goliath, și dispăruse pe nesimțite.

Am urmărit amuzați consternarea lui Goliath. A lăsat să-i cadă toate bananele, s-a repezit la copacul unde o lăsase,

s-a uitat de jur-împrejur, pe urmă a dispărut și el în tufișuri. Următoarele douăzeci de minute a tot căutat femela; l-am văzut cum se urca mereu în câte un copac, cercetând împrejurimile. Dar n-a mai găsit-o, și până la urmă a renunțat, s-a înapoiat în tabără, s-a așezat, părând epuizat, și a început să mănânce încet banane. Dar și acum mai întorcea capul și se uita spre pantă.

Îmi amintesc de asemenea când o mamă bătrână, pe care o cunoșteam bine din pădure, a apărut prima oară la marginea luminișului. A rămas într-un copac, privind, dar fiul ei de patru ani a venit în tabără cu restul grupului. Spre uluirea noastră puiul a venit până la veranda cortului și, în timp ce noi ne ghemuiam înăuntru neîndrăznind nici măcar să respirăm ca să nu-l speriem, colțul pânzei s-a ridicat și chipul lui mic ne-a privit drept în ochi. Apoi, cât se poate de calm, a lăsat jos pânza și și-a continuat căutatul de coji de banane. A fost cel mai îndrăzneț pui din câți am întâlnit.

În decursul acestor luni ne-am dat seama cât de extraordinar de dotat era tânărul cimpanzeu Figan. Pe măsură ce tot mai mulți cimpanzei descopereau cantina, am observat că nu aveam suficiente cutii pentru banane și ne-a trebuit mult timp să ni se facă, la Kigoma, capacele. De asemenea, era tot mai complicat să asigurăm partea de hrană femelelor și puilor. Așa că am început să ascundem fructe, una ici, alta dincolo. În copaci: puii ca Figan au învățat repede să le caute în timp ce masculii adulți erau ocupați cu cutiile. Într-o zi, după ce grupul se hrănise, Figan a observat deodată o banană care scăpase privirilor, dar Goliath se odihnea chiar sub ea. După ce a aruncat o ocheadă de la fruct la Goliath, Figan s-a îndepărtat și s-a așezat de partea cealaltă a cortului, ca să nu mai vadă fructul. După un sfert de oră, când Goliath s-a ridicat și s-a îndepărtat, Figan, fără să ezite o clipă, s-a dus și și-a luat banana. Era evident că judecase toată situația: dacă s-ar fi cățărat după fruct mai devreme, Goliath mai mult ca sigur i-ar fi înhățat-o. Dacă ar fi rămas în apropierea bananei, probabil că din când în când s-ar fi uitat la ea: cimpanzeii

observă imediat mișcările ochilor și le interpretează, iar Goliath s-ar fi putut să zărească și el fructul. Așa că Figan nu numai că s-a înfrânat să-și satisfacă pofta, dar s-a și îndepărtat ca să nu se dea de gol uitându-se la banană. Hugo și cu mine am fost pe bună dreptate impresionați. Dar asta n-a fost tot.

Destul de des, când cimpanzeii se odihnesc, dacă unul se ridică și pleacă fără să ezite, ceilalți îl urmează. Nu e nevoie ca individul să fie dintre cei care conduc – chiar și o femelă sau un pui pot începe această deplasare. Într-o zi, când Figan era într-un grup mare, și în consecință nu reușise să facă rost de mai mult de câteva banane, s-a ridicat brusc și a plecat. Ceilalți l-au urmat. Peste zece minute s-a întors de unul singur și, bineînțeles, și-a luat partea de banane. Ne-am gândit că fusese doar o coincidență – într-adevăr poate se întâmplase atunci pentru întâia oară. Dar după aceea, s-a repetat de mai multe ori – Figan îndepărta grupul pornind primul, apoi se întorcea după banane. Era evident că o făcea intenționat. Într-o dimineață, după o manevră de genul acesta, s-a întors cu mersul lui caracteristic, semeț, dar a descoperit că între timp un mascul foarte important în grup, ajunsese la tabără și mânca banane. Figan i-a privit câteva clipe, pe urmă l-au apucat năbădăile și a început să țipe și să bată în pământ. În cele din urmă s-a repezit după grupul pe care-l îndepărtase mai înainte, iar țipetele i s-au pierdut în depărtare.

Tabăra aceea a fost un loc desăvârșit pentru un cuplu de tineri căsătoriți. Corturile noastre erau ridicate la umbra deasă a unei pădurici de palmieri și în față se întindea un luminiș natural, plin de iarbă lucioasă, care timp de mai bine de patru luni strălucea de inflorescențele roșii a vreo zece sau mai mulți copaci-candelabru. Păsări diferite din familia *Nectarinidae,* cu luciri metalice, fulgerau ici-colo ziua, în căutare de nectar, și deseori seara, câte un cerb de tufișuri traversa cu gingășie luminișul verde. De partea cealaltă curgea un pârâu și acolo, în apa rece de munte, ne spălam seara. Ne pregăteam singuri micul dejun și

mâncam câteva feliuțe de pâine la prânz pentru că Hugo decisese, acum că-i eram soție, să nu mă lase să ajung un schelet ambulant. Și pe urmă, când se lăsa noaptea, Dominic și Sadiki, africanul băștinaș pe care-l angajasem să ne ajute, veneau cu cina și curățau prin tabără.

Nu vom uita niciodată zilele acelea. În afară de iubirea crescândă care ne îmbogățea viețile, și de frumusețea munților și a pădurilor din jur, împărtășeam bucuriile unei munci și ale unei experiențe pe care amândoi o îndrăgeam mai mult ca orice – observarea și descifrarea comportamentului animalelor.

În anul acela, printre altele, am descoperit o nouă unealtă folosită de cimpanzei. Asta s-a petrecut când ne aflam în pădure, observându-i pe Olly, bătrâna mamă, și pe cele două progenituri ale ei, Gilka și Evered. Evered s-a cățărat într-un copac, s-a oprit brusc și cu chipul aproape de coaja copacului a început să se uite într-o crăpătură. A luat o mână de frunze, le-a mestecat o vreme, le-a scos din gură și le-a înfundat în crăpătură. Când le-a scos de acolo, am văzut licărul picăturilor de apă. Repede, Evered a supt lichidul din buretele confecționat și l-a băgat din nou în crăpătură. Atunci a apărut și Gilka care a început să-l privească atent; când Evered a plecat, și-a făcut și ea un burete mic și l-a împins în crăpătură, dar se pare că nu mai era niciun pic de apă; a aruncat buretele și și-a văzut de drum. Mai târziu am observat de multe ori acest comportament, pentru că am înjghebat un fel de ochi de apă în trunchiul unui copac doborât, care se găsea în tabără. Întotdeauna cimpanzeii fărâmițau și mestecau frunzele, ceea ce, bineînțeles, făcea ca buretele astfel obținut să fie mai absorbant. Este de fapt, un alt exemplu de *fabricare* primitivă de unelte.

Dar, fără îndoială, cel mai palpitant eveniment a fost că în acel an am reușit să înregistrăm, pe hârtie foto și pe peliculă, dezvoltarea săptămânală a unui pui de cimpanzeu – Flint. Flo și familia ei ne erau foarte cunoscuți; acum deveniseră o parte integrantă a vieții noastre. Am învățat multe în legătură cu comportamentul lor prin simpla

înregistrare obiectivă a faptelor, dar în același timp am devenit extrem de conștienți de aceste ființe ca indivizi distincți; „știam” intuitiv niște lucruri despre ei, dar încă nu reușisem să le definim în termeni științifici. Am început, chiar dacă nu aveam decât o imagine vagă, să înțelegem ce înseamnă cu adevărat un cimpanzeu.

Singura noastră nemulțumire în acel an a fost că nu fusesem martorii primelor câteva săptămâni din viața lui Flint, dar nașterea puiului Melissei aproape că ne-a recompensat. Trecuse fierbințeala din timpul zilei, iar soarele coborâse mult când am zărit puiul firav pentru prima dată. În timp ce Melissa cobora panta spre tabăra noastră, am observat că se mișca ajutându-se de trei membre, în timp ce cu al patrulea își sprijinea nounăscutul. S-a oprit de multe ori, parcă pentru a îndepărta ceva care atârna; când s-a apropiat ne-am dat seama că era placenta care încă se mai ținea agățată de cordonul ombilical al puiului.

Melisa a venit direct la noi, fără să dea nici cel mai mic semn de teamă pentru pui. Părea ametită, privirea nu-i era clară, mișcările nesigure și încete. Când a apărut unul din masculii adulți, Melissa, care de obicei era prima care saluta un alt cimpanzeu, gata întotdeauna să se pună bine cu „superiorii” ei, nici nu l-a băgat în seamă. Nici măcar nu l-a urmat, când acesta, după câtva timp, s-a îndepărtat. A continuat să stea jos cu puiul ghemuit în poală, cu picioarele încrucișate sub șezutul lui minuscul și cu brațul sprijinindu-i capul. O vreme n-am reușit să vedem deloc puiul, apoi, după ce mama, și-a terminat cele câteva banane, și-a retras brațul proteguitor.

Capul puiului a căzut pe genunchii ei, iar Melissa a rămas cu privirea ațintită la chipul mititel. Nicicând nu ne-am imaginat un chip boțit și mic atât de caraghios. În urâțenia lui avea ceva comic, cu urechile mari, cu buzele destul de strânse și cu pielea incredibil de zbârcită și de culoare vineție, nicidecum trandafirie. Ținea ochii strâns închiși din cauza soarelui care apunea și privindu-l aveai impresia că vezi un spiriduș sau un prichindel fermecat.

Chiar l-am poreclit Goblin[9] fără să stăm prea mult pe gânduri. Melissa și-a tot privit fiul vreo două minute bune, apoi, sprijinindu-l cu o mână de spate, a pornit să-și facă culcușul de peste noapte.

M-am luat după ea, împreună cu Hugo, având grijă să nu fim văzuți. Melissa se oprea cam la fiecare cincisprezece pași, se așeza și rămânea așa câteva clipe, apoi pleca mai departe, sprijinindu-și puiul cu o mână, placenta încă târându-se după el. Amurgise când a ajuns la un copac înalt și stufos; s-a cățărat în el și, când și-a terminat de așternut culcușul, abia îi mai puteam distinge silueta. Culcușul extrem de mare, îl înjghebase cu ajutorul picioarelor și al unei singure mâini, și i-au trebuit opt minute în loc de obișnuitele trei sau cinci, să-l termine. În cele din urmă s-a întins și s-a lăsat liniștea.

Atunci am plecat și noi, coborând muntele spre casa noastră din pădure destul de tăcuți, gândindu-ne la tânăra femelă tulburată de miracolul nașterii, la fel ca atâtea alte mame de-a lungul secolelor, fie ele oameni sau animale. Pentru prima oară de când își părăsise mama, Melissa împărțea culcușul cu un alt cimpanzeu.

[9] Spiriduş, drăcuşor.

Capitolul IX

FLO ȘI FAMILIA EI

Bătrâna Flo stătea culcată pe spate, în soarele timpuriu al dimineții, cu pântecele acoperit de nuci de cocos, și-l ridica pe Flint în aer, ținându-i una din încheieturile sale minuscule cu piciorul ei uriaș și tăbăcit. Puiul se legăna, dând ușor din mânuța liberă și din picioare, iar ea se întindea și-l gâdila – pe gât și stomac – până puiul deschidea gura schițând chipul-de-joacă sau zâmbetul cimpanzeului. Alături stătea Fifi, uitându-se la Flint și, din când în când, întinzându-se să-și atingă ușor cu mâna, fratele de zece săptămâni.

Faben și Figan, cei doi fii mai mari ai lui Flo, se jucau și ei în apropiere; cu vreo două luni și jumătate înainte de a se naște Flint, Faben începuse să se deplaseze din ce în ce mai des împreună cu familia. Pe măsură ce joaca devenea mai bărbătească, puteam să aud, tot mai frecvent, chicotelile gâfâite ale râsului specific cimpanzeilor.

Deodată Faben, care era mai mare decât Figan cu trei sau patru ani, a început să se joace destul de violent: stătea jos și lovea cu picioarele în capul aplecat al lui Figan. După câteva clipe Figan s-a săturat, l-a părăsit pe Faben și, cu mersul lui semeț, s-a apropiat de Fifi și a început să se joace cu ea. Dar, în acel moment, Flo, strângându-l pe Flint la piept, s-a dus la umbră, iar Fifi l-a lăsat baltă pe Figan ca să se așeze lângă mama ei. Încă de când mă întorsesem cu Hugo la Gombe Stream, iar Flint avea șapte săptămâni, Fifi era din ce în ce mai fascinată de noul ei frate.

Flo s-a așezat și a început să-l gâdile pe Flint pe gât, apucându-l ușor cu dinții ei bătrâni și tociți, iar Fifi s-a așezat din nou alături, întinzându-se de câteva ori să-l purice pe spate. Flo nu i-a dat nicio importanță. Cu câtva

timp înainte, pe când Flint nu avea încă două luni, Flo de obicei îi îndepărta mâna lui Fifi ori de câte ori aceasta încerca să-l atingă; și deseori singurul mod în care reușise să ia contact cu puiul fusese în timp ce o purica intens pe Flo, apropiindu-se tot mai mult de locurile unde mâinile lui Flint strângeau blana mamei sale. Fifi o purica pe Flo foarte atentă în jurul mâinilor puiului, din când în când mângâind degetele minuscule, pentru ca apoi, aruncând o privire către Flo, să se întoarcă grăbită la îndeletnicirea ei.

Acum, totuși, Flint mai crescuse, și de cele mai multe ori Fifi avea voie să-l atingă. Am observat cum Fifi a început să se joace cu Flint, luându-i câte o mână și mușcându-i ușor degetele. Flint s-a pornit să scâncească slab – poate Fifi îi provocase chiar vreo durere – și, brusc, Flo a împins mâna fiicei deoparte și și-a strâns mai mult puiul la piept. Frustrată, Fifi a început să se legene încoace și încolo, cu brațele sub cap, privindu-l fix pe Flint, puțin bosumflată. Nu peste mult timp s-a întins din nou să-l atingă, de data aceasta cu mai multă grijă.

Întotdeauna am fost de părere că odraslele omenești devin din ce în ce mai fascinante pe măsură ce ies din stadiul de prunc neajutorat și încep să manifeste reacții față de oameni și lucruri. Fără îndoială că un pui de cimpanzeu devine mai atrăgător pe măsură ce crește, nu numai pentru mama și rubedeniile lui, ci și pentru ceilalți membri ai comunității – precum și pentru simplii observatori umani. Pentru mine și Hugo privilegiul de a putea urmări progresul lui Flint în anul acela rămâne una din experiențele cele mai încântătoare de care am avut parte – comparabile doar cu bucuria pe care urma s-o resimțim mult mai târziu când l-am urmărit crescând pe propriul nostru fiu.

Când Fiind a împlinit doar trei luni, era în stare să se țină pe trupul lui Flo, smulgându-i smocuri de păr, trăgând cu brațele și împingând cu picioarele. Și, de data aceasta, a început să reacționeze la apropierea lui Fifi, întinzându-se spre ea. Fifi se preocupa din ce în ce mai mult de el. Începuse să facă tot mai dese încercări de a-l lua de la

pieptul mamei. La început Flo s-a împotrivit total, dar chiar și atunci când Fifi a insistat, trăgând mereu de fratele ei, Flo n-a pedepsit-o niciodată. Uneori dădea mâna puiului de o parte, alteori se îndepărta pur și simplu, lăsând-o pe Fifi să se legene ușor, cu picioarele și mâinile răsucite. Și uneori, când Fifi era foarte insistentă. Flo, în loc să-i respingă avansurile, fie că îi purica blana, fie că se juca cu ea destul de violent. De obicei, aceste activități slujeau să distragă atenția lui Fifi de la fratele ei mai mic, cel puțin pentru o perioadă de timp.

Pe măsură ce timpul se scurgea, se părea că Flo, poate ca rezultat al faptului că se jucase atât de des cu Flint și Fifi, cei doi copii mai mici, devenise tot mai jucăușă. Deseori, de-a lungul a săptămâni întregi, o vedeam jucându-se și cu Figan și cu Faben cel de doisprezece ani, gâdilându-i sau fugărindu-i în jurul trunchiului vreunui copac, și cu Flint atârnând de ea gata-gata să cadă. Odată, când se hârjonea cu Faben, femela asta bătrână și-a plecat capul chel până la pământ, și-a ridicat șezutul osos în aer și pur și simplu s-a dat tumba. Pe urmă, ca și când s-ar fi simțit puțin ridicolă, s-a dat de-o parte, s-a așezat pe pământ și a început să-l purice pe Flint cu mare atenție.

Când Flint s-a făcut de treisprezece săptămâni am observat că Fifi a reușit să-l ia de la mama ei. Flo îl purica pe Figan când Fifi, cu nespusă precauție, aruncând dese priviri spre mamă, a început să-l tragă pe Flint de picior. Și l-a apropiat centimetru cu centimetru și dintr-o dată s-a pomenit cu el în brațe. Fifi s-a întins pe spate și l-a așezat pe Flint pe pântecele ei. Apoi a rămas nemișcată.

Spre surprinderea noastră, Flo, în primele clipe părea că nu observase nimic. Dar când Flint, care după toate probabilitățile până atunci nu mai fusese separat de trupul mamei, s-a întors și și-a întins brațele către ea, cu buza plângăreață și scoțând un ușor sunet de nemulțumire, Flo l-a luat imediat la piept și s-a aplecat să-l sărute pe creștet. Flint a căutat înfrigurat siguranța sânului mamei, sugând câteva clipe înainte să se întoarcă pentru a o privi pe Fifi. Iar Fifi, cu mâinile încrucișate sub cap, cu coatele în aer,

nu-l slăbea pe Flint din ochi.

Peste zece minute Fifi a avut voie să-l țină puțin pe Flint, dar, din nou, în clipa în care Flint a scos scâncetul său deznădăjduit. Flo i-a venit în ajutor. Iar Flint, ca și înainte, a supt puțin ca să-și recâștige siguranța la sânul mamei sale.

După asta, nu a trecut nicio zi fără ca Fifi să nu-și tragă frățiorul din brațele lui Flo. Cu timpul, Flint s-a obișnuit eu brațele rubedeniei sale așa că Fifi l-a putut ține tot mai mult până când se auzea din nou scâncetul care o făcea pe Flo să-i sară în grabă în ajutor. Asta s-a petrecut în următoarele nouă luni. Flo chiar a lăsat-o pe Fifi să-l poarte pe Flint când familia hoinărea prin pădure.

Totuși, în acele ocazii, când Flo și familia ei făceau parte dintr-un grup mai mare, Flo devenea mai posesivă față de puiul ei. Pe urmă, dacă Fifi pleca cu Flint, Flo o urmărea, scoțând și ea ușoare scâncete, până o ajungea din urmă pe „hoață” și-și recupera puiul. Dar chiar și atunci, Fifi nu era pedepsită; Flo se întindea pur și simplu, înșfăca glezna fiicei sale și pe urmă îl lua pe Flint în brațe. Uneori Fifi o stârnea pe bătrâna ei mamă la dans sprințar, de jur împrejurul copacilor, pe sub vegetația joasă unde Flo trebuia aproape să se târască pe burtă – și chiar sus, în copaci. Iar alteori, ca și cum ar fi vrut s-o împiedice pe Flo s-o prindă, mergea cu spatele în fața mamei sale mormăind ușor și dând din cap de parcă s-ar fi supus, dar de fapt nu-l înapoia pe Flint decât când era obligată.

Când Flint era încă foarte mic, cei doi frați mai mari nu-i prea dădeau atenție, cu toate că uneori îl priveau îndelung. Din când în când, Faben îl mai mângâia ușor în timp ce o purica pe mamă, dar Figan, cu toate că era atât de integrat în familie, părea că se teme să-l atingă. Dacă cumva puiul, dând din mâini ca un bebeluș, îl atingea din întâmplare pe când el o purica pe mamă, Figan se uita la Flo, părând că evită să-l privească pe Flint. Căci Figan, cu toate că era un mascul adolescent în plină putere, încă îi mai purta un respect deosebit bătrânei sale mame.

Îmi amintesc bine de o întâmplare. Fifi îl luase pe Flint și

stătea jos, puricându-l, la vreo zece metri de Flo. Deodată, Figan s-a apropiat și s-a așezat lângă sora lui; Flint s-a întors către el, cu ochii lui mari fixați pe chipul lui Figan și s-a întins să-l apuce cu brațele pe fratele său de blana de pe piept, Figan a tresărit, și după ce s-a uitat iute către Flo, a ridicat mâinile în sus, departe de pui. Pe urmă a rămas nemișcat, holbându-se în jos spre Flint, cu buzele încordate. Puiul s-a tras mai aproape și a început să se cuibărească la pieptul lui Figan, pentru ca dintr-o dată să pară că se sperie de contactul neobișnuit pentru el. Bineînțeles, că până atunci stătuse doar lângă Flo și Fifi și dacă se întindea către ele, amândouă îi răspundeau strângându-l la piept. Puțin bosumflat, Flint s-a întors către Fifi, pe urmă, cam buimăcit, s-a întins iar către Figan, scâncind ușor. La care Flo a venit iute să-și salveze puiul și, pe măsură ce se apropia, Figan a început să scoată și el sunete joase, speriate, și și-a ridicat mâinile mai sus ca și cum ar fi repetat străvechiul gest al supunerii. Flo și-a cules puiul, iar Figan a coborât lent brațele în semn de nedumerire.

Într-altă zi, când Flint se făcuse aproape de cinci luni, Flo s-a ridicat să plece, și în loc să-l țină pe Flint pe pântece, l-a apucat cu o mână și l-a ridicat peste umăr. Flint a rămas așa până a alunecat și i s-a atârnat de braț. O vreme, Flo și-a văzut de drum cu Flint atârnând de cot, pe urmă l-a împins la loc, sub pântece. Dar a doua zi, când Flo a ajuns în tabără, Flint atârna iar primejdios în spinarea ei, ținându-se de blana rară cu mâinile și picioarele. Când Flo a plecat și-a împins fiul în spinare și din nou el a rămas agățat acolo până a alunecat și a rămas bălăbănindu-se de o mână, pe un șold. De data asta, după ce a parcurs aproximativ treizeci de metri, Flo l-a împins iar în spinare. După aceea, aproape întotdeauna Flint călătorea în spinarea lui Flo sau i se bălăngănea pe un șold când mama lui străbătea muntele; nici nu era de mirare căci, după o anumită vârstă, toți puii încep să meargă pe spinarea mamelor în loc să atârne dedesubt. Dar pe noi ne-a mirat s-o vedem pe Fifi luându-l pe Flint și încercând și ea să-l

împingă în cârcă. Acesta a fost un exemplu clar de învățare prin observarea directă a comportamentului mamei.

Când Flint a împlinit cinci luni se deprinsese să stea bine în spate și doar rareori mai aluneca și se bălăngănea pe un șold al lui Flo. Dar dacă în grup erau semne de tulburare sau dacă Flo urma să străbată vegetația deasă, atunci întindea mâna în spate și-l trăgea pe Flint până acesta atârna ca altădată, dedesubt. După o vreme, Flint a învățat să treacă singur sub Flo ca răspuns la cea mai ușoară atingere.

Tot cam la vremea când Flint a început să meargă în spinarea lui Flo, l-am văzut pentru prima oară făcând pași fără să fie ajutat. Cu câteva săptămâni mai înainte fusese în stare să se țină singur pe picioare, clătinându-se pe trei membre și atârnându-se cu o mână de blana lui Flo; și de câteva ori făcuse câțiva pași, în aceeași poziție. De data asta, într-o dimineață, el i-a dat brusc drumul lui Flo și a rămas singur, așezat pe toate cele patru membre. Pe urmă, cu foarte mare grijă, a ridicat o mână de pe șold, a mișcat-o în față și s-a oprit. A ridicat un picior, a alunecat într-o parte, s-a clătinat și a căzut în bot scâncind. Imediat Flo s-a întins și l-a luat în brațe. Dar acesta a fost începutul. În fiecare zi după aceea Flint mai făcea câte doi pași în plus, dar luni întregi a tot țopăit extrem de nesigur. În mod constant se străduia să-și miște mâinile și picioarele și cădea – și întotdeauna Flo se repezea în ajutor. Deseori chiar îi ținea câte o mână sub burtică și-l lăsa să înainteze nesigur.

Exact după ce a învățat să meargă, Flint a început să încerce să se cațăre. Într-o zi l-am văzut stând în picioare, ținându-se de o smicea cu ambele mâini și apucând-o mai întâi cu un picior, apoi cu celălalt. Dar nu a fost în stare; să ridice în același timp de la pământ ambele picioare, iar după câteva minute a căzut pe spate. Ulterior a mai repetat figura de câteva ori, iar Flo, care o purica pe Fifi, întindea alene câte o mână spre spinarea lui ca să-l ocrotească de alte căzături. La o săptămână după această primă încercare, Flint a reușit să se cațăre destul de ușor

pe o mică porțiune. Și, la fel ca puiul de om, a descoperit că era mult mai greu să coboare de unul singur, numai că Flo, bineînțeles era cu ochii în patru – ca și Fifi de altfel – și fiecare, pe rând, se repezea să-l salveze în clipa în care începea să scâncească. Flo, de fapt, chiar îl lua când observa că ramura pe care se cățăra începea să se îndoaie la vârf, cu toate că Flint se simțea cât se poate de mulțumit. Era la fel de promptă și când observa vreun semn de neliniște sau de agresiune printre membrii grupului.

Treptat, Flint a deprins cum să-și stăpânească membrele în timpul mersului cu toate că atunci când voia să ajungă dintr-un loc în altul se baza mai mult pe viteză decât pe coordonare. Începuse să se aventureze la o depărtare de câțiva metri de Flo – și cum orice mișcare departe de mama sa era palpitantă la culme, iar orice manevră făcea să i se zburlească blana, mergea împleticit de colo-colo ca o minge neagră țepoasă, cu ochii mari fixați pe câte un obiect sau individ din fața lui.

Cam la vremea aceea, fascinația lui Fifi pentru frățiorul ei devenise aproape o obsesie. Își petrecea mai toată ziua jucându-se cu el, puricându-l în timpul somnului, cărându-l cu ea oriunde s-ar fi dus. Se părea că Flo era încântată să împartă din când în când povara responsabilității materne. Nu mai făcea obiecții când Fifi îl răpea pe Flint, cu condiția să-l poată avea în raza vizuală și prin împrejurimi să nu se afle masculi agresivi. Încuviința chiar ca Flint să se joace cu alți pui dacă aceștia nu erau brutali. În schimb, Fifi nu permitea acest lucru. Dacă o observa cumva pe Gilka sau vreun alt tovarăș de joacă de odinioară că se apropie de Flint, brusc lăsa baltă tot ce făcea și se năpustea să gonească musafirul, cu blana zburlită, agitându-și brațele și bătând din picioare. Chiar cimpanzeii mult mai vârstnici ca ea, cu condiția să fi fost subordonații lui Flo, erau amenințați sau chiar atacați de Fifi cea agresivă. Aveam impresia că acționează sub impulsul sentimentului că dacă i s-ar fi întâmplat ceva rău, bătrâna Flo i-ar fi sărit imediat în ajutor – și se părea că acest lucru îl simțeau și victimele

ei.

Fifi, totuși, nu putea să-i gonească pe Figan sau Faben de lângă Flint și, pe măsură ce puiul creștea, ambii frați mai vârstnici arătau tot mai mult interes pentru el. Deseori se apropiau și se jucau cu el, împingându-l ușor ca să-l legene de o ramură joasă, în timp ce el dădea din picioare. Câteodată, când Figan se juca cu Flint, am văzut-o pe Fifi grăbindu-se spre Figan să-l facă să se joace cu ea; de multe ori i-a reușit stratagema. Apoi, când se sfârșea jocul, Fifi se întorcea grăbită la Flint. Oare folosea aceeași metodă de distragere a atenției pe care Flo o folosise de atâtea ori cu ea?

Bineînțeles că atunci când Flint se ducea împleticindu-se până la unul din masculii adulți, Fifi nu putea să intervină; stătea doar și se uita cum David, sau Goliath, sau Mike se întindeau din când în când să-l mângâie sau să-l îmbrățișeze ușor pe Flint. Și, pe măsură ce treceau săptămânile, Flint, ca un copil răsfățat, dorea să i se dea tot mai multă atenție. Într-o zi, pe când se îndrepta țopăind către domnul McGregor, bătrânul mascul s-a ridicat și s-a îndepărtat. Nu cred că a făcut-o intenționat – s-a întâmplat pur și simplu să dorească să plece. Flint s-a oprit locului, holbându-se cu ochii mari la el, pe urmă, într-o grabă nebună, împiedicându-se și căzând mereu în bot, a început să-l urmărească. Tot timpul a scâncit ușor. În câteva clipe Flo s-a repezit să-l prindă. Dar asta nu a fost decât începutul, căci în următoarele câteva săptămâni, Flint mereu scâncea după unul sau altul dintre adulții care nu catadicsiseră să se oprească și să-l salute sau care se îndepărtaseră de cl cine știe pentru ce motiv. Deseori, masculul respectiv, probabil stânjenit de țipetele slabe din urma lui, se oprea și se întorcea să-l mângâie.

Când Flint a împlinit opt luni, uneori petrecea și cinsprezece minute departe de Flo; se juca, cerceta împrejurimile, dar niciodată nu se îndepărta de lângă ea. Se ținea mai bine pe picioare și putea să participe alături de Fifi și la câteva jocuri mai dure, fugărindu-se în jurul unui dâmb cu iarbă, sau cățărându-se în cârca surorii în

timp ce ea stătea pe jos, gâdilând-o cu mâinile și cu gura. Cam pe atunci a început sezonul termitelor.

Într-o zi, când Flo „pescuia” termite, Figan și Fifi începură să dea semne vizibile de neastâmpăr și erau gata să plece. Dar bătrâna Flo, care „pescuia” de două ore, și care prindea cam două termite la cinci minute, nu părea că vrea să abandoneze. Fiind bătrână, existau șanse să continue încă cel puțin o oră. De câteva ori, Figan a pornit hotărât pe cărarea care ducea la râu, dar de fiecare dată, după ce s-a uitat insistent înapoi spre Flo, renunțase și se reîntorsese s-o aștepte pe mama lui.

Flint, prea mic ca să-i pese unde se găsea, se învârtea în jurul mușuroiului, din când în când presând cu mâna câte o termită. Brusc Figan s-a ridicat din nou și de data aceasta s-a apropiat de Flint. Adoptând poziția unei mame care face semn puiului să i se cațăre pe spate, Figan și-a îndoit un picior și a întins în spate mâna către Flint scoțând un scâncet ușor și rugător. Flint s-a repezit bălăbănindu-se spre el, iar Figan, tot scâncind, l-a ridicat ușor pe Flint cu o mână și l-a împins spre spinare. În clipa în care Flint a fost așezat în siguranță, Figan, uitându-se încă o dată iute spre Flo, a pornit rapid de-a lungul cărării. O clipă mai târziu, Flo a aruncat unealta și i-a urmat.

Hugo și cu mine am rămas uluiți de acest exemplu de ingeniozitate a lui Figan care a reușit să obțină ceea ce dorea. Dar oare comportamentul lui fusese cu adevărat intenționat? Nu puteam fi absolut siguri. Și pe urmă, după câteva zile, Fifi a procedat la fel. Apoi l-am văzut pe Faben luându-l pe Flint la piept, după ce încercase de vreo câteva ori să-și convingă mama să-l urmeze și nu fusese chip s-o urnească de lângă mușuroiul de termite. Până atunci nu-l văzusem pe Faben ținându-l pe Flint.

Pe măsură ce trecea sezonul termitelor, nu mai exista dubiu că progeniturile mai mari ale lui Flo îl răpeau în mod deliberat pe Flint ca s-o facă pe mamă să înceteze, cel puțin temporar, căutatul nesfârșit de termite. I-am urmărit pe toți trei luându-l astfel pe Flint în nenumărate ocazii. Fără îndoială că nu totdeauna reușeau. Deseori Flint se

dădea jos și alerga înapoi la mama lui de bună voie. Iar în alte ocazii, dacă tunelul săpat de Flo mai avea încă termite din belșug, se grăbea să-l recupereze pe Flint și apoi se reîntorcea la mușuroi, urmați de răpitorul fără succes – care totuși, reușea în cele mai mult cazuri să-l fure mai târziu.

Flint, desigur, era prea mic ca să-l intereseze mâncatul termitelor,, din când în când mai lua câte o înghițitură de banană sau curmală, dar încă mai primea de fapt toată hrana din laptele mamei; lucrul acesta a continuat aproximativ încă un an. Câteodată mai scormonea după câte o termită cu degetul și se juca cu paiele aruncate când se cățăra pe mușuroi. Începuse de asemenea să „tamponeze" totul. Când termitele se răspândesc pe suprafața mușuroiului, cimpanzeii vârstnici le „tamponează" cu spatele încheieturii mâinii; termitele se încurcă în blană și apoi sunt culese cu buzele. Curând după ce a început sezonul termitelor, Flint a început să tamponeze totul – pământul, propriile picioare, spinarea mamei în mers – absolut totul în afară de termite! De fapt, cu toate că uneori se uita atent câteva clipe cum muncea vreuna din rubedenii, puțin îl interesa această activitate care îi absorbea atât de mult pe adulți.

Fifi, pe de altă parte, era o pescuitoare de termite înveterată și, când Flint dorea să se joace cu sora lui, sărea la ea și îi împrăștia insectele de pe pai, iar Fifi se înfuria fățiș. Îl tot împingea de lângă ea. Bineînțeles că Fifi încă se mai juca cu Flint când nu se ocupa de termite, dar, ca și cum se rupsese o vrajă, n-a mai arătat niciodată aceeași preocupare fanatică pentru el, pe care o avusese înainte; nu-l mai proteja cu atâta asiduitate de contactul social cu alți cimpanzei tineri.

Așa că Flint a început să-și lărgească cercul de prieteni, căci Fifi mai ales când lucra la mușuroi, o lăsa de multe ori pe Gilka sau pe vreun alt pui să se apropie și să se joace cu Flint și nu se mai năpustea agresivă când vreo femelă adolescentă îl purta pe Flint de colo-colo, îl purica sau îl distra. De fapt, Flint creștea. Chiar și atunci când Fifi îi

acorda toată atenția frățiorului ei, nu-l mai putea trata ca pe o păpușă pentru că și el începuse să manifeste idei personale. Dacă Fifi dorea să-l poarte într-o direcție și el voia să meargă în altă parte, se zbătea să scape de la ea și făcea ce poftea. În plus, desigur, câștiga în greutate. Într-o zi, când Flint adormise în poala ei ținând-o strâns de blană și provocându-i dureri vizibile, Fifi i-a desprins cu grijă o mână, apoi cealaltă, dar când a terminat, Flint, tulburat, s-a agățat din nou cu putere. În cele din urmă, pentru prima dată, Fifi a dus puiul înapoi lui Flo și l-a împins spre ea.

Când Flint a împlinit un an. Încă se mai împleticea, dar era oricând dispus, să participe la orice joc care se desfășura în apropiere și gata să salute pe orice nou venit care se alătura grupului. De fapt. Începea să participe la viața socială a comunității sale; o comunitate care la vremea aceea era încă instabilă ca rezultat al dramaticei ridicări la supremație a lui Mike. E puțin probabil ca Flint să fi fost conștient de lupta pentru putere care în cele din urmă a dus la înfrângerea lui Goliath, pentru că această luptă începuse la vremea când se născuse el; Flint a crescut într-o lume în care Mike era socotit conducătorul de necontestat.

Capitolul X

IERARHIA

Ridicarea lui Mike la poziția întâi sau cea mai înaltă din comunitatea cimpanzeilor a fost și interesantă și spectaculoasă. În 1963 Mike se situa aproape printre ultimii în ierarhia masculilor adulți. Fusese ultimul care își câștigase dreptul la banane și fusese amenințat și, de fapt, atacat de aproape toți ceilalți adulți masculi. Într-adevăr, odată apăruse aproape fără păr din cauza confruntărilor violente pe care le avusese cu semenii săi.

Când Hugo și cu mine am plecat din Gombe Stream la sfârșitul acelui an, înainte de a ne căsători, poziția lui Mike era aceeași; totuși, când ne-am întors, patru luni mai târziu, am găsit un Mike total schimbat. Kris și Dominic ne-au povestit începutul întregii istorii – cum începuse să folosească din ce în ce mai multe bidoane goale de patru galoane de parafină, în timpul încăierărilor. N-a trebuit să așteptăm prea mult până am fost martorii metodei lui Mike.

Îmi amintesc foarte limpede o întâmplare. Un grup de cinci masculi adulți – din care făceau parte și Goliath, David Barbă Colilie și uriașul Rodolf – se îndeletniceau cu puricatul; activitatea continua de vreo douăzeci de minute. Mike stătea jos cam la treizeci de metri de ei, uitându-se mereu spre grup și din când în când puricându-se și el, alene.

Dintr-o dată, Mike s.-a apropiat calm de cortul nostru și a apucat de toarte un bidon gol de parafină. Pe urmă a mai scos un bidon, și, mergând în poziție verticală, s-a întors la locul unde stătuse înainte. Înarmat cu două bidoane, Mike a continuat să fixeze grupul masculilor și după câteva minute a început să se legene într-o parte și alta. La început, mișcarea era aproape imperceptibilă, dar Hugo și

cu mine îl supravegheam atenți. Treptat a prins să se balanseze tot mai puternic, blana a început să i se zbârlească și a început să scoată o serie de țipete sacadate. Strigând, s-a ridicat în picioare și brusc a pornit spre grupul de masculi, lovind unul de altul bidoanele. Bidoanele, împreună cu strigătele în crescendo ale lui Mike, produceau un zgomot înfricoșător; nici nu-i de mirare că masculii pașnici de până atunci au luat-o imediat la sănătoasa. Mike și bidoanele nu dispărut pe cărare, și după câteva clipe s-a făcut liniște. Câțiva masculi s-au adunat iar și și-au reluat activitatea întreruptă, dar ceilalți au rămas în picioare cam temători.

După o vreme strigătele acelea groase s-au pornit din nou, urmate aproape imediat de apariția a două bidoane și a lui Mike. S-a repezit direct la ceilalți masculi, iar aceștia au rupt-o din nou la fugă. De data asta, chiar înainte de a se regrupa din nou, Mike s-a năpustit iar. Însă preot la Goliath, care și el s-a grăbit să-i dispară din cale ca toți ceilalți. Pe urmă Mike s-a oprit, s-a așezat, cu blana zburlită toată și respirând din greu. Ochii îi aruncau scântei, iar buza inferioară îi atârna ușor, încât gingiile roșiatice se distingeau bine și-i dădeau o înfățișare sălbatică.

Rodolf a fost primul dintre masculi care s-a apropiat de Mike, scoțând mârâituri gâfâite și ușoare care însemnau supunere, s-a ghemuit jos de tot și și-a lipit buzele de șoldul lui Mike. Pe urmă a început să-l purice, iar ceilalți doi masculi s-au apropiat mârâind gâfâit și s-au apucat să-i purice și ei. În cele din urmă David Barbă Colilie a venit lângă Mike, i-a pus o mână pe vintre și s-a alăturat activității celorlalți. Numai Goliath a rămas departe, stând de unul singur și urmărindu-l pe Mike. Era limpede că Mike constituia o amenințare serioasă la adresa supremației lui Goliath, până atunci de necontestat.

Folosirea deliberată de Mike a obiectelor confecționate de mâna omului era probabil un semn de inteligență superioară. Mulți adulți târâseră din când în când câte un bidon de parafină ca să-și sporească efectul atacurilor,

folosindu-l în locul crengilor și pietrelor; dar, după toate aparențele, numai Mike fusese în stare să tragă niște foloase de pe urma acestei experiențe întâmplătoare și învățase să caute bidoanele pentru a le întrebuința în avantajul lui. Bidoanele, fără îndoială, produceau un zgomot mult mai mare decât crengile, atunci când erau târâte cu viteză, și, de la o vreme, Mike reușea să țină trei bidoane deodată, pe o distanță de aproximativ șaizeci de metri, în timp ce străbătea în fugă poiana. Nici nu e de mirare că adulții, care mai înainte îi erau superiori, îi fugeau acum din cale.

De obicei atacurile au loc când un cimpanzeu devine agitat în urma unei emoții: când ajunge la o sursă de hrană, când se alătură altui grup sau când se simte frustrat. Dar părea că, de fapt, Mike *își plănuise* atacurile – chiar aș putea spune – cu sânge rece. Deseori, când se ridica să-și aducă bidoanele, nu dădea semne vizibile de frustrare sau agitație – stările acestea apăreau ceva mai târziu când, înarmat cu cele necesare atacului, începea să se legene dintr-o parte în alta, să-și zburlească blana și să strige.

În cele din urmă, bidoanele de parafină au ajuns periculoase în mâna lui Mike, pentru că învățase să le arunce cât colo după ce termina atacul și o dată m-a lovit în cap, iar altădată a lovit aparatul de filmat atât de prețios al lui Hugo. Ne-am hotărât să îndepărtăm toate bidoanele și o vreme am avut de trăit un adevărat coșmar pentru că Mike încerca să târască orice obiect care-i ieșea în cale. Odată a înșfăcat trepiedul lui Hugo – din fericire iu avea aparatul montat – și altădată a reușit să apuce și trântească la pământ dulapul cel mare în care ne păstram majoritatea alimentelor, vesela și tacâmurile. Tărăboiul și stricăciunile care au urmat au fost inimaginabile. Până la urmă, însă, am reușit să îngropăm în pământ sau să ascundem parte din lucruri, iar Mike a fost nevoit să recurgă la crengi și pietre, asemenea celorlalți cimpanzei.

La vremea aceea, însă, statutul său de supremație era asigurat, cu toate că a mai trecut un an întreg până când

Mike însuși s-a simțit sigur pe situație. A continuat să se manifeste foarte violent extrem de des, iar cimpanzeii inferiori în rang aveau tot mai multe motive să se teamă de el, căci ataca sălbatic femela sau puiul la cea mai mică provocare. După cum era de așteptat, mai ales între el și fostul adult conducător – Goliath, domnea o relație încordată.

Goliath nu și-a cedat poziția fără să se bată pentru ea. Și el și-a intensificat manifestările violente și a devenit mai agresiv. Chiar a fost o vreme, cam spre sfârșitul acestei lupte pentru supremație, când Hugo și cu mine ne temeam că Goliath își pierduse mințile. După ce a atacat câțiva pui și s-a năpustit de colo-colo, târând crengi uriașe, s-a așezat, cu părul zburlit, cu carnea tremurând pe el, cu spume la gura întredeschisă și cu o lucire în ochi, încât nouă ni s-a părut că nu e prea departe de nebunie. De fapt am și construit o cușcă din bare de fier sudate la Kigoma și, după ce a fost instalată în tabără, ne adăposteam în interiorul ei când Goliath ajungea la paroxism în manifestări.

Într-o zi, când Mike se afla în tabără, s-au auzit o serie de strigăte distincte, gâfâite, destul de melodioase, terminate cu niște tremolouri caracteristice care vesteau reîntoarcerea lui Goliath; lipsise două săptămâni, probabil colindând prin regiunea sudică a rezervației. Mike i-a răspuns pe loc, strigând și el și străbătând luminișul. Pe urmă s-a cățărat într-un copac și de acolo a început să cerceteze cu privirea toată valea, cu părul vâlvoi.

Peste câteva minute, Goliath și-a făcut apariția; ajungând la marginea luminișului taberei, și-a început una din manifestările lui spectaculoase. Probabil că-l văzuse pe Mike, căci s-a îndreptat direct într-acolo, târând după el o creangă uriașă. Pe urmă s-a urcat într-un copac de lângă cel al lui Mike și a rămas nemișcat: O clipă Mike l-a fixat și pe urmă a început și el să se manifeste în felul lui, scuturând ramurile copacului, legănându-se până la pământ, aruncând câteva pietre și, în cele din urmă, cățărându-se în copacul lui Goliath și agitând crengile.

Când a încetat, Goliath i-a dat imediat răspunsul, sărind de colo-colo în copac și scuturând ramurile. Brusc, ca și cum una din sărițurile avântate l-ar fi dus foarte aproape de Mike, acesta a început și el să facă demonstrații, și pentru câteva clipe de necrezut, amândoi acești minunați cimpanzei masculi au scuturat ramurile, la mică distanță unul de celălalt, până când am avut impresia că întregul copac se va prăbuși. Dar, o clipă mai târziu, au coborât și și-au continuat demonstrațiile în ierburi; pe urmă, au rămas pe pământ fixându-se cu privirea. Goliath a făcut prima mișcare – s-a ridicat în picioare, agitând un copăcel; când s-a apropiat, Mike a trecut pe lângă el, a azvârlit cu o piatră și a început să bată darabana cu picioarele pe trunchiul unui copac.

Totul a continuat cam o jumătate de oră; întâi un mascul, apoi celălalt se manifestau în vreun fel sau altul și fiecare reprezentație părea mai violentă, mai spectaculoasă decât precedenta. Cu toate acestea, în afara faptului că întâmplător se mai atingeau cu capetele crengilor pe care le agitau, cei doi cimpanzei nu se atacaseră deloc. Brusc, după o pauză extrem de îndelungată, am avut impresia că nervii lui Goliath cedaseră. S-a năpustit spre Mike, s-a lăsat la pământ, scoțând gemete gâfâite și mârâite, puternice și nervoase, și a început să-l purice plin de fervoare. Câteva clipe, Mike nu i-a dat niciun fel de importanță lui Goliath: pe urmă a început și el să-și purice rivalul învins, cu o intensitate aproape ca cea a lui Goliath. Au stat așa amândoi, mai bine de o oră, puricându-se reciproc.

Asta a fost ultimul duel adevărat dintre cei doi masculi. După aceea am avut impresia că Goliath a acceptat superioritatea lui Mike și, între cei doi, s-a născut o legătură ciudat de puternică. Se salutau deseori cu multe manifestări încărcate de emoție, se îmbrățișau sau se mângâiau, se sărutau pe grumaz, după care, de obicei începeau să se purice reciproc. În timpul puricării, părea că tensiunea dintre ei dispărea, alinați de contactul fizic prietenos. După aceea, uneori se hrăneau sau se odihneau

aproape unul de celălalt, părând pașnici și relaxați ca și cum nicicând nu existase rivalitate între ei.

Într-adevăr, unul dintre cele mai izbitoare aspecte ale societății cimpanzeilor este faptul că aceste ființe, care pot fi extrem de iute stârnite la stări de frenezie sau agresiune, mențin în marea majoritate a timpului relații pașnice și prietenoase. Într-o zi l-am urmat pe Mike când pleca din tabără; am traversat pârâul și am intrat în pădurea deasă de pe panta muntelui opus. Împreună cu Mike mai erau masculul bătrân J.B., și Flo cu Flint, Fifi și Figan. S-au oprit în cele din urmă sub niște copaci, într-unul din locurile pe care cimpanzeii le preferă pentru odihnă când se apără de arșița zilei. M-am așezat și eu ceva mai departe. Fifi s-a cățărat în pom și și-a făcut un mic culcuș; Figan și J.B. dormitau pe pământ; Flo, cu Flint în poală, adormit, îl purica pe Mike. După o vreme și ei s-au întins să se culce.

Deodată, Mike a întins o mână către Flo și, aproape imperceptibil, a început să se joace cu degetele ei. Curând ea i-a răspuns, strângându-i ușor mâna, îndoind-o sau trăgându-și-o pe a sa – ca apoi s-o apuce iar. După câteva clipe, Mike s-a ridicat în capul oaselor și s-a întins spre Flo, gâdilând-o pe gât și pe pântecele atât de sensibil, până când, ocrotindu-l pe Flint cu o mână și apărându-se de Mike cu alta, Flo a izbucnit în hohotele gâfâite de râs specific cimpanzeilor, zguduindu-se toată. După o vreme n-a mai putut răbda și s-a rostogolit ceva mai departe. Dar fusese provocată, și femela asta bătrână, cu cioturi de măsele, a început să-l gâdile pe Mike între coaste, cu degetele ei osoase. De data asta i-a venit rândul lui Mike să râdă și s-a întins să-i apuce mâinile și s-o gâdile și el.

După vreo zece minute, Flo se pare că n-a mai îndurat gâdilatul și s-a mutat ceva mai departe, lăsându-l pe Mike, întins, cu o expresie de seninătate pe chip. Și totuși nu trecuseră nici două ore de când același mascul o atacase pe Flo cu sălbăticie, dând drumul la o grămadă uriașă de banane pe care le adunase și lovind biata femelă cu cruzime, numai pentru că își luase libertatea să ia câteva

fructe dintr-o cutie alăturată. Cum era oare posibil ca Flo să se mai poată bucura la un interval atât de scurt de giumbușlucurile lui Mike? Se prea poale ca secretul să rezide în faptul că în vreme ce un cimpanzeu mascul e gata să amenințe sau să atace un subordonat, el este de obicei la fel de prompt când vrea să-și calmeze victima fie atingând-o, fie mângâind-o pe spate sau îmbrățișând-o pentru a-i reda siguranța. Iar Flo, după ce Mike o atacase atât de cumplit, și chiar și atunci când încă îi mai șiroia sânge dintr-o mână lovită de o piatră, se grăbise să-l urmeze, strigând cu vocea ei răgușită, până când acesta se întorsese. Pe urmă, când se apropiase de el, aplecată mult, în semn de supunere, el o mângâiase de mai multe ori pe cap, iar pe măsură ce Flo se liniștea, îi dăduse un semn de îmbărbătare finală, aplecându-se și lipindu-și buzele de fruntea ei.

Oare Mike ar mai fi ajuns căpetenie dacă eu și bidoanele mele de parafină n-am fi poposit la Gombe Stream? Nu vom ști niciodată, fără îndoială, dar bănuiesc că tot așa s-ar fi întâmplat până la urmă. Căci Mike are o dorință grozavă să domine, o caracteristică existentă la câțiva indivizi și care le lipsește aproape cu desăvârșire altora. Mike are fără doar și poate o inteligență net superioară celorlalți, precum și un curaj ieșit din comun. N-am să uit cum, la puțină vreme după ce Mike devenise masculul dominator, dar greu de suportat, câțiva dintre ceilalți masculi importanți s-au ridicat contra lui. Mike s-a năpustit în tabără, a aruncai câteva pietre și în trecere, scurt, l-a lovit de David Barbă Colilie. În anumite privințe, David era laș, pentru că aproape întotdeauna încerca să evite scandal urile și când nu reușea, de obicei se străduia să se ascundă în spatele vreunui cimpanzeu important, cum era de exemplu Goliath. Dar atunci când era cu adevărat stârnit devenea periculos.

De data asta, după ce a alergat țipând din fața lui Mike, David s-a întors și a început să scoală niște lătrături fioroase și foarte puternice. S-a dus de grabă la Goliath, l-a îmbrățișat, apoi iar s-a întors și a început să țipe către

Mike. La vremea aceea Hugo și cu mine îl cunoșteam pe David bine, așa că ne-am dat seama că se enervase.

Deodată, David s-a năpustit spre Mike și imediat i s-a alăturat și Goliath, care a intervenit și el cu un strigăt fioros. Mike a început să se manifeste, traversând luminișul pentru a ataca un alt grup de masculi. Aceștia au luat-o la fugă, țipând, iar după aceea, cum David și Goliath continuau să țipe, s-au întors și li s-au alăturat. Așadar Mike avea acum de înfruntat cinci masculi adulți, inclusiv pe Goliath, fostul conducător. Mike a țâșnit din nou străbătând luminișul și, deodată, ceilalți cu David în frunte s-au pornit să-l atace. Mike, țipând, de data asta s-a repezit într-un copac, iar ceilalți s-au luat după el. Hugo și cu mine eram siguri că asta însemna o răsturnare de putere; Goliath urma să-și recâștige autoritatea.

Brusc, spre uimirea noastră, Mike s-a întors; în loc să sară în copacul alăturat și să fugă, s-a întors. Tot mai striga, dar a început să scuture violent crengile și în clipa următoare a sărit spre cei cinci. Înspăimântați la culme, au coborât cu iuțeală din copac, aproape prăbușindu-se unul peste celălalt, și au zbughit-o spre pădure. Mike s-a repezit după ei, apoi s-a așezat, cu părul vâlvoi, cu ochii scoțând scântei, iar ceilalți s-au așezat și ei supuși. Mike câștigase o victorie spectaculoasă trăgându-le o cacialma.

Când spun că Mike ajunsese masculul dominator, mă refer la faptul că el ajunsese în vârful ierarhiei formate de acei indivizi pe care îi cunoșteam – indivizi a căror arie de existență include valea unde locuiam noi. În momentul în care m-am familiarizat cu adevărat cu toți cimpanzeii comunității noastre, mi-am dat seama brusc, din vizatele făcute la nordul și sudul Rezervației, că de fapt există încă alte două comunități. Mulți dintre indivizii cuprinși în aceste grupuri călătoresc rareori sau aproape deloc până în valea noastră care este situată central, dar fără îndoială că există o oarecare imixtiune între cimpanzeii celor trei comunități.

Un adult, a cărui rază normală de activitate, după câte

știam noi, se afla la sud, a început să ne viziteze cantina; venea cam timp de o săptămână când se afla prin apropiere, apoi dispărea pentru că se întorcea la locurile obișnuite. Chiar înainte de a muri, ajunsese un vizitator constant al taberei, dar relațiile cu adulții grupului nostru erau întotdeauna cam încordate. Destul de des, femelele din comunitățile nordice sau sudice sosesc în tabără în perioada rutului, aduse de masculii comunității noastre, și, în clipa în care descoperă bananele, devin vizitatoare constante, pe câtă vreme ceilalți vin doar o dată sau de două ori pe an.

În câteva rânduri am văzut indivizi aparținând la două dintre comunități amestecându-se și hrănindu-se unii lângă alții fără niciun fel de semn de agresiune. Dar se pare că Mike nu dorește să aibă de a face cu cimpanzeii din domeniile de la nord și sud. De câteva ori când „străinii" scoteau strigăte de chemare dintr-o vale învecinată, Mike, după ce strigase și el și se manifestase în diverse feluri, a întors spatele, luând cu sine câțiva membri ai grupului său, în vreme ce alții s-au dus să se amestece cu „străinii".

O comunitate de cimpanzei este o organizație socială extrem de complexă: abia când un număr mare de indivizi au început să ne viziteze cantina, am putut să fac observații regulate cu privire la raporturile dintre ei și să-mi dau seama cât de complexă este întreaga problemă. Membrii care o alcătuiesc se schimbă mereu în grupuri constant diferite și, cu toate că societatea pare să fie organizată într-o manieră extrem de întâmplătoare, fiecare individ își cunoaște statutul raportat la ceilalți cimpanzei cu care s-ar putea întâlni în decursul zilei. Nu e de mirare că există o varietate atât de mare de gesturi de salut, iar majoritatea cimpanzeilor se salută când se întâlnesc după o perioadă când nu s-au văzut. Figan, îndreptându-se cu un mârâit gâfâit de supunere spre un adult mai vârstnic, dovedește probabil că nu a uitat deloc micul incident violent petrecut cu două zile în urmă când încasase un pumn zdravăn în spinare. „Știu că ești mai puternic; recunosc; n-am să uit", este subtextul gestului de supunere. „Ți-am aprobat

respectul arătat, n-am să te mai atac acum”, parcă implică mișcarea ușoară de mângâiere a mâinii lui Mike când salută o femelă supusă.

Pe măsură ce Hugo și cu mine ne-am familiarizat tot mai mult cu comunitatea lui Mike, am început să ne obișnuim și cu varietatea de relații care există între diferiți cimpanzei adulți. Unii indivizi se amestecau cu ceilalți numai când întâmplarea îi apropia, cum ar fi un copac plin cu fructe sau o femelă atrăgătoare în perioada rutului. Alții se deplasau împreună destul de des și dădeau dovadă de o toleranță afectivă și o considerație reciprocă atât de mari încât noi credem că ar putea cel mai bine să fie descrise drept prietenie. Și pe măsură ce studiul nostru progresa, am descoperit că anumite prietenii persistau de-a lungul anilor, în vreme ce altele erau comparativ scurte. Am mai învățat iarăși cum să deosebim caracteristicile pe sexe ale cimpanzeilor. Și cu cât învățam mai multe, cu atât eram mai impresionați de paralelele vădite care se puteau face între anumite relații umane și cele ale cimpanzeilor.

Prietenii trainice, cum era aceea dintre Goliath și David Barbă Colilie, păreau să predomine în special printre cimpanzeii masculi. Mike și irascibilul, țâfnosul și bătrânul J.B. însoțeau de obicei împreună același grup. Când l-am văzut prima oară, J.B. era superior lui Mike, dar strategiile acestuia cu bidoanele de parafină au dus la subordonarea lui J.B. odată cu a celorlalți adulți. Totuși, în clipa în care lucrurile s-au liniștit, iar Mike și-a asigurat poziția de conducător, a devenit clar că J.B. s-a ridicat și el pe scara socială. Când se afla în același grup cu Mike, J.B. putea să-i domine pe Goliath sau pe alți masculi care aveau un rang superior lui înainte de ridicarea lui Mike la supremație. Acești masculi l-au acceptat rapid pe J.B. ca fiind următor în rang, dar Goliath își afirma vechea poziție față de J.B. de multe ori când Mike nu era în grup. Îmi amintesc de o zi când Goliath l-a amenințat pe J.B. care se apropiase de cutia lui cu banane. J.B. s-a îndepărtat brusc și a început să țipe din toate puterile, uitându-se în direcția văii pe unde Mike plecase ceva mai devreme. Probabil că nu

ajunsese prea departe, căci peste câteva clipe și-a făcut apariția cu blana zbârlită, căutând să vadă ce pățise prietenul său. Atunci J.B. s-a repezit la cutia lângă care stătea Goliath, iar Goliath, cu mârâituri gâfâite de supunere, s-a grăbit să elibereze locul, cu toate că Mike nu a luat parte activă la dispută.

Într-o altă ocazie, după ce a mâncat vreo douăzeci de banane, J.B. a încercat să deschidă o altă cutie, forțând-o. Cum era expert la stricatul cutiilor, iar cum acestea erau greu de reparat, Hugo și cu mine am încercat să-l facem să se răzgândească, așa că ne-am dus acolo și ne-am așezat pe ea. J.B. s-a îndepărtat într-adevăr, dar s-a urcat într-un copac din apropiere și a început să strige, din nou uitându-se în direcția în care plecase Mike. De data asta, totuși (poate din fericire pentru noi) Mike probabil că nu l-a auzit și nu s-a întors.

Leakey și Dl. Worzle erau alți doi masculi care mergeau împreună. Ca temperament erau foarte diferiți. Leakey, ca și porecla pe care o avea – de gură mare, gălăgios – este un cimpanzeu robust, cu o poziție înaltă și de obicei prietenos. Dl. Worzle, în schimb, era mereu țâfnos, când avea de-a face cu ceilalți cimpanzei și cu oamenii. Avea într-adevăr un statut foarte coborât și chiar înainte de a se bicisnici de tot, o stare anterioară morții, era subordonat tuturor celorlalți masculi adulți și chiar unor masculi adolescenți. Cu toate acestea, cei doi își petreceau ore întregi unul în compania celuilalt puricându-se, hrănindu-se și hoinărind dintr-un loc în altul, construindu-și culcușurile în același copac sau în copaci învecinați.

Prieteniile de acest fel sunt avantajoase nu numai celui cu o poziție inferioară dintre cei doi. Într-o zi, în perioada în care Goliath își pierdea poziția de dominație, a venit la noi în tabără de unul singur. Era încordat și vizibil neliniștit; mereu se ridica în picioare și privea lung spre drumul pe care venise și tresărea la fiecare sunet brusc.

Deodată Hugo și cu mine am observat trei masculi, dintre care unul era Hugh, cel cu statut înalt. Stăteau pe o ridicătură de pământ și se uitau spre Goliath. Toți aveau

părul zburlit și, când au început să coboare panta în fugă, mi-au amintit de imaginea unei bande de bătăuși. Goliath n-a mai așteptat să vadă ce se va întâmpla; în mare grabă și pe tăcute a luat-o la fugă în direcție opusă și a dispărut în vegetația deasă din jurul taberei. Cei trei s-au repezit după el și în următoarele cinci minute au răscolit cu mare zarvă tufișurile în căutarea lui Goliath. N-au avut succes și nu peste mult timp au apărut în tabără și au început să mănânce banane. Deodată Hugo mi-a făcut semn să mă uit înspre pantă, unde l-am văzut pe Goliath ițindu-se prevăzător din spatele unui copac. Ori de câte ori unul din cei trei privea în sus, Goliath dispărea brusc în spatele pomului, ca apoi să apară iar. Apoi, l-am văzut urcând panta.

Cimpanzeii au dormit în noaptea aceea lângă tabără și foarte devreme, aproape înainte de a se crăpa de ziuă, am auzit un strigăt gâfâit din direcția copacului lui Goliath. Hugo și ceilalți doi masculi au ajuns primii în tabără; erau niște umbre întunecate profilate în lumina cenușie a zorilor. Pe urmă, când mâncau banane, am auzit o strigare din vârful pantei. Peste o clipă Goliath s-a năpustit în jos, ținând o ramură uriașă și aruncând-o în față când a traversat luminișul. Fără să se oprească s-a repezit la Hugh și l-a atacat. A fost o luptă cumplită, iar lui Hugh nu i-a fost prea bine; de obicei masculul își lovește victima doar câteva secunde, dar, de data aceasta, cei doi combatanți s-au tot rostogolit, s-au înșfăcat și s-au lovit mereu, iar când Goliath a reușit să-l doboare pe Hugh, l-a apucat cu o mână de blana de pe umăr și a început să-i joace cu ambele picioare pe spinare.

Abia după ce s-a pornit lupta, Hugo și cu mine ne-am dat seama de ce devenise Goliath deodată atât de viteaz; am auzit strigătele caracteristice ale lui David Barbă Colilie și l-am văzut traversând luminișul și trecând pe lângă adulții încăierați, în felul lui impunător și tacticos. Probabil că David se alăturase prietenului său în zori, și simpla lui prezență îi dăduse lui Goliath curajul să-l înfrunte pe Hugh și banda sa.

Cu excepția lui David și a lui Goliath, care nu semănau deloc, am reușit să descoperim, la celelalte perechi de prieteni masculi pe care-i știam, asemănări fie fizice, fie comportamentale. Lucrul acesta este mai ales vizibil în cazul lui Leakey și Dl. Worzle. Dl. Worzle avea niște ochi extraordinari căci regiunea din jurul irisului în loc să fie pigmentată intens cu cafeniu, ca la ceilalți cimpanzei, era albă. Prin urmare, ochii aveau o înfățișare omenească. Și Leakey era lipsit de pigmentație, cu toate că în mai mică măsură ca Dl. Worzle. Aveam impresia, de fapt, că perechile de prieteni masculi ar putea fi deseori înrudite.

Singurele două femele adulte despre care știu că s-au bucurat de același gen de prietenie erau mai mult ca sigur surori; nu numai că aveau aceleași trăsături ale chipului, dar erau la fel de masive și amândouă se manifestau violent, băteau pământul cu picioarele și se legănau într-un mod mai degrabă tipic pentru masculi. Au fost singurele femele adulte pe care le-am văzut vreodată jucându-se între ele, rostogolindu-se pe pământ, gâdilându-se și râzând cu sughițuri, fiecare cu puiul ei ghemuit într-un braț.

Femelele adulte din comunitatea de cimpanzei sunt aproape întotdeauna supuse masculilor adulți și, fără îndoială, și multor masculi adolescenți. Dar au și ele ierarhia lor. Mulți ani de-a rândul, Flo a fost conducătoare, fiind respectată și temută nu numai de femelele tinere, dar și de cele vârstnice. Flo era extraordinar de agresivă față de reprezentantele sexului ei și nu îngăduia niciun fel de nesupunere din partea femelelor adolescente. Fără îndoială că o mare parte din îndrăzneală se baza pe faptul că era însoțită de cei doi fii ai ei mai mari, iar când Fifi cea agresivă se alătura și ea, familia era într-adevăr de temut.

După cum am pomenit mai înainte, Flo era însoțită într-o vreme de multe ori de mama Olly. Dar relația dintre ele se deosebea mult de cea dintre Mike și J.B., sau David și Goliath. În primul rând, Flo era deseori agresivă cu Olly, iar în al doilea rând, niciuna dintre ele nu sărea în ajutor la necaz. Singura dată când le-am văzut unite a fost când au

făcut front comun împotriva unei femele tinere străine.

Femela asta apăruse prima oară în tabără înconjurată de un alai de masculi și prezentând semnele caracteristice perioadei de împerechere. Venise în fiecare zi, timp de aproape două săptămâni, și se obișnuise cu locul ciudat în care bananele creșteau în cutii, pe pământ. Deseori venise în tabără când erau și Flo și Olly, dar cele două femele mai vârstnice păruseră că n-o bagă deloc în seamă.

Și pe urmă, într-o zi, când în tabără se afla un grup restrâns de cimpanzei, printre care și Flo și Olly, am văzut-o din nou pe femela cea tânără. Nu mai prezenta niciun semn caracteristic perioadei de împerechere; stătea într-un copac la marginea luminișului privind nervoasă către noi. Noi eram încântați, pentru că la vremea respectivă puține femele tinere vizitaseră cantina. Cum stăteam noi gata pregătiți cu câteva banane pentru ea, le-am observat pe Flo și Olly fixând-o pe străină, cu toată blana vâlvoi.

Primul pas l-a făcut Flo, și apoi Olly. S-au dus liniștite și agale spre copac, iar victima nu le-a observat decât când erau foarte aproape. Atunci, cu țipete și gâfâituri de frică, s-a cățărat mai sus în copac. Flo și Olly au rămas locului o vreme, privind în sus, apoi Flo s-a urcat iute în copac, a înșfăcat ramura de care atârna acum femela care scotea strigăte ascuțite și, cu gura strânsă de furie, a început să zgâlțâie din toate puterile creanga. Nu peste mult timp, femela, pe jumătate țopăind, și tremurând din toate încheieturile s-a târât într-un copac alăturat urmată imediat de Flo, iar Olly a rămas pe pământ scoțând niște lătrături puternice. Urmărirea a continuat până când Flo a obligat femela să rămână pe pământ, a ajuns-o, a lovit-o cu ambii pumni și a început să bată pământul cu picioarele și mâinile: a izgonit-o până la urmă, iar Olly a continuat să alerge după ele.

Când străina a dispărut lătrând în pădure, Flo s-a oprit. Avea chipul împroșcat cu urina femelei îngrozite și părul era tot zburlit. Olly stătea lângă ea și cele două femele au rămas să asculte cum se îndepărtau încet-încet strigătele înspăimântate. Pe urmă Flo s-a întors, s-a curățat pe față

cu un pămătuf de frunze și a revenit agale în tabără unde Fifi, pe toată perioada altercației, avusese grijă de Flint, pe atunci în vârstă de opt luni.

Am mai asistat la alianțe bruște între două sau mai multe femele adulte, pentru a izgoni pe nou-venitele tinere, din locurile unde se hrăneau. Cu toate acestea nu le-am văzut unindu-se împotriva masculilor adolescenți străini și nici n-am văzut masculi adulți, din niciun grup, izgonind din locurile unde se hrăneau, alți cimpanzei, fie ei masculi sau femele. Atunci care ar fi motivația comportamentului agresiv al acestor femele? Oare faptul că femelele vârstnice, care în mod normal au o rază de acțiune mai mică decât a masculilor, sunt mai posesive în ceea ce privește teritoriul? Sau poate este vorba de un fenomen emoțional mult mai complex – femelele vârstnice nu suportă probabil ca adulții „lor" masculi să acorde atenție femelelor tinere străine? Cu alte cuvinte, comportamentul lor își găsește motivația în emoția pe care la ființele umane o numim gelozie? Nu putem fi siguri, dar uneori fără îndoială că așa părea.

Într-o zi, când Flo stătea împreună cu patru masculi adulți, puricându-se reciproc, a sosit o femelă tânără, însărcinată; se alăturase grupului nostru, venind din nord. Deseori, gravidele continuă să prezinte semne vizibile din perioada împerecherii, iar aceasta nu făcea excepție. Masculii nu s-au împerecheat cu femela respectivă, cu toate acestea s-au arătat interesați; au lăsat-o baltă pe Flo, s-au dus s-o cerceteze pe noua venită și au început s-o purice zelos. Abia peste câteva clipe am zărit-o pe Flo. Se apropiase de femelă cu câțiva metri și o fixa, cu blana vâlvoi.

Dacă ar fi îndrăznit, probabil că ar fi atacat-o. Dar așa, s-a dus și ea la grup și a început s-o cerceteze. Pe urmă s-a îndepărtat și s-a apucat să-l curețe pe Flint.

Nici nu ne-a venit să credem când, a doua zi, Flo a prezentat semnele începutului unei perioade de împerechere. Flint nu împlinise doi ani, și cu toate că femelele tinere se pot împerechea din nou când puiul are

patrusprezece luni, femele bătrâne, ca Flo, au nevoie de o perioadă de patru-cinci ani după naștere. Cu toate acestea Flo a stârnit atenția lui Rodolf care a început s-o cerceteze foarte atent. Ba încă și alți masculi au procedat la fel. S-au așezat în jurul ei și au puricat-o. A doua zi, semnele au pierit, și de fapt patru ani de-a rândul n-au mai apărut. Eu însă nu pot să cred că a fost o simplă coincidență.

Femela cimpanzeu este într-adevăr foarte diferită de mascul, cu toate că, la fel ca și la oameni, câteva femele prezintă caracteristici masculine, și invers. Femelele adulte, în mod tipic recurg la o mulțime de gesturi și strigăte asemănătoare copiilor atunci când încearcă să obțină ceva de la un superior social. Melissa, când se roagă de un mascul, întinde mâna mereu, îl atinge rugător și, dacă nu are succes, începe să scâncească sau să țipe ca un prunc isteric. Ca și alte femele, poate fi foarte insistentă când cere ceva, și deseori este până la urmă recompensată cu o bucată de banană, sau de carton, sau ce altceva cere. Odată, când Dl. McGregor o purica și acesta s-a întors să purice un mascul superior ca rang care se alăturase grupului, Melissa s-a uitat o vreme la spatele lui, pe urmă a început să se legene și să scâncească. El nici n-a băgat-o în seamă. Atunci a început să scâncească și mai tare și mereu îi dădea câte un bobârnac. Cu toate acestea Dl. McGregor a continuat să-l purice pe celălalt mascul. Până la urmă, aproape strigând de furie, Melissa s-a întins și i-a ars una zdravănă cu piciorul – drept urmare masculul bătrân s-a întors, în fine, și a început s-o purice iar pe femela nerăbdătoare.

Se pare că femelele sunt mai predispuse decât masculii să fie vindicative. Când Melissa este amenințată de un superior, aproape întotdeauna se îndreaptă în grabă spre un individ mai înalt în grad și, în timp ce se întinde să-l atingă, țipă puternic către agresor. În mod vădit încearcă să-l incite să se răzbune în numele ei. Faptul că masculii de care se apropia răspundeau rareori rugăminților ei, poate doar ca să-i potolească strigătele, nu făcea să-i scadă cu nimic din înfocare; data următoare când va fi amenin-

țată, va proceda la fel. Într-o zi, când Rodolf a lovit-o ușor, s-a întâmplat ca în grupul respectiv el să fie cel mai important. Dar spre uluirea noastră, când a sosit Mike, peste vreo zece minute, Melissa s-a repezit la el, și-a lipit gura de grumazul lui și apoi, cu o mână pe spatele lui Mike, a început să țipe fixându-l cu privirea pe Rodolf și fluturându-și ușor mâna cealaltă către el. Ca de obicei, stratagema i-a fost complet ignorată, dar am văzut-o comportându-se întocmai și în alte ocazii.

Melissa nu era singura femelă care să poarte ranchiună cuiva. Pooch își pierduse mama când era de cinci-șase ani și începuse o prietenie ciudată cu un mascul bătrân, Huxley. În cea mai mare parte a timpului se ignorau aproape total, cu toate că uneori se mai puricau, dar ori de câte ori Huxley se ridica să plece, Pooch îl urma ca o umbră.

Într-o zi, când un grup mare de cimpanzei vizitase tabăra, Pooch, care avea pe atunci cam șase ani, a rămas în urmă cu Evered, care era mai mare decât ea cu un an. Niciunul nu a reușit să ia vreo banană. Îndată ce grupul a dispărut din raza vizuală, le-am dat niște fructe. S-a iscat o ceartă, iar Evered a lovit-o pe Pooch care s-a pus pe țipat. Pe urmă ea i-a întors spatele în chip de supunere, el a mângâiat-o și s-au așezat liniștiți unul lângă altul, hrănindu-se. Am rămas uluiți când, peste câteva minute, Pooch a dat brusc drumul la banane și l-a atacat pe Evered, mușcându-l și trăgându-l de păr. Probabil că și Evered era la fel de surprins, căci de obicei o femelă nu atacă un mascul mai vârstnic decât ea.

Ne-am dat seama ce o determinase pe Pooch să se comporte astfel când l-am văzut pe bătrânul Huxley, cu părul zbârlit, stând lângă cărare și privindu-ne țintă. Privirea îi rătăcea de la Hugo și de la mine spre cei doi tineri cimpanzei – probabil că asociase strigătele anterioare ale lui Pooch cu noi și se grăbise să-i sară în ajutor. A mai stat o clipă așa, apoi s-a pornit către certăreți. Se pare că i-a pocnit pe amândoi, apoi s-a întors și și-a văzut agale de drum. Evered a țipat până a răgușit și

a stat chircit de parcă avea dureri. Pooch a pornit imediat după protectorul ei și, trecând pe lângă Evered, s-a uitat la el cu o expresie pe care n-o mai văzusem până atunci și nici de atunci încoace la un cimpanzeu. Arăta exact ca strâmbătura unei fetișcane care face în ciudă cuiva.

Ceea ce Pooch i-a făcut lui Fifi, care era mai mică decât ea cu câțiva ani și tovarășă de joacă îndelungată, a fost complet împotriva comportamentului cimpanzeilor. S-a întâmplat că cele două se hârjoneau și, din greșeală. Fifi a lovit-o pe Pooch care a țipat și a pocnit-o la rândul ei pe Fifi. Fifi a rânjit speriată și pe urmă și-a întors posteriorul supusă către Pooch. Pooch ar fi trebuit s-o atingă pe Fifi, dar ea s-a aplecat și în mod intenționat a mușcat-o zdravăn.

Fifi, aprigă cum era și mama ei, s-a întors și s-a repezit la femela mai mare. Cele două s-au rostogolit pe pământ, smulgându-și smocuri întregi de păr, până când Flo a ajuns la ele, cu părul vâlvoi, iar Pooch s-a retras, țipând; Fifi, zbierând cât o țineau puterile, s-a aplecat de data aceasta către mama ei, iar Flo a liniștit-o mângâind-o până s-a potolit. Dar rana era sângerândă și se umflase. Fără îndoială că o durea rău; și-a înjghebat un culcuș moale din frunze, pe pământ, unde s-a ghemuit o vreme, tamponându-și ușor rana cu un șomoiog de frunze.

Există multe lucruri în relațiile sociale ale cimpanzeilor asemănătoare cu comportamentul nostru; poate chiar mai multe decât unii dintre noi ar fi dispuși să recunoască. Numai printr-o investigație continuă, timp de ani de zile de acum încolo, printr-un studiu al structurii sociale într-un grup unde se cunosc legăturile de rudenie între diferiți indivizi, vom reuși să înțelegem întreaga structură atât de complexă și de complicată.

Capitolul XI

DEZVOLTAREA CENTRULUI DE CERCETARE

Când am pus prima oară piciorul pe plaja de la Rezervația Gombe Stream, nu mi-am închipuit că de fapt făceam primul pas către înființarea Centrului de Studiu de la Gombe Stream: că, nouă ani mai târziu, vor fi încă zece cercetători preocupați de studierea nu numai a unor aspecte diferite ale comportamentului cimpanzeilor, ci și de observarea babuinilor și maimuțelor mătăsoase roșii *colobus.*

Pe prima asistentă cercetătoare, Edna Koning, am luat-o curând după nașterea lui Flint. Edna ne-a scris, implorându-ne s-o angajăm în orice fel de muncă, și întrucât pentru mine erau mult prea multe de făcut chiar înainte de a naște Flo, am întâmpinat ideea cu bucurie.

Edna nu numai că ne dactilografia notițele, dar a învățat să facă și observații foarte minuțioase. Iar când l-am urmat pe Flo și Flint în munți, știam că, orice s-ar întâmpla în tabără, Edna va înregistra faptele.

În acele zile, lucram de dimineață până noaptea târziu. Am înregistrat observațiile direct pe banda de casetofon ca să nu trebuiască să-mi iau ochii de la ceea ce se petrecea în jurul meu. Edna bătea la mașină înregistrările seara, iar eu mă luptam cu analiza pentru teza de doctorat. Am început să facem și copii după notițe, trei în total, și le-am împărțit în categorii de comportament – puricare, supunere, agresiune și așa mai departe. Edna, Hugo și cu mine le-am decupat și le-am lipit, pe secțiuni semnificative, în dosare mai cuprinzătoare. Acest lucru ne-a fost extrem de folositor pentru cercetarea întreprinsă. Cel de-al treilea exemplar îl trimiteam lună de lună lui Louis, ca să-l țină la loc sigur – în caz că la Gombe ar putea izbucni incendii, inundații sau alte catastrofe.

Pe urmă, mai era și vânturatul bălegarului. Hugo s-a gândit primul că ar fi mai bine să spălăm bălegarul decât să examinăm mostrele uscate pentru a vedea ce hrană fusese îngurgitată. Cimpanzeii înghit mulți sâmburi când se hrănesc, așa că întotdeauna știam bine ce specii sunt de obicei coapte. Este de-a dreptul de necrezut câtă hrană pare să treacă prin tubul digestiv și cum doar o parte este digerată. Vânturatul bălegarului a constituit o metodă excelentă de a descoperi cât de multă hrană sau câte insecte mănâncă, iar datele culese în felul acesta, împreună cu informațiile adunate prin supravegherea hrănirii cimpanzeilor, ne-au oferit un tablou cuprinzător al regimului lor alimentar pe tot cuprinsul anului.

Vânturam bălegarul la râu punând fiecare mostră într-o cutie de tinichea găurită pe fund, adăugam apă și vânturam mereu deasupra unei gropi cu bălegar.

În plus, ca să mă ajute la lucrare, Hugo se ocupa de multe alte treburi. Încă mai era finanțat de societatea National Geographic și ținea toate conturile, și ale lui și ale mele. A trebuit să scrie multe explicații pentru filmul său și fotografiile pe 33 mm, iar în sezonul ploios, mai cu seamă, se lupta din răsputeri să-și păstreze aparatura fotografică în perfectă stare.

Munceam cu toții atât de mult că Vanne, care a venit să ne viziteze în anul acela și care bineînțeles că a fost imediat pusă să participe și ea la activitățile noastre, ne-a propus să ne luăm o dată pe săptămână liber câte o seară. A fost o idee excelentă și așteptam de fiecare dată seara de odihnă așa cum mulți așteaptă *week-end*-urile. În aceste seri neprețuite ascultam muzică, beam câte un păhărel în jurul focului și ne desfătam cu cina luată în tină, în loc să înghițim la repezeală mâncarea într-unul din corturi, înainte de a ne grăbi din nou la muncă. Uneori, chiar jucam zaruri și ne amuzam la culme.

Totuși, chiar și în aceste seri conversația revenea inevitabil la subiectul „cimpanzei”: dacă n-am fi muncit cu plăcere nu știu dacă am fi fost în stare să răzbim. Eram complet cufundați în viața grupului de cimpanzei și, după

cum se exprima uneori Hugo, parcă asistam la viața desfășurată într-un mic sătuc. O fascinație continuă, o bucurie continuă, o muncă continuă.

Către sfârșitul acelui an, oricât ne-am străduit, nu mai reușeam să facem față volumului de muncă – căci alți cimpanzei se alăturau celor obișnuiți să vină la cantina noastră, și în plus era nevoie de o observație minuțioasă pentru Flint și pentru puiul Melissei – Goblin. Așa că am angajat o secretară, pe Sonia Ivey, iar ea, ca și Edna, a fost încântată de această muncă. Sonia mi-a dactilografiat toate benzile înregistrate, așa că Edna avea mai mult timp pentru observație, iar eu mi-am continuat investigațiile în pădure. Cimpanzeii deveniseră tot mai îngăduitori cu mine când îi urmăream îndeaproape, așa că am reușit să stau cu ei perioade tot mai îndelungate.

La vremea respectivă, ne vizita tabăra un grup de patruzeci și cinci de cimpanzei, unii dintre ei soseau regulat, cum era de exemplu familia lui Flo, iar alții, de obicei din grupuri care în mod normal se mișcau în zonele dinspre sud sau nord, veneau doar când peregrinările lor îi aduceau pe lângă valea noastră. Cu excepția câtorva vizitatori care soseau extrem de neregulat la tabără, acești cimpanzei se obișnuiseră atât de mult cu locurile din jurul cantinei noastre, încât nu ezitau nicio clipă să intre și să iasă din corturi, luând tot ceea ce aveau poftă.

Profitasem fără îndoială de experiența lui Kris Pirozynski: am avut grijă să ne depozităm îmbrăcămintea în cufere de metal – inclusiv așternuturile pe care le strângeam cu grijă în fiecare dimineață. Odată, chiar după ivirea zorilor, am auzit-o pe Vanne strigând supărată. Când ne-am dus să vedem ce s-a întâmplat, l-am văzut pe David Barbă Colilie care-i înșfăcase hainele. Vanne rămăsese pe jumătate dezbrăcată pe marginea patului, trăgând cu disperare de cracul de la pijama, iar David stătea lângă ea, cu o mână pe genunchiul ei, și sugând capătul celuilalt crac. Când am putut să mă potolesc din râs, am adus o banană și m-am postat cu ea în afara cortului. David, deși trăgea zdravăn de partea lui de pijama, până la urmă i-a dat

drumul și a acceptat banana în schimb, iar Vanne repede și-a închis cortul și și-a pus la loc sigur pijamaua.

Lui Rodolf n-a mai avut cine să-i ofere o banană când, sus în munți, a lăsat baltă brusc puricarea celorlalți din grup și, apropiindu-se de mine cu părul vâlvoi, mi-a înșfăcat bluza și a început să tragă de ea. Arăta atât de feroce încât eram cât pe ce să încep să mă dezbrac când, s-a lăsat jos lângă mine, blana i s-a netezit la loc, și a început să sugă materialul pe care-l apucase. A rămas așa vreo cincisprezece minute, apoi s-a întors la puricat, luând cu el petecul pe care reușise să-l rupă.

Într-adevăr, de la o vreme începusem să avem sentimentul că nimic nu mai era tabu. Deseori ascundeam câteva banane în buzunarele hainelor, ca să le putem de pe furiș lui Fifi sau altor pui care nu reușeau să apuce nimic din cutii. Dar cum masculii adulți și-au dat repede seama de stratagemă, a trebuit să renunțăm. Cimpanzeii totuși n-au uitat multă vreme ascunzătoarea. Într-o dimineață, Hugo pe jumătate adormit, dar îmbrăcat, a scos un răcnet când Leakey și-a făcut apariția în ușa cortului, l-a fixat cu privirea, i-a ridicat cămașa și i-a vârât un deget scormonitor direct în buric. Tot Leakey a fost cel care, observând o umflătură la bluza Ednei care i s-a părut foarte promițătoare, s-a întins și a apucat-o de piept.

În altă zi, mi-am luat în buzunar o banană coaptă ca s-o mănânc ceva mai târziu, iar când Fiii a încercat să-și vâre mâna, m-am dat la o parte. Fifi s-a uitat foarte atentă la buzunarul meu umflat, pe urmă a luat un pai lung pe care l-a vârât cu grijă în buzunar. L-a scos și l-a mirosit; se pare că s-a lămurit despre ce era vorba, căci m-a urmat peste tot până când a trebuit să-i dau banana.

Și rezervele de ouă trebuia să le ținem bine ascunse. Dl. McGregor, Dl. Worzle și Flo erau cei mai mari iubitori de ouă. Într-o zi bătrânul McGregor a reușit să șterpelească patru ouă fierte pe care Edna le pregătise pentru prânz – dar am fost răsplătiți din plin pentru pagubă, cu hazul pe care l-am făcut. Cimpanzeul aproape întotdeauna consumă oul împreună cu un snop mare de frunze; abia după ce și-a

înfundat gura cu frunze suficiente, strivește și oul cu dinții. Pe urmă stă și savurează amestecul, minute în șir.

Dl. McGregor a rămas stupefiat când a băgat în gură primul ou și nu e de mirare, pentru că era fierbinte. L-a scos, s-a uitat atent la el, l-a adulmecat, și pe urmă l-a luat din nou cu un mănunchi de frunze. L-am auzit apoi cum a spart coaja. Ceea ce a urmat a fost și mai surprinzător pentru el pentru că n-a simțit sucul gustos în gură. A scuipat totul jos și s-a uitat atent. A procedat întocmai cu toate cele patru ouă, de fiecare dată înfundându-se cu tot mai multe frunze până când s-a înconjurat de movilițe de verdeață cu bucăți de gălbenuș și albuș.

O altă problemă pe care am avut-o în acel an a fost cum să ne protejăm corturile. Am fixat toate frânghiile de ancorare pe copaci sau pe țărușii zdraveni de lemn pe care îi bătuse Hassan în jurul cortului – căci cimpanzeii descoperiseră că dacă scot țărușii de fixare, unul câte unul, când își făceau de lucru prin împrejurimi, obțineau efecte spectaculoase. O vreme n-am mai avut probleme. Pe urmă, într-o zi, Goliath s-a aventurat în cortul nostru deschis făcând demonstrații și a dărâmat două prăjini groase de lemn de parcă ar fi fost bețe de chibrit. A lăsat în urmă pânza cortului mototolită, susținută într-o parte doar de frânghiile de ancorare legate de copaci. Până la urmă a trebuit să recurgem la trunchiuri groase de copaci și, cu ajutorul lui Hassan, i-am ridicat și i-am fixat în ciment. Ne cam stăteau în drum, dar cel puțin nu mai puteau fi urniți de acolo.

Aproape tot anul acela rezerva de banane pentru cimpanzei a constituit cea mai mare problemă pentru noi. În primul rând, tot timpul aveam senzația că nu ne ajung cutiile; Hassan făcea mereu altele noi, dar zilnic cimpanzeii scoteau din uz două, trei sau chiar mai multe. Chiar și atunci când le-am înțepenit în ciment masculii adulți reușeau să strice câte ceva. Cel mai stricător era J.B. Tot timpul rupea mânerele de oțel ale capacelor, așa că nu mai reușeam să le închidem. Ba chiar a fost în stare să rupă un cablu zdravăn – cu toate că singura porțiune care era vi-

zibilă se afla pe o lungime de aproximativ cincisprezece centimetri, între țeava centrală și locul unde era atașat de copac. Toate acestea constituiau semne înfricoșătoare despre puterea supraomenească a acestor cimpanzei.

Totul era în regulă dacă, înainte de sosirea unui grup, grupul anterior se retrăgea – aveam astfel ocazia să umplem iar micuțul nostru depozit. Dar dacă în apropiere se afla un grup de cimpanzei, nu îndrăzneam să deschidem depozitul. Și ca un făcut, deseori eram surprinși când încărcam cutiile; și dacă cel care ne surprindea era cumva J.B., sau Goliath, sau vreun alt mascul adult, eram nevoiți să le dăm întreaga cantitate de banane pe care o aveam pentru că erau prea puternici ca să glumim cu ei.

Cea mai mare problemă o constituia rezerva de banane a lui David Barbă Colilie. David nu uitase zilele bune de odinioară când, împreună cu Goliath și William, reușea să o șteargă cu toate bananele găsite. Pe atunci nu avusese de luptat pentru porția lui cu alți cinci sau zece masculi înfometați. Iar David nu se grăbea niciodată când ajungea în tabără; îi făcea plăcere să-i lase pe ceilalți masculi s-o ia înainte, grăbiți, așa că la vremea când ajungea și el toată distracția se terminase. Și totuși, când apărea, trebuia să găsim o modalitate să-i-dăm și lui banane; altfel, cu buza inferioară încordată, începea să răscolească toate corturile după ele. Rupea totul, împingea totul, iar dacă trăgeam fermoarele corturilor, sfâșia și plasele contra țânțarilor de la ferestre. Problema era, fără îndoială, că și ceilalți cimpanzei cotrobăiau prin corturi după fructe ascunse, cu toate că nu făceau ravagiile pe care le făcea David. Mereu ne descopereau ascunzătorile așa că tot timpul trebuia să găsim alte locuri.

Chiar atunci când rezerva lui David rămânea intactă, tot era complicat să i-o dăm fără să observe ceilalți masculi mai agresivi. Și dacă totuși, după multă caznă, reușeam să i le punem în brațe, Flo, sau Melissa, sau vreo altă femelă veneau lângă el pe rând să-i ia din grămadă. David nu obiecta decât rareori – de fapt, *el* întotdeauna putea să mai capete. Viața devenea tot mai agitată și mai imposibilă, și

tânjeam amarnic după zilele lipsite de griji când colindam munții.

În 1965, totuși, lucrurile au început să se îmbunătățească. Societatea National Geographic, care încă ne subvenționa cercetările, ne-a acordat fonduri pentru ridicarea unor construcții prefabricate de aluminiu. Am ales un alt teren ceva mai sus de vale, de unde aveam o priveliște minunată a muntelui din față, precum și a unei părți din lac. Din nou a trebuit să muncim noaptea, dar nu ne-a luat mult să ridicăm construcția, în afară de pregătirea pardoselelor de ciment. Când am fost gata și le-am acoperit pe toate părțile, inclusiv acoperișurile, cu iarbă, se armonizau frumos cu împrejurimile împădurite. Cea mai mare dintre ele conținea o cameră destul de spațioasă, pentru lucru și fișierul observațiilor, două camere foarte mici care să slujească drept dormitoare pentru Edna și Sonia, și încă două și mai mici folosite ca bucătărie și cămară. Cealaltă baracă era pentru Hugo și mine. În plus am mai ridicat și o colibă mică pentru depozitarea bananelor, ceva mai jos în vale, chiar sub noua tabără.

De data asta n-am mai avut atâtea greutăți până să-i familiarizăm pe cimpanzei cu noul loc. Într-o dimineață, când Hugo și cu mine eram la noua locuință ca să verificăm dacă totul este în ordine am privit în vale și l-am văzut pe David Barbă Colilie și pe Goliath hrănindu-se într-un palmier. Ce noroc! Am întins repede un mănunchi mare de banane. Cei doi masculi s-au înghiontit și au strigat cam aproape un minut până să se repeadă spre noi. După cum se întâmplă, alți cincisprezece cimpanzei erau răspândiți prin toată valea și, auzind chemările agitate ale lui David și Goliath s-au grăbit să vină și ei; tot grupul s-a adunat la noua cantină. Singurul necaz a fost că, nefiind o acțiune premeditată, Hugo n-a avut aparatul la el și deci n-a putut înregistra pe peliculă bucuria nebună, îmbrățișările, sărutările, mângâierile, țipetele și lătrăturile care au continuat până când cimpanzeii s-au liniștit îndeajuns pentru a putea să înceapă să se hrănească.

În decurs de trei zile aproape toți cimpanzeii – toți, cu excepția vizitatorilor extrem de sporadici – descoperiseră noul loc, așa că am putut să închidem definitiv cealaltă cantină. Noile locuințe erau atât de luxoase comparativ cu ceea ce cunoscusem înainte împreună cu Hugo la Gombe, încât ni se rupea inima gândindu-ne că mai avem doar câteva săptămâni până să plecăm de acolo. Dar Hugo trebuia să înceapă o altă muncă în calitate de fotograf, căci Societatea National Geographic nu-și putea permite să mențină un fotograf tot timpul la tabăra cimpanzeilor, iar eu aveam de petrecut nouă luni în Anglia ca să termin de scris rezultatele pentru teza de doctorat.

Abia după ce am plecat împreună cu Hugo de la Gombe Stream, ne-am dat seama că anul acela făcusem o greșeală gravă. Îl încurajasem pe Flint să ne atingă și îl gâdilasem ușor. Fusese o experiență încântătoare, iar Flint devenise tot mai încrezător; ne minunasem la vremea aceea cum poate o mamă-cimpanzeu sălbatică să piardă într-atâta teama de oameni încât să-și lase puiul să se joace cu noi. Fifi urmase exemplul lui Flint, și la fel procedase și Figan. Pe atunci ni se părea că lucrul acesta nu are nicio importanță, dovedea așa cum dovedise și faptul că îl curățasem cu mâna mea pe David, că este posibil să se stabilească o legătură strânsă și prietenoasă cu o ființă care își trăise primii ani ai vieții în teamă față de om. Hugo și cu mine puteam chiar să-l gâdilăm pe Figan, să ne luptăm cu el, să ne rostogolim pe pământ, cu toate că, și când avea doar opt ani, tânărul mascul era mult mai puternic ca noi.

Dar când am plecat, când potențialul noului centru de cercetări ni s-a arătat în toată lumina lui, când am început să primim scrisori de la studenți care ne cereau să-i lăsăm să ni se alăture, ne-am dat seama ce prostie făcusem comportându-ne astfel. În primul rând, un cimpanzeu mascul este de cel puțin trei ori mai puternic decât omul; dacă Figan, crescând, și-ar fi dat seama cât de slabi sunt de fapt oamenii, ar fi devenit periculos. În plus, contactul uman repetat cu un animal sălbatic tinde să-i afecteze

comportamentul. Am stabilit o regulă ca pe viitor niciun student să nu intre în contact premeditat cu vreun cimpanzeu.

Edna și Sonia, care învățaseră repede să facă observații precise, au continuat singure treaba lăsată de noi pe o perioadă de aproximativ un an. De atunci am avut un flux continuu de studenți la Gombe pentru lucru. Treptat, programul nostru de cercetare s-a extins atât de mult, încât în ultimii ani am oferit înlesniri și celor care doreau să studieze comportamentul babuinilor și al maimuțelor roșii *colobus.* Câțiva dintre studenți au lucrat la Gombe un an întreg ca asistenți cercetători în subordinea mea și având ca sarcină înregistrarea datelor importante din comportamentul cimpanzeilor cunoscuți; majoritatea acestor tineri erau licențiați și cu toții au prestat ore întregi de muncă, adăugând date importante la cunoașterea cimpanzeilor. Unii dintre ei au preferat să mai rămână și anul următor ca studenți cercetători și să lucreze la câteva aspecte specifice din comportamentul cimpanzeilor.

În 1967 s-a petrecut o schimbare importantă la Gombe Stream: rezervația a fost preluată de Tanzania National Parks și a devenit Parcul Național de la Gombe. Departamentul paznicilor de vânătoare a cedat locul paznicilor Parcurilor Naționale care s-au stabilit în partea de sud a Parcului. Împreună cu autoritățile Parcurilor Naționale, astăzi ne croim încet drum spre deschiderea unei a doua cantine, în sud, pentru folosul turiștilor și vizitatorilor interesați. De doi ani, studenții lucrează la locul ales, descurcându-se de unii singuri, încercând să-i obișnuiască pe cimpanzeii din grupul sudic cu ei, la fel cum mă luptasem eu să-mi deprind grupul nostru, în 1960.

Și astfel Centrul de Cercetare de la Gombe Stream a luat amploare. Astăzi există opt căsuțe de dormit la locul de observație ascunse privirilor printre copacii din împrejurimi. Există trei construcții mai mari, jos, pe plajă, și încă trei cabane pentru studenții care cercetează babuinii și maimuțele. Personalul african locuiește într-un

sat în toată regula, pe plajă, cu căsuțele împrejurul casei bătrânului Iddi Matata. Dominic, Sadiki și Rashidi sunt tot la noi și încă mulți alții. Nu se poate spune că avem la Centrul de Cercetare de la Gombe Stream niște condiții de lux. Dar înlesnirile pe care le avem la dispoziție sunt mai mult decât adecvate unor tineri care iubesc animalele, cercetarea fascinantă și palpitantă, și bineînțeles munca asiduă.

Cea mai complicată problemă pe care am avut-o tot timpul a fost cum să dăm de fapt bananele: cum să le oferim, astfel încât să pară o rezervă naturală de alimente și să afecteze cât mai puțin posibil comportamentul social al cimpanzeilor. De-a lungul anilor am făcut multe încercări și multe greșeli.

La început, bineînțeles, dădeam banane cimpanzeilor ori de câte ori aceștia soseau la tabără. Ni se părea atât de palpitant, lui Hugo și mie, că puteam să-i filmăm și să-i urmărim de-aproape și în mod constant», încât nu ne-am făcut probleme că vizitau valea mai des decât dacă n-ar fi existat cantina. În acele zile de început, ideea de cercetări de lungă durată nu se născuse încă și eram nerăbdători să înregistrăm cât mai multe observații înainte de a trebui să părăsim aceste locuri.

După câțiva ani, ne-am dat totuși seama că hrănirea constantă avea o influență vizibilă asupra comportamentului cimpanzeilor. Începeau să se deplaseze dintr-un loc în altul în grupuri mai mari decât în primele noastre zile de ședere acolo. Dormeau lângă tabără și soseau în hoarde gălăgioase la prima oră a dimineții. Și cel mai rău lucru era că masculii adulți deveneau tot mai agresivi. Când le-am oferit banane prima dată cimpanzeilor, masculii rareori se luptau pentru hrană; se hrăneau din aceeași cutie, sau în cel mai rău caz îl fugăreau sau îl amenințau pe intrus, fără a-l ataca cu adevărat.

Când Hugo și cu mine ne-am întors la Gombe în 1966, după ce îmi terminasem cu succes trimestrele la Cambridge, ne-a apucat groaza văzând schimbarea produsă în comportamentul cimpanzeilor. Nu numai că se

băteau mult mai des ca înainte, dar mulți dintre ei zăboveau prin tabără cu orele. Asta se datora cu totul lui Fifi și Figan, și într-o măsură mai mică lui Evered.

Acești trei pui descoperiseră că tot ce aveau de făcut, ca să deschidă cutia de banane, era să tragă afară un cui care ținea capacul închis. Hassan a muncit din greu să facă închizători mai solide, a înlocuit cuiele cu șuruburi ca să trebuiască deșurubate pentru a le deschide, nu doar ridicate. Sistemul a ținut vreo câteva luni, dar până la urmă, tot cei trei pui au fost cei care au rezolvat și problema asta. Atunci Hassan a fixat piulițe la capetele șuruburilor așa că, pentru a le deșuruba, trebuia mai întâi să scoți piulițele. Chiar înainte de întoarcerea noastră, Figan, Fifi și Evered au dibuit și asta. Lucrurile luau o întorsătură de coșmar.

Evered se ducea la miner, îl deșuruba, și cu lătrături puternice care vesteau hrana, se grăbea să atace cutia pe care tocmai o deschisese. La fel procedau bineînțeles toți cimpanzeii din apropiere și rareori reușea Evered să șterpelească mai mult de câteva banane, doar dacă întâmplarea nu făcea ca el să fie singur în tabără, sau să fie cel mai înalt în grad dintre cei care-l însoțeau. De obicei nu făcea decât să dea câte c raită, să deschidă cutie după cutie până când toți reușeau să se sature, apoi, dacă mai rămânea vreo cutie, mânca și el. Singura încercare de viclenie era că sosea în fiecare dimineață mai devreme, probabil străduindu-se să fie primul în tabără ca să aibă cale liberă. Dar și ceilalți deveniseră tot mai matinali.

Fifi și Figan erau mult mai isteți. Amândoi au priceput curând că, oricâte cutii ar deschide, nu prea aveau șanse să pună mâna pe banane dacă erau de față cimpanzei superiori în rang. Așa că se întindeau alături de Flo, așteptându-i pe ceilalți să plece. Pe urmă, când în tabără nu mai rămâneau masculi adulți, fiecare deschidea repede câte o cutie. Uneori nu se puteau stăpâni să nu se ducă să deșurubeze bușonul. Dar nu ridicau capacul și nu se grăbeau să scoată conținutul; stăteau doar lângă cutie cu un picior ținând capacul închis, din când în când

puricându-se și privind în toate părțile, în afară de cutie. O dată l-am cronometrat pe Figan care a stat așa mai mult de o jumătate de oră. Dar bineînțeles că, deși ceilalți cimpanzei nu stăpâneau secretul șuruburilor, erau totuși suficient de isteți ca să-și dea seama că dacă Fifi și Figan mai zăbovesc pe acolo, până la urmă s-ar putea să le facă rost de mâncare. Așa că rămâneau tot mai mult în tabără. Uneori reușeau să o facă pe Fifi să-și piardă răbdarea, mai ales Mike, dar asta nu se întâmpla prea des. Și așa trecând zilele, familia lui Flo s-a stabilit în tabără, iar pe noi ne amuza să vedem cum Flo mai încerca uneori să-și ia de acolo odraslele, la fel cum, cu un an înainte, ele încercaseră s-o păcălească să plece de lângă mușuroaiele de termite. Numai că Flo nu reușea să-i momească și, după ce se îndepărta greoi pe cărare, privind în urmă la fiecare pas, aproape întotdeauna se întorcea și se lăsa din nou pe pământ, la umbra câte unui palmier.

Pe lângă faptul că ne-a impresionat cât de inteligenți erau Figan și Fifi, ne-am dat seama și că trebuia să iscodim un sistem complet nou pentru cantină. Următoarea încercare a fost să instalăm un mare numai de cutii de oțel făcute la Nairobi. Erau acționate pe bază, de baterii și puteau fi deschise prin apăsarea unor butoane din interiorul locuinței pentru cercetări. Sistemul avea avantajul că, atunci când sosea câte un grup mare de cimpanzei, puteam oferi fiecărui mascul adult partea lui aproape simultan; nu mai trebuiau să dea târcoale și să aștepte, devenind tot mai agresivi. De asemenea, cimpanzeii au început să asocieze bananele mai degrabă cu cutiile decât cu oamenii, pentru că majoritatea nu făceau legătura între apăsatul butonului și deschiderea cutiilor.

În plus, ne-am hotărât să dăm bananele conform unui plan neregulat – două sau trei zile la rând urma să întrerupem hrănirea. Speram ca în felul acesta să-i împiedicăm pe cimpanzei să mai rămână în valea noastră zile în șir. Sistemul a funcționat bine în 1967, dar nu reușisem câtuși de puțin să ajungem la vreo concluzie.

A doua problemă existase dintotdeauna, dar se agravase

cu fiecare an: competiția pentru hrană dintre cimpanzei și babuini. În 1968, când Hugo și cu mine ne-am întors iar la Gombe pentru câteva luni, am găsit un haos. O ceată de babuini — „Ceata de la tabără”, după cum o botezasem – își luase obiceiul să dea târcoale cantinei, poposind fie în copacii învecinați, fie de partea cealaltă a văii de unde aveau o perspectivă bună asupra locurilor noastre. Îndată ce sosea câte un grup de cimpanzei, babuinii se năpusteau ca să pună laba pe câte o porție de banane. Colac peste pupăză, o a doua ceată – „Ceata de pe plajă” – începuse să-și petreacă câteva ore zilnic în vecinătatea taberei.

Babuinii masculi adulți deveniseră foarte agresivi, nu numai față de cimpanzei, ci și față de oameni. Câțiva dintre studenții noștri erau cam neliniștiți de această situație, mai ales fetele – și pe bună dreptate, căci un babuin mascul poate fi la fel de periculos și ostil ca un leopard.

Am încercat să descurajăm babuinii refuzând să deschidem cutiile pline câtă vreme ei se aflau în tabără, dar lucrul acesta a dus la o creștere fantastică a tensiunii printre cimpanzei, care se simțeau frustrați. Și babuinii, și cimpanzeii știau că în cutiile închise se află banane și cu cât întârziem deschisul capacelor, cu atât se înrăutățea situația. Se înmulțiseră încăierările, iar când, în cele din urmă, deschideam cutiile, se isca un adevărat balamuc. Trebuia să facem ceva cât mai repede.

Mai întâi, am oprit total hrănirea. Așa cum anticipasem Hugo și cu mine, cimpanzeii, văzând că zi de zi, ori de câte ori soseau, găseau cutiile deschise și goale, au început să ne viziteze tabăra tot mai sporadic. O săptămână a fost liniște, grupuri mici mai rătăceau ocazional prin tabără, uitându-se la cutii, ca apoi să plece. Nici babuinii n-au mai așteptat.

După trei săptămâni am început iar hrănirea, foarte neregulat, și umplând cutiile numai când eram siguri că babuinii dorm departe și nu apar dis-de-dimineață prin împrejurimi. Între timp am continuat munca pentru construirea unui bunker subteran, care se întindea cam la zece metri de clădirea principală pentru observații.

Bunkerul pe care l-am terminat are aproximativ un metru și jumătate lățime și e suficient de înalt ca să poți merge fără să te apleci. Înăuntru e loc suficient pentru depozitarea bananelor și pe laturile lui s-au săpat locuri pentru montarea cutiilor. Aveam în sfârșit controlul complet asupra hranei – când și cui s-o dăm. Dacă umpleam unele cutii și până să mănânce cimpanzeii apăreau babuinii, cobora cineva în bunker, scotea fructele și închidea la loc fundul fiecărei cutii. Pe urmă deschideam capacul de la suprafața cutiei și cimpanzeii și babuinii se convingeau că în ziua respectivă nu aveau banane. Dacă grupul de cimpanzei era mic, putea fi hrănit foarte ușor, pentru că exista un număr adecvat de cutii și de banane.

De când am construit bunkerul, n-am mai avut practic probleme. Cu excepția poate a zilei în care fundul unei cutii s-a rupt și Goblin a descoperit că se putea strecura în tunel. A apărut din cutie cu brațul plin de banane șterpelite din rezerva de dedesubt.

Aveam acum posibilitatea să reglăm cu atenție frecvența cu care cimpanzeii sunt hrăniți și să ne asigurăm că nici unul nu are parte de banane mai mult de o dată la zece zile sau două săptămâni. Așa că cimpanzeii și-au reluat în mare măsură vechile obiceiuri nomade și rătăceau prin tabără mai ales când se întâmpla să fie în apropiere. Asta însemna, desigur, că nu mai puteam obține observațiile la fel ca atunci când veneau frecvent, dar treceau destul de des pentru ca studenții să facă însemnări aproape regulate asupra multor indivizi.

În ultimii ani am adunat observații cu privire la comportamentul cimpanzeilor atât la cantină – unde puteam afla multe despre schimbările ierarhice și alte relații între indivizi, am cules și o sumedenie de date despre dezvoltarea puiului –, cât și în pădure, în condiții firești. Și cimpanzeii au devenit uluitor de îngăduitori cu oamenii care îi urmăresc pe potecile munților, ca și cum ar face parte din grupul lor. Și dacă se enervează, pentru ei este floare la ureche să se debaraseze de urmăritori pe terenul acela accidentat.

Cât timp va mai da rezultate în condiții pașnice sistemul nostru actual de cantină nu pot spune – cel puțin acum, se pare că în fine am găsit soluția optimă. Când răsfoiesc însemnările asupra diverșilor indivizi, istoriile vieții lor într-o desfășurare rapidă – cum sunt de pildă cele ale lui Flint sau ale micuțului Goblin – stau și mă gândesc că n-au fost în van nici chinurile indurate și nici bătăile de cap care mă aduseseră aproape în pragul disperării.

CAPITOLUL XII

NOU-NĂSCUTUL

Nașterea unui pui este echivalentă cu un eveniment în multe societăți animale și umane. În comunitatea cimpanzeilor, unde mamele au doar un singur pui o dată la patru sau cinci ani, nașterile sunt aproximativ puține și destul de rare – nu mai multe de una sau două pe an într-un grup de treizeci până la patruzeci de indivizi. Așa că apariția unei mame cu un nou-născut deseori stârnește un viu interes printre ceilalți cimpanzei.

N-am să uit niciodată ziua când Goblin a fost prezentat pentru prima dată unui grup mare. Avea două zile și nu putea face decât câțiva pași mărunți fără ajutorul mamei lui, Melissa, și era încă legat de placentă prin cordonul ombilical. Grupul, cocoțat tot în copac, se îndeletnicea cu puricatul pașnic, dar când Melissa s-a apropiat și a început să urce și ea, am simțit o stare de tensiune și, rând pe rând, cimpanzeii au început să se uite către noua mamă. Fifi și-a dat direct drumul către ea. Melissa, mergând cu grijă, s-a dus să-l salute pe Mike, mormăind gâfâit în chip de supunere și întinzându-se să-l atingă pe șold. I-a întors posteriorul, iar el a mângâiat-o, dar când Mike s-a întors să-l privească pe Goblin, Melissa l-a luat repede și s-a îndepărtat. La fel s-au petrecut lucrurile și când s-a dus să-l salute pe Goliath; și el a vrut să vadă puiul mai de-aproape. Cu David și Rodolf s-a întâmplat același lucru.

După vreo cinci minute, Mike a început să facă demonstrații, sărind prin copac și zgâlțâind crengile; Melissa a fugit țipând de lângă el. Dar placenta s-a agățat ușor de niște rămurele. Brusc mi s-a făcut teamă că nou-născutul ar putea să fie smuls de la pieptul mamei, dar Melissa a tras cordonul tocmai când Goliath s-a îndreptat spre ea. Curând tot grupul era în alertă, masculii adulți sărind și

scuturând crengile, iar Melissa, precum și toate celelalte femele și puii lor, fugeau din calea lor, cu țipete ascuțite. Aveam impresia că asist la o ceremonie sălbatică de întâmpinare a nou-născutului, cu toate că în realitate era vorba de o manifestare cauzată de un simțământ de curiozitate frustrată. Melissa pur și simplu nu permitea masculilor să se apropie îndeajuns pentru a examina puiul cum trebuie.

Până la urmă, lucrurile s-au liniștit și masculii au început iar să se purice. Pe urmă Fiii și celelalte tinere femele din grup s-au adunat în jurul mamei și al puiului ca să se uite la nesfârșit la Goblin. Dacă se apropiau prea mult, Melissa le amenința cu o lătrătură ușoară Sau ridicând brațul, dar nu s-a mai îndepărtat, așa că au putut să-l privească în voie.

De atunci am mai văzut manifestări similare când mamele apăreau prima oară cu puii; dar, de obicei, numai când mamele erau tinere. În general se face mult mai puțină zarvă când o femelă bătrână, cum era Flo, apărea cu încă un pui, deoarece femela cu experiență nu fuge de ceilalți cimpanzei, lăsându-i să-și satisfacă curiozitatea. Am văzut un grup de patru masculi stând calmi, foarte aproape de o mamă vârstnică, uitându-se fix la nou-născutul ei. Când o mamă fuge, situația devine potențial extrem de periculoasă pentru nou-născut, căci în primele zile de viață se pare că puiul de cimpanzeu nu e în stare să se țină bine de blana mamei. Și, în plus, există și pericolul placentei care atârnă, pentru că, după câte am observat noi, mama cimpanzeu din sălbăticie nu face nicio încercare de a rupe cordonul ombilical. De fapt n-am văzut niciodată un pui care să fie scăpat jos sau să fie rănit în timpul acestor manifestări; pe de altă parte, în câteva cazuri puii au dispărut în chip misterios chiar în timpul primelor zile de viață.

Pe parcursul celor șase ani de când s-au născut Flint și Goblin, au măi apărut încă doisprezece pui în grupul nostru și, cu toate că unii au murit până să împlinească anul, observațiile făcute asupra lor și a mamelor lor ne-au în-

vățat multe. Puii sub cinci luni sunt în mod firesc ocrotiți de mamele lor de orice alt contact cu ceilalți cimpanzei, cu excepția propriilor odrasle. Puii normali, începând de la vârsta de trei luni, se întind deseori către ceilalți cimpanzei din apropiere, dar de obicei mamele lor îi trag iute de mână înapoi. Totuși, cu Pom, unul dintre primii pui-femelă care s-a născut în grupul nostru, lucrurile s-au petrecut cu totul altfel. Mama ei, Passion, a pus-o pur și simplu pe jos, chiar din prima zi, și a dat voie la câteva femele tinere s-o atingă și chiar s-o purice. Dar, de fapt, Passion era o mamă cam denaturată în toate privințele.

Nu era deloc tânără Passion asta. Era matură în toată puterea cuvântului de când o știam noi, din 1961, și știu că înainte de a se naște Pom, în 1965, mai pierduse un pui. Dacă mă gândesc că Pom trebuise chiar de la început să se lupte pentru supraviețuire, probabil că Passion pierduse și alți pui înainte. Când Pom avea doar două luni a început să meargă în spinarea mamei – lucru care se întâmpla la alți pui abia peste alte trei-patru luni. Totul a început când Pom s-a lovit rău la picior. Nu putea să se agațe bine de Passion, iar aceasta, în loc să o sprijine cu o mână ca celelalte mame, probabil că a împins-o în cârca ei. Chiar din prima zi în care Pom a adoptat soluția asta, Passion a luat-o la fugă vreo treizeci de metri ca să salute un grup de adulți masculi, în aparență fără să-i pese de pui. Pom, ținându-se disperată de blana mamei, a reușit să se mențină, cu toate că alți pui mai mari, când încep să călătorească în cârca mamei, de obicei alunecă la cea mai mică mișcare bruscă a ei.

Ne așteptam ca atunci când i se va vindeca piciorul, Pom să revină la poziția atârnată sub pântecele mamei. Dar lucrurile nu s-au petrecut așa. Probabil că pentru mamă e mult mai comod ca puiul să stea în spinare, și cum reușise acest lucru cu trei luni mai devreme, Passion n-avea de gând să schimbe nimic. Chiar și când turna cu găleata și Pom scâncea încercând să se cuibărească sub trupul cald al mamei ca s-o apere, Passion rareori o lăsa, ca apoi s-o împingă din nou în cârca ei.

Majoritatea mamelor cimpanzeu pe care le-am ținut sub observație erau gata să-și ajute puiul când acesta căuta să sugă. Flo îl ținuse pe Flint în așa fel încât să sugă mai comod, chiar și când avea șase luni. Și Melissa își dăduse osteneala, cu toate că mereu încurca lucrurile și îl ținea pe Goblin atât de sus încât gura lacomă a puiului sugea blana de pe umeri sau grumaz. Dar Passion de obicei nici nu lua în seamă scâncetele lui Pom; dacă nu reușea să găsească sânul de una singură, era ghinionul ei. Dacă Pom sugea când Passion avea chef să plece, nu prea aștepta ca puiul să-și termine masa – se ridica și pornea, iar Pom, atârnată de mamă, se chinuia să nu dea drumul sfârcului până când Passion, nerăbdătoare, o împingea în cârcă. Drept urmare, Pom nu apuca să sugă mai mult de două minute până o întrerupea Passion și deseori chiar mai puțin. Majoritatea puilor, în primii ani, sug cam trei minute într-o oră; Pom probabil că își compensa mesele scurte, sugând mai des.

Aceeași poveste s-a întâmplat când Pom a început să meargă. Flo, îmi amintesc, era foarte atentă când Flint încerca să facă pași; îl culegea de pe jos dacă aluneca și deseori îl sprijinea cu o mână, ajutându-l să pășească. Melissa era mai puțin preocupată dacă Goblin cădea și plângea; îi întindea doar mâna și-l ajuta să se ridice. Dar Passion era de-a dreptul uscată la suflet. Într-o zi, când Pom abia făcuse anevoie vreo doi metri, Passion s-a ridicat brusc și a plecat de lângă pui. Pom s-a chinuit s-o urmeze, căzând mereu, scâncind din ce în ce mai tare până când maică-sa a trebuit să se întoarcă și s-o urce iar în cârca ei. Lucrurile s-au repetat des. Pe măsură ce Pom învăța să meargă mai bine, Passion nici nu se mai sinchisea să se întoarcă dacă puiul plângea – îl lăsa să o ajungă din urmă singur.

Când Pom a împlinit un an, imaginea lui Passion care mergea urmată de un pui scâncind. Încercând cu disperare s-o ajungă și să se cațăre în mijlocul lui de transport care se mișca continuu, devenise ceva frecvent. Nici n-a fost de mirare că în cel de-al doilea an, vârstă la care majoritatea puilor hoinăresc fără grija departe de mamele lor, Pom

stătea sau se juca de obicei extrem de aproape de Passion. Luni în șir s-a ținut efectiv cu o mână de Passion când se juca cu Flint și Goblin sau cu ceilalți pui. Era evident că era îngrozită să nu fie lăsată de izbeliște.

Ca și puii de om, cimpanzeii mici depind de mamele lor câțiva ani. Majoritatea continuă să sugă și să doarmă cu mamele lor și atunci când depășesc vârsta de patru ani. Și, cu toate că merg tot mai rar în cârca mamei, sar imediat acolo la cel mai mic semn de agitație în grup sau de vreo altă primejdie până când ajung la patru sau cinci ani. În timpul perioadei de dependență, puiul se deprinde să fie stăpân pe trupul său: învață să se miște ușor și agil pe pământ și în copaci, devine tot mai dibaci în manipularea obiectelor, cum ar fi crengi și rămurele când își așterne culcușul, sau când se hrănește.

Flint a încercat prima oară să-și facă culcușul la zece luni. A îndoit o rămurică, s-a așezat pe ea pe pământ, după cum se obișnuiește. Pe urmă a aplecat un smoc de iarbă în poală. După această încercare l-am mai văzut de câteva ori străduindu-se să-și aștearnă culcușul când atârna în aer, îndoind rămurele și încercând să le proptească sub el cu picioarele, în timp ce se întindea după altele. În următoarele luni, Flint a devenit tot mai eficient și, asemeni altor pui de un an, își făcea deseori culcușul când se juca de unul singur în câte un copac. Uneori stătea cuminte în culcuș o vreme, dar de cele mai multe ori se sălta în el, și deseori îl desfăcea, iar apoi, după câteva minute, se apuca să-și clădească altul. Această exersare continuă face ca, atunci când puiul are patru-cinci ani și e gata să doarmă singur, să fie versat în tehnica construirii culcușului. La fel se petrec lucrurile și cu folosirea rămurelelor și bețelor pentru mâncatul insectelor; puii se joacă și se lovesc cu ele cu mult înainte de a fi gata să le folosească pentru lucruri serioase.

Puii de om se deprind cu timpul să se cațăre anevoie pe trepte și să se hrănească cu lingura, dar mai iute decât se deprind să se comporte manierat, așa cum le-o cere majoritatea adulților. Deseori, copilul mic dă dovadă de o

lipsă serioasă de percepere a cerințelor adultului; după ce a lovit masa minute în șir cu farfuria de tinichea, mama lui trebuie fie să-i spună de câteva ori să înceteze, fie să-i ia farfuria, fie să-l pleznească și abia atunci își dă seama că a enervat-o. Când tatăl lui e cufundat în citirea unei cărți, copilul continuă să-i distragă atenția cu toate că singurul lucru pe care-l obține sunt privirile aspre și admonestările iritate să tacă din gură.

O asemenea comportare este uneori etichetată drept obrăznicie voită; cu toate acestea același lucru se întâmplă și în societatea cimpanzeilor. Puii de cimpanzeu pot să meargă și să se cațăre înainte de a începe să folosească majoritatea gesturilor de supunere ale sistemului de comunicare al adulților, în timpul relațiilor cu cei mai vârstnici; și ei, în același mod, în primul an de viață dau dovadă de o surprinzătoare lipsă de percepere a dorințelor adulților. În acea perioadă mama cimpanzeu este cea care trebuie să vegheze nu numai asupra puiului, ci și asupra celorlalți indivizi din jurul lui.

Într-o zi am urmărit un grup mic pe panta dealului. Curând s-au așezat să se purice și să se odihnească, iar eu m-am oprit lângă ei. Goblin, care încă mai mergea clătinându-se pe picioare la cele zece luni pe care le avea, s-a îndreptat împleticit către Mike care stătea la umbra unui palmier meșterind o bucată de smochină. Când Goblin s-a uitat la el, masculul dominator s-a întins, și l-a mângâiat foarte blajin pe spinare pe micuț, de câteva ori. Goblin s-a îndepărtat împleticit, a călcat pe un curmei de viță și a căzut pe burtă. Aproape imediat Fifi s-a repezit să-l ridice și l-a ținut în brațe câteva clipe. A început să-l purice, dar puiul s-a desprins de ea și și-a continuat plimbarea. În drum i-a apărut un ciot mic și privindu-l cu multă atenție, Goblin s-a dus la el și a încercat să se cațăre. La jumătatea drumului, i-a alunecat o mână și era gata să pice, dar David Barbă Colilie, care stătea în apropiere, a întins iute mâna și a sprijinit cotul puiului până când acesta a fost în siguranță.

Exact atunci, Flint, care era cu șase luni mai mare decât

Goblin, a sosit foarte zglobiu și cei doi pui au început să se joace amândoi arătându-și dinții inferiori, ceea ce înseamnă zâmbetul jucăuș al cimpanzeilor. Flo era tolănită în apropiere, puricându-l pe Figan; mama lui Goblin, Melissa, stătea ceva mai departe, și ea puricându-se. Aveam în fața ochilor o scenă pașnică, în mijlocul pădurii, pe panta muntelui, iar printre copaci se zăreau în vale sclipirile lacului. Dar, deodată, strigăte gâfâite au anunțat sosirea altor cimpanzei și brusc grupul a intrat în alertă. Flint a lăsat baltă joaca și s-a repezit în cârca lui Flo care s-a îndepărtat, cocoțându-se spre siguranță până la jumătatea unui palmier. L-am văzut pe Mike cu părul zburlit și începând să strige; mi-am dat seama că era pe cale să facă niște demonstrații violente. Și ceilalți cimpanzei din grup erau agitați, gata să fugă sau să participe la demonstrații. Cu toții, în afară de Goblin. Părea total nepăsător la ceea ce se petrecea în jur și, de fapt, a început să facă pași nesiguri către Mike. Melissa, țipând de spaimă, s-a repezit după puiul ei, dar era prea târziu; Mike își începuse atacul și, trecând pe lângă Goblin, l-a înșfăcat și, ca și cum ar fi fost o creangă, a început să-l târască pe pământ.

Și atunci, precauta Melissa, atât de temătoare în mod obișnuit, s-a repezit asupra lui Mike, înnebunită de spaimă pentru puiul ei. Asemenea comportament nu mai avusese precedent; și s-a ales cu o bătaie zdravănă pentru că se băgase, dar a reușit să-l salveze pe Goblin. Puiul a rămas trântit la pământ, urlând, acolo unde îl aruncase masculul.

Chiar înainte ca Mike să înceteze atacul contra Melissei, bătrânul Huxley l-a înșfăcat pe Goblin de pe jos. Am fost convinsă că urma să târască și el puiul, dar a rămas aproape nemișcat, ținându-l și holbându-se la el aproape buimăcit. Pe urmă, când Melissa, țipând și sângerând, a scăpat de Mike, Huxley a pus înapoi puiul pe pământ; mama s-a îndreptat în grabă către Goblin care i-a sărit în brațe și au dispărut amândoi în ierburi; pe măsură ce se îndepărtau, țipetele Melissei se auzeau tot mai slabe.

E greu de înțeles comportarea lui Mike. De obicei puii mici sunt înconjurați cu o îngăduință aproape nelimitată,

dar se pare că masculul adult își poate pierde multe din inhibițiile sociale în timpul manifestărilor de atac. Probabil că Mike în frenezia momentului a considerat că orice obiect din calea lui poate constitui un ajutor de preț care să-i sporească atacul. Odată l-am văzut pe Rodolf lovind și târând o femelă bătrână în timpul manifestărilor lui, în timp ce de ea era atârnat un pui care plângea; pe urmă, chiar înainte de a se stăpâni s-o mai atace, s-a întors s-o îmbrățișeze și s-o sărute.

Doar la câteva săptămâni după ce Mike îl trântise pe Goblin, puiul a fost iar implicat într-o serie de evenimente dramatice. Totul a început în timp ce Goblin se juca cu un pui femelă, alături de cele două mame care se puricau reciproc. Brusc s-a stârnit agitație; un mascul s-a repezit înfuriat la grup și una dintre mame a fost atacată pe neașteptate. Imediat ambele femele s-au repezit către pui, iar Melissa, care a ajuns prima, l-a înhățat din greșeală pe celălalt și a luat-o la fugă pe pantă. Cea de-a doua mamă l-a înșfăcat pe Goblin, dar imediat l-a aruncat de pe ea și a pornit după puiul ei care țipa. Goblin a rămas singur, cu chipul aproape desfigurat de rânjetul de groază pe care îl afișa. Tocmai atunci, a apărut Mike alergând, dar de data asta s-a comportat cu totul diferit. L-a ridicat pe Goblin cel înfricoșat în cea mai delicată manieră și l-a purtat o vreme lipit de pieptul lui. Când puiul s-a zbătut să scape, Mike l-a pus jos, dar a rămas lângă el vreo zece minute, amenințându-i sau gonindu-i pe ceilalți cimpanzei care se apropiau prea mult. Când, în cele din urmă, a apărut și Melissa, Mike l-a urmărit mulțumit pe Goblin care s-a grăbit să sară în întâmpinarea mamei.

Goblin, ca și alți primi pui ai mamelor tinere și fără experiență, a intrat în mai multe încurcături decât alții, ca de exemplu Flint a cărui mamă avea experiență în creșterea lor. Bineînțeles că atunci când Flint era mic, Fifi avea grijă de el; de câteva ori Fifi a fost cea mai aproape când îl amenința vreo primejdie și ea l-a ridicat în grabă și a alergat cu el la loc sigur.

Unele mame par a fi mult prea prudente și de ne-

numărate ori „își salvează” puii din situații care nu par să fie deloc periculoase. Îmi amintesc că atunci când Gilka avea doi ani, devenea extrem de agitată în rarele ocazii în care mama ei rămânea o vreme într-un grup mare care includea mulți masculi adulți. Asemeni unei fetițe care se dă în spectacol în fața unui cerc de adulți, Gilka se ridica în două labe, își mișca brațele și bătea din picioare sau se învârtea continuu. Dacă se apropia de unul din masculi, acesta de obicei răspundea printr-o mângâiere sau o gâdilătură cât se poate de blajină; totuși mama Gilkăi, Olly, se grăbea întotdeauna, gâfâind cu mârâituri nervoase să o ia pe Gilka, atingând în semn de supunere masculul. Odată, când Gilka făcea piruete în fața unui grup pașnic de masculi adulți, Olly a intervenit de patru ori, trăgând-o literalmente pe fiica ei de mână, ca s-o ia de acolo.

Mai prost stăteau lucrurile când Gilka încerca să inițieze un joc cu un mascul adult Majoritatea masculilor răspundeau destul de prompt la avansurile veselului pui, dar îndată ce Olly prindea de veste, se grăbea s-o ia pe Gilka sau începea să purice masculul cu atâta râvnă încât de multe ori îi abătea atenția de la pui. Totuși, în niciuna din aceste ocazii, masculii nu au dat dovadă de comportament agresiv.

Hugo și cu mine nu vom uita scena când Olly, observând brusc că Gilka se juca de-a gâdilatul cu Rodolf, s-a apropiat în grabă și, cu mârâituri neliniștite, și-a lăsat mâna pe spinarea marelui mascul, în semn de împăcare. Rodolf, care nu avea nevoie de împăcare, a continuat să se joace, întins pe o rână și tresăltând de râsul liniștit de cimpanzeu în vreme ce Gilka s-a cocoțat pe el și a început să-l gâdile pe grumaz, mușcându-l în joacă.

După ce i-a urmărit câteva clipe, Olly a început să-l purice pe Rodolf, retrăgând nervoasă mâna ori de câte ori el scutura câte un braț sau un picior în timpul jocului. Brusc, Rodolf s-a întors către Olly și a început s-o gâdile pe grumaz cu o mână, în vreme ce cu piciorul continua s-o gâdile pe Gilka. Merita să privești chipul lui Olly; mișca necontenit buzele de agitație, ochii priveau fix, iar

mârâiturile gâfâite ajunseseră de-a dreptul isterice. S-a tras înapoi, dar Rodolf a urmat-o și a gâdilat-o iar. Câteva clipe, gura i s-a alungit a joacă și am auzit o notă de râs printre mârâiturile înnebunite. Dar după o clipă n-a mai suportat și s-a îndepărtat ca să scape de apropierea periculoasă cu un mascul adult.

Uneori masculul adult atacă pe neașteptate femela în timpul jocului. Nu știu sigur de ce, dar bănuiesc că masculul devine tot mai dur și probabil o rănește, așa că femela se retrage, lucru care s-ar putea să-l irite. Dar Olly, sunt convinsă, n-avea de ce să se teamă; niciodată nu l-am văzut pe Rodolf terminând joaca în mod violent.

Cimpanzeii tineri își petrec mult timp jucându-se. Într-adevăr, când sunt doar de doi-trei ani, nici nu fac altceva. Joaca este o categorie de comportament mult disputată în cercurile științifice. De fapt ce reprezintă ea? Care este funcția pe care o are? Cum ar trebui definită? În ciuda tuturor discuțiilor și speculațiilor, majoritatea oamenilor, savanți adevărați, sau observatori ocazionali, sunt de acord că animalele se joacă fie că e vorba de giumbușlucurile cățelușilor sau de tumbele puilor de cimpanzeu.

Poate că unele argumente se datoresc faptului că la puii de om există două tipuri diferite de activitate, etichetate amândouă drept „joacă”. Despre copilașul de doi ani care, concentrându-se la maximum, construiește din zece cuburi un turn, se spune că se joacă cu cuburile. Dar același copil, când merge nesigur în jurul canapelei, râzând cu sughițuri în timp ce tatăl îl urmărește de-a bușilea atingându-i piciorușele, dă dovadă de un comportament total diferit. Puiul de cimpanzeu care tot încearcă să îndoaie sub el o ramură ca să-și facă culcuș, sau care se străduiește să prindă o termită cu ajutorul unui fir de iarbă minuscul și absolut nepotrivit, probabil că dă dovadă de un comportament care este echivalent cu construcția din cuburi a puiului de om. Dar cea mai mare parte din comportamentul puiului de cimpanzeu la care ne referim drept „joacă” o constituie râsul și zbenguiala asemănătoare copilului când este fugărit sau gâdilat.

Cimpanzeii mici se joacă de unii singuri când nu au la îndemână vreun alt tovarăș de joacă, se leagănă pe ramuri, sar pe aceeași creangă deasupra aceluiași loc, se dau tumba sau se zbenguiesc pe pământ. Totuși cel mai mult le place să se joace împreună, fugărindu-se în jurul unui copac, sărind unul după altul în vârfurile pomilor, bălăngănindu-se fiecare, atârnat de câte o mână, în vreme ce se lovesc și se ciorovăiesc, sau se mușcă în joacă, se înghiontesc și se gâdilă când se iau la trântă pe pământ.

Chiar dacă savanții sunt sau nu de acord asupra funcției jocului, fără îndoială că el slujește în primul rând să-l familiarizeze pe pui cu mediul său ambiant. În timpul jocului învață ce gen de ramură este sigură pentru sărituri și care va ceda, exersează îndemânarea acrobatică, cum ar fi săritul de pe o creangă cu apucarea alteia care se găsește mai jos, lucru care îi va sluji când va înainta în vârstă, ca da exemplu în timpul unei întâlniri agresive cu un individ superior în grad și care se află în vârful copacului. Nu este adevărat, așa cum au afirmat unii, că ei pot deprinde aceste lucruri și pe timpul hrănirii sau mersului normal, pentru că aceste activități de rutină rareori necesită sărituri de amploare.

Mai presus de aceste considerații, jocul în grup oferă fără îndoială micului cimpanzeu ocazia de a se familiariza cu ceilalți pui. El învață care dintre ei sunt mai vânjoși decât el; care au mame superioare ierarhic mamei lui și care pot să se răzbune dacă cumva iese o ceartă, uneori cu consecințe neplăcute pentru el. Descoperă care anume dintre tovarășii lui de joacă poate fi intimidat dacă i se face o demonstrație de forță și care, într-un context asemănător, ripostează și-l învinge. Cu alte cuvinte, află câte ceva din structura complexă a societății cimpanzeilor.

Cu toate acestea, oricât de didactică ar fi această joacă pentru pui, este cât se poate de limpede că e în același timp și foarte plăcută. Multe mame au probleme când încearcă să-și convingă odrasla să lase joaca și să le însoțească. Passion, desigur, rareori avea greutăți când voia s-o ia pe Pom – cel puțin până puiul a împlinit trei ani și nu

mai era atât de îngrozită că rămâne singură. Câteodată, într-adevăr, Pom era atât de speriată că Passion va pleca abandonând-o, încât se repezea de lângă tovarășii de joacă doar dacă mama ei făcea câțiva pași ca să-și găsească un alt loc de odihnă. Alți pui totuși dădeau deseori dovadă de încăpățânare când era vorba să înceteze joaca.

Flo reușea uneori să scape de chinul de a-l scoate pe Flint din cercul prietenilor, jucându-se ea singură cu el. Atunci când îl trăgea și-l târa de câte un picior, puiul avea impresia că se joacă, căci râdea, când sălta întruna pe terenul cu hârtoape. Scena asta îmi amintea întotdeauna de personajul Christopher Robin care-și târa ursulețul Pooh pe scări în jos. Dar cea care ne-a amuzat într-adevăr a fost Melissa. Într-o zi, când Goblin se juca cu Flint, Pom și încă vreo câțiva, Melissa a vrut să plece. L-a tras pe Goblin din grup, l-a lipit de stomac și a pornit. N-a făcut decât vreo zece metri când Goblin a scăpat și a zbughit-o înapoi la trânta cu ceilalți pui. Melissa, scâncind, s-a luat după el. Câteva clipe, a stat privindu-și odrasla, pe urmă l-a cules din nou și a pornit iar. De data asta a înaintat ceva mai mult, dar când făcuse vreo treizeci de metri, Goblin a zbughit-o iar. Melissa s-a luat după el, scâncind mai taie. Încă mai scâncea când l-a scos din grup și a pornit pentru a treia oară. Melissa l-a înhățat pe Goblin și s-a dus înapoi după el, scâncind, de cel puțin cincisprezece ori înainte de a reuși să plece cu adevărat.

Dacă urmărim evoluția puilor masculi și femele nu observăm diferențe vădite în comportamentul celor două sexe. Puii masculi tind să se complacă în jocuri mai dure și care implică rostogoliri, precum și manifestări agresive mai dese în timpul jocurilor, cum ar fi târâtul crengilor și mersul țanțoș. De asemenea puii masculi încep să atace mai de timpuriu decât femelele. În plus, există o diferență majoră în dezvoltarea sexuală a puiului mascul.

Încă din vârstă fragedă, masculul prezintă interes pentru femele. Îmi amintesc că Flint se străduia să ajungă la femela care era în perioada împerecherii chiar înainte de a învăța să meargă. La vremea aceea mare mi-a fost mi-

rarea, dar ulterior m-am lămurit că este un comportament normal pentru un pui mascul, cu toate că Flint era destul de precoce și în rest.

Între vârstele de un an și patru-cinci ani, masculii tind să-și petreacă o mare parte din timp în jurul unei femele pare prezintă caracteristicile de împerechere, apropiindu-se de ea și simulând toate mișcările adultului. Îmi amintesc că Goblin, când avea doi ani, s-a apropiat de o femelă de cincisprezece -ori într-o jumătate de oră. De obicei ea se ghemuia ca puiul să se poată cățăra ușor, iar de câteva ori femela s-a ridicat în picioare astfel că puiul s-a pomenit ridicat în aer și a alunecat pe pământ, cu un aer foarte mirat. Când femela nu se ghemuia, Goblin încerca să o ajungă cățărându-se pe rămurele sau ridicându-se în vârful picioarelor.

Flint, la trei ani, a început să arate aceleași porniri de mascul adult. Într-o zi, a tot hârjonit-o pe micuța Pooch, până când aceasta s-a plictisit și s-a urcat într-un copăcel. Flint a rămas jos, uitându-se la ea, cu blana zbârlită, scuturând violent rămurelele, iar în cele din urmă Pooch a coborât scâncind și s-a supus cavalerului năbădăios.

Când este vorba de împerechere reală, puii, masculi și femele, se comportă identic. Aproape întotdeauna, când sunt martorii unei asemenea scene, puii au tendința să intervină. Nu există altă ocazie în care masculul să arate o îngăduință mai vizibilă față de pui. Uneori chiar patru pui se reped la el, împingându-l și punându-i mâinile pe față. El, pur și simplu, întoarce capul și pare să le ignore existența total. Rareori lovește puiul, iar atunci victima este de obicei un mascul de trei-patru ani.

De ce se comportă astfel puii nu știm. Când Fifi, pui fiind, împingea deoparte pețitorii lui Flo, aveam impresia că o făcea dintr-un sentiment asemănător geloziei, dar de atunci am mai văzut și alți pui procedând identic, fie că femela era sau nu mama lor. Deocamdată acest lucru rămâne una dintre multele taine.

În cel de-al patrulea an al copilăriei cimpanzeului, atmosfera extrem de îngăduitoare în care a fost crescut până

acum începe să se schimbe treptat. Momentele de joacă devin tot mai dure și mai violente, iar cimpanzeii mai vârstnici îi amenință mai des dacă cumva el se comportă neprevăzător. Aceasta este de altfel și perioada când majoritatea puilor sunt cu adevărat întăreați, și înțărcatul poate fi fără îndoială un lucru chinuitor care durează în unele cazuri peste un an. Pentru Gilka, a cărei perioadă de înțărcat a coincis cu atât de multe împrejurări adverse, trecerea de la copilărie la stadiul juvenil a fost o etapă nespus de nefericită.

Capitolul XIII

PUIUL

Gilka atârna nepăsătoare de o ramură a copacului de deasupra mea, cu un picior îndoit de la genunchi și talpa proptită în șoldul opui. Rămase așa, aproape nemișcată, un minut întreg. Pe urmă, cu mișcări lente, cobori pe pământ și merse țopăind în trei membre, încă ținându-și piciorul proptit în șoldul opus. Când ajunse la o distanță mică de mama ei Olly, care se îndeletnicea cu pescuitul termitelor cu un pai, Gilka se opri și scoase o serie de scâncete joase. O clipă Olly nu luă în seamă puiul, apoi o trase pe Gilka lângă ea și începu s-o gâdile. Nu peste mult timp, Gilka se porni să chicotească așa cum știu cimpanzeii să râdă. Dar joaca dură mai puțin de un minut și Olly o dădu la o parte, și-și reluă pescuitul. Cu toate acestea, așa cum Flo încercase să-i abată atenția lui Fiii care, jucându-se, dorise să-l atingă sau să-l ia pe Flint, la fel proceda și Gilka. Se uită în jur, ridică una din uneltele aruncate de Olly și o vârî alene într-un tunel deschis al termitelor. Nu se prinsese nicio insectă de capătul lui când îl trase afară; repetă încercarea, pe urmă renunță și se așeză să se purice.

După câteva minute Gilka se apropie iar de locul unde stătea Olly, scoțând scâncete ușoare și rugătoare. O vreme Olly n-o băgă deloc în seamă, pe urmă se întinse și-și trase odrasla aproape, dându-i voie să sugă vreo jumătate de minut înainte de a o da iar la o parte. Gilka rămase cu privirile ațintite la Olly o clipă, pe urmă se întoarse și se căță̆ră la loc în copac. Rămase acolo mofluză și începu să culeagă bucățele mici de coajă de pe trunchi. Le rupea între degete, fără să se uite la ce făcea, și le arunca jos.

La vremea aceea Gilka avea cam patru ani și jumătate. Ultimele șapte luni fuseseră pentru ea o perioadă extrem de dificilă. În primul rând, fratele ei mai mare, Evered,

care era tovarășul ei de joacă constant, ajunsese la adolescență și, în consecință, se deplasa tot mai rar cu familia. În al doilea rând, Fifi își schimbase brusc atitudinea față de Gilka. Când Flint avea trei luni, Fifi nu numai că ignorase majoritatea invitațiilor la joacă ale Gilkăi, dar o și amenința sau chiar o ataca ori de câte ori se apropia de Flint. Și, în fine, tocmai când Fifi devenise mai îngăduitoare cu apropierea de fratele ei, mai dornică să se joace cu Gilka și s-o lase să se joace și eu Flint, Olly a început să ocolească familia lui Flo. Acest lucru se datora aproape fără îndoială faptului că, la vremea aceea, Faben și Figan își petreceau amândoi multe zile împreună cu Flo și restul familiei. Olly era nervoasă ori de câte ori se afla în compania acestor doi masculi tineri, viguroși, minunat clădiți.

Așa că se întâmpla ca zile la rând Gilka să hoinărească prin păduri având ca însoțitoare doar pe mama ei – o mamă care își înțărca puiul și respingea încercările lui de a suge cu tot mai multă hotărâre. În plus, era și anotimpul termitelor, iar Gilka se plictisea că și ceilalți pui stând lângă mama câre pescuia insectele câte trei sau mai multe ore în șir.

Nici nu e de mirare că această combinație de împrejurări a dus la transformarea Gilkăi dintr-un pui de cimpanzeu vioi și zburdalnic într-unul tot mai apatic. Nu e de mirare că a început să prezinte idiosincrazii stranii – cum ar fi sprijinirea tălpii în șoldul opus, uneori ore la rând, sau vânturarea fără noimă a bucățelelor de coajă. Aproape sigur din cauza plictiselii și a lipsei de tovarăși de joacă, Gilka a înjghebat o prietenie extrem de ciudată.

Într-o zi, când Gilka rătăcea de colo-colo în vreme ce Olly pescuia termite, am auzit lătratul unui babuin, jos în vale. La auzul lui toată atitudinea Glikăi s-a schimbat brusc. S-a ridicat, a scrutat locul de unde veniseră sunetele, pe urmă s-a cățărat mai sus și a privit către luminiș, cam la o sută de metri în vale. Când m-am uitat în direcția aceea, am văzut niște babuini mișcându-se printre copaci. După câteva clipe Gilka a zbughit-o iute din copac și a

pornit spre luminiș. Olly doar s-a uitat după fiica ei, pe urmă și-a văzut de mâncatul termitelor.

Am urmărit-o pe Gilka o vreme, apoi, când am avut priveliștea limpede asupra luminișului, m-am oprit să văd ce se întâmplă. O clipă mai târziu, am văzut-o ieșind dintre copaci; și aproape simultan un babuin mic s-a desprins din ceață și a pornit către ea. N-am avut nevoie de binoclu ca să o identific pe Goblina, o femelă babuin cam de aceeași vârstă cu Gilka. Au alergat una spre cealaltă și câteva secunde chipurile lor s-au apropiat. S-au îmbrățișat, iar în clipa următoare au început să se joace, hârjonindu-se și mângâindu-se. Goblina îi dădea târcoale Gilkăi și întinzându-se părea că o gâdilă între coaste. Gilka se lăsa pe spate, împingea mâinile Goblinei, cu gura larg deschisă într-un zâmbet fericit.

E un lucru obișnuit ca puii de cimpanzeu și cei de babuin să se joace împreună, dar de obicei jocurile constau în fugărite aprigă fie în copaci, fie pe pământ, sau pocnituri zdravene de ambele părți, urmate de retragere.. Deseori asemenea jocuri sfârșesc cu un comportament violent de ambele părți. Prietenia Gilkăi cu Goblina însă era deosebită; contactul celor doi pui era întotdeauna delicat și deseori își căutau intenționat tovărășia – așa cum făceau și acum. Nimeni nu se ocupa cu studiul babuinilor pe atunci, dar eu și Hugo o cunoșteam pe Goblina de peste un an și se părea că puiul își pierduse mama la o vârstă foarte fragedă. Când urmăream ceata care se așeza să înnopteze, o vedeam pe Goblina alergând de la o femelă adultă la alta și în cele din urmă cuibărindu-se lângă vreo femelă bătrână fără pui. Dar, spre deosebire de Gilka, avea o mulțime de tovarăși de joacă în ceata de babuini.

Le-am urmărit pe Gilka și Goblina jucându-se vreo zece minute, și tot timpul amândouă s-au comportat extrem de blând. Pe urmă ceata de babuini a pornit, iar Goblina s-a ținut după ei. Gilka a rămas privind în urma ei, pe urmă s-a întors și a plecat agale spre Olly. S-a balansat într-un copac când a trecut pe lângă mine și, încă cu gândul la joacă, a sărit pe o creangă deasupra, împroșcându-mă cu

rămurele. Pe urmă s-a apropiat de Olly cu scâncete ușoare. De data asta, totuși, Olly a continuat s-o ignore și după o vreme Gilka s-a cățărat într-un copac. Cheful de joacă îi pierise și a început să adune bucăți de coajă, fărâmându-le între degete și aruncându-le jos.

Strania prietenie dintre Gilka și Goblina a durat aproape un an; pe urmă Olly și Gilka au dispărut. O vreme am crezut că li s-a întâmplat ceva, dar au fost zărite la trei mile spre nord. Când s-au întors în valea noastră, șase luni mai târziu, Goblina devenise adolescentă și nu mai era atât de jucăușă, căci babuinii se maturizează mai repede decât cimpanzeii. Prietenia dintre cele două n-a mai fost reluată.

Curând ne-am dat seama că, în cele șase luni, Gilka fusese înțărcată și cu toate că încă o însoțea pe mama ei constant, am văzut puține manifestări de prietenie între cele două. Într-adevăr, Olly, de care ne-am dat seama curând că este însărcinată, părea uneori inexplicabil de agresivă față de fiica ei. Deseori, de exemplu, o amenința ușor pe Gilka dacă se apropia prea mult de ea în timp ce se hrănea, chiar dacă amândouă mâncau în același copac, care avea mai multe fructe decât le trebuia.

Eram curioasă să aflu dacă Gilka încă mai împărțea culcușul cu al mamei așa că, la prima ocazie, le-am urmărit când au plecat după ce se hrăniseră târziu după-amiază. În trecut, petrecusem multe ore bătând pădurile alături de ele, așa că nu mi-au dat prea mare atenție când le-am însoțit cu pas iute de-a lungul potecilor bătătorite de munte. Din când în când, Olly sau Gilka se opreau să culeagă câte o fructă coaptă sau o mână de frunze de viță ispititoare de-a lungul cărării, dar era limpede că aveau un alt scop precis în minte.

Brusc, am lăsat în urmă pădurea și ne-am îndreptat spre una din crestele care dau spre lac. Acolo ierburile erau înalte – la nivelul capului meu. M-am temut de câteva ori că le-am pierdut, dar din fericire foșnetul pe care-l făceau îmi indica cam pe unde se deplasau, așa că m-am ținut după ele. Chiar înainte de amurg, Olly, urmată îndeaproape de Gilka, s-a urcat într-un copac înalt. Timp

de douăzeci de minute, cele două s-au hrănit cu inflorescențele galbene care creșteau din belșug. Am găsit un bolovan convenabil, încă încălzit de soare, și m-am așezat, așteptând să termine masa. Aveam o priveliște asupra lacului învăluit de înserare și urmăream cum lumina apusului, în reflexe purpurii amestecate cu cărămiziu, ceda treptat locul unui cenușiu de oțel și unui roșiatic cu tente albăstrui, în timp ce soarele cobora tot mai jos îndărătul munților Congoului, de partea cealaltă a lacului. Țârâiturile ascuțite ale greierilor produceau o adevărată simfonie. Încet culorile s-au șters de pe copaci și ierburi, iar secera subțire a lunii noi și însoțitorul ei, luceafărul de seară, apărură deasupra apelor. Oare Olly și Gilka n-aveau de gând să-și sfârșească o dată masa de seară?

Când mai aveam doar atâta lumină cât să deslușesc copacul din față, Olly și Gilka au coborât brusc și au pornit pe cărarea îngustă către un petec micuț de pădure, la vreo sută de metri depărtare. Le-am urmat în grabă; în clipa în care au intrat printre copaci, n-am mai putut să disting blana lor neagră în întuneric. Știam totuși că în câteva minute se culcă, așa că am mai înaintat puțin pe cărare și m-am oprit să ascult. Curând am auzit distinct ramurile trosnind și, schimbându-mi poziția, am văzut silueta întunecată a unui cimpanzeu proiectată pe cerul de pe care ultimele rămășițe de lumină dispăreau grăbite. Peste două minute culcușul era gata și cimpanzeul s-a culcat.

După câteva clipe am văzut mișcare în altă parte a aceluiași copac în timp ce un cimpanzeu mai mic a început să-și pregătească culcușul. Nu peste mult timp Gilka s-a liniștit și ea. Am așteptat încă zece minute, căci nu este neobișnuit ca un pui să-și clădească, seara, cuibul lângă cel al mamei, și pe urmă să plece de acolo pentru a se alătura ei. Gilka, totuși, nu s-a mișcat, așa că am pornit spre tabără, felicitându-mă că nu-mi las niciodată lanterna acasă. Întotdeauna mi s-a părut că mersul prin ierburi noaptea este cam demoralizant. De fapt este mari simplu să-ți găsești drumul fără ajutorul lanternei; chiar dacă nu e

lună, lumina stelelor este suficientă pentru a contura trăsăturile specifice ale peisajului, dar dacă pe ele bate lumina lanternei, își pierd conturul. În primele mele zile de ședere la Gombe Stream, învățasem însă că cerculeţul de lumină oferit de lanternă îmi dădea un sentiment extraordinar de securitate. Dincolo de el, în întunericul din jur, n-avea decât să dea târcoale leopardul și să bătătorească pământul bivolul, căci în pata mea de lumină, acolo unde iarba își recăpăta culoarea și pietrele își recăpătau contururile, eram în siguranță. Ce mult trebuie să fi însemnat descoperirea focului pentru viața omului primitiv!

Le-am urmat într-o altă seară pe Olly și Gilka, și din nou Gilka s-a culcat departe de mama ei. Atunci m-am înapoiat la culcușurile lor înainte de revărsatul zorilor și am văzut că Gilka nu-și schimbase locul până dimineață.

Am descris ceva mai devreme cum Fifi a experimentat o perioadă de dependență, exact după ce Flo n-a mai avut lapte, și pentru o vreme, s-a tot atârnat de mama ei, ca un nou-născut. Dar față de Gilka, avusese mult mai puține probleme, iar, când și-a pierdut obsesia aproape fanatică față de Flint, Fifi a devenit o adolescentă destinsă și deosebit de jucăușă. Nu numai că îi plăcea să se joace cu toți membrii propriei ei familii, dar se juca și cu mulți masculi adolescenți sau maturi. Odată, s-a hârjonit cu J. B. vreo douăzeci de minute, fugărindu-l în jurul unui palmier. Masculul solid, gras și care de obicei era arțăgos, a început să râdă tare în timp ce alerga, probabil gândindu-se că atunci când va conteni cu fuga, Fifi o să se arunce asupra lui și o să înceapă să-l gâdile. Majoritatea celorlalți adolescenți pe care-i cunoșteam, fie ei masculi sau femele, erau prea îngroziți de -masculii mari ca să se joace cu ei tot timpul.

E posibil ca purtarea destinsă a lui Fifi față de cei mai vârstnici să izvorască din faptul că se bucura de relații deosebit de prietenești cu mama ei, Flo era mai îngăduitoare cu fiica ei decât era Olly cu Gilka, și cu mult mai mult decât bătrâna Marina față de adolescenta ei, Miff. Miff era

de aceeași vârstă cu Fifi și avea un frate mai mare și unul mai mic. Mama lor avea însă o fire foarte rece. N-am văzut-o niciodată jucându-se cu Miff; de fapt rareori se juca cu Merlin, puiul ei de doi ani, și asta numai când o sâcâia la culme să-l gâdile, trăgând-o mereu de mână.

N-am văzut nicio relație prietenoasă între Miff și mama ei, cu excepția poate a momentelor în care se puricau. Nu alerga niciodată să se înfrupte din cutia cu banane a Marinei, cum făcea Fifi cu Flo. Nici nu cerșea vreo fructă de la mama ei dacă nu mai avea niciuna, pe câtă vreme Fifi nu numai că se milogea continuu, dar o mai apucau și istericalele dacă Flo nu-i dădea mâncare – țipa și se arunca la pământ, dând din brațe. Deseori, Flo ceda și-i întindea banana fiicei – cel puțin până când Fifi a ajuns la vârsta de opt ani.

Îmi amintesc perfect comportamentul Marinei și al lui Flo față de fiicele lor în timpul sezonului termitelor. Odată, când Marina și Miff lucrau la același mușuroi, am observat că Marina nu prea avea succes la tunelul făcut de ea, în timp ce, la câțiva metri mai departe, Miff se descurca foarte bine. Brusc, Marina s-a dus către fiica ei și în mod deliberat a împins-o deoparte. Miff s-a îndepărtat puțin scâncind ușor, urmărind-o pe Marina care scotea un pai încărcat de termite gustoase. Pe urmă, puiul s-a îndepărtat mai mult, a ales un alt pai lung și s-a dus să-și încerce norocul la un alt mușuroi. Exact atunci paiul Marinei s-a îndoit și ea, fără să ezite, s-a întins și a luat unealta bună din mâna lui Miff.

Cât de deosebit se purta Flo cu Fifi! Odată, pe la începutul sezonului, Flo a început să lucreze la un mușuroi de termite care era parțial acoperit cu frunze moarte. Deschiderile către tuneluri erau astupate și lui Flo i-a trebuit câtva timp până să găsească cel mai bun loc, zgrepțănând peste tot. Fifi se fâțâia și ea pe acolo și privea, dar n-a reușit să găsească un tunel potrivit și până la urmă s-a dus lângă Flo și a început s-o privească intens. După câteva clipe Fifi a început să scâncească, balansându-se ușor în față și în spate și arătând spre locul

unde săpa Flo cu paiul. Deodată, când Flo a scos paiul ei, Fifi, uitându-se la mamă o clipă, și-a vârât cu grijă paiul ei în tunel. Răbdătoare, Flo a așteptat până când fiica ei a scos paiul și abia după aceea l-a vârât pe al ei.

Povestea s-a repetat o vreme, apoi Flo s-a îndepărtat, căutându-și un alt loc. Mai târziu, când tunelul lui Fifi n-a mai dat rezultate, s-a apropiat iar de mama ei încercând să profite din nou de tunelul ei. De data asta Flo a împins de două ori ușor mâna puiului, dar când Fifi a început să scâncească și să se balanseze a cedat imediat și iar s-a dus să-și caute un alt loc.

Adolescentul, mai ales dacă mama lui are un nou pui, trebuie să învețe că e timpul să nu o scape din ochi pe mamă, și nu, ca altădată, când lucrurile stăteau exact invers. Dacă cumva se întâmplă să rămână despărțiți, adolescentul devine foarte tulburat. De fapt, bătrâna Flo aproape întotdeauna o aștepta pe Fifi, chiar după ce se născuse Flint, dar odată, când Fifi avea cinci ani și jumătate, era atât de preocupată de joacă cu un alt pui, încât n-a observat că Flo s-a ridicat să plece. Flo, după ce s-a uitat de câteva ori în jur, a plecat împreună cu Flint.

Îndată ce Fifi și-a dat seama că mama ei nu mai era în grup, a început să se agite. Scâncind ușor, s-a repezit într-un copac înalt și a început să sară dintr-o cracă în alta, uitându-se spre vale din diferite direcții. Chemările ei încete, pline de disperare, au devenit țipete stridente, puternice. Deodată, a sărit jos și încă țipând a luat-o la fugă pe potecă; apucase direcția exact opusă celei în care plecase mama ei. Am urmat-o. Mereu se cățăra în câte un copac și se uita în jur, apoi, cu blana zbârlită, pornea iar pe cărare, țipând și scâncind.

Înainte de a amurgi, a dat peste Olly și Gilka; dar cu toate că Gilka se tot apropia de Fifi, puricând-o și încercând să se joace, Fifi n-a luat în seamă avansurile ei prietenești și, în loc să rămână să doarmă lângă Olly, a pornit singură în căutarea mamei. Și-a așternut un culcuș singuratic în vârful unui copac înalt. Am rămas în apropiere și de trei ori în timpul nopții fără lună am auzit-o strigând,

țipând și scâncind.

Foarte devreme a doua zi dimineața, când încă mai era întuneric, Fifi și-a părăsit culcușul și a fugit în pădure, scâncind. N-aveam suficientă lumină s-o urmăresc, așa că m-am întors în tabără. Hugo mi-a povestit că Fifi apăruse acolo încă scâncind și scrutând împrejurimile, pe la ora șapte dimineața, și pe urmă începuse să urce pe munte.

Peste două ore Fifi sosi înapoi în tabără împreună cu Faben. În mod normal Faben acorda puțină atenție surorii lui, cu excepția momentelor când i se alătura la joacă, dar Fifi părea acum destinsă și mai calmă în compania lui. Încă mai erau în tabără când a apărut și Flo. Ne așteptam la o întâlnire pătimașă, dar Fifi s-a îndreptat doar grăbită spre mama ei și cele două s-au așezat să se purice frenetic. De atunci am mai văzut întâlniri între mame și puii lor care se pierduseră; de fiecare dată evenimentul a fost lipsit de spectaculozitate, dar cei doi s-au pus pe puricat, lucru care arăta cât de important, din punct de vedere al relațiilor din colectiv, este puricatul în societatea cimpanzeilor.

Ceea ce ne miră este faptul că o mamă, care se grăbește auzind strigătul puiului rătăcit, nu scoate niciun sunet care ar putea indica puiului cam pe unde se află ea. Așa că atunci când ajunge la locul de unde se auzea strigătul, puiul s-a îndepărtat suficient ca să nu mai poată fi auzit și le trebuie ore sau chiar zile până să se regăsească. Marina, după cum era de așteptat, nu prea se uita dacă Miff o urma sau nu, iar scâncetele triste și plânsetele ei când își căuta mama deveniseră ceva frecvent pe când împlinise cinci ani.

Adolescentul mascul, cu toate că devine agitat când se rătăcește de mamă, totuși își afirmă independența mult mai devreme decât femelele. Unii masculi adolescenți se pot deplasa o dată cu ceilalți cimpanzei câteva zile în șir, când nu au decât șase ani.

Figan, totuși, și-a petrecut mare parte din copilărie cutreierând munții împreună cu Flo și Fifi. Într-o zi, când avea vreo șase ani, se afla împreună cu cele două într-un smochin uriaș, hrănindu-se cu toții. Deodată s-a auzit un

strigăt gâfâit și bătăi repetate care anunțau sosirea unui grup mare de cimpanzei în vale. După sunet reieșea clar că urcau în smochinii mai îndepărtați de lac. Flo și familia ei s-au uitat în direcția sunetelor și au strigat, iar Figan a început să sară în copac, lovind ramurile și pe urmă pământul. A alergat pe cărare către ceilalți, din nou izbucnind în strigăte gâfâite, și apoi a lovit trunchiul unui copac. După asta s-a oprit și s-a uitat înapoi la Flo, așteptând evident ca ea să-l urmeze. Dar băl rina femelă era foarte mulțumită de locul unde se afla.

Brusc Figan s-a întors și și-a văzut de drum dar, acolo unde poteca dădea cotul, ieșind din raza vizuală, s-a oprit iar și a privit către Flo. După o clipă a început să meargă spre mama lui, pe urmă s-a oprit, s-a uitat iar spre grupul cel mare, s-a întors și a plecat hotărât spre el. De data asta a dispărut din vedere și i-am auzit țipetele gâfâite și ascuțite.

Peste patru minute însă a venit înapoi mergând foarte degajat și trecând pe lângă mine și-a întins brațul, pe jumătate în joacă, pe jumătate amenințător, un gest pe care un om l-ar putea schița ca să-și acopere un sentiment de stânjeneală.

Mai târziu, în aceeași zi, Flo s-a alăturat grupului mare. Când a plecat, ca să-și înjghebeze culcușul, Figan, în mod voit, a rămas cu grupul. A stat departe de mama lui două zile șl s-au întâlnit iar în tabără. Fifi, care dusese dorul tovarășului de joacă s-a dus să-l îmbrățișeze, dar Figan n-a băgat-o în seamă. Pe urmă, ca să întregească imaginea creată – de frate mai mare care nu se exteriorizează – s-a dus la Flo și doar i-a șters obrazul cu vârful buzelor. Curând, totuși, a început să facă tumbe alături de sora lui, plin de o evidentă bucurie.

Adolescenții masculi dau dovadă de multă precauție când intră în legătură cu cei vârstnici. Probabil că respectul tot mai mare față de masculii adulți îi face pe adolescenți să se țină deoparte de femelele care prezintă semne de împerechere și nu așa cum se întâmplă atât de des în perioada copilăriei puilor masculi. Cu toate că n-am

văzut un fiu adolescent înspăimântat de mama lui, așa cum era femela Miff față de mama ei Marina, totuși adolescenții masculi continuă să poarte un respect mare mamelor lor.

Într-o zi am dat peste Figan care avea în mâini o maimuță *colobus* ucisă de curând. S-a cățărat într-un copac ținând maimuța de coadă și trupul ei aruncat peste umăr. Fifi îl urma îndeaproape. Când a ajuns pe o creangă confortabilă, s-a așezat și a început să mănânce, dar Fifi, atunci în vârstă de trei ani, a început să-i cerșească insistent o bucată. De câteva ori Figan i-a dat bucățele mici de carne.

Peste câteva minute, am văzut-o pe Flo urcându-se după Figan. Brusc, Figan a aruncat cadavrul în cârcă și s-a cățărat mai sus. Flo a rămas pe o creangă bifurcată, ceva mai jos, privind în jur, dar de loc către fiul ei. Acesta s-a destins și s-a pus iar pe mâncat, cu toate că mereu se uita temător către mama lui. Bătrâna femelă a rămas acolo zece minute bune. Pe urmă, după ce a aruncat o căutătură scurtă către Figan, a urcat ușor mai sus, privind atât de nepăsătoare, și s-a așezat. Figan a continuat să mănânce, uitându-se în jos tot mai des. Dar Flo a urcat ca din întâmplare ceva mai sus, iar Figan, simțind probabil că ea se apropie, a urcat și el.

Și tot așa. Intenția lui Flo era evidentă, nu numai mie, ci și fiului ei. Când a ajuns în vârful copacului, Flo n-a mai putut să se prefacă și s-a repezit la Figan, iar acesta, cu un țipăt, a sărit în frunziș și a dispărut din vedere, urmat de Fifi și Flo. Mi-a fost imposibil să-i mai regăsesc.

Capitolul XIV

ADOLESCENTUL

Adolescența este o perioadă grea și plină de frustrări pentru unii cimpanzei, la fel ca și pentru unii oameni. S-ar putea să fie mai dificilă pentru masculi, la ambele specii. Cimpanzeul mascul devine matur fizic la pubertate, când are între șapte și opt ani, dar nefiind dezvoltat total sub toate raporturile; cântărește cam 18 kilograme în comparație cu cele aproximativ 45 kg ale masculului ajuns la maturitate. Încă este departe de a fi maturizat social și, într-adevăr, el nu este încă clasificat în ierarhia adulților până nu vor mai trece șase-șapte ani. Este tot mai mult în stare să domine, chiar să terorizeze femelele, dar cu toate acestea în relațiile cu masculii mari rămâne extrem de precaut pentru a nu le stârni mânia.

Unul dintre cei mai stabili factori pentru adolescentul mascul este poate relația cu mama sa. Bătrâna Flo, afectuoasă și îngăduitoare cu toate odraslele ei, era deseori însoțită de Faben și Figan în perioada adolescenței acestora. Olly și Marina, care erau mai puțin destinse și tolerabile cu puii lor decât era Flo, erau mai rar acompaniate de fiii lor adolescenți; cu toate acestea, i-am văzut deseori împreună. În majoritatea cazurilor acești masculi adolescenți, chiar și atunci când au zece sau unsprezece ani, continuă să arate respect mamelor lor. Dacă ofeream o banană, fiul de obicei se dădea înapoi așteptând ca mama să ia fructul. Odată am întins o banană între Evered și Olly; ambii au ezitat, pe urmă s-au întins amândoi deodată. Evered și-a retras imediat mâna, dar și Olly a procedat la fel, cu buza tremurând când s-a întors să se uite la fiul ei. Treptat, blana lui Evered s-a zbârlit, dar n-a mai schițat o altă mișcare, iar Olly, cu o serie de mârâituri gâfâite, a apucat în cele din urmă banana.

În multe ocazii, mama se va grăbi să dea ajutor fiului adolescent. Odată când Dl. Worzle l-a atacat pe Faben, care pe atunci avea doisprezece ani, Flo, cu Flint atârnând de ea și zbârlită toată, s-a repezit spre câmpul de bătaie. Când s-a apropiat, țipetele îngrozite ale lui Faben s-au transformat brusc în lătrături mânioase specifice și a început să facă demonstrații, stând în poziție verticală și trepidând din cap până în picioare. Pe urmă mama și fiul, unul lângă celălalt, s-au repezit pe potecă spre bătrânul domn Worzle, Flo scoțând lătrături puternice cu vocea ei răgușită și bătând pământul cu furie. Dl. Worzle s-a întors și a luat-o la sănătoasa.

Când un adolescent este atacat de un mascul superior în rang, bineînțeles că mama nu prea are cum să-l ajute, dar de obicei se repede să vadă despre ce este vorba și scoate niște sunete ca un lătrat, dar fără să intervină direct. Până și timida Olly a dat odată târcoale lătrând, în vreme ce Mike la atacat pe Evered, iar după aceea, când fiul ei a rupt-o la fugă țipând, s-a târât supusă spre Mike țipând și gâfâind isteric, și punându-i mâna pe spate ca și cum ar fi scuzat comportarea nesăbuită a fiului și care dusese la încăierare.

Categoric, relațiile dintre mamă și fiu se schimbă într-o oarecare măsură când masculul crește. Când Figan, la vârsta de șapte ani, a trecut pe lângă Flo, făcând demonstrații de forță, ea l-a ignorat total, cu toate că celelalte femele adulte au zbughit-o, după cum era de așteptat. Un an mai târziu, totuși. Flo s-a ferit și ea din calea lui Figan când el s-a năpustit spre ea, târând o ramură, și cu părul vâlvoi de părea de două ori mai mare decât era în realitate. Cu toate acestea, în timpul aceluiași an, am văzut-o pe Flo, pe când se îndeletniceau cu mâncatul bananelor, lovindu-l pe Figan zdravăn în spinare cu pumnii, iar acesta fugea țipând.

Pe măsură ce adolescentul crește devine tot mai des gata să sară în ajutorul mamei dacă aceasta este amenințată sau atacată. Într-o zi bătrâna Marina a amenințat-o pe Fifi. Fifi a țipat și Flo a alergat în ajutorul ei, iar cele două

femele bătrâne s-au rostogolit în țarină. În acea clipă, Pepe, fiul de nouă ani al Marinei, care se hrănea într-un palmier, a observat scena. S-a dat repede jos din copac și s-a repezit în ajutorul mamei. Flo, văzându-l că vine, s-a întors și a fugit. Pe urmă Marina și Pepe le-au urmărit pe Flo și Fifi, iar Flo, care doar cu doi ani în urmă ar fi fost în stare să-l facă bucățele pe Pepe, țipa până s-a înecat de furie.

În relațiile cu masculii superiori ierarhic, adolescentul trebuie să fie prevăzător căci acum, mai mult decât atunci când era pui, orice act de nesupunere atrage după sine pedepse severe. Odată, când Leakey se delecta cu o grămadă de banane, l-am văzut pe Pepe apropiindu-se de el foarte precaut. Era limpede că Pepe se aștepta aproape la un gest amenințător care să-l prevină să păstreze distanța, căci de fiecare dată când masculul adult făcea o mișcare bruscă. Pepe tresărea. Treptat, totuși, s-a apropiat tot mai mult și în cele din urmă s-a așezat destul de aproape, cu chipul schimonosit de un rânjet de spaimă. S-a întins temător către o banană, dar groaza de Leakey l-a făcut să-și retragă laba scoțând niște chițăituri bruște, nervoase. Din nou s-a întins și din nou gândul cel bun l-a ocrotit, căci s-a retras țipând mai taie. Pe urmă Leakey s-a aplecat către Pepe și l-a atins încurajator pe adolescent pe gură și pe coapsă. Pepe, lotuși, a continuat să scoată chițăituri speriate până când Leakey s-a întins către el și l-a mângâiat blând de câteva ori pe cap și pe față. În cele din urmă Pepe s-a calmat și a adunat o grămăjoară de banane cu care a plecat ceva mai departe ca s-o mănânce în siguranță.

Mulți masculi adulți, totuși, sunt mai puțin îngăduitori ca Leakey. În alte ocazii, într-o altă stare de spirit, și Leakey ar fi putut foarte bine să-l amenințe pe Pepe, oricât de supusă ar fi fost apropierea adolescentului. Și sunt ocazii când, în vreme ce puiul stă la o depărtare oarecare urmărind cum se îndoapă câte un mascul superior ierarhic, tensiunea pare să se acumuleze până când adolescentul trebuie să dea frâu liber frustrării, făcând o demonstrație.

Pornește călcând apăsat ierburile și târând ramuri. Dar și acest lucru poate provoca admonestări din partea vreunui mascul adult, căci se pare că cimpanzeii adulți sunt deseori iritați de zgomotul și zarva produse de pui. Adolescentul poate fi izgonit și chiar atacat pentru demonstrații nesăbuite. Figan a învățat repede lecția asta. De două ori în aceeași săptămână l-am văzut pe Mike atacându-l după asemenea manifestări. Săptămâna următoare, după ce s-a balansat ușor în semn de frustrare, urmărindu-l pe Mike cum se hrănea, Figan, care nu reușise să facă rost de nicio banană, s-a ridicat brusc și a plecat aproape în fugă. În drum, scotea strigăte scâncite, ca un copil, până când s-a apropiat de un copac uriaș cu trunchiul ramificat care creștea la câteva sute de metri pe cărare. Scâncetele au ajuns la intensitatea strigătelor gâfâite, foarte ascuțite, pe care le scot adolescenții și sărind pe trunchiul copacului a început să bată darabana ritmic cu picioarele. Pe urmă s-a retras mergând în felul lui țanțoș, s-a așezat iar, părând cât se poate de relaxat și calm. Ulterior, Figan s-a dus de multe ori de unul singur să facă demonstrații bătând darabana pe copacul acela când se simțea frustrat în prezența celor mai vârstnici.

Cu toate acestea, până și Figan, oricât era de dibaci în evitarea pedepselor, a fost deseori atacat pe când era adolescent; dar alții de vârsta lui au fost și mai des atacați. Atunci care este explicația faptului că adolescentul mascul se asociază atât de des cu masculii maturi? O parte din răspuns se află probabil în faptul că, în majoritatea ocaziilor, incidentele agresive sunt, cum se întâmplă, „aplanate” foarte repede, mai ales cele care implică masculi adolescenți *tineri.* Într-adevăr, pentru mulți pui, nevoia de contact fizic prietenos din partea adultului care tocmai l-a amenințat sau atacat pare să fie stringentă.

Odată, Evered a fost atacat de-a dreptul sălbatic de către Goliath – pur și simplu pentru că i-a apărut în drum când el făcea demonstrații. La sfârșitul incidentului, Evered sângera și pierduse smocuri întregi de păr. Cu toate acestea l-a urmat pe Goliath când masculul s-a îndepărtat,

iar când Goliath s-a așezat, s-a furișat prevăzător către el. Evered țipa tare și îi era atât de frică de Goliath încât se întorcea gata să fugă, la fiecare pas; totuși dorința de a primi o atingere de îmbărbătare a fost mai puternică și până la urmă s-a apropiat suficient ca să-i prezinte posteriorul, încă țipând și ghemuindu-se pe pământ. După o clipă Goliath s-a întins și l-a mângâiat pe Evered de mai multe ori pe spate, până când, cam după un minut și jumătate, țipetele lui Evered s-au transformat în scâncete și pe urmă s-au alinat cu totul. Abia atunci s-a oprit și Goliath din mângâiat.

Bineînțeles că, în afara condițiilor artificiale din cantina taberei, agresivitatea masculilor superiori ierarhic față de subordonații lor este mult scăzută, iar adolescentul mascul pare deseori mai relaxat în compania masculilor adulți când sunt în pădure. De obicei, totuși, nu se alătură îndelungatelor activități comune de puricat atât de îndrăgite de cei mai vârstnici; stă la câțiva metri depărtare de masculii maturi, și se purică singur. Când grupul se urcă într-un copac pentru a se hrăni, masculul adolescent deseori stă la o distanță respectuoasă față de superiori – uneori, chiar se hrănește într-un pom învecinat. Când masculul matur începe să facă demonstrații în momentul în care ajunge la vreo sursă de hrană, masculul adolescent stă deoparte până lucrurile se calmează. Cu toate acestea el face parte din grupul de masculi adulți și prin urmare poate învăța de la superiori, iar cimpanzeii tineri aproape sigur învață o mulțime de lucruri doar urmărindu-i pe ceilalți. Femela în creștere poate învăța multe lucruri care îi vor fi de folos mai târziu, mai ales de la mama ei când naște un alt pui, dar deoarece masculul tânăr nu are „tată”, adică un mascul care să fie permanent atașat grupului familiei, trebuie să-și părăsească mama și să caute cu bună știință compania masculilor adulți.

Când sentimentul de frustrare alături de indivizi atât de dominatori cu el devine prea puternic, masculul adolescent se deplasează cu mama lui o vreme sau, deseori, de unul singur. Aproape toți masculii adolescenți pe care i-am

cunoscut, pe măsură ce s-au dezvoltat, petreceau perioade îndelungate, ore sau chiar zile, departe de raza vizuală și chiar auditivă a celorlalți cimpanzei. Această izolare. În câteva cazuri cel puțin, este absolut liber impusă. Odată l-am urmărit pe Figan, pe când avea opt ani și pornise împreună cu un grup mare de masculi și femele. Cam o oră a rămas împreună cu ceilalți, pe urmă, când aceștia s-au urcat într-un copac să se hrănească, a plecat de unul singur. Brusc s-a oprit și el să mănânce smochine; peste douăzeci de minute s-a dat jos și a pornit iar, îndepărtându-se tot mai mult de grup. A doua zi a vizitat cantina tot de unul singur, și singur a și plecat. În seara aceea, totuși, s-a alăturat lui Flo și Fifi.

Am mai urmărit și alte exemplare tinere superbe, între treisprezece și cincisprezece ani, care treptat părăseau adolescența pentru a intra în ierarhia dominatoare a masculilor maturi din punct de vedere social. Faben și Pepe, care erau cam de aceeași vârstă, nu numai că-și făceau demonstrații viguroase și dese, luptându-se pentru dominație, dar și începuseră să se manifeste în fața masculilor inferiori ca rang. Se prea poale ca demonstrația să fie în special adaptată în această privință. Am expus mai devreme posibilitatea ea, în timpul unei asemenea manifestări, cimpanzeul mascul să-și piardă multe dintre inhibițiile sociale. Aceasta ar putea explica de ce un mascul tânăr poate să se repeadă spre un cimpanzeu față de care în momentele mai puțin exuberante să arate un mare respect. Chiar și un mascul superior ierarhic se ferește în anumite ocazii din fața adolescentului care se manifestă violent. Dacă un adolescent reușește să îndepărteze destul de des pe masculii adulți inferiori, fără îndoială că îi crește încrederea în sine; și se prea poate ca structura ierarhiei să fie continuu modificată. Într-adevăr, se pare că cu cât este mai spectaculoasă demonstrația cu atât mai iute va pătrunde adolescentul în ierarhia adulților. După un timp, atât Faben, cât și Pepe au început să stea pe picioarele lor și chiar să riposteze când adulții inferiori îi amenințau. Au început să se alăture ședințelor de puricat

cu Rodolf, Leakey și David Barbă Colilie, care erau cei mai îngăduitori dintre masculii cu ranguri superioare. Năvăleau în tabără alături de ceilalți mascul» mari și le luau locul la curtarea femelelor atrăgătoare în timpul momentelor de euforie când ajungeau la o sursă de hrană, în loc să lase vârstnicii să se calmeze și lucrurile să intre pe făgașul obișnuit. Perioada lor de ucenicie se terminase și, de acum încolo, urcarea scării de dominație depindea de inteligența și hotărârea fiecăruia, nu de maturizarea pe plan fizic care se face lent.

Femela cimpanzeu devine adolescentă cam pe la șapte ani. Începe să prezinte semne de împerechere la intervale neregulate, cu toate că vor mai trece cam doi ani până să devină atrăgătoare pentru un mascul. Și ea trebuie să fie prevăzătoare în comportamentul ei față de superiorii sociali – în cazul ei, nu numai față de masculii adulți, ci și față de femelele adulte și chiar și de masculii adolescenți. De asemenea se prea poate să fie amenințată de odraslele juvenile precoce ale mamelor superioare ierarhic.

Când Fifi a ajuns adolescentă, în relațiile ei cu mama sa nu s-au observat schimbări radicale, în afară, poate, de faptul că Flo devenea tot mai puțin dispusă să împartă mâncarea cu ea. Fifi a continuat s-o însoțească pe Flo prin pădure și s-o ajute să aibă grijă de Flint care avea patru ani. Când Fifi era atacată sau amenințată, Flo de obicei se grăbea s-o ajute, iar Fiii o sprijinea și ea de multe ori pe Flo. Până acum am reușit să mai observăm relațiile dintre o altă mamă și fiica ei adolescentă. Ca și Flo cu Fifi, acestea două se deplasau de obicei împreună, însă în rest relațiile dintre ele păreau foarte deosebite; fiica era crispată și nervoasă în apropierea mamei când se hrăneau, și nu le-am văzut pe niciuna dintre ele arătând cât de cât preocupare când erau amenințate sau atacate. De fapt, exista prea puțină tovărășie și prietenie ca între Flo și Fifi, cu toate că în ambele cazuri, mama și fiica petreceau mult timp puricându-se împreună.

În timpul adolescenței, femela este în primul rând mult mai fascinată de noi-născuți decât în copilărie. Nu numai

că poartă pruncul mai des pe distanțe scurte, se joacă cu el, îl purică, ci se preocupă de viața lui. Odată, pe când Pooch avea vreo opt ani, a dus un pui de șase luni într-un copac și a început să-l purice. S-a întâmplat ca vârful coroanei unui palmier să se legene ușor în adiere și să atingă umerii lui Pooch; am văzut că puiul urmărea pământuful de frunze ca fascinat. Dintr-odată l-a apucat, sărind din poala lui Pooch, și, din cauza greutății lui, frunzele s-au balansat înapoi spre trunchiul palmierului. O clipă, Pooch a rămas cu privirea fixată pe pui ca și cum nu-i venea să-și creadă ochilor; pe urmă, chipul i s-a strâmbat într-un rânjet de spaimă. Ca o nebună s-a repezit jos din copac și s-a urcat pe altă ramură de unde a putut să ajungă la frunzele care oscilau ca un pendul spre ea. Pe urmă a înșfăcat puiul, care nu era câtuși de puțin speriat, ci se amuza la culme cum se dădea în leagăn, și l-a strâns tare la piept. Treptat, rânjetul de spaimă a dispărut.

Cam la un an de la începutul adolescenței, umflătura genitală a femelei se mărește treptat, fără să atingă încă dimensiunile celei adulte. La acest stadiu ele nu prezintă niciun interes pentru masculii adulți, ci doar pentru masculii pui. Femela pare chiar să se bucure de solicitările micuților pețitori și de obicei se ghemuiește repede cât mai jos la apropierea lor. O dată, o femelă tânără pur și simplu l-a tras pe Flint în timp ce acesta se împerechea cu o alta, apoi s-a ghemuit încercând să-i atragă atenția asupra ei.

În cele din urmă, sosește ziua când femela ajunge să aibă o umflătură suficient de mare pentru a atrage masculii maturi, lucru care se întâmplă în jurul vârstei de nouă ani. Îmi amintesc bine ziua când Pooch a prezentat primul semn de maturizare deplină. Masculii s-au apropiat pe rând, cu blana zburlită, au scuturat către ea ramuri, s-au balansat de pe un picior pe altul sau și-au încovoiat umerii, căci aproape toate gesturile folosite la curtat sunt cele folosite și în comportamentul amenințător. Pooch tot țipa și fugea, dar masculii n-o slăbeau, iar curtea pe care i-o făceau devenise tot mai agresivă. În cele din urmă Pooch s-

a întors și a alergat spre ei, s-a ghemuit jos pe pământ și, țipând, până la urmă masculii s-au împerecheat cu ea. După fiecare împerechere Pooch fugea, țipând. În prima zi, spaima și nedumerirea ei au fost cât se poate de evidente. A doua zi, totuși, s-a mai calmat, și cu toate că încă mai continua să țipe când se apropia de ea vreun mascul, nu mai părea atât de îngrozită.

Maturizarea lui Fifi a fost nu numai deosebită de cea a lui Pooch, dar și de aceea a celorlalte femele tinere pe care le-am avut sub observație. De fapt, se prea poate ca Fifi să prezinte echivalentul nimfomaniei la cimpanzei. Cam cu șase luni înainte de a avea prima umflătură cu adevărat de femelă adultă, Fifi a dat dovadă de un interes aproape fanatic pentru comportamentul sexual al femelelor mai vârstnice decât ea. Uneori se ținea după Pooch sau Gigi, sau vreo altă femelă care se afla în perioada rutului, în așa fel încât să fie aproape când acestea se împerecheau. Iar când soseau aceste clipe, Fifi fie că sărea în cârca femelei, apropiindu-se cât mai mult de mascul, fie se repezea în spatele perechii și-și lipea posteriorul de cel al masculului.

Când, în cele din urmă, Fifi a ajuns la o umflătură completă, n-a dat dovadă de niciun fel de spaimă, așa cum făcuse Pooch, ci răspundea imediat la cel mai mic semn de interes prezentat de masculi. Ba chiar, deseori le-o lua înainte, grăbindu-se spre ei și ghemuindu-se înainte ca aceștia să se fi uitat măcar în direcția ei. Când în cele din urmă s-au sfârșit aceste zile, lui Fifi aproape că nu-i venea să creadă. În prima dimineață am văzut cum fuge spre Mike, se întoarce spre el, ghemuindu-se și cerându-i să se împerecheze. Câteva clipe a rămas nemișcată, pe urmă s-a uitat la el, peste umăr, ca și cum s-ar fi mirat că Mike nu-i răspunde. S-a tras înapoi spre el câțiva centimetri, fără să-l slăbească din ochi. În cele din urmă, Mike s-a întins, a făcut câteva gesturi de puricat pe spatele ei și s-a îndepărtat. Încet, Fifi s-a ridicat, privind după el buimacă. Nu peste mult timp, în tabără și-a făcut apariția Evered. Fifi s-a repezit către el și și-a repetat solicitarea. S-a tot întors către el, iar acesta s-a tot tras în lături. Ultima oară

când ea s-a dat înapoi, el s-a întors să privească în altă parte, iar Fifi l-a prins pe picior greșit. Evered aproape că s-a răsturnat pe spate, apoi s-a cules de pe jos și s-a grăbit să mărească distanța dintre el și insistenta femelă tânără!

Fifi a continuat să se ghemuiască încă vreo câteva zile, după care se pare că s-a resemnat cu ideea că nu mai era atrăgătoare. N-am putut să nu râdem când, în următoarea ei perioadă de împerechere, am observat-o deseori înclinându-se într-o parte, cu o mână ținându-și posteriorul, ca și cum l-ar fi protejat, căci, de data *aceasta,* era hotărâtă să nu lase să-i dispară umflătura atât de misterios, pentru nimic în lume..

În anul următor, Fifi a continuat să prezinte o dorință nestăvilită pentru împerechere în perioada rutului. Obișnuia să dea târcoale prin tabără sau prin locurile din vale unde putea să-i observe pe cimpanzeii care soseau după banane. Dacă sosea câte un mascul, se năpustea spre el și-i cerea împerecherea. Cu toate că adulții nu arătau același interes față de fiică precum arătaseră față de mamă, de obicei răspundeau avansurilor ei.

Ne interesa să descoperim dacă Fifi se opunea din răsputeri să se împerecheze cu propriii frați. L-a împiedicat pe micuțul Flint să i se cațăre în spinare, cu toate că, în zilele de dinaintea maturizării ei, nu arătase nicio obiecție. Mai mult, cu toate că Figan și Faben au fost observați când se împerecheau cu sora lor, după multele ei proteste, relații intime între rude nu au prea fost observate.

A existat și o perioadă haotică când Flo și Fiii au intrat simultan în perioada rutului. Masculii au trecut atunci prin opt zile istovitoare, cimpanzeii deplasându-se în grupuri uriașe de câte douăzeci de indivizi. De fiecare dată când se împerechea Flo, Fiii și Flint se repezeau să intervină, împingând capul masculului, iar după aceea, Fifi solicita și ea împerecherea. Ori de câte ori Fifi se împerechea, Flo și Flint alergau și ei să intervină, după care masculul de obicei se împerechea cu Flo. În plus, mai erau și vreo câțiva pui, în afară de Flint, care se amestecau și ei, așa că, uneori, cuplul aproape că nu se mai vedea sub

ciorchinele de cimpanzei. A fost singura dată când au fost observați cimpanzei adulți amestecându-se în timpul împerecherii.

Poate este semnificativ faptul că niciodată Figan sau Faben n-au fost observați împerechindu-se cu mama lor. Iar acest lucru s-a petrecut în duda faptului că și ei făceau parte din grupul care o înconjura pe Flo și că toți ceilalți masculi maturi s-au împerecheat cu Flo. Nici pe Evered nu l-am observat încercând vreodată și se împerecheze cu mama lui, când Olly intrase în perioada rutului.

Dintre cele nouă femele a căror dezvoltare am putut-o urmări, niciuna nu a născut înainte de doi ani de la prima împerechere. Același lucru este valabil și la indivizii în captivitate, dar nu știu exact care sunt procesele fiziologice care au loc. Bineînțeles că timpul care se scurge este în favoarea femelei cimpanzeu, căci la nouă ani ea nu este încă matură social șj nici complet dezvoltată, și are destule lucruri cărora trebuia să le facă față, fără să mai adauge și povara responsabilității unui pui.

Capitolul XV

RELAȚIILE DINTRE ADULȚI

În societățile umane, nu există un moment exact în timp la care erupția acneii și stângăciile tânărului să facă loc siguranței adultului, fie el femelă sau mascul. Schimbarea se petrece treptat într-o perioadă de mai multe luni; într-o bună zi, spre surprinderea lor, părinții copilului își dau brusc seama ci el nu mai e copil. La fel se petrec lucrurile și cu cimpanzeii.

Într-o zi fierbinte din vara lui 1966, pe când îi observam pe bătrâna Marina și puii ei, mi-am dat brusc seama că Pepe devenise un mascul matur superb; nu mai era adolescent.

Îi vedeam mușchii întinși sub pielea netedă, în timp ce împingea cu ambele mâini un băț gros la intrarea unui stup de albine sub pământ, încercând să lărgească deschiderea. În jurul lui erau două femele; mama sa. Marina, și ruda lui, Miff, tânăra femelă. Toți trei păreau că nu iau în seamă roiul de albine mânioase care bâzâiau în jurul lor, dar mezinul familiei, micuțul Merlin, fugise în vârful unui copac, departe de ci, când începuseră să prade stupul de miere și alte delicatese.

După câteva clipe, Pepe lăsă bățul deoparte și așteptă ca Marina să-și vâre laba și să scoată o bucală din fagure. Pe urmă scoase și el câțiva faguri zdrobiți. Miff nu îndrăznea să se înfrupte, dar privea atent cum se ghiftuiesc cei doi: stătea cu capul la o depărtare doar de câțiva centimetri de gura lui Pepe.

Peste un sfert de oră Pepe s-a îndepărtat de stupul gol. Marina a mai cotrobăit încă o dată în el, înainte de a-l urma, iar Miff, în cele din urmă, și-a vârât și ea laba în deschizătură, lingându-și degetele murdare de pământul ușor îndulcit. Pe urmă și-a urmat și ea fratele la umbra

unui copac stufos. Merlin a sărit de pe creanga lui și, făcând un ocol mare printre copaci, a venit să se alăture restului familiei.

Pepe a început să se purice împreună cu Marina, Miff s-a cățărat într-un copac ca să mănânce frunze de viță, iar Merlin se dădea huța pe deasupra capului mamei și fratelui lui, atingând cu o mână capul lui Pepe. Brusc, și-a dat drumul jos, aterizând pe umerii fratelui, și cu o expresie ghidușă l-a tras de mână pe Pepe. Alene, Pepe l-a gâdilat în timp ce continua s-o purice pe Marina cu cealaltă mână. Încurajat, Merlin a devenit mai insistent, s-a ridicat în picioare și a început să-l tragă pe Pepe de blana de pe umeri, să se târască spre el și să se îmbrâncească între el și mama lui.

Un martor întâmplător și-ar fi închipuit fără îndoială că asistă la o scenă tipică de familie – o mamă cu cei doi pui și tovarășul ei. Numai pentru că îi urmăream de ani de zile, știam că, de fapt, Pepe era fiul Marinei. În comunitățile de cimpanzei, grupurile familiale includ numai mama și câțiva sau toți puii ei; tatăl, în afară de contribuția necesară la conceperea puiului, nu mai are niciun alt rol în dezvoltarea lui. Într-adevăr, nici noi și nici cimpanzeii nu știm de fapt care mascul era responsabil pentru unul sau altul dintre pui.

Excluderea masculului de la răspunderile de familie este poate una dintre diferențele majore dintre societatea cimpanzeilor și cea umană. În majoritatea familiilor umane tații sunt socotiți nu numai dătători de viață ai copiilor, ci și protectori ai acestora; și, de obicei, ei sunt cei care procură hrana, locuința sau banii. E drept că în ziua de azi lucrurile se mai schimbă în anumite părți ale lumii unde femeile cer egalitate sau în cazul femeilor nemăritate care devin mame. Dar aceste lucruri se întâmplă într-o măsură foarte mică, dacă avem în vedere omenirea în totalitate.

Familiile umane variază enorm, desigur, în ceea ce privește structura. Cea mai mică unitate – soțul, soția și copiii – poate fi extinsă până la a include două sau două sute de soții și orice număr de rude de sânge sau prin alianță.

Până acum nu știm dacă grupul familial al cimpanzeilor se extinde până la a include și nepoții ca parte integrantă a unității; știm însă sigur că din această unitate nu fac parte „soția” sau puii unui vlăstar mascul, și nici „soțul” unei progenituri femele.

În ciuda acestei diferențe fundamentale dintre structura grupului de familie uman și cea a cimpanzeilor, comportamentul multor masculi umani nu diferă mult de masculii cimpanzei, așa cum ne-am aștepta. În lumea occidentală cel puțin, mulți tați, cu toate că pot fi material responsabili de bunăstarea familiei lor, își petrec destul timp departe de soțiile și copiii lor, deseori în compania altor bărbați. Grupurile constituite numai din persoane de sex masculin sunt foarte populare în multe culturi; ele variază de la cluburi și petreceri numai între bărbați în lumea occidentală, până la grupurile de inițiere și de războinici din societățile primitive.

Pe scurt, un număr considerabil de masculi umani, cu toate că sunt uneori extrem de dornici să aibă o tovărășie feminină, sunt la fel de nerăbdători de multe ori să se destindă în tovărășia altor bărbați. Masculii cimpanzei par să aibă aceleași sentimente. Fără îndoială că se îngrămădesc în jurul femelelor în perioada rutului. Dar deseori se deplasează și se hrănesc în grupuri formate numai din masculi și preferă să se purice între ei, în loc să purice femelele și puii.

Totuși n-am văzut niciodată ceva care să poată fi socotit drept homosexualitate în rândurile cimpanzeilor. Fără îndoială că se calmează între ei, mângâindu-se, și cu toate că mai avem încă de aflat multe cu privire la acest tip de comportament, el nu implică cu siguranță nimic pervers. Cimpanzeul se comportă astfel în momentele de stres, și el va mângâia o femelă în același mod într-un context similar.

Ce am putea spune despre relațiile normale heterosexuale care iau naștere între oameni, și ce anume se poate observa la cimpanzei? Diferența netă între cele două specii constă în faptul că bărbații și femeile sunt în stare să stabilească și să mențină relații de monogamic,

atât fizice, cât și spirituale, de lungă durată, pe câtă vreme la cimpanzei acest tip de legătură este necunoscut. Monogamia, totuși, este departe de a fi singura formă de legătură între bărbați și femei. De fapt, masculii umani, din toată lumea, au înclinație spre libertinaj. În unele culturi se acceptă acest lucru și bărbații au voie sau chiar se așteaptă din partea lor să aibă mai multe soții. De asemenea multe tinere dau dovadă de un comportament ușuratic dacă li se oferă ocazia. Se prea poate, de fapt, ca ceea ce noi considerăm a fi dragoste adevărată – adică o emoție care cuprinde și mintea și trupul celui iubit și care cu timpul să estompează transformându-se Într-o armonie care îndepărtează alte necesități din partea unui alt partener, atât la bărbat, cât și la femeie – să nu fie altceva decât una dintre cele mai rare relații umane heterosexuale.

Relațiile sexuale dintre femelă și masculul cimpanzeu sunt în cea mai mare parte asemănătoare cu cele care se pot observa printre mulți tineri din Anglia sau America zilelor noastre. Cu alte cuvinte, cimpanzeii sunt extrem de nestatornici. Dar asta nu înseamnă că o femelă acceptă orice mascul care o curtează.

O femelă tânără, puțin mai mare decât Fifi, a manifestat obiecții vădite avansurilor agresivului mascul Humphrey. Gigi avea invariabil o suită de masculi când era în perioada rutului; prima oară când s-a aflat în această situație, am avut impresia că este la fel de apreciată ca și Flo. Dar pe Humphrey pur și simplu nu îi suporta. După ce toți ceilalți masculi se linișteau, Humphrey, cu blana vâlvoi, o fixa pe Gigi, scutura ramurile, își încovoia umerii, bătea pământul cu picioarele și se apropia de ea prevăzător. Imediat Gigi țipa și pleca din calea lui. Uneori Humphrey o fugărea, dar cu toate că o dată a reușit s-o trântească jos din copacul în care își găsise refugiul hâțânând sălbatic crengile, n-a reușit niciodată să se impună cu forța. Cu toate acestea, printr-o insistență plină de încăpățânare o mai scotea uneori la capăt. Nu o slăbea deloc cu curtatul. Până la urmă insistența lui a fost răsplătită căci, vreo doi ani mai

târziu, Gigi părea că aproape îl prefera pe Humphrey oricărui alt mascul.

Și Fifi îl evita pe Humphrey cu toate că nu era atât de îngrozită de el ca Gigi, și când acesta începea să-i facă avansuri, pur și simplu se îndepărta calmă de lângă el. Odată am urmărit-o pe Fifi dând târcoale alene în jurul unui copac de vreo cincisprezece ori, urmată de Humphrey, cu părul vâlvoi. Ar fi putut s-o prindă foarte lesne; în schimb a lăsat-o baltă și a început să facă o exhibiție disperată de frustrare, aruncând bolovani uriași, lovind cu picioarele, și apoi luându-și tălpășița. În același mod evitau și alte femele alți masculi.

Uneori câte un mascul cimpanzeu insista ca o anume femela îndărătnică să-l însoțească în peregrinările lui, până când se plictisea de ea sau ca izbutea să scape. Modul acesta de exercitare a forței masculine a făcut ca multe femele străine să fie aduse la cantină în perioada împerecherii lor. Odată Hugo și cu mine l-am văzut pe J. B. zorind în josul pantei în timp ce în urma lui, uitându-se nervoasă în direcția noastră, am recunoscut pe una din mamele vârstnice cu puiul ei de trei ani. Până atunci nu mai fusese în tabără, așa că noi, oamenii, ne-am ascuns într-un cort. Pe măsură ce cuplul se apropia, femela s-a oprit să privească. Deodată J.B., care-și văzuse de drum, și-a dat seama că ea nu l-a urmat. S-a ridicat în două labe, a înșfăcat o nuia și a început să șfichiuiască cu ea într-o parte și-n alta, până când, scâncind, femela s-a grăbit spre el și s-a întins să-i atingă supusă șoldul. Puiul s-a cățărat într-un copac și a rămas acolo pe toată perioada scenei.

J.B. a pornit iar, dar, după câțiva pași, nou-venita s-a oprit din nou. Îngrozită de corturile noastre. Exact când J. B. s-a uitat înapoi, ea s-a întors și a fugit; iute, masculul cel zdravăn a pornit în urmărire, i-a sărit în spate și a atacat-o lovind-o cu picioarele. Femela, țipând tare, a scăpat, dar a alergat puțin, s-a întors și s-a grăbit înapoi la J. B.. s-a ghemuit în chip de supunere până când el a întins laba și a mângâiat-o de câteva ori pe cap. A pornit din nou și de data asta ea l-a urmat, dar numai câțiva metri. Totuși când

J.B. a agitat iar nuielușa, frica de el a învins frica de necunoscutul spre care el o mâna și s-a grăbit să-l ajungă din urmă. În cele din urmă ea l-a urmat până în luminiș. Spre surprinderea noastră (căci de obicei J.B. era foarte hrăpăreț la mâncare), a lăsat-o să ia o porție serioasă de banane.

Cea mai ciudată parte a povestirii constă în faptul că această femelă nu prezenta niciun semn specific perioadei rutului. Timp de trei zile, J.B. a obligat-o să-l însoțească în tabără și pe urmă și-a făcut apariția fără ea. Când, peste vreo douăsprezece zile, am văzut aceeași femelă intrată în perioada rutului, cu un cârd de masculi după ea, J.B. nu i-a acordat niciun fel de atenție de parcă ar fi fost oricare alta. Lucrul acesta s-a întâmplat de multe ori cu toate că numai unii masculi obligă femelele cu semne de împerechere să-i urmeze.

Leakey și dl. Worzle, mai des decât alți masculi, au obligat constant diverse femele să-i însoțească zile de-a rândul. Mult timp amândoi o luau pe rând pe nervoasa Olly – chiar atunci când nu era în perioada rutului. Nu i-am văzut niciodată împreună pe toți trei, cei doi masculi făceau cu schimbul.

Când Fifi s-a maturizat complet și când își pierduse din noutate pentru ceilalți masculi, Leakey a devenit însoțitorul ei constant. Uneori, se părea că lui Fifi îi face plăcere să-l aibă companion pe bătrânul mascul; dacă dorea să se descotorosească de el, de obicei prindea ocazia când Leakey nu era atent, și o ștergea, dar dacă cumva acesta îi observa manevra, revenea iute lângă el, până să devină mânios pe ea.

Una din zile nu o vom uita niciodată. La vremea aceea Leakey începuse să arate un interes deosebit pentru femele. Le obliga în mod constant să fie însoțit de câte una din ele. Cu această ocazie tocmai își pierduse victima obișnuită, iar când Fifi a sosit la fața locului, Leakey stătea jos și se înfrupta din banane. Fifi era în perioada rutului, așa că Leakey a uitat repede de banane. După aceea, au început să se purice stând pe pământ. Brusc, Olly și-a făcut

și ea apariția. Leakey s-a zbârlit tot și a început să scuture crengi spre ea. Olly s-a apropiat și Leakey a început s-o purice. Fifi, cu un aer inocent, s-a îndepărtat ușor, dar Leakey a observat și Fifi a trebuit să se întoarcă țipând gâfâit a supunere. Pe urmă Leakey a încercat să le oblige pe ambele femele să-l urmeze, dar niciuna nu era dispusă să-l însoțească. Atunci masculul a început să zgâlțâie ramurile spre fiecare pe rând.

Povestea a continuat până când se pare că încordarea a pus prea tare stăpânire pe Leakey și, cu toate că Fifi, ascultătoare, s-a apropiat de el, a atacat-o rostogolind-o pe pământ. Bineînțeles că Olly a profitat de ocazie și a zbughit-o imediat. Când atacul a luat sfârșit, Leakey a rămas în picioare, cu blana zbârlită, și gâfâind de oboseală, iar Fifi a rămas chircită la pământ țipând întruna.

Când Leakey a observat că Olly dispăruse, a alergat iute până în capul pantei, s-a uitat în toate părțile, a alergat iar spre capătul celălalt al luminișului, cercetând și de acolo împrejurimile. Și astfel, bineînțeles, Fifi a scăpat și ea. Până să se liniștească și să i se netezească iar blana, lui Leakey i-au trebuit vreo zece minute; apoi s-a așezat să mănânce banane.

Relația pe care Rodolf cel uriaș a stabilit-o cu Flo, și pe care am descris-o anterior, era, fără îndoială, diferită. Rodolf nu se manifesta niciodată agresiv față de Flo așa cum făceau Leakey sau ceilalți masculi cu femelele. Rodolf o însoțea pe Flo pretutindeni, iar ea își căuta refugiul și alinarea când era rănită sau necăjită de cele mai multe ori lângă el. De asemenea, Rodolf a rămas alături de Flo și familia ei încă două săptămâni după ce a trecut perioada rutului.

Fără îndoială că nu are rost să facem speculații cu privire la tipul de relații heterosexuale care ar putea apărea în cazul în care fiziologia cimpanzeului ar fi diferită: dacă, de exemplu, Flo ar fi fost în stare să-i ofere satisfacție sexuală constantă lui Rodolf, în cazul în care ciclul de reproducere al cimpanzeilor ar fi fost similar cu al omului. Este cert faptul că femela cimpanzeu a evoluat astfel încât

este receptivă sexual doar zece zile pe lună, cu condiția să nu fie nici însărcinată, nici în perioada de alăptare, ceea ce înseamnă că, la femelele mai vârstnice, perioada de inactivitate sexuală se poate prelungi până la cinci ani. Și, pe lângă această limitare a perioadelor de împerechere, mai sunt înzestrate și cu acele umflături cu aspect urât.

Oare de ce a trebuit ca femela cimpanzeu să fie atât de năpăstuită? Uneori, răspunsul pare foarte simplu. Într-o zi stăteam alături de Goliath și David Barbă Colilie care se priveau pașnic. Deodată, Goliath a privit atent spre vale iar, câteva secunde mai târziu, David și-a îndreptat și el privirile într-acolo. Chiar și eu, cu ochiul liber, am deslușit ceva ce semăna cu o floare trandafirie lucind în frunzișul des al copacului. Cei doi masculi n-au mai stat nicio clipă pe gânduri și au pornit fuga prin ierburi. Știam că nu puteam ține pasul cu ei, așa că am rămas pe loc; imediat i-am văzut pe amândoi urcându-se în copac, sărind printre ramuri și împerechindu-se cu o femelă.

În asemenea cazuri, umflătura acționează în mod evident ca un semnal; iar acest lucru poate juca un rol foarte important într-o comunitate în care membrii se despart atât de ușor și în care femelele se deplasează deseori singure. Și aceasta cu atât mai mult cu cât știm că nu toate femelele cimpanzeu sunt atât de precoce ca Fifi. Uneori Olly părea chiar că încearcă să se ascundă de masculi în timpul perioadei roz. Dar această teorie nu se confirmă întru totul. Dacă la femela cimpanzeu s-a dezvoltat un asemenea semn clar pentru semnalizarea de la depărtare a eventualilor pețitori, de ce prezintă aceste caracteristici și femelele babuin? În perioada de împerechere, femelele babuin au niște umflături tot atât de evidente, deși majoritatea babuinilor trăiesc în grupuri compacte, iar femelele ies rareori din raza vizuală a masculilor.

Există și alte argumente care pot fi invocate, dar, cum niciunul dintre ele nu poate fi explicat și la cimpanzei și la babuini, precum și la celelalte specii de maimuțe care prezintă asemenea umflături, nu are rost să le aducem acum în discuție. Ca să încurcăm și mai mult ițele, să

amintim că urangutanii, care trăiesc în grupuri și mai împrăștiate, și în păduri și mai dese decât cimpanzeii, nu prezintă acest fenomen. Pentru moment sau, cine știe, poate pentru totdeauna, motivația lui va rămâne un mister.

Femelele cimpanzeu tinere (chiar și cele cu pui mici) au ciclul mult mai regulat decât cele vârstnice. În cazul lui Flo și al lui Olly, de exemplu, umflăturile nu au apărut din nou decât la cinci ani după nașterea lui Flint și, respectiv, a Glikăi. și nu le-au avut nici în timpul primelor luni de sarcină. În schimb, Melissa și alte femele tinere nu numai că au avut ciclu în timpul primelor patru sau chiar mai multe luni din cele opt de sarcină, dar au prezentat din nou umflăturile specifice când puii lor erau doar de un an. Și tot la femelele tinere am remarcat semne de preferințe stabile pentru anumiți masculi, și invers.

Figan i-a rămas credincios lui Pooch mai mult de o jumătate de an; asta nu înseamnă că a ignorat complet alte femele în perioada rutului, dar, ori de câte ori Pooch prezenta semnele de împerechere, timp de aproape șase luni, cei doi erau nedespărțiți. Din câte ne-am putut da seama, în acele perioade se deplasau numai împreună, izolându-se de ceilalți, și, bineînțeles, că nu ne vizitau tabăra unde, fără îndoială, Pooch ar fi întâlnit și alți masculi.

Odată i-am văzut plecând împreună în cea de-a treia zi a umflăturii lui Pooch. I-am urmat și, cam la un sfert de milă depărtare de tabără, i-am văzut urcându-se într-un copac unde s-au puricat timp de aproape o oră. Apoi, au mai colindat un timp, au mâncat și, când s-a lăsat amurgul, s-au urcat într-un copac în care și-au înjghebat culcușurile destul de aproape unul de celălalt. În tot acest timp nu i-am văzut deloc împerechindu-se. A doua zi dimineața, când am ajuns la copacul în care dormiseră, i-am văzut împerechindu-se o singură dată, după care au plecat pașnic împreună să se hrănească.

Peste șase zile, Pooch a sosit singură la tabără, aproape fără niciun semn caracteristic perioadei de rut. Cam la o jumătate de oră a sosit și Figan, venind din aceeași direc-

ție. Am remarcat că niciodată nu reveneau împreună dintr-o astfel de „lună de miere”, ca și cum n-ar fi vrut să fie descoperiți. În realitate, motivul reîntoarcerii lor separate era faptul că porneau spre tabără doar în momentul în care Pooch nu mai prezenta niciun interes pentru Figan și, pe drum, distanța dintre ei creștea treptat.

Nu vom ști niciodată cum ar fi evoluat această relație, pentru că, din nefericire, Pooch a murit când avea vreo zece ani. De atunci Figan o însoțește deseori în același mod pe Melissa. Cutreieră împreună prin pădure, însoțiți de Goblin, se purică reciproc sau stau alături unul de celălalt, dar rareori i-am văzut împerechindu-se. Este interesant de remarcat faptul că și Faben manifestă aceeași preferință pentru Melissa și, în ultima vreme, Melissa și Goblin își petrec cea mai mare parte a timpului când cu un frate, când cu celălalt.

Cu toate acestea, deși asemenea relații se pot asemăna în mod vag cu idilele omenești, nu cred că cimpanzeii încearcă unul față de altul emoții comparabile cu gingășia, îngăduința, euforia spirituală și sentimentul de protecție care caracterizează iubirea omenească în sensul ei cel mai profund și mai adevărat. De obicei, cimpanzeii dovedesc o lipsă totală de considerație față de sentimentele partenerului, ceea ce, într-un fel, poate reprezenta cea mai mare diferență dintre ei și oameni.

Când am început studiul asupra cimpanzeilor mi-am pus deseori întrebarea dacă masculul și femela se odihnesc vreodată în același culcuș. Într-o seară am observat o femelă tânără care aranja grijulie crenguțele înfrunzite din jurul culcușului. Pe urmă, s-a întins pentru somn. Aveam doar atâta lumină cât s-o văd cum stă acolo, cam la cincizeci de metri depărtare. Peste câteva clipe, lotuși, s-a ridicat și, spre surprinderea mea, și-a părăsit culcușul și s-a urcat mai sus în copac, apărând brusc la marginea culcușului Domnului McGregor. Bătrânul mascul s-a sculat în capul oaselor și a început s-o purice. Peste cinci minute însă s-a întors cu spatele și s-a culcat la loc, iar ea s-a înapoiat la locul ei. Când în cele din urmă s-a aranjat în el,

se făcuse beznă, dar nu peste mult timp urma să răsară luna.

Am coborât grăbită spre tabără, hotărâtă fiind să mă întorc mai târziu și să-mi petrec noaptea alături de cimpanzei. Am luat cina, mi-am notat observațiile din ziua aceea și, pe la ora unsprezece, am pornit iar. Munții și văile erau cufundate într-o liniște desăvârșită sub luna plină și, în răcoarea nopții, am simțit, ca de obicei, că aș putea să alerg pe povârnișurile abrupte. Când am ajuns la Creastă m-am hotărât să beau niște cafea înainte de a-mi începe veghea, așa că am adunat câteva vreascuri, am aprins un foc mic și mi-am pus ceainicul. Pe urmă am luat cana de cafea cu mine pe bolovanul de unde puteam zări întreaga vale. Dedesubt luna se reflecta în miliardele de frunze care alcătuiau baldachinul stufos al pădurii, licărind viu pe frunzele verzi, netede și lucioase ale palmierilor. Undeva, jos, un babuin a lătrat de două ori și pe urmă a tăcut. În spatele meu, bezna pădurii era de nepătruns; nu era greu să-ți închipui un leopard care se strecura printre copaci sau o turmă de bivoli rumegând în ierburile umede.

Mi-am băut cafeaua încet, copleșită de frumusețea care mă înconjura. Luna era atât de strălucitoare, că alături de ea nu se vedeau licărind decât câteva stele. În timp ce perdeaua întunecată a cerului atârna în jurul crestelor și se revărsa în valea de dedesubt. Era o noapte desăvârșită pentru iubire – iubire omenească; când am coborât la locul unde zărisem mai devreme cimpanzeii, am văzut prin binoclu că cei doi nu-și părăsiseră culcușurile. Dl. McGregor stătea întins cu fața în sus. Femela dormea într-o parte, întoarsă cu spatele la mine.

Pe la ora patru, luna s-a ascuns în spatele munților Congoului, de partea cealaltă a lacului și dintr-o dată și gena de lumină pe care o lăsa pe cer a dispărut complet. Atunci noaptea a căpătat o alta înfățișare – neagră-pucioasă și sinistră, cu trosnete de crenguțe și foșnete la tot pasul. Cam peste o oră, ceata de babuini din valea de dedesubt a început să latre puternic și peste câteva clipe cimpanzeii li s-au alăturat cu lătrăturile lor înfricoșătoare

și țipetele gâfâite. Bănuiesc ca prin vale dădea târcoale vreun leopard; mi-am tras pătura mai mult peste mine. Noaptea nu mi se mai părea atât de romantică și nu mi-ar fi părut rău ca Hugo să fi fost alături.

Brusc, cenușiul zorilor a început să se filtreze pe cer și lumea ceasurilor de zi s-a deșteptat la viață. Din copacul cimpanzeilor nu se auzea nicio mișcare, dar pe măsură ce se lumina am văzut că niciunul din cei doi nu-și părăsise culcușul. Pe la ora șase și un sfert bătrânul mascul s-a întors, s-a ridicat și, părăsindu-și culcușul grăbit, s-a îndreptat spre cel al femelei. Trezită dintr-un somn profund, aceasta a scos un țipăt și a sărit din culcuș. Dl. McGregor s-a repezit după ea, printre ramurile mișcătoare, și apoi jos pe pământ. Treptat sunetele s-au îndepărtat pe măsură ce femela alerga prin pădure, urmărită de înfocatul cavaler. Noaptea nu se terminase prea romantic poate, dar era clar că în mintea bătrânului McGregor stăruise imaginea femelei.

Peste câțiva ani, când Figan și Melissa fuseseră plecați împreună, chiar înainte de a se lăsa întunericul, Figan, care stătea pe o cracă mestecând un smoc de frunze, s-a dus la culcușul Melissei. Frunzișul era prea des ca să pot observa bine, dar n-am mai auzit alte sunete, care însoțesc de obicei aranjarea locului de dormit – trosnete de ramuri și crenguțe și foșnete de frunze. Dimineața, după ce au plecat cimpanzeii, ne-am uitat din toate unghiurile posibile ca să ne dăm seama câte culcușuri erau în copac. Hățișul de frunze și ramuri de palmier era foarte des și se prea poate să nu fi văzut noi bine, dar n-am observat decât un singur culcuș și toți nu l-am văzut decât pe același – locul unde se cuibărise Melissa cu o seară înainte. Oare Figan și Melissa au dormit ghemuiți, unul lângă celălalt, avându-l și pe Goblin care să le țină companie?

Capitolul XVI

BABUINII ȘI JAFUL

Figan stătea la umbră și se purica, în timp ce alți vreo zece cimpanzei se puricau sau se odihneau în grupuri mici, răspândite prin tot luminișul. Un babuin mascul adult se afla și el în tabără; spărgea sâmburii de nucă de cocos cu dinții lui puternici. Un alt babuin pui se hrănea cu fructe coapte de la unul din palmierii din apropiere.

Când Figan s-a ridicat și s-a îndreptat spre copacul acesta, ceva din mersul lui, o oarecare încordare în ținută, l-au făcut pe Mike să-l privească atent. Figan a aruncat o privire scurtă către puiul de babuin, pe urmă a început să se cațăre pe trunchi. Pe măsură ce înainta, babuinul, privind în jos, a început să scoată țipete ascuțite și să-și arate dinții într-un rânjet speriat. Pe urmă a sărit în vârful altui palmier. Figan s-a oprit o clipă când a ajuns la capătul urcușului și apoi, foarte încet, s-a deplasat spre babuin. Țipând mai tare, puiul a sărit înapoi în primul palmier. Figan s-a luat după el. Încă de două ori, cu mișcări încete, Figan și-a urmărit prada dintr-un copac în altul. Pe urmă, dintr-o dată, s-a repezit spre babuin, care, îngrozit a făcut un salt uriaș într-un alt copac, la vreo șase metri dedesubt.

Între timp cimpanzeii de jos dădeau semne de interes și urmăreau vânătoarea, mulți dintre ei cu blana zbârlită. În clipa în care babuinul a sărit și Mike s-a repezit în copac după el, babuinul adult s-a năpustit și el scoțând sunete puternice și răcnind. Prada, țipând cât o țineau puterile, a mai făcut un salt pe pământ. Mike a sărit și el jos, babuinul mascul după Mike, iar în învălmășeala care a urmat, cu toți ceilalți cimpanzei vârându-se care cum apuca în urmărire, victima a scăpat.

Cu patru ani înainte, pe când Figan era adolescent, Hugo și cu mine îl mai observasem furișându-se către un

pui de babuin, dintr-un smochin uriaș. După câte văzusem, Rodolf, care inițiase de fapt vânătoarea, se dusese copac și rămăsese în picioare, cu blana ușor zbârlită, și n-am observat că s-ar fi uitat cât de cât spre babuin. Cu toate acestea, ca și cum s-ar fi dat semnalul, cimpanzeii care până atunci se odihneau și se puricau pașnic pe pământ s-au ridicat și s-au postat pe lângă copacii care ar fi putut fi folosiți drept căi de scăpare pentru victimă. Iar Figan, cel mai tânăr din grup, se furișase către babuin.

Și atunci reușise victima să scape; ca răspuns la chemările lui, toată ceata de babuini năvălise de la vreo sută de metri depărtare; s-a iscat o încăierare groaznică între babuini și cimpanzei. În ciuda faptului că săriseră unii la alții și strigaseră din toate puterile, totuși, din câte am văzut noi, niciunul dintre ei nu s-a ales cu vreo rană, iar în zarva generală, puiul de babuin reușise s-o șteargă.

În cei zece ani care s-au scurs de când am început să lucrez la Gombe Stream, am înregistrat cazuri în care cimpanzeii s-au hrănii cu pui de antilopă de pădure, porci argintii și babuini, precum și cu maimuțe roșii *colobus*, fie pui, fie adulți, maimuțe cu coada roșie și maimuțe albastre. Există de asemenea două cazuri autentice petrecute în regiune, când cimpanzeu au luat prunci de la africanii localnici probabil în chip de pradă, căci unul dintre ei, când a fost recuperat de la un cimpanzeu mascul adult, avea membrele devorate parțial. Din fericire aceste incidente s-au produs înainte de a pune eu piciorul la Gombe Stream – cu alte cuvinte, înainte de a fi „îmblânzit” eu cimpanzeii.

Multă lume se îngrozește când aude că un cimpanzeu se poate hrăni cu copii, dar de fapt, în ceea ce îl privește pe cimpanzeu, oamenii nu sunt altceva decât un alt soi de primate, un fel de babuini. Fără îndoială că ne-ar apuca groaza dacă ne-am gândi că, în multe locuri pe unde viețuiesc cimpanzeii, și ei sunt considerați de către oameni o delicatesă.

Până nu de mult, cu toate că am văzut cimpanzeii hrănindu-se cu carne destul de des, nu prea am avut

ocazia să le urmărim tehnicile de vânătoare. În ultimii doi ani totuși, de când la Gombe lucrează mai multe persoane, iar cimpanzeii au ajuns să fie extrem de îngăduitori cu oamenii, am reușit să aflăm multe despre felul în care vânează. Uneori se pare că prada este capturată absolut din întâmplare: cimpanzeul, în pelerinajul său, dă peste un purcel argintiu, îl înșfacă și victima e a lui. În alte ocazii, vânătoarea pare să fie totuși o activitate plănuită, gândită și deseori diverși indivizi din grupul de cimpanzei fac dovada unei cooperări remarcabile, ca, de exemplu, când cimpanzeii se postează la baza copacilor care pot constitui căi de scăpare pentru victima încolțită.

Eu personal am fost martoră doar de două ori la uciderea unei prăzi; o dată, în acea zi atât de îndepărtată, când, împreună cu Hugo, am urmărit cum sfâșiau în bucăți o maimuță roșie *colobus,* și altă dată, patru ani mai târziu, când un pui de babuin a fost prins la marginea taberei. A doua experiență a fost mai spectaculoasă.

S-a petrecut într-o dimineață când Rodolf, Dl. McGregor, Humphrey și un mascul adolescent ședeau jos ghiftuiți de banane, iar o ceată de babuini traversa tabăra. Deodată, Rodolf s-a ridicat și s-a dus iute în spatele unei clădiri, iar ceilalți trei cimpanzei l-au urmat. Toți mergeau tăcuți și cu un scop anume, pășind pe furiș aproape la fel ca Figan când se apropiase de palmierul unde se adăpostea presupusa victimă.

I-am urmărit, dar chiar și așa am ajuns prea târziu ca să asist într-adevăr la captură. Când am dat colțul clădirii am auzit țipătul brusc al unui babuin și pe urmă, după câteva secunde, răcnetele babuinilor masculi și țipetele lătrate ale cimpanzeilor. Ultimii câțiva metri i-am parcurs alergând și, prin niște tufișuri dese, l-am văzut pe Rodolf stând în poziție verticală în timp ce clătina trupul unui pui de babuin deasupra capului, ținându-l de un picior și izbindu-i capul de niște bolovani. Nu știu dacă moartea a survenit atunci, dar cu siguranță victima murise căci Rodolf a pornit să urce iute panta ținând-o într-o mână.

Ceilalți cimpanzei l-au urmat îndeaproape țipând

întruna, iar câțiva babuini masculi au continuat să-l sâcâie pe Rodolf, răcnind spre el și făcând scandal. Toată povestea a durat câteva minute; după aceea, spre surprinderea mea, babuinii au renunțat. Cei patru cimpanzei și-au făcut brusc apariția, s-au cocoțat pe ramurile mai înalte ale unui copac zdravăn, iar Rodolf s-a așezat și a început să se hrănească, sfâșiind mai întâi carnea fragedă de pe pântecele prăzii.

Alți cimpanzei, din vale, atrași de țipetele puternice și de chemările specifice vânătoarei și uciderii, și-au făcut repede apariția la copac; un grup de masculi superiori ierarhic s-au adunat în jurul lui Rodolf, cerșind o bucată din pradă. Am observat deseori cimpanzeii cerșind carne și de obicei masculul care are o porție suficient de mare dă voie, cel puțin la o parte din grup, s-o împartă cu el. Cu toate acestea. Rodolf și-a apărat cu strășnicie prada în ziua aceea. Când Mike a întins mâna cu palma deschisă în gest de cerșit, Rodolf i-a dat-o la o parte. Când Goliath l-a atins pe gură cerșindu-i carnea amestecată cu frunze pe care le mesteca Rodolf, acesta s-a întors cu spatele. Când J.B. a apucat ușor o parte din pradă, Rodolf a scos niște lătrături slabe de amenințare, și-a ridicat mâna și a tras bucata spre el. Iar când bătrânul McGregor s-a întins și el, apucând o bucată de intestin care se bălăngănea în aer, numai șansa a făcut ca tot ghemul de intestine să-i cadă în mâinile nerăbdătoare, pe capul chel și pe umeri. Rodolf a privit în jos și a tras de el; intestinul s-a rupt, iar McGregor s-a grăbit să se înfrupte într-un loc mai îndepărtat unde imediat a fost înconjurat de un grup de femele și pui care-i cerșeau câte o bucățică.

Aproape întotdeauna cimpanzeii mestecă foarte încet carnea, de obicei combinând fiecare înghițitură cu un smoc de frunze, ca și cum ar savura gustul cât mai mult posibil. În ziua aceea Rodolf s-a înfruptat de unul singur din pradă timp de nouă ore, cu toate că, din când în când, mai scuipa câte o îmbucătură în câte o mână întinsă, sau vreun mascul reușea să înșface câte o bucată și s-o șteargă. Uneori, mai cădeau și bucățele pe care puii, cocoțați prin

împrejurimi, se repezeau ca săgețile să le apuce de prin ierburile de dedesubt. I-am văzut de multe ori lingând locurile, ramurile sau copacul pe care prada le atinsese și unde picurase sângele.

La vremea aceea Mike se afla în cel de-al treilea an de dominare, iar Rodolf nu mai era masculul atât de înalt în ierarhie cum fusese când l-am cunoscut noi. Atunci, cum era posibil să îndrăznească să dea rafina lui Mike la o parte, el care, în mod normal, era apucat de o frenezie a supunerii când Mike se apropia? Cum îndrăznea să-i amenințe pe Goliath și J.B. care în mod normal îi erau superiori? Și chiar, mai ciudat, de ce nu înșfăcaseră acești masculi superiori lui cel puțin o parte din pradă? Mai văzusem asemenea inconsecvență aparentă și înainte, în timpul hrănitului cu carne, și mi-am pus deseori întrebarea dacă nu cumva cimpanzeii dădeau dovadă de un fel de simț primitiv al valorilor morale. Rodolf ucisese babuinul, prin urmare carnea îi aparținea lui. Dar după ce am stat și am gândit mai mult asupra acestui comportament, am ajuns să bănuiesc că probabil era altceva la mijloc.

Mike îl ataca pe Rodolf fără să ezite, dacă prada era un ciorchine de banane, dar din moment ce Rodolf culesese fructele singur din cutie erau proprietatea lui la fel ce legitimă ca și carnea. Atunci, mi-am pus întrebarea, dacă principiul nu era asemănător cu cel care face ca un animal să devină mai agresiv, mai dornic să se lupte cu un străin, atunci când se află pe teritoriul său, decât când a depășit limitele lui. Carnea este un aliment foarte apreciat și prețuit. Un mascul adult care posedă un asemenea trofeu poate deveni mai dornic să se bată pentru el, prin urmare nu-i mai este atât de teamă de superiori, ca în cazul în care ar avea un mănunchi de fructe obișnuite, cum sunt bananele. Și, ca să-mi argumentez teoria, am să subliniez că în primele zile de constituire a cantinei, când și bananele erau un fel de noutate, cimpanzeii nu se băteau pentru ele decât *foarte rar.*

Cum se explică lipsa de agresiune a masculilor mai dominatori? E posibil ca, neîntâlnind acele semne de

teamă care în mod normal marchează înfruntările cu subordonații, ci receptând niște semnale precise de agresiune, să ezite când e vorba să-și demonstreze prerogativele firești?

Aceasta poate fi și explicația de ce masculii adulți nu se luptă între ei pentru privilegiul împerecherii cu o femelă atrăgătoare, di așteaptă răbdători să le vină rândul. S-ar putea ca riposta să fie foarte puternică. Cine știe dacă simțul uman al valorilor morale nu-și are originea în asemenea tipare elementare de comportament?

Oricum ar fi, noi l-am văzut de multe ori pe Rodolf și pe alții păzindu-și prada de cimpanzeii care în mod normal le sunt superiori social. În asemenea ocazii, masculii mai puternici, fiind frustrați la culme, deseori își descarcă mânia pe cei mai slabi. Astfel. În prima parte a evenimentului hrănitului cu carne, înainte ca masculii mari să-și fi luat câte o porție, femelele și puii, precum și masculii inferiori sunt nu o dată fugăriți cu sălbăticie printre ramuri, mai cu seamă dacă se aventurează prea aproape de pradă.

În acest context, pe la început, cimpanzeii masculi deveneau extrem de agresivi față de mine. Într-o zi, când Rodolf se afla în posesia unei prăzi și nu dădea în nimeni nicio bucățică, J.B. a plecat în grabă la tabără să înșface câteva banane. Era un drum cam de două sute de metri, și, la întoarcere, probabil că i-a dat prin minte că în vremea cât a lipsit eu am reușit să mă înfrupt dintr-o bucățică. Când s-a năpustit în desișul încâlcit spre cei care mâncau carne, brusc a dat cu ochii de mine. Încet, părul a început să i se zburlească și, cu un lătrat puternic, s-a repezit în direcția mea. Nici n-aș fi putut să încerc să-i fug din cale, căci tulpinele de liane erau mult prea încâlcite, și în-clipa în care s-a oprit cam la jumătate de metru de unde mă aflam, și mi-a dat una zdravănă, cred că am închis ochii. După aceea n-a făcut decât să-mi ridice de pe jos pulloverul, apoi sacul de mâncare, să le adulmece cu niște mișcări bruște, înnebunite. Pe urmă, le-a pus jos, s-a întors și s-a grăbit să-și încerce încă o dată norocul la prada adevărată.

Altădată lucrurile au luat o întorsătură mai gravă; Hugo și cu mine urmăream dintr-un copac un grup mare de cimpanzei. Mike avea un babuin mort și, în timp ce îl împărțea cu J.B. și cu încă câțiva, vreo cinci dintre masculii adulți nu reușeau să prindă mai nimic. Aceștia au început să facă demonstrații prin copac, fugărind orice subordonat care s-ar fi aflat în calea lor. Individul care nouă ni s-a părut a fi cel mai frustrat era David Barbă Colilie.

Deodată, Mike a sărit din copac și s-a așezat să mănânce jos, în vegetația deasă de pe pământ. Ceilalți bineînțeles l-au urmat; Hugo și cu mine, apropiindu-ne și noi să vedem mai bine, am făcut greșeala că ne-am deplasat prea liniștit. Când am apărut, brusc, în raza lor vizuală, una dintre femele, sosită relativ de curând în grup, s-a speriat și a fugit. Asta i-a speriat și pe ceilalți și s-au năpustit care încotro. Pe urmă, dându-și seama că a fost o alarmă falsă, și după ce ne-am fixat vreo câteva minute, cei cinci masculi frustrați s-au repezit spre noi, alergând în două picioare, agitându-și brațele și scoțând niște lătrături de amenințare puternice și înfricoșătoare. Chiar înainte de a ajunge la noi, s-au oprit; toți, în afară de David.

David Barbă Colilie, după cum am spus mai înainte, poate deveni un cimpanzeu extrem de agresiv dacă este stârnit, iar, de data asta, era, fără îndoială. În aceeași clipă, Hugo și cu mine am luat-o la goană. Când ne-am uitat în urmă, David nu se oprise. Deodată, Hugo, care mă proteja, alergând în urma mea și luptându-se și cu aparatura fotografică, s-a încurcat în niște spini nenorociți. Când se zbătea să iasă, David cel înfuriat se afla doar la câțiva metri de el. Apoi, în ultima clipă, s-a oprit, și cu un ultim „uaa” a ridicat brațul, s-a întors și s-a grăbit să se înapoieze la ceilalți.

Și azi continui să cred că atunci am scăpat ca prin urechile acului și că a fost cea mai serioasă problemă cu un cimpanzeu. David, în ciuda firii sale de obicei blândă, era, într-un fel, cel mai periculos pentru noi, din cauza lipsei totale de teamă față de oameni. Mulți s-au arătat surprinși

de faptul că Hugo și-cu mine am fugit, dar n-ar trebui să fie de loc mirați. La urma urmelor, cel mai convingător gest de supunere pe care un cimpanzeu subordonat îl poate face este să dispară din calea agresorului, cu alte cuvinte să fugă. Inferiorul social care arată un comportament supus față de un superior înfuriat, ghemuindu-se, arătând sau întinzând mâna către el, e foarte pasibil să fie atacat, pe câtă vreme cei mai mulți masculi adulți nu continuă cu agresivitatea dacă victima fuge.

Astăzi, se pare că cimpanzeii nu numai că dau dovadă de o mult mai marc îngăduință la apropierea oamenilor, dar parcă își dau seama că atunci când ei au came, observatorii lor umani nu doresc să împartă cu ei prada. Comportamentul agresiv, în timpul hrănitului cu carne, față de cercetătorii de la Gombe Stream devine extrem de rar.

La fel de interesant precum comportamentul în timpul vânătorii, pentru că cimpanzeii dovedesc o formă rudimentară de cooperare care este tipică grupurilor umane de vânători, este și consumul de came, deoarece, în mod normal, posesorul prăzii e gata să-și împartă hrana cu ceilalți – o caracteristică nemaiîntâlnită la alte primate non-umane aflate în sălbăticie. Am văzut deseori cimpanzei rupând bucăți de carne și întinzându-le altora care cerșeau. Una din aceste întâmplări este deosebit de interesantă.

Ne-a atras în locul acela strigătul brusc al cimpanzeilor și babuinilor, și am dat peste Goliath cu cadavrul unui pui de babuin. Bătrânul domn Worzle era și el în copac, cerșind o bucată și scâncind ca un copil. La fiecare câteva minute, Goliath se ridica și sărea de lângă el, dar Worzle nu-l slăbea, plângând mereu; când Goliath s-a oprit, s-a întins din nou să cerșească. Brusc, când Goliath i-a dat mâna deoparte poate pentru a zecea oară, pe Worzle l-au apucat pandaliile în asemenea hal încât s-a aruncat înapoi pe o altă cracă, țipând și lovind cu furie ierburile dimprejur. Pe urmă spre uluirea noastră, Goliath, rupând cu forță prada

în două, i-a întins domnului Worzle toată partea din spate a victimei. Parcă n-ar mai fi suportat să audă țipetele și zarva când el avea poftă să-și savureze trofeul. Iar Goliath a împărțit ce i-a mai rămas și cu Flo, când a sosit și ea.

Mike, în momentul în care a obținut supremația, a devenit extrem de îngăduitor și blând cu subordonații. Dacă avea vreun animal mort, de obicei îi lăsa pe ceilalți masculi să ia cel puțin câteva bucăți. Odată, pe când Mike mai avea doar niște resturi de la un babuin, l-am văzut cum mesteca la un capăt. În timp ce la capătul celălalt, se afla Rodolf, bineînțeles mestecând și el. Pe urmă, masculul dominator a început să tragă de jumătatea lui. Am avut impresia nu că încerca să-i înhațe partea lui Rodolf, ci că pur și simplu dorea să rupă bucata în două. Nicicând nu m-a impresionat forța lui Rodolf mai mult decât în aceea ocazie, căci, oricât de tare trăgea Mike, care se ridicase și smucea în sus, Rodolf, ținând de capătul lui, pur și simplu nu se clintea din poziția inițială. Semăna cu o stâncă solidă în jurul căreia Mike sălta și se zbătea. Deodată Rodolf s-a aplecat înainte și, în timp ce Mike a continuat să tragă, a fierăstruit cu dinții prada până s-a rupt în două, iar Mike a rămas cu capul ei.

Se pare că creierul constituie o delicatesă aparte, iar Mike deseori sfârșea cu mâncatul capului victimei. L-am observat cum lărgea treptat *foramen magnum,* acolo unde coloana vertebrală se îmbucă cu craniul, rupând cu dinții bucăți de os. Când deschizătura era suficient de mare, scobea creierul cu arătătorul încovoiat. Uneori cimpanzeii ajung la creier spărgând oasele frontale.

Odată, când David îl urmărea pe Mike cum mănâncă creierul și cerea foarte insistent să-i dea și lui, Mike a început să-l gâdile cum ar face o mamă cu copilul ei ca să-i abată gândul de la ceva ce-și dorește. După câteva clipe, cei doi masculi adulți chicoteau, amândoi tare, în vreme ce se gâdilau reciproc. Și șmecheria a ținut; când David n-a mai răbdat gâdilatul, s-a îndepărtat, iar Mike a continuat să savureze creierul netulburat.

Doar odată l-am văzut pe Mike pierzând mult apreciatul

cap cu creierul intact, în favoarea altui cimpanzeu. Era seară și Mike mâncase pe săturate. Când ultimele raze sângerii ale soarelui care apunea străbăteau baldachinul pădurii, a ridicat capul victimei, un pui de babuin, și a început să se purice. Imaginea era hidoasă, căci o orbită era goală, iar din cealaltă atârna ochiul legat de nervul optic. În clipa aceea, s-a auzit un foșnet în tufișuri și J.B. a apărut în fuga mare, a înșfăcat capul și a dispărut cu el în ierburi. Se pare că Mike era prea ghiftuit ca să-i mai pese, pentru că nu l-a urmărit. J.B. s-a cățărat într-un copac alăturat, și-a așternut culcușul și a stat acolo, înfulecând frunze și creier până s-a lăsat întunericul.

După ani de zile în care am adunat informații la Gombe, imaginea care se conturează ne sugerează că acest comportament al hrănitului cu carne la cimpanzei are loc în cicluri. Se prea poate ca succesul unei vânători întâmplătoare, când, de exemplu, un cimpanzeu dă peste un pui de porc argintiu în mod accidental, dezlănțuie o poftă nebunească pentru carne în întregul grup. Apoi, fie pentru că pofta a fost satisfăcută, fie pentru că o serie de vânători se soldează cu eșecuri, cimpanzeii pierd interesul și se întorc la masa lor de fructe, verdețuri și insecte, Până când, după câteva luni, altceva dezlănțuie o altă furie a mâncatului de carne.

Îmi amintesc că Humphrey a sosit odată în tabără cu pielea unei maimuțe roșii *colobus.* Când a plecat, tot nu-i dăduse drumul. Peste vreo oră a sosit dl. Mc Gregor, din aceeași direcție cu Humphrey. Fie că avusese sau nu parte de o bucată din pradă, avea fără îndoială o poftă nebună carne. La vreo cincisprezece minute de la sosire, a început să privească foarte atent valea. I-am urmărit privirea și am văzut o ceată mică de maimuțe *colobus.* Aproape imediat McGregor a pornit, cu pasul iute, tăcut și cu o țintă precisă, iar ceilalți cimpanzei din tabăra l-au urmat Am scos telescopul și am așteptat să vedem ce se va întâmpla.

Brusc, ramurile au prins să se zgâlțâie violent, maimuțele au început să țipe și l-am zărit pe McGregor, precum și pe alți câțiva cimpanzei și maimuțe *colobus* sărind prin

copaci. Am observat o maimuță *colobus* fugărind un cimpanzeu mic care a sărit țipând pe pământ. Pe urmă, spre uluirea noastră, l-am văzut pe bătrânul McGregor coborând greoi panta înverzită și o maimuță mascul *colobus*, urmărindu-l. Acest fapt dovedește că atunci când un animal este cu adevărat înfuriat poate părea mai înfricoșător decât este în realitate, căci dacă McGregor s-ar fi întors s-o atace, ar fi fost vai de maimuță.

Această observație pare și mai surprinzătoare, știind că babuinii masculi adulți, care sunt mai grei și în mod normal cu mult mai agresivi decât masculii roșii *colobus,* nu sunt mai eficienți în chip de proteguitori atunci când cimpanzeii le vânează puii. De obicei se năpustesc și împresoară cimpanzeii, țipând la ei, răcnind și în general făcând zgomot, când observă că începe vânătoarea, dar noi nu am văzut niciodată un cimpanzeu rănit într-o asemenea întâlnire, cu toate că totul pare feroce. Odată un babuin mascul a sărit pur și simplu în cârca lui Mike și a rămas agățat acolo câteva clipe, dar Mike n-a pățit nimic. Chiar și atunci când cimpanzeii prind un pui de babuin viu. și care țipă și se zbate în labele lor, masculii adulți nu atacă. Aceasta e una din problemele noastre nerezolvate care ne îndeamnă să ne continuăm cercetările.

De fapt, toată situația relațiilor dintre cimpanzei și babuini la Gombe Stream este complexă și extrem de fascinantă. În primele zile ale studiului meu, am descoperit că, în cea mai mare parte, indivizii celor două specii tindeau să se ignore între ei, cu excepția puilor care se jucau deseori împreună. Uneori cimpanzeii și babuinii adulți se hrăneau cât se poate de pașnic în același copac, cu toate că dacă erau numai câțiva cimpanzei, de obicei deveneau nervoși și până la urmă plecau, când babuinii începeau să urce unul după altul în ramurile copacului lor. Am văzut o serie de incidente violente între grupurile celor două specii; în lumina a ceea ce cunoșteam azi, bănuiesc că erau de fapt încercări din partea cimpanzeilor de a prinde un pui de babuin.

Din 1963, de când am înființat cantina, altercațiile dintre

cimpanzei și babuini ș-au înmulțit foarte mult; în timpul anilor celor mai grei, chiar înainte de a construi bunkerul pentru cantină, indivizi din ambele specii dădeau târcoale ore întregi prin apropiere. La început se părea că, deseori, babuinii arătau un respect mai mare pentru cimpanzei decât au azi, dar, de fapt, cred că totul se datora faptului că babuinii erau mai înfricoșați de oameni, așa că numai câțiva îndrăzneau să iasă în luminișul de la tabără. Am încercat să-i descurajăm orbindu-i cu lumina reflectată într-o oglindă așa că oricum erau speriați, iar săritul brusc și fluturatul brațelor în chip de amenințare al cimpanzeilor era mai eficient. Chiar în zilele acelea, totuși, unii babuini masculi erau foarte agresivi și puteau să-i sperie pe majoritatea cimpanzeilor.

Ulterior, când studenții au început să-i urmărească pe babuini studiindu-le comportamentul, aceștia și-au pierdut cea mai mare parte din teama față de oameni și au invadat cantina în cete tot mai numeroase. Nu e de mirare că păreau mai agresivi, iar majoritatea cimpanzeilor arătau tot mai mult respect pentru ei. Dar în timp ce observam multe lupte iscate când babuinii și cimpanzeii se întâlneau, n-am văzut răni provocate cu adevărat de încăierare. Majoritatea bătăilor pentru banane se bazau pe amenințări și păcăleli. Babuinii răcneau, se repezeau și țipau, cu gurile căscate, sau își loveau adversarii, iar cimpanzeii săreau, își fluturau brațele și lătrau scoțând sunete *„uaa”* puternice sau țipau.

În asemenea conflicte, victoria depinde într-o măsură considerabilă de indivizii implicați. Cimpanzeii au aflat repede care dintre babuinii masculi puteau fi izgoniți prin păcăleli și care rezistau și prin urmare trebuiau să fie evitați. Iar babuinii, în același mod, și-au dat seama că puii de cimpanzeu și majoritatea femelelor erau adversari slabi; că unii masculi, ca de exemplu David Barbă Colilie, puteau fi ușor intimidați să dea drumul la un braț de banane; că alții, cum ar fi Goliath și Mike, erau adversari serioși. Babuinii arătau de asemenea mult respect pentru bătrânul domn Worzle; poate nu le plăceau ochii lui ciudat de

umani. Cu toate acestea cred că primul motiv era că Worzle se arăta de obicei netemător și pur și simplu le ținea piept. De asemenea a fost și primul cimpanzeu pe care l-am văzut aruncând pietre și alte obiecte spre babuinii care se apropiau și-l amenințau. E adevărat că Worzle uneori arunca și cu frunze dacă n-avea altă armă mai puternică la îndemână și, odată, a aruncat o legătură întreagă de banane într-un babuin mascul agresiv spre satisfacția evidentă a adversarului! Pe măsură ce trecea timpul totuși, Worzle devenea mai selectiv, de obicei ridica și arunca bolovani destul de mari.

Nu ne-am mirat când l-am văzut pe Worzle zvârlind o piatră într-un babuin pentru că mai văzusem și altădată cimpanzei aruncând alte obiecte cu furie. Rodolf, de exemplu, zvârlise cu o piatră mare direct spre mine și Hugo, când ne vizitase prima oară tabăra. Se părea că îl urmase pe Goliath fără să se uite bine pe unde mergea. Când brusc a avut revelația că are un cort în față, cu noi înăuntru, a scos un strigăt strangulat, s-a ridicat și a aruncat piatra înainte de a o zbughi în tufișuri.

Curând după ce l-am văzut prima oară pe Dl. Worzle azvârlind după babuini cu pietre, o mulțime de alți masculi au început să procedeze identic. Astăzi, aproape toți masculii adulți folosesc obiectele în chip de arme, în modul acesta, dar cu toate că de obicei își aleg pietre destul de mari, rareori nimeresc babuinii, cu excepția cazurilor când sunt foarte aproape.

Aici ar trebui să subliniez că, în afară de distribuirea propriu-zisă a bananelor, relațiile dintre cimpanzei și babuini, chiar la cantină, sunt în mod normal pașnice, iar indivizii din ambele specii se tolerează reciproc. Cu adevărat, deseori ne-a surprins că îndată după o izbucnire violentă, babuinii și cimpanzeii, după ce și-au terminat toate bananele, se așază de multe ori alături unii de alții pentru a se odihni și destinde.

Deoarece și cimpanzeii și babuinii sunt binecunoscuți pentru inteligența lor, nici nu e de mirare că, într-o anume măsură, indivizii ambelor specii pot comunica între ei. Într-

o zi, de exemplu, o femelă babuin a trecut foarte aproape de Dl. Worzle, ceea ce a părut să-l sperie puțin. El a ridicat brațul și a scos un lătrat ușor de amenințare, la care ea s-a ghemuit brusc în chip de supunere. Dl. Worzle a întins mâna spre posteriorul femelei și, aproape sigur, a atins-o în chip de încurajare. Oricum, ținuta femelei a devenit mai destinsă și s-a așezat destul de aproape de el. Am văzut nenumărate incidente de acest gen.

Când Flint avea vreo opt luni, deseori mergea împleticit către femelele de babuin în perioada rutului și, spre uimirea noastră, aceste femele se ghemuiau, la fel ca femelele cimpanzeu. Unele chiar îl lăsau să le atingă. Pe urmă am observat că același lucru se întâmpla când Goblin sau oricare alt pui de cimpanzeu se apropia de femelele babuin, deși nu toate erau la fel de îngăduitoare.

Relația între un babuin mascul bătrân, cunoscut sub numele de Job, și mulți dintre cimpanzeii noștri mi s-a părut deosebit de interesantă. Poate din cauza vârstei, sau poate pentru un alt motiv, Job își luase obiceiul să adaste prin tabără, deseori sprijinindu-se de câte o buturugă ca și cum viața i se părea mult prea grea. Într-o zi, am rămas uluiți când l-am văzut apropiindu-se de Fifi și lăsându-se într-o rână, ceea ce reprezenta semnalul că dorea să fie puricat. Ne-a surprins și mai mult faptul că Fifi s-a supus. După câteva momente, și ea, la rândul ei, a cerut să fie puricată, dar Job n-a fost receptiv și tot Fifi l-a mai puricat de câteva ori înainte de a se îndepărta. După acest incident, devenise ceva obișnuit ca Job să se ducă la diverși pui de cimpanzeu, dându-le de înțeles că vrea să fie puricat, după poziția pe care o adopta, și deseori rugămintea îi era satisfăcută.

Altădată, Figan s-a dus la babuinul cel bătrân în felul lui semeț, ușor clătinat, care semnifica dorința de joacă. L-a împuns pe Job de câteva ori și pe urmă, repetat, l-a apucat de sub bărbie. În cele din urmă, când niciuna din încercările sale nu a dat rezultat, căci babuinul continua să stea jos și să privească întrucâtva buimac, Figan a încercat o nouă tactică. Și-a lipit fruntea de a lui Job și a început să-

l împingă, până babuinul a prins să se zgâlțâie din tot trupul. Se pare că, după câteva momente. Job n-a mai putut îndura și a schițat o mișcare de amenințare aplecându-se ușor spre Figan și arătându-și colții galbeni. Figan nu păru să fie tulburat cu adevărat, dar peste câteva clipe s-a îndepărtat. Am mai observat și alți doi masculi adolescenți care au încercat să se joace cu Job, sărind cu picioarele pe el și gâdilându-l, dar nici ei n-au reușit să scoată măcar o scânteiere de voioșie de la bătrânul mascul.

În ciuda tuturor acestor relații prietenoase și a faptului că de multe ori am urmărit cum puii de cimpanzeu și de babuin se joaca împreună, n-am constatat niciun fel de altă prietenie între ei, ca cea descrisă mai înainte, dintre Gilka și tânăra femelă babuin Goblina. E adevărat că era un babuin pui mascul foarte jucăuș care se prindea deseori în joc cu Flint, și chiar un mascul sub-adult care deseori se juca cu Fifi când acesta avea cam șase ani. Dar aceste relații nu au durat mai mult de câteva săptămâni, iar indivizii menționați se jucau numai când întâmplarea îi aducea alături unul de celălalt. Prietenia dintre Gilka și Goblina a fost unică, pentru că a durat aproape un an și cele două își căutau tovărășia cât se poate de vizibil.

Într-o zi, când strigătele cimpanzeilor și răcnetele babuinilor ne-au făcut, pe mine și pe Hugo, să fugim la un copac înalt, am văzut doi masculi cimpanzei ținând cadavrul unui pui de babuin. Eram atât de preocupați să urmărim comportamentul cimpanzeilor, încât, o vreme, nici n-am luat-o în seamă pe mama babuin care se repezea mereu spre cimpanzei, strigând cât o țineau puterile. Dar când am recunoscut-o, aproape că n-am mai putut să privim, căci era Goblina; cimpanzeii îi uciseseră primul ei pui.

După vreo treizeci de minute, Goblina s-a îndepărtat împreună cu un mascul babuin care rămăsese lângă ea la scena uciderii. Dar mai târziu Goblina s-a întors, împreună cu același mascul, și au stat ceva mai departe, pe pantă, urmărindu-i pe cimpanzei. Din când în când femela scotea câte un mârâit pe un ton scăzut, care nouă ni s-a părut că

sună a tânguire. A rămas acolo cam zece minute, pe urmă a plecat iar. Cu toate acestea, în cele patru ore cât cimpanzeii au rămas în locul acela, ea a mai revenit singură încă de trei ori. Peste alte trei ore, s-a mai întors tot singură la scena pustie, unde avusese loc omorul. Și tot timpul a scos acel sunet tânguios.

Un an mai târziu, vechea tovarășă de joacă o Gilkăi a avut cel de-al doilea pui care astăzi este măricel și care, dacă îl ajută norocul, nu va cădea victimă atacului cimpanzeilor. Dar puiul care noi speram că va deveni un tovarăș de joacă pe măsura Gilkăi, de fapt, propria sa rubedenie, a avut o soartă poate chiar mai crudă decât primul născut al Goblinei.

Capitolul XVII

MOARTEA

Nou-născutul lui Olly avea patru săptămâni când, brusc, s-a îmbolnăvit. Fusesem cuprinsă de emoții când am auzit că a născut un pui mascul; oare sora lui Gilka, va arăta aceeași fascinație pentru el cum arătase Fifi pentru Flint? În acest caz, cum va reacționa Olly? Cu toate că nu mă aflam la Gombe când s-a născut puiul, am sosit peste o lună și într-o seară Olly a apărut în tabără, mergând agale și sprijinindu-și puiul cu o mână. De fiecare dată când făcea o mișcare bruscă, puiul țipa scurt, ca și cum îl durea ceva, și se apuca și mai strâns de mamă. Îi alunecau pe rând, mâna și piciorul, și atârnau moale.

În timp ce Olly stătea și mânca banane, Gilka o purica. Am observat că tot mai des Gilka se apropia de mânuțele rubedeniei, la fel cum făcuse Fifi cu doi am înainte, când Flint era de o șchioapă. Până atunci Olly o împinsese la o parte întotdeauna pe Gilka, dar de data asta i-a dat voie fiicei ei chiar să curețe puiul pe cap și spinare.

A doua zi dimineață era limpede că puiul e foarte bolnav. Cele patru membre îi atârnau moale și țipa aproape la fiecare pas al mamei. Când Olly s-a așezat, potrivind grijulie picioruşele puiului ca să nu i le fărâme. Gilka a venit lângă mama ei și s-a uitat la pui. Dar nici nu a încercat să-l atingă.

Olly a mâncat câteva banane și apoi a pornit prin vale, cu Gilka după ea, și eu după ele. Olly nu înainta decât câțiva metri și, ca și cum era neliniștită de țipetele puiului, se așeza și îl ținea strâns la piept. Când puiul se liniștea, pornea din nou, dar bineînțeles că în clipa în care se auzeau iar țipetele, se lăsa jos să-l aline. După ce a străbătut vreo sută de metri în peste o jumătate de oră. Olly s-a cățărat într-un copac. A aranjat din nou cu grijă

membrele inerte ale puiului în poala ei, când s-a așezat. Gilka, care-și urinase mama, a privit din nou progenitura și pe urmă mama și fiica au început să-l purice. Puiul a contenit din plâns, și Olly nu i-a mai dat nicio atenție, cu excepția clipelor când cu totul întâmplător îl purica grăbită pe cap.

După vreun sfert de oră a început să plouă cu găleata, o perdea deasă de apă care aproape mi-a estompat total imaginea cimpanzeilor. În timpul acelei ploi torențiale, care a căzut timp de vreo treizeci de minute, puiul probabil a murit, ori și-a pierdut cunoștința; când Olly a plecat din copac, puiul nu mai scotea niciun sunet, iar capul i se bălăngănea la fel de moale ca și brațele și picioarele.

M-a uluit schimbarea bruscă și totală în comportamentul lui Olly față de pui. Mai văzusem o mamă tânără și fără experiență ducându-și puiul mort, și chiar, a doua zi după ce murise, încă îi ținea trupul de parcă ar fi fost viu, strângându-l la piept. Olly însă a coborât din copac, nepăsătoare cu puiul atârnând într-o mână și când a ajuns pe pământ și l-a săltat pe umăr. Parcă ar fi știut că e mort S-ar putea ca instinctele ei materne să nu mai fi fost stârnite, acum că puiul nu mai mișca și nu mai țipa.

A doua zi, Olly a venit în tabără însoțita de Gilka, cu cadavrul puiului aruncat pe umăr. Când se așeza, trupul aluneca uneori greoi pe pământ. Din când în când Olly îl mai potrivea în poală; când s-a ridicat, l-a ținut de o mână sau chiar de un picior. Era o scenă oribilă și câteva dintre tinerele femele cimpanzeu au venit să se uite. La fel și câțiva babuini. Olly nici nu i-a băgat în seamă.

Brusc, Olly a plecat din tabără, iar eu cu Gilka am urmat-o; a urcat o vreme panta muntelui opus. Părea ametită; nu privea nici în dreapta, nici în stânga, ci mergea greoi pe cărarea îngustă, prin pădure, cu trupul puiului în jurul grumazului. Când a ajuns într-un loc, la jumătatea pantei, s-a așezat. Trupul puiului a alunecat pe pământ lângă ea, iar Olly i-a aruncat o privire scurtă, apoi l-a ignorat. Stătea doar, privind în gol, abia mișcându-se să dea la o parte mușteleе care se adunaseră rapid, în ur-

mătoarea jumătate de oră.

În fine, sosise acum ocazia pentru Gilka să se joace cu ruda ei. Scena nu era ușor de urmărit Cadavrul începuse deja să exale un miros; chipul și pântecul prezentau o nuanță verzuie clară, iar ochii, care erau larg deschiși, aveau o privire sticloasă. Centimetru cu centimetru, privind continuu către mamă, Gilka a smucit puiul spre ea. L-a curățat grijulie și pe urmă a încercat să se joace, trăgându-l de mâna moartă și ducând-o spre gâtul ei, unde se află locul sensibil la gâdilat; chiar avea o expresie jucăușă pe chip. Ne bucuraserăm grozav pentru Gilka, când bătrâna Olly născuse iar, dar se pare că Gilka era urmărită de ghinioane. Brusc, privind iar către mama ei, Gilka a ridicat trupul inert și l-a strâns la piept Abia atunci a ieșit Olly puțin din letargie. I-a smuls puiul și din nou l-a lăsat să cadă pe pământ

Când bătrâna femelă a pornit, a luat-o în josul cărării pe care venise și deci, din nou spre tabără. A mâncat două banane, a rămas iar privind în gol și pe urmă s-a deplasat în vale.

Am reușit să mă țin după micuța familie încă trei ore. La fiecare zece minute, Olly se așeza sau se culca, iar Gilka, la fel ca înainte, curăța sau încerca să se joace cu trupul inert al puiului. În cele din urmă pe Olly a început s-o agaseze prezența mea și a prins să grăbească pasul, privind peste umăr. A intrat într-un tufiș des, și cu toate că am mai mers o bucată de drum, m-am hotărât brusc să mă întorc. Adevărul este că simțeam nevoia să ies din tulpinile încâlcite, căci, în aerul înfierbântat și umed, mirosul morții era apăsător, acolo pe unde trecuse Olly, și fiecare rămurică era înțesată de muște.

A doua zi după amiază, Olly și Gilka au sosii în tabără fără pui. Probabil că, undeva în vale, Olly îl abandonase până la urmă.

Dacă aș fi știut atunci că puiul lui Olly fusese prima victimă a groaznicei epidemii care a lovit comunitatea cimpanzeilor, n-aș fi urmărit familia niciodată – căci la vremea aceea, propriul meu copil se pregătea să vină pe

lume. Dar n-am avut nicio bănuială, iar următoarele victime au apărut abia peste două săptămâni. Mai târziu am descoperit că în rândurile populației africane a regiunii Kigoma izbucnise cu violență poliomielita; deoarece cimpanzeii sunt susceptibili la aproape toate bolile infecțioase umane, și se știe că pot contracta și poliomielita, aproape sigur că cimpanzeii noștri au fost de fapt atinși de ea. Am detectat două victime umane într-un sat aflat la zece mile la sud de cantina noastră – chiar în afara Parcului, dar într-o vale unde cimpanzeii fuseseră zăriți deseori. Se prea poate că acolo a contractat primul cimpanzeu poliomielită și, de acolo, boala s-a întins spre nord, afectând și pe cei din grupul nostru.

Când ne-am dat seama că boala era probabil poliomielită am intrat în panică, pentru că nici eu, nici Hugo, și nici Alice, asistenta noastră studentă nu făcusem un tratament antipolio integral. Am vorbit cu Louis la Nairobi, prin radio-telefon. El a aranjat să vină un avion la Kigoma care să ne aducă vaccin suficient pentru noi și personalul african, precum și pentru cimpanzei. Nu cunoșteam ce proporții luase epidemia în comunitatea cimpanzeilor și simțeam că merita cel puțin să încercăm s-o oprim, tratându-i pe cei sănătoși.

Laboratoarele Pfizer din Nairobi ne-au aprovizionat cu generozitate cu vaccin administrabil oral și noi l-am oferit cimpanzeilor în banane. Fiecare individ trebuia să ia trei picături o dată pe lună, timp de trei luni. Majoritatea au înghițit fructul tratat fără să crâcnească, dar câțiva au scuipat banana după prima înghițitură – în ciuda faptului că pentru noi picăturile păreau insipide. Pentru indivizii aceștia firoscoși a trebuit să pregătim câte trei banane, fiecare cu câte o picătură de vaccin în ea, în loc să le punem pe toate trei într-un singur fruct. Trebuia, de asemenea, să fim atenți ca nu cumva un individ superior ierarhic, care își luase porția lunară, să dea târcoale prin împrejurimi când doftoriceam vreun subordonat de-al său și să-i înhațe banana, în felul ăsta dublându-și porția de medicament.

Cred că lunile acelea au fost cele mai mizerabile din câte am trăit, căci, de fiecare dată când un cimpanzeu nu ne mai vizita cantina o vreme, începeam să ne frământăm dacă va mai apărea vreodată. Sau, mai rău, dacă nu cumva va apărea mutilat oribil. În grupul nostru, au fost atingi cincisprezece cimpanzei, din care șase și-au pierdut viața. Câteva victime au avut șansa să supraviețuiască doar cu infirmități minore; Gilka și-a pierdut parțial capacitatea unei mâini, iar Melissa a fost atinsă la umeri și gât. Minunații masculi Pepe și Faben au apărut amândoi după o scurtă absență târându-și un braț. Un mascul adolescent s-a întors după o perioadă îndelungată, mergând târșâit și adus de spate cu ambele brațe paralizate. Nu putea să mănânce decât bucățele sau resturile pe care reușea să le prindă cu buzele și arăta ca un schelet acoperit cu păr ciufulit și lipsit de luciu. A trebuit să-l împușcăm. Au mai fost și alte victime, ca de exemplu grasul și agitatul J.B. pe care-l îndrăgisem cu toții; toți au dispărut și n-am putut decât să ne imaginăm cum muriseră fiecare însinguraţi. Dar boala domnului McGregor a fost un coșmar care încă nu ne dă pace în ceasurile de veghe ale nopții.

Se făcuse destul de târziu seara, când Hugo i-a observat pe Flo, Fifi și Flint mergând prevăzători către un tufiș nu prea înalt chiar mai jos de tabără, privind atent și din când în când scoțând sunete ușoare, alarmate, când se ridicau să se uite pe deasupra ierburilor înalte. Ne-am grăbit să vedem despre ce era vorba. La început am văzut o sumedenie de muște. Fiecare frunză și rămurică de lângă tufiș gemea de muștele de un albastru-verzui metalic, bâzâind nervoase din cauză că apropierea noastră le-a deranjat. Pe măsură ce ne apropiam cu grijă, ne așteptam să vedem o creatură moartă – dar de fapt era Dl. McGregor care nu murise încă. Stătea pe pământ, întinzându-se după bobițele purpurii care creșteau în arbustul de deasupra capului său, și pe care și le înfunda în gură. Abia când s-a întins după un alt ciorchine, ne-am dat seama cu groază ce se întâmplase. Privind spre boabe, bătrânul mascul s-a apucat de o creangă joasă și s-a târât

pe pământ – ambele picioare îi erau nefolositoare. Când a vrut să-și schimbe poziția, și-a pus amândouă mâinile în spate, pe pământ, și și-a înclinat trupul într-o poziție șezândă.

Curând Flo s-a îndepărtat cu familia ei, doar Hugo și cu mine am rămas acolo până s-a lăsat întunericul. Spre uluirea noastră Dl. McGregor a fost în stare să se tragă într-un copac cu ramurile joase, folosindu-se numai de brațele puternice. S-a cățărat destul de sus și a reușit să-și înjghebe un mic culcuș. Când s-a urcat, am văzut motivul pentru care armata de muște se ținea după el – sfincterul fusese și el atins și, de fiecare dată când se forța să ajungă la o ramură mai înaltă, urina i se prelingea pe pulpele paralizate. Am observat, de asemenea, că avea posteriorul rănit și sângerând și ne-am dat seama că probabil se târâse mult până să se întoarcă la tabără. Într-adevăr, a doua zi dimineață, ne-am luat după urmele lui și poteca îngustă cu vegetația culcată la pământ ne-a condus la vreo cincizeci de metri în josul dealului, spre pârâu, apoi a continuat pe încă o distanță dublă pe partea opusă, până am pierdut-o într-o viroagă abruptă a muntelui.

Următoarele zece zile – care au părut ca zece ani – au fost de-a dreptul un coșmar. Speram să vedem măcar o scânteie de viață revenind în picioarele paralizate, dar n-a mișcat câtuși de puțin. În tot acest timp, nu s-a clintit din vecinătatea cantinei noastre. Diminețile, de obicei, rămânea la el în culcuș, până pe la unsprezece sau chiar mai târziu. Pe urmă, încetișor, se lăsa pe pământ unde stătea cam o jumătate de oră, privind în jur și din când în când puricându-se. După aceea, se târa câțiva metri spre fructele care atârnau jos și mânca o vreme.

Am descoperit că avea un alt mod de a se deplasa dintr-un loc în altul – cu un fel de tumbe complicate, se dădea peste cap. Când l-am văzut prima oară, am fost extrem de bucuroși, căci eram siguri că avea încă vreo câțiva mușchi activi în picioare, dar curând ne-am dat seama că reușea să-și ridice corpul de la pământ odată cu greutatea inertă a picioarelor paralizate. Se putea deplasa în felul acesta

numai când dădea peste smocuri de iarbă aspră sau buturugi pe care să le poată apuca cu mâinile ca să reușească să se salte.

De obicei se întorcea la culcare cam pe la patru și jumătate și, de-a lungul bolii sale, nu s-a folosit decât de trei culcușuri, dintre care două se aflau în același pom. Odată, pe la început, l-am văzut cum a încercat să se urce pe rând în trei arbori diferiți fiecare dintre ei dovedindu-se inaccesibil pentru un cimpanzeu handicapat ca el. După efortul uriaș de a se ridica spre ramurile joase, trebuia să se lase iar pe pământ, cu mișcări complicate.

Bineînțeles că îl hrăneam. La început îi era teamă când veneam prea aproape și ne amenința ridicând iute un braț și lătrând ușor. Dar după aceea, chiar se lăsa pe spate și-mi dădea voie să-i torn apă dintr-un burete, în gura deschisă. Am făcut un coșuleț din frunze pe care l-am umplut cu mâncare – banane, nuci de cocos și alte fructe sălbatice pe care le-am putut aduna, și l-am împins în culcuș cu ajutorul unui băț lung. Când pleca dimineața din culcuș, ne urcam și i-l curățăm, pentru că, bineînțeles, nu se mai putea deplasa să defece la marginea lui.

Curând ne-am dat seama că Dl. McGregor era sâcâit la culme de roiul uriaș de muște, așa că luam un spray special cu noi ori de câte ori îl vizitam, și-l pulverizam în jur, ucigând de fiecare dată peste o mie din creaturile astea revoltătoare și puhave. La început asta îl îngrozea pe bătrânul cimpanzeu, dar curând se pare că și-a dat seama despre ce este vorba, așa că era mulțumit de operațiune.

Unul dintre cele mai îngrozitoare aspecte din toată această tragică poveste era reacția celorlalți cimpanzei față de bătrânul mascul paralitic. Inițial, aproape în mod cert, erau speriați de ciudățenia situației sale. Mai observasem acest lucru când unele dintre celelalte victime ale poliomielitei își făcuseră apariția în tabără prima oară. Când Pepe, de exemplu, urcase panta spre cantină, mergând pe vine, cu un braț moale atârnând, cimpanzeii care se aflau în tabără au privit o clipă, pe urmă, cu rânjete lăbărțate de spaimă, s-au repezit să se îmbrățișeze

între ei pentru a se îmbărbăta, continuând să-l privească pe nenorocitul infirm. Pepe, care evident habar nu avea că el constituia obiectul spaimei, a schițat un rânjet mai mare de groază, tot uitându-se peste umăr, încercând să afle ce anume îi înspăimântase pe tovarășii săi atât de rău. Până la urmă, ceilalți s-au potolit, dar, cu toate că au continuat să-l privească fix din când în când, niciunul nu s-a apropiat de el, așa că brusc a plecat din nou de unul singur. Treptat, cimpanzeii s-au obișnuit cu Pepe, iar mușchii din picioare i s-au întărit îndeajuns ca să poată merge drept – așa cum făcuse Faben de la început

Dar condiția lui McGregor era, fără îndoială, mult mai gravă. Nu numai că era obligat să se deplaseze în mod anormal, dar era însoțit continuu de mirosul de sânge și urină, și de roiurile de muște care bâzâiau în jurul lui. În prima dimineață când s-a întors în tabără, cum stătea pe iarba înaltă de sub cantină, masculii adulți s-au apropiat de el unul cât unul, cu blana zburlită, și după ce l-au privit, au început să facă demonstrații în jurul lui. Goliath chiar l-a atacat și l-a lovit pe bătrânul mascul care, neputincios să fugă sau să se apere, n-a putut decât să se lase mai jos, cu chipul schimonosit de un rânjet înfiorător de spaimă, în timp ce Goliath îl lovea în spinare. Când un alt mascul adult s-a repezit spre McGregor, cu părul vâlvoi, cu o ramură uriașă târâtă pe pământ, Hugo și cu mine ne-am postat în fața infirmului și, spre ușurarea noastră, masculul a plecat.

După două-trei zile, ceilalți s-au obișnuit cu înfățișarea stranie a lui McGregor și cu mișcările lui grotești, dar se țineau departe de el. Una dintre după-amieze a fost fără îndoială, din punctul meu de vedere, cea mai jalnică dintre toate cele zece zile. Un grup de opt cimpanzei se adunaseră și se puricau într-un copac cam la șaizeci de metri de locul unde stătea în culcușul său McGregor. Bolnavul se uita spre ei și din când în când scotea scurte mârâituri. Curățatul ia în mod normal mult timp unui cimpanzeu, iar McGregor fusese drastic lipsit, de acest contact social important, de când se îmbolnăvise.

În cele din urmă, s-a târât afară din culcuș, s-a coborât pe pământ și, în reprize scurte, și-a început lungul drum până la ceilalți. Când în cele din urmă a ajuns la copacul respectiv, a stat să se odihnească o vreme la umbră și pe urmă, cu un ultim efort, s-a ridicat până a fost aproape de doi dintre masculii care se curățau. Cu un murit puternic de plăcere, a întins o mână către ei în chip de salut – dar chiar înainte de a-i atinge, amândoi s-au tras repede din calea lui și, fără să privească înapoi, au început să se purice, așezați de partea cealaltă a copacului. Timp de două minute, bătrânul McGregor a rămas nemișcat, uitându-se după ei. Pe urmă, cu mare greutate s-a lăsat pe pământ. Privindu-l cum stă acolo singur, mi-am simțit ochii umplându-mi-se de lacrimi, și când am privit în copac la cei care se puricau, aproape că i-am urât pe cimpanzei așa cum nu mi se întâmplase până atunci sau de atunci încoace.

De câțiva ani, Hugo și cu mine aveam bănuiala că agresivul mascul adult Humphrey era, de fapt, fratele mai mic al domnului McGregor. Cei doi călătoreau împreună destul de des și nu odată masculul mai vârstnic se grăbise să sară în ajutorul lui Humphrey când acesta era amenințat sau atacat de ceilalți cimpanzei. Dar abia în ultimele zile ale domnului McGregor ne-am convins că cei doi masculi erau înrudiți: nicio altă legătură, decât cea de sânge, n-ar fi putut explica comportamentul lui Humphrey, atât înainte, cât și după aceea.

În timpul bolii lui McGregor, Humphrey se îndepărta rareori mai mult de o sută de metri de bătrânul mascul – cu toate că nici el nu-l purica. Uneori, Humphrey se ducea dincolo de vale să se hrănească, dar într-o oră era înapoi, odihnindu-se sau curățându-se aproape de fratele paralizat. În prima zi a întoarcerii sale în tabără, McGregor s-a urcat destul de sus într-un copac și și-a așternut culcușul. Brusc, Goliath a început să facă demonstrații în jurul lui, zgâlțâind ramurile tot mai puternic și lovindu-l pe bătrân în cap și pe spinare. Țipetele lui McGregor deveneau tot mai puternice și s-a prins de ramurile mișcătoare

cu forță. În cele din urmă, ca și cum era disperat, și-a dat drumul în josul copacului alunecând, din creangă în creangă, până a ajuns pe pământ. Iar Humphrey care, de când îl știam eu, fusese extrem de nervos în prezența lui Goliath, pur și simplu a sărit în copac, manifestându-se sălbatic în fața adultului superior în rang și, pentru o clipă, atacându-l. Nu-mi venea să-mi cred ochilor.

Într-o zi Dl. McGregor a reușit să se Urască până la cantină, vreo treizeci de metri pe panta extrem de abruptă, pentru a se alătura unui mare număr de cimpanzei care se hrăneau acolo. Am reușit să-i dăm numai lui o cutie întreagă așa că, cel puțin pentru o vreme, a făcut iar parte din grup. Când ceilalți au plecat spre vale McGregor a încercat să-i urmeze. Dar și dacă se târa pe burtă, sau zvâcnea pe spate, sau făcea tumbe complicate, nu înainta decât foarte încet, iar restul grupului a dispărut curând.

Pe urmă, după vreo cinci minute, l-am văzut pe Humphrey întorcându-se. Câteva clipe a stat să privească înaintarea lui McGregor, apoi s-a întors și a plecat după ceilalți. Dar din nou s-a înapoiat și a stat să-l aștepte pe bătrânul mascul. De data asta a scuturat chiar ierburile spre McGregor, ca și cum ar fi încercat să oblige o femelă îndărătnică să-l urmeze. Până la urmă Humphrey a renunțat la încercările lui de a mai urma grupul cel mare și și-a așternut culcușul aproape de cel al lui McGregor, chiar dedesubtul zonei de observație.

În cea de-a zecea seară, când ne-am dus să-i ducem cina Dl. McGregor nu era în culcușul lui și nici nu l-am văzut stând în iarbă. Când l-am găsit, după o scurtă căutare, ne-am dat seama curând că își dislocase brațul. Atunci am știut că dimineața va trebui să-l împușcăm pe bătrânul nostru prieten. Simțeam aceasta de fapt, în adâncul inimii, tot timpul, totuși așteptasem, sperând într-un miracol. Am rămas cu el o vreme și, când s-a lăsat amurgul, a început să se uite tot mai des în copacul de deasupra lui. Mi-am dat seama că dorește să-și aștearnă culcușul, așa că i-am adus un braț mare de ierburi și plante. Îndată s-a așezat pe ele, s-a întins, și cu o mână și cu bărbia și-a împins

crenguțele ca să-și facă o pernă confortabilă.

În noaptea aceea m-am dus încă o dată să-l văd, și faptul că auzindu-mi vocea, a închis ochii și a continuat să doarmă, arată Cât de mult îi câștigasem încrederea; era la vreun metru depărtare cu spatele la mine, iar eu aveam o lanternă puternică. A doua zi dimineață, când mormăia de plăcere savurând mâncarea lui preferată – două ouă pe care i le adusesem – l-am trimis, fără să prindă de veste, spre alte tărâmuri de vânătoare mai fericite.

N-am lăsat niciun alt cimpanzeu să-i vadă cadavrul și se pare că mult timp Humphrey nu și-a dat seama că nu-l va mai vedea niciodată pe bătrânul său prieten. Timp de aproape șase luni se întorcea mereu în locul unde McGregor își petrecuse ultimele zile, stătea în câte un copac, se uita de jur-împrejur, așteptând, ascultând. În tot acest timp, se alătura rareori celorlalți cimpanzei când plecau spre câte o vale îndepărtată; deseori, îi însoțea o vreme, dar, peste câteva ore, de obicei, se întorcea și stătea privind valea, așteptând fără îndoială să-l vadă iar pe bătrânul McGregor, ciulind urechea să-i audă vocea profundă, aproape răgușită, atât de asemănătoare cu a sa, dar care amuțise pentru totdeauna.

Capitolul XVIII

MAMA ȘI PUIUL

Merlin, în vârstă de cinci ani, a fost una dintre primele victime ale epidemiei de poliomielită. Cu toate că fusese unul dintre puii noștri preferați, jucăuș și pus pe șotii, aproape că ne-am bucurat când a murit, căci la vremea respectivă devenise o epavă jalnică, emaciată, letargică și posacă. Dar să mă întorc la începuturi pentru a relata întreaga istorie.

Când Merlin avea vreo trei luni și încă mai sugea, mai mergea în cârca bătrânei sale mame, Marina, și dormea cu ea noaptea, cei doi n-au mai apărut la cantină. Sora de șase ani a lui Merlin, Miff, venea însă regulat, și deoarece, mai înainte, ca se deplasase întotdeauna cu mama și fratele ei mai mic, ne închipuisem că Marina și Merlin muriseră. Dar, chiar peste trei luni, Merlin a reapărut în tabără, urmându-și fratele mai mare, Pepe, care avea treisprezece ani. Părea slab, cu pântecele întins și ochii uriași, arăta ca și cum nu dormise de mult timp. Cine știe ce se întâmplase cu mama, sau de cât timp era moartă – probabil că murise – pentru că n-am mai văzut-o niciodată.

Părea că cimpanzeii care se hrăneau la cantină când s-a întors Merlin nu-l văzuseră nici ei de mult, căci s-au grăbit să-l salute îmbrățișându-l, sărutându-l și mângâindu-l. A mâncat câteva banane și pe urmă s-a așezat lângă fratele său mai mare, zgribulit tot. Mai târziu, în acea după-amiază, a sosit și Miff care imediat s-a grăbit să se ducă la Merlin; frate și soră au început să se curețe. Merlin a puricat-o puțin pe Miff, dar ea l-a puricat rapid și atent mai mult de un sfert oră. Când Miff era gata să plece, s-a uitat în urmă peste umăr, spre Merlin, și a așteptat până când acesta a urmat-o; la fel cum își așteaptă o mamă copilul.

Din clipa aceea Miff și-a adoptat frățiorul întru totul. Îl

aștepta când se deplasa dintr-un loc în altul, îi dăduse voie să împartă cu ea culcușul noaptea, îl curăța la fel de des cum făcea mama lui. În primele zile după întoarcerea lui, i-a permis chiar să călătorească în spinarea ei, dar, după aceea, îl împingea jos dacă el încerca să sară din nou. Miff era o adolescentă slabă, cu picioarele lungi, și probabil că Merlin era prea greu. Am avut impresia că Pepe stătea cu rubedeniile lui mai mult decât când trăia Marina sau poate că Miff, lipsită de mamă, era cea care îl urma. Iar când era de față Pepe în mod normal venea în ajutorul lui Merlin în momentele de agitație socială.

Treptat, pe măsură ce se scurgeau săptămânile, Merlin devenea tot mai emaciat, ochii i se înfundau tot mai mult în orbite, iar blana pierduse luciul și era încâlcită. Devenise evident letargic și se juca tot mai puțin cu ceilalți pui. Și în celelalte privințe începuse să-și modifice comportamentul.

Într-o zi, Merlin stătea și se purica cu Miff, când un grup de cimpanzei s-au apropiat pe poteca din pădure. Brusc, Miff s-a ridicat și s-a grăbit să urce într-un copac, când Humphrey, care se afla în fruntea grupului, a dat drumul la țipetele gâfâite care indicau începutul unei demonstrații de sosire. Alte două femele din apropiere s-au grăbit și ele să-i dispară din cale, dar Merlin s-a îndreptat iute spre Humphrey, mârâind gâfâit a supunere. Humphrey, care începuse deja demonstrația, s-a repezit la Merlin, l-a apucat de un braț și l-a târât câțiva metri pe pământ. Când masculul cel mare l-a aruncat pe Merlin, acesta țipând s-a repezit s-o îmbrățișeze pe Miff. Se comportase asemeni unui prunc care nu poate aprecia încă semnalele de apropiată agresiune la adulți. Totuși, înainte, Merlin răspunsese întotdeauna prompt și adecvat unor semnale de acest fel, asemeni unui pui normal de trei ani.

Acest episod, de fapt, a fost începutul unei deteriorări vizibile a răspunsurilor sociale ale lui Merlin. Tot timpul a târât sau îmbrâncit de către masculii care făceau demonstrații, pentru că fugea spre ei în loc să-i evite. Când avea patru ani, Merlin era cu mult mai supus decât ceilalți

tineri de aceeași vârstă; se apropia mereu de adulți pentru a se pune bine cu ei, întorcându-se tot timpul pentru a-și prezenta posteriorul, sau ghemuindu-se și mârâind gâfâit. Pe de altă parte, Merlin era extrem de agresiv față de puii de aceeași vârstă din grup; când Flint se apropia ca să încerce să se joace, Merlin, care uneori doar se ghemuia sau întorcea spatele, putea foarte bine să lovească cu violență, așa că Flint, care era cu un an mai mic decât el, alerga cu scâncete de spaimă. Și pentru a fi pe măsura acestui declin în comportamentul de joacă, Merlin a început să-i purice pe cimpanzeii mai vârstnici decât el, mai ales pe sora lui, mult mai frecvent și mai îndelungat decât alți pui de aceeași vârstă.

Când Merlin a intrat în cel de-al șaselea an al vieții, comportamentul lui a devenit rapid anormal. Uneori atârna cu capul în jos, ca un liliac, ținându-se de o ramură cu picioarele, și rămânând suspendat, aproape nemișcat, câteva minute. Deseori stătea ghemuit, cu brațele în jurul genunchilor, legănându-se dintr-o parte în alta, cu ochii largi deschiși care păreau să privească în gol. Petrecea de asemenea mult timp curățându-se, își smulgea porțiuni din blană fir cu fii-, mestecându-le și aruncându-le.

Una din cele mai stranii observații în legătură cu Merlin a fost folosirea uneltelor în timpul sezonului termitelor. L-am urmărit adesea, pe când avea doi ani, și se juca lângă Marina în vreme ce ea pescuia ore în șir așa cum fac femelele bătrâne. Din când în când, Merlin se ducea să privească ce face mama lui, și odată l-am văzut luând o rămurică subțire și ținând-o așa cum tine puiul de om prima oară o lingură, a început să scobească la suprafața mușuroiului de termite.

Anul următor, chiar înainte de a muri mama lui, devenise mai dibaci în mânuirea uneltelor, cu toate că nu-i erau încă eficiente, ținând seama că avea doar trei ani. Întotdeauna își alegea paie sau rămurele care erau prea scurte – cam de cinci centimetri lungime față de douăzeci până la treizeci centimetri lungime cum le alegeau adulții; manevra minusculele unelte stângaci și incompetent,

împingându-le destul de atent în coridoarele termitelor, dar pe urmă, aproape imediat le smulgea afară, astfel încât dacă vreo termită reușise să se agate de pai, fără îndoială că era azvârlită cât colo. O dată a împins un pai gros cu putere într-un șanț de unde i-a fost imposibil să-l mai scoată.

Din păcate, în următorul sezon de termite nu mă aflam la Gombe Stream, așa că nu s-a înregistrat comportamentul lui Merlin la folosirea uneltelor. Dar în anul următor, când avea cinci ani, l-am observat în mai multe ocazii. În mod normal, la vârsta aceasta puiul are o eficiență și la selectarea firelor de iarbă și la manevrarea lor; am fost mirată să descopăr că Merlin își îmbunătățise foarte puțin tehnica de când îl văzusem ultima dată, cu doi ani în urmă. Încă mai alegea, în cele mai multe dintre cazuri, unelte mici, și dacă lua cumva una de lungime rezonabilă, era fie îndoită, fie prea moale. Încă mai smucea uneltele din șanțurile termitelor în loc să le extragă cu grija adultului. Era într-adevăr un lucru ciudat, mai ales că Miff era foarte destoinică la prinderea termitelor, iar Merlin probabil că petrecuse alături de ea ore întregi, lângă fiecare mușuroi.

Comportamentul lui se maturizase doar într-o singură privință. Puii de doi-trei ani rareori desfășoară mai mult de câteva minute aceeași activitate. După aceea, pleacă să se joace o vreme înainte de a face o altă încercare. Merlin, însă, muncea cu concentrarea unui cimpanzeu mai mare de cinci ani; odată a continuat să muncească fără întrerupere timp de patruzeci și cinci de minute. Dar n-a reușit să prindă decât o singură termită și pe asta, cu vârful degetului când încerca să lărgească o deschizătură.

Merlin ajunsese atât de slab încât i se vedeau toate oasele. Părul nu numai că era mat, dar, pe brațe și mâini, avea porțiuni lipsite de păr, acolo unde și-l smulsese când se curăța. Deseori, stătea întins pe pământ câtă vreme ceilalți pui se jucau, ca și cum ar fi fost mereu epuizat. Era vizibil mai mic de statură decât Flint care avea un an mai puțin.

Chiar înainte de a se porni perioada ploilor scurte, ne puneam întrebarea dacă nu cumva Merlin dădea semne de îndreptare căci începuse să se joace din nou. Unele jocuri cu Flint, Goblin și Pom erau chiar viguroase – dar îndată ce unul din tovarășii de joacă devenea violent, Merlin fie că se ghemuia chițăind a supunere, fie lovea cu sălbăticie. În ciuda acestei îmbunătățiri, totuși, când ploile s-au pornit, cu toții eram convinși că nu va putea rezista la cele șase luni de frig și umezeală. La cea mai mică aversă începea să tremure, și deseori chipul și membrele îi erau cu adevărat învinețite. De aceea, în multe privințe ne-am simțit ușurați când poliomielita a pus capăt suferințelor sale.

Merlin nu este singurul orfan pe care l-am cunoscut; încă alți trei pui și-au pierdut mamele și doi dintre ei, asemeni lui Merlin, au fost adoptați de una din rudele mai vârstnice. Beattle și-a pierdut mama aproape la aceeași vârstă ca Merlin când acesta a rămas orfan, dar sora lui Beattle era cu doi, trei ani mai mare ca Miff și mult mai vânjoasă. Beattle nu numai că se deplasa cu sora ei mai mare și dormea nopțile cu ea, dar avea voie să-i stea în cârcă când mergea.

Beattle a prezentat semne asemănătoare de depresiune ca Merlin; și ea s-a emaciat destul de mult, și ea se juca lot mai rar. Dar, la vremea când comportamentul lui Merlin începuse să se deterioreze mai serios, cel al lui Beattle a început să se îndrepte. Și, în cel de-al șaselea an. Beattle s-a comportat ca un pui normal la vârsta respectivă, numai că, la fel ca Merlin. și ea era încă foarte dependentă de sora ei mai mare. Din păcate aceste două surori nu ne vizitau prea des tabăra și după boală nu ne-au mai vizitat deloc câteva luni la rând. Pe urmă cea mai vârstnică a apărut de câteva ori singură. Nu am aflat dacă Beattle a reușit să supraviețuiască.

În anumite privințe, Sorema a fost cel mai tragic orfan, căci avea aproape un an când a murit mama ei și încă era total dependentă de ea pentru transport, protecție și, ceea ce este cel mai important, hrană. Căci alimentele în afara laptelui matern încep să joace un rol însemnat în hrana

puiului de cimpanzeu abia când acesta a depășit vârsta de doi ani.

În cele două săptămâni cât Sorema a supraviețuit mamei sale, era purtată pretutindeni de fratele ei de șase ani, Sniff. Imaginea era emoționantă – un mascul adolescent deplasându-se cu sora cea mică, strângând-o la piept cu o mână, legănând-o și curățind-o. Când erau în tabără, Sorema mânca câteva banane, dar ea avea nevoie de lapte, și pe zi ce trecea părea mai debilă și ochii-i deveneau tot mai mari. Pe urmă, într-o dimineață, Sniff sosi la cantină ducând în brațe cadavrul surorii sale.

Pare ciudat că un pui orfan poate fi adoptat de o rudă mai vârstnică în loc de o femelă experimentată care are un pui al ei și care, poate, ar furniza puiului de orfan lapte, precum și protecție și siguranță. Cindy de trei ani era singură la părinți când mama ei a murit, și nimeni n-a adoptat-o. Anterior, împreună cu mama ei petrecuse zile întregi în compania altei mame și noi ne așteptam pe bună dreptate ca Cindy să continue să se deplaseze cu această femelă adultă, mai ales că am avut mereu sentimentul că cele două femele sunt surori. Cu toate acestea, Cindy n-a fost văzută niciodată călătorind cu prietena mamei ei, ci deplasându-se singură sau cu un grup pe care se întâmpla să-l întâlnească. Dădea semne de depresiune mai rapidă decât ceilalți orfani de trei ani și, în mai puțin de două luni de la moartea mamei, n-a mai venit la cantină și nici n-am mai văzut-o de atunci.

De ce devine atât de deprimat un cimpanzeu de trei ani când își pierde mama? E adevărat, încă mai este dependent de laptele ei, dar nu suge decât câteva minute la două ore și este în stare să mănânce și altă hrană, asemeni adultului. Încă nu cunoaștem răspunsul la această întrebare, dar dacă privim diferențele de comportament dintre Merlin și Beattle după moartea mamelor lor, putem găsi o cheie.

Ambii pui fuseseră lipsiți de mama și de siguranța laptelui matern la aceeași vârstă. Amândoi au arătat inițial o depresiune care se accentua treptat. Dar pe câtă vreme

situația lui Merlin s-a înrăutățit, a lui Beattle s-a îmbunătățit. Beattle a putut să continue mersul în cârca altui cimpanzeu, așa cum făcuse mai înainte cu mama ei. Universul ei fusese într-adevăr zdruncinat prin pierderea mamei; dacă sora ei se deplasa numai câțiva metri fără ea, începea să scâncească, chiar să țipe și se repezea după ea. Dar în clipa în care i se cățăra cu greutate în spinare, avea iar la dispoziție contactul fizic direct cu un cimpanzeu adult, un individ care știe cum să procedeze în caz de restriște, care știe cum să se repeadă într-un copac, la loc sigur, atunci când este cazul, care să alerge iute pentru a le pune pe amândouă la adăpost.

Merlin, însă, nu mai avea refugiul sau adăpostul necesar după moartea Marinei. Miff nu era decât însoțitorul constant și nu prea îi era de folos fratelui în vremuri de agitație socială în cadrul grupului. Și astfel pare posibil ca necazurile lui Merlin să fie în principal de ordin psihologic; situația sa fizică îngrozitoare a rezultat mai mult dintr-un simțământ de insecuritate socială decât din deficiențe nutriționale prin absența laptelui matern. Această teorie este într-o măsură sprijinită de faptul că atunci când condiția fizică era în stadiu critic, chiar înainte de a se prăpădi, a părut să se învioreze puțin mental, ca și cum, foarte lent, mintea ar fi început să-și revină. Dar, atunci era prea târziu.

Dacă, într-o zi, vom fi în stare să studiem evoluția cimpanzeului rămas orfan în momentul când e pe cale să devină adult, poate vom afla multe lucruri. Oare timpul vindecă rana provocată de moartea mamei? Ce anomalii persistă ca rezultat al experienței timpurii traumatizante? De răspunsurile obținute pot beneficia cei care studiază copiii din societatea noastră care sunt orfani sau privați din punct de vedere social. Căci, pe câtă vreme societatea cimpanzeilor impune anumite reguli de comportament, ele sunt totuși mai puține decât cele care există în cea mai primitivă dintre societățile umane. O ființă umană are puteri uluitoare de autocontrol și ea deprinde, încă de timpuriu, care sunt normele acceptate de comportament.

Acest lucru înseamnă că, doar dacă nu este dezechilibrată mintal, ea este de obicei în stare să-și stăpânească, cel puțin în public, orice înclinație pe care o poate avea de a se comporta într-un mod inadmisibil. Un cimpanzeu, totuși, nu este inhibat de teama de „a se face de râs”.

Putem să învățăm multe despre efectul unei experiențe traumatizante asupra vieții ulterioare adulte a unei ființe umane, dar comportamentul uman nu este numai mult mai complex, ci și mai dificil pentru observații consecvente, regulate. Așa că o înțelegere reală a comportamentului mai puțin complicat al cimpanzeului orfan în decursul anilor succesivi se poate dovedi de neprețuit pentru înțelegerea mai profundă a unor probleme cu care sunt confruntați orfanii umani.

Sperăm că cel puțin vom fi în stare să efectuăm un studiu integral asupra unui cimpanzeu al cărui comportament a fost tulburat grav, nu prin moartea mamei, ci prin schimbarea atitudinii ei față de el. Acest lucru, plus alte împrejurări au cauzat simptome la pui destul de asemănătoare cu cele care au caracterizat comportamentul orfanilor noștri. Îl am în vedere pe Flint.

Flint mai avea puțin până să împlinească cinci ani, când Flo a intrat iar în perioada rutului, pentru a treia oară de la nașterea lui. De data asta, spre deosebire de cele cinci săptămâni-maraton care au anunțat apariția lui Flint, Flo a rămas în această stare doar patru sau cinci zile, timp în care Flint nu a avut voie să sugă.

Copilăria prelungită a lui Flint a fost posibilă datorită vârstei înaintate a lui Flo și faptului că nu mai avea puterea să lupte cu puiul ei năbădăios. Căci, de fapt, încercase să-l înțarce când avea trei ani. Dar Flint, de la început, a arătat o insistență deosebită să capete acces la sânul ei; în aceste ocazii, când Flo nu se dădea bătută după câteva clipe de împins ușor și scâncete repetate, pe Flint îl apucau năbădăile; se trântea la pământ, își agita brațele, se năpustea în josul pantei țipând, până când Flo, după ce se uita o clipă în direcția țipetelor, renunța și pornea greoi după el pentru a-l alina și a-i da să sugă.

Când Flint a crescut, își luase obiceiul să-și lovească și să-și muște mama când ea refuza să-l mai lase la sân – și, cu toate că Flo uneori reacționa, în același timp își strângea puiul la piept ca și cum ar fi încercat să-l aline chiar dacă îl mai mușca sau îl pocnea. După aceste incidente violente, cedase întotdeauna și îi dădea voie până la urmă să sugă.

Când Flo era însărcinată în șase luni, se pare că laptele i-a secat brusc. Lipsit de această alinare, Flint a trebuit să treacă până la urmă prin aceeași fază de comportament pueril care marcase înțărcatul lui Fifi cu cinci ani mai devreme: Flint s-a atârnat de mama lui în mod constant, scâncind dacă cumva se îndepărta de el doar câțiva metri, se vira în Flo când aceasta purica pe vreuna din odraslele ei și țipa dacă cumva ea nu-i acorda imediat atenție.

În ultimele zile de sarcină, ni se făcuse într-adevăr milă de Flo. Era în toiul sezonului uscat și în aer era o fierbințeală cumplită. Când se deplasa încet pe cărările de munte, trebuia să sprijine nu numai viitorul prunc din pântecele ei umflat îngrozitor, ci și pe Flint, cel pe jumătate adolescent, care se atârna ridicol de trupul ei bătrân și fragil. Uneori, când îi urmăream, mă temeam că Flo nu va supraviețui nașterii unui alt pui. Se oprea după câteva minute să se odihnească și deseori privirea îi era goală. Flint era și el o pacoste pentru bătrâna mamă. Când ea stătea câteva clipe, el era nerăbdător să plece, să ajungă la pomii fructiferi spre care se îndreptau. O împingea mereu în spinare pe Flo, scâncea tot mai tare, până când se ridica și pornea iar greoi, iar Flint imediat se atârna de ea. Uneori, chiar o lovea cu piciorul dacă Flo nu-i răspundea atunci când îi smucea brațul. Și când nu o sâcâia să plece, o plictisea să-l curețe, sein când și trăgând-o de mână dacă ea nu-l băga în seamă.

Am văzut noul-născut. Flame, când abia se uscase, devreme dimineața. E posibil ca Flo să se fi deplasat într-un culcuș nou în timpul nopții cu lună plină, sau coborâse pentru a naște pe pământ, căci în zoii nu mai era în culcușul pe care și-l așternuse cu o seară înainte.

Flame, chiar în primele zile, era drăgălașă, spre deose-

bire de micuțul și pocitul Goblin. Avea chipul palid în care ochii, cețoși după naștere, păreau aproape albaștri. Ne-a surprins totuși cât de puțin păr avea; pieptul, pântecele și interiorul brațelor și picioarelor erau trandafirii.

Am urmărit-o pe Flo în dimineața aceea; era însoțită de Flint și cu o mână o sprijinea pe Flame și placenta de care încă mai era legat puiul. Ne-a mirat comportamentul exemplar pe care Flint l-a avut în primele câteva săptămâni după nașterea lui Flame. N-a mai sâcâit-o pe Flo să-l purice și nici n-a mai încercat să i se suie în cârcă. Se ducea deseori s-o atingă pe Flame, dar când Flo îi dădea ușor mâna la o parte, el nu insista.

N-am să uit când, după ce încercase să pună mâna pe micuța lui soră și fusese în mod repetat respins, Flint a luat cu bună-știință o rămurică și s-a înclinat s-o atingă pe Flame cu ea. Pe urmă, a tras-o înapoi și a început s-o adulmece la capăt. Povestea s-a petrecut când Flame nu avea nicio zi, dar și ulterior l-am văzut repetând mișcarea. De fapt, se slujea de rămurică ca de o unealtă care să-l ajute în încercarea de a descoperi ce era cu nou-născutul.

Flame s-a dezvoltat repede devenind un pui sănătos, alert și întrucâtva precoce. Flint, totuși, după purtarea frumoasă de la început, a început să dea semne că e gata să redevină puiul răzgâiat, dependent și enervant care fusese înainte de nașterea surorii lui. Din nou avea pretenția ca Flo să-l ia în cârcă, când familia se punea în mișcare: și chiar au fost câteva împrejurări când Flint, speriat brusc, s-a atârnat de pântecele mamei, îmbrățișând trupul mărunt al lui Flame precum și al mamei. Dacă Flo nu-i permitea imediat să urce în culcușul ei și al lui Flame, începea să facă scene de isterie.

Pe măsură ce treceau săptămânile, comportamentul lui Flint a început să semene tot mai mult cu cel al unui pui orfan; nu mai răspundea la toate invitațiile de joacă ale celorlalți pui; își petrecea perioade mai îndelungate curățându-se, devenise vizibil letargic și apatic. Cu toate acestea, nu arăta nicio dorință că ar vrea să-i facă vreun rău lui Flame, spre deosebire de unii copii care sunt geloși

pe frații și surorile lor. Când Flame avea trei luni și Flo nu mai era atât de posesivă cu ea, Flint și Fifi își petreceau mult timp curățind-o sau dezmierdând-o. Uneori făceau cu schimbul s-o ducă prin pădure, iar Flo mergea greoi în urma lor, aparent fără să se neliniștească.

Când Flame a împlinit șase luni, bătrâna Flo s-a îmbolnăvit de aceeași boală asemănătoare gripei care îl atacase pe William, și care se abate asupra cimpanzeilor aproape în fiecare anotimp ploios. Timp de șase zile Flo, Flint și Flame au dispărut, și toți studenții de la Centrul de Cercetări au plecat pe echipe în căutarea lor. Când a fost în cele din urmă găsită. Flo era atât de bolnavă încât abia se mai putea mișca, iar Flame dispăruse. Ne așteptam ca Flo să moară pentru că nu mai putea să mănânce și nici să urce panta udă. Dar, surprinzător, bătrâna femelă rezistentă și-a recăpătat sănătatea și vigoarea.

De atunci încolo, Flint, care nu fusese deloc bolnav, a început să dea dovadă de o schimbare în comportament. Pe măsură ce treceau zilele, și-a pierdut din letargie și a început să se joace iar des cu vechii tovarăși, să se învârtească și să facă piruete și tumbe la fel ca în zilele premergătoare nașterii lui Flame. Dar nu a renunțat la comportamentul infantil – de fapt, Flint era mai dependent de Flo ca oricând. O vreme am avut impresia că s-ar putea să înceapă să sugă iar, căci mereu își lipea buzele de sfârcurile lui Flo; dar se pare că, în timpul bolii, laptele secase. În toate celelalte privințe, însă, Flint devenise iar puiul lui Flo. Împărțea hrana cu el, îl lăsa să i se cațăre în cârcă, sau chiar, în anumite ocazii, să i se atârne de pântece. Îl purica mereu și, ca pe vremuri. Îl lăsa în culcușul ei noaptea. Această stare de lucruri a durat până când Flint a depășit vârsta de șase ani.

Ce anume se greșise în creșterea lui Flint? Oare fusese prea „răsfățat” din cauza atenției exagerate a mamei, surorii și a celor doi frați mai mari, pe când era nou-născut? Având în spate familia strâns unită, fără îndoială că făcuse întotdeauna ce poftise în relațiile cu indivizii din afara grupului familial. Nu reușise Flo să-și înțarce fiul la timpul

potrivit pentru că era bătrână și nu mai făcea față la scenele de isterie ale lui Flint când ea îi refuza pieptul?

Oricare ar fi motivul eșecului lui Flo, nu încape îndoială că astăzi Flint este un adolescent anormal. Își va pierde el aceste ciudățenii când va mai crește, sau unele din trăsăturile infantile vor persista și la maturitate? Această întrebare ca și multe altele pot primi răspuns într-o cercetare continuă efectuată la Gombe Stream. Până acum ne-a impresionat în repetate rânduri gradul în care puiul care se dezvoltă depinde de mama sa. Cine ar fi crezut că un cimpanzeu de trei ani ar putea muri dacă își pierde mama? Cine și-ar fi închipuit că un pui de cinci ani încă mai poate suge și dormi noaptea alături de mama lui? Cine ar fi visat că un mascul matur, din punct de vedere social, care are aproape optsprezece ani, încă își poate petrece mult timp în tovărășia bătrânei sale mame?

Se pare că, până acum, majoritatea mamelor de cimpanzeu sălbatic sunt cât se poate de eficiente în creșterea puilor. Totuși am descoperit că greșelile materne ocazionale, cum au fost neputința lui Flo de a-l înțărca pe Flint la timp sau atitudinea întrucâtva dură a lui Passion față de puiul ei Pom, pot avea consecințe serioase pentru puii respectivi.

Mă aflam la Gombe Stream de câteva luni în anul 1966 când propriul meu copil venea pe lume și de asemenea în anul următor când puiul meu era mic de tot. Am urmărit mamele de cimpanzeu care se îngrijeau de puii lor, dintr-o nouă perspectivă. De la început, Hugo și cu mine am fost impresionați de multe dintre tehnicile lor și ne-am hotărât să aplicăm câteva dintre ele la creșterea propriului nostru copil. Mai întâi, ne-am hotărât să-i dăm posibilitatea să aibă cât mai mult contact fizic, afecțiune și joc. A fost hrănit la sân, mai mult sau mai puțin la cerere, timp de un an. Nu l-am lăsat să plângă în pătuțul lui. Oriunde mergeam, îl luam cu noi, astfel încât oricât de mult s-ar fi schimbat decorul, legăturile cu părinții lui să rămână stabile. Când îl pedepseam, repede îl alinam prin contactul fizic, iar când era mic, încercam să-l distragem în loc să-l

împiedicăm să săvârșească vreo năzdrăvănie.

Pe măsură ce a crescut, a devenit tot mai necesar, bineînțeles, să temperăm tehnicile cimpanzeilor cu propriul nostru bun-simț – la urmă urmei ne ocupam de un copil, nu de un pui de cimpanzeu. Totuși, am încercat să nu-l pedepsim pentru greșelile lui până la vârsta când putea înțelege motivul pentru care era certat, și am continuat să-l ținem tot timpul cu noi și să-i oferim mereu îmbărbătare fizică și spirituală.

Oare, metoda noastră educativă era bună? Încă nu puteam să ne pronunțăm. Putem numai să arătăm astăzi, când copilul nostru are patru ani, că este ascultător, extrem de alert și vioi, se împrietenește repede cu alți copii și adulți, este relativ curajos și atent cu alții. În plus, și chiar contra prezicerilor multora dintre prietenii noștri, este foarte independent. Dar, fără îndoială, ar fi putut să aibă aceleași trăsături chiar dacă l-am fi crescut altfel.

Capitolul XIX

ÎN UMBRA OMULUI

Succesul extraordinar al omului ca specie (dacă într-adevăr cuvântul succes este cel mai potrivit) este rezultatul dezvoltării evolutive a creierului său, ceea ce a dus, printre altele, la folosirea și fabricarea uneltelor, la abilitatea de a rezolva problemele prin judecată logică, cooperare voită și limbaj. Una din asemănările cele mai izbitoare dintre cimpanzeu și om din punct de vedere biologic constă în structura creierului. Cimpanzeul, cu capacitatea sa mare pentru o judecată primitivă, dovedește un tip de inteligență care este mai apropiată de cea a omului decât a oricărui alt mamifer existent azi. Creierul cimpanzeului modern probabil că nu se deosebește de creierul care cu atât de multe milioane de ani în urmă a îndrumat comportamentul primilor oameni primitivi.

Înainte de acea zi îndepărtată când i-am urmărit pe David Barbă Colilie și Goliath modificând firele de iarbă ca să le poată folosi la termite, faptul că omul preistoric și-a fabricat unelte era socotit ca fiind unul dintre criteriile majore care l-au deosebit de celelalte creaturi. După cum am arătat mai înainte, cimpanzeul nu-și modelează „sculele”, „după un tipar fix și regulat” – dar probabil că și omul preistoric, înainte de a-și dezvolta uneltele de piatră, se folosise de paie și bețe. La acea etapă, pare puțin plauzibil ca el să-și fi fabricat unelte după un tipar fix.

Din cauza asociației strânse a uneltelor cu omul, asociație care se stabilește în majoritatea minților oamenilor, întotdeauna s-a acordat o atenție specială animalelor care sunt în stare să folosească un obiect în chip de unealtă; dar este important să ne dăm seama că doar această abilitate nu indică în mod necesar o inteligență specială din partea creaturii respective. Faptul că cinteza de Galapagos

folosește un ghimpe sau o frunză de cactus pentru a scoate insecte din crăpăturile scoarței este, într-adevăr, un fenomen fascinant, dar care nu conferă păsării mai multă inteligență decât are o ciocănitoare obișnuită care-și folosește ciocul lung și limba în aceleași scopuri.

Punctul la care folosirea și confecționarea uneltelor ca atare capătă o semnificație evolutivă este, fără îndoială, când un animal poate să-și adapteze, unei mari varietăți de scopuri, abilitatea de a manipula obiecte și când poate folosi un obiect, în mod spontan, pentru a rezolva o problemă nouă, ce s-ar dovedi de nerezolvat fără folosirea unei unelte.

Numai la Gombe Stream am văzut cimpanzeii folosind obiecte pentru scopuri diverse. Ei folosesc tulpinițe și bețe pentru a captura și a mânca insecte și dacă unealta nu este potrivită, atunci ea este modificată. Folosesc frunze pentru a suge apa la care nu pot ajunge cu buzele, dar mai întâi mestecă frunzele și astfel le sporesc puterea de absorbție. Un individ a folosit un burete asemănător pentru a curăța ultimele rămășițe de creier din interiorul craniului unui babuin. I-am văzut folosind mănunchiuri de frunze pentru a curăța mizeria de pe trup sau pentru a-și tampona rănile. Folosesc uneori bețele în chip de pârghii pentru a lărgi intrarea în stupii subterani de albine.

Până acum niciun cimpanzeu nu a reușit să folosească o unealtă pentru a confecționa alta. Chiar și învățat, un cimpanzeu care a fost supus unor teste obositoare nu a reușit să folosească un topor de piatră pentru a sfărâma o bucată de lemn în așchii necesare să scoată hrana dintr-o țeavă îngustă. A reușit acest lucru abia atunci când materialul s-a pretat la sfărâmat între dinți; cu toate că i s-a arătat de mai multe ori cum să folosească toporul la lemne tari, niciodată n-a încercat măcar.[10] Cu toate acestea, e necesar să fie testați mulți alți cimpanzei înainte de a se afirma că specia cimpanzeilor nu este în stare să

[10] Khroustov, H.F. (1964). *Formarea și granița extremă a activității aplicative a antropoizilor.* Congresul de Antropologie și Științe Etnologice. Moscova.

realizeze acest act. De exemplu unii oameni sunt matematicieni, alții, însă, nu sunt.

Și astfel, când evoluția cimpanzeului pe teren este comparată cu abilitățile prezente în situațiile de testare se pare că, în decursul timpului, va reuși să-și dezvolte o cultură mai sofisticată a uneltelor. La urma urmelor omul primitiv a continuat să-și folosească primele unelte de piatră timp de mii de ani, în mod virtual aproape fără modificări. Apoi, brusc, găsim o cultură de unelte de piatră mai rafinată, care este răspândită pe toate continentele. E posibil ca un geniu al epocii de piatră să fi inventat noua cultură, iar tovarășii săi, care fără îndoială că învățau și se imitau unii pe alții, au copiat noua tehnică.

Dacă cimpanzeul va avea condiții să trăiască, s-ar putea ca brusc să dea naștere la o rasă de cimpanzei cu supracreier și să producă o nouă cultură a uneltelor. Pentru că este aproape sigur că atâta vreme cât abilitatea de a manipula obiecte este înnăscută la cimpanzei, tiparele actuale de folosire a uneltei, practicate de cimpanzeii de la Gombe Stream, sunt deprinse de pui de la cei vârstnici. Am văzut un exemplu foarte elocvent în acest sens. S-a întâmplat ca una din femele să se îmbolnăvească de diaree; a ridicat un mănunchi mare de frunze cu care și-a șters posteriorul. Puiul ei de doi ani, care o urmărea atent, a ridicat de două ori mănunchiuri de frunze cu care și-a șters propriul posterior micuț și curat.

Pentru mine și Hugo, și fără îndoială pentru o sumedenie de savanți interesați de comportamentul și evoluția omului, un aspect extrem de semnificativ al comportamentului cimpanzeilor constă în asemănarea strânsă între multe dintre gesturile și pozițiile lor comunicative și cele ale omului. Nu numai mișcările și atitudinile sunt similare cu ale noastre, dar și contextele în care ele apar.

Când un cimpanzeu se sperie brusc, deseori se întinde să atingă sau să îmbrățișeze un alt cimpanzeu din apropiere, așa cum o fetișcană care urmărește un film de

groază, poate să apuce strâns mâna însoțitorului. Atât cimpanzeii cât și oamenii păr că se calmează, în situații de stres, prin contactul fizic cu un alt individ. Odată David Barbă Colilie și-a zărit imaginea într-o oglindă; îngrozit, a îmbrățișat-o pe Fifi care nu avea decât trei ani. Chiar și un asemenea contact cu un cimpanzeu foarte mic părea să-l liniștească; treptat s-a relaxat și rânjetul de spaimă i-a dispărut de pe chip. Oamenii pot uneori să se liniștească în momentele de criză emoțională dacă țin în brațe sau mângâie un câine sau un alt animal îndrăgit.

Această alinare pe care și cimpanzeul și omul par s-o aibă din contactul fizic își are probabil originea în anii de copilărie, când multă vreme atingerea mamei sau contactul cu un alt trup păreau să-i calmeze temerile și să-i aline neliniștile, și la puii de om și de cimpanzeu. Așa că, pe măsură ce copilul crește, iar mama nu mai este în apropiere tot timpul, el caută cel mai bun înlocuitor – contactul fizic strâns cu un alt individ. Dacă mama este alături, totuși, el o alege în mod deliberat ca persoană care-i poate oferi alinare. Odată, când Figan avea opt ani, a fost amenințat de Mike. A strigat tare și s-a grăbit spre Flo, trecând pe lângă șase sau șapte alți cimpanzei; pe urmă i-a întins mâna și ea i-a întins-o pe a ei. Calmat, Figan s-a oprit brusc din țipat. Și puii de om continuă să-și descarce inimile mamelor lor, mult timp după ce zilele copilăriei au trecut, cu condiția, bineînțeles, să existe între ei o relație afectivă.

Există și unii cimpanzei care, mai mult ca alții, par să încerce în mod constant să se pună bine cu superiorii lor. Melissa, de exemplu, mai ales când era tânără, obișnuia să se grăbească să-și pună mâna pe ceafa unui mascul adult aproape de fiecare dată când trecea câte unul în apropiere. Dacă se întorcea spre ea, ca schița deseori și rânjetul de supunere. Se prea poate ca Melissa, ca și ceilalți cimpanzei care încearcă mereu să se pună bine în acest mod, să se simtă în siguranță în prezența unui superior social, așa că ea caută o îmbărbătare constantă prin contactul fizic. Dacă individul dominator o atinge ca

răspuns, cu atât mai bine.

Există fără îndoială multe Melisse umane; genul de oameni care atunci când încearcă să fie extrem de prietenoși, se întind să atingă persoana respectivă și zâmbesc mereu și deferent. De obicei, aceștia sunt indivizii care pentru un motiv sau altul nu sunt siguri pe ei, sunt ușor handicapați în contextul social. Ce-am putea spune despre zâmbet? Există multe controverse cu privire la evoluția zâmbetului uman. Dar aproape sigur că suntem în posesia a două tipuri de zâmbet destul de diferite, chiar dacă cu mult timp în urmă ele au derivat din aceeași mimică facială. Zâmbim când suntem amuzați și zâmbim când suntem ușor nervoși, temători sau sfârșiți. Unii oameni, când sunt nervoși în cadrul unui interviu, zâmbesc la aproape tot ceea ce li se spune. Iar acesta este tipul de zâmbet care probabil poate fi strâns corelat cu rânjetul de supunere al cimpanzeului speriat.

Când cimpanzeii sunt ultra încântați la vederea unui morman uriaș de banane, se mângâie, se sărută și se îmbrățișează, așa cum doi francezi se îmbrățișează la auzul unei vești bune sau cum copilul sare să-și strângă mama în brațe când aceasta îi spune că i-a îndeplinit o dorință anume. Cunoaștem cu toții acele sentimente de emoție sau fericire intensă care îi determină pe oameni să țipe și să sară în sus, sau să izbucnească în lacrimi. Nu e de mirare că cimpanzeii, dacă au vreun sentiment asemănător, încearcă să se calmeze îmbrățișându-și tovarășii.

Am descris anterior cum cimpanzeul, după ce este amenințat sau atacat de un superior, își poate urma agresorul țipând și ghemuindu-se la pământ sau întinzându-i mâna. De fapt, el cerșește îmbărbătarea celuilalt. Uneori el nu se destinde până când nu a fost atins sau mângâiat, sărutat sau îmbrățișat; Figan a făcut de câteva ori istericale când nu i s-a oferit un asemenea contact, trântindu-se la pământ, țipând de-l durea gâtul, până când agresorul l-a calmat cu o atingere. Am văzut un copil comportându-se în același mod, ținându-se după mama lui prin toată casa cu toate că ea îi spusese s-o lase în pace, țipând,

atârnându-i-se de fuste, până când ea l-a luat în brațe, l-a sărutat și l-a drăgălit în chip de iertare. Un sărut, sau o îmbrățișare, sau un alt gest de dezmierdare reprezintă aproape un final inevitabil odată ce disputa matrimonială s-a încheiat, iar strângerea mâinilor, care denotă reînnoirea prieteniei și împăcarea reciprocă după o ceartă, se observă la multe culturi.

Dacă încercăm să stabilim o paralelă între comportamentul uman și cel al cimpanzeilor ne lovim de dificultăți abia când luăm în considerare problemele morale implicate în cazul în care o ființă umană solicită iertarea alteia sau o oferă ea însăși. În societatea cimpanzeilor principiul implicat când un subordonat caută îmbărbătare din partea unui superior, sau când un individ de rang înalt îl calmează pe altul, nu se leagă câtuși de puțin de justețe sau injustețe în cazul actului agresiv. O femelă, care este atacată doar pentru simplul motiv că s-a întâmplat să stea prea aproape de un mascul care se manifestă, se va apropia tot ea de mascul pentru a-i cere un gest de îmbărbătare, la fel ca și femela care este lovită de mascul pentru că a încercat să ia un fruct din grămada lui.

Din nou, când facem o comparație directă între efectul unei atingeri sau îmbrățișări alinătoare asupra omului sau îmbrățișări alinătoare asupra omului sau cimpanzeului agitat, problema se complică dacă ne aventurăm în motivația care direcționează gestul maimuței sau al omului care oferă alinarea. Căci oamenii sunt capabili să acționeze din motive pur altruiste; ne poate părea cu adevărat rău pentru cineva și ne străduim să-i împărtășim necazurile într-o încercare de a oferi alinare și mângâiere. E puțin probabil ca un cimpanzeu să acționeze din sentimente asemănătoare; mă îndoiesc că și membrii aceleiași familii, oricât ar fi de uniți prin afecțiune puternică reciprocă, sunt acționați de altruism în relațiile dintre ei.

Pe de altă parte, exista cazuri când se pot face paralele. Cei mai mulți dintre noi resimțim o stare de totală stânjeneală sau neplăcere în prezența unei persoane ne-

norocite care plânge. Poate că ne simțim îndemnați s-o liniștim, nu pentru că ne-ar părea rău pentru ea, în sensul altruist, ci deoarece comportamentul ei ne tulbură propriul nostru sentiment de mulțumire. Poate că imaginea și mai ales sunetele scoase de subordonat ghemuit și care țipă îl fac în mod similar pe cimpanzeu să se simtă stânjenit, cel mai eficient mod de a schimba situația fiind să-l calmeze pe celălalt cu o atingere.

Mai avem de luat în considerare încă un aspect legat de întregul concept de comportament alinător ai cimpanzeilor, și acesta este rolul posibil jucat în evoluția comportamentului lor de puricatul în grup. Căci pentru cimpanzei, și fără îndoială și pentru alte animale, puricatul în grup este forma cea mai pașnică, mai relaxantă și mai prietenoasă de contact fizic. Puiul de cimpanzeu nu duce niciodată lipsă de contact fizic pentru că petrece mult timp alături de mama sa. Pe urmă, pe măsură ce crește, petrece mai multă vreme departe de mamă și de asemenea o perioadă mai îndelungată jucându-se cu ceilalți pui; iar joaca, în mod tipic, implică mult contact fizic. Pe măsură ce puiul se maturizează, se joacă din ce în ce mai puțin; în același timp își petrece perioade tot mai îndelungate puricându-se în grup alături de mamă și rubedenii, și când e mai mare, alături de ceilalți adulți. Uneori, puricatul între indivizii adulți poate dura și două ore. Nevoia evidentă de puricat în grup a fost bine demonstrată de bătrânul domn McGregor care, cu picioarele paralizate, s-a târât cei șaizeci de metri pentru a încerca să se alăture unui grup de masculi care se puricau.

Când un cimpanzeu solicită puricatul, de obicei se apropie de partenerul ales și stă în poziție verticală dinaintea lui, fie cu fața la el, cu capul ușor înclinat, fie întors, și deci arătându-i posteriorul. E posibil atunci ca prezentarea de supunere a posteriorului, precum și aplecarea sau ghemuirea de supunere să fi derivat din pozițiile folosite pentru a cere puricatul? Oare în negurile trecutului, subordonatul se apropia de superiorul lui, după ce fusese amenințat, pentru a cerși atingerea liniștitoare și de îm-

bărbătare a degetelor care purică? Dacă lucrurile stau așa, atunci răspunsul cimpanzeului solicitat – atingerea sau mângâierea – pot fi derivate în mod echivalent dintr-un tipar al puricatului. Fără îndoială că în anumite ocazii, câteva scurte mișcări de puricat au loc când individul dominator răspunde ținutei de supunere a subordonatului. Este cât se poate de rezonabil să ne închipuim că un asemenea răspuns s-ar fi putut realiza de-a lungul secolelor așa încât, astăzi, cimpanzeul nu face decât un simplu gest de atingere sau mângâiere în locul puricatului însoțitorului supus.

Când doi cimpanzei se salută după o despărțire, comportamentul lor deseori seamănă izbitor cu cel arătat de doi oameni în același context. Cimpanzeii se pot înclina sau ghemui la pământ, pot întinde mâinile, se pot săruta, îmbrățișa, atinge sau mângâia pe aproape oricare parte a corpului, mai ales capul, chipul și organele genitale. Un mascul poate apuca o femelă sau un pui de sub bărbie. Oamenii, în multe culturi prezintă unul sau mai multe din aceste gesturi.

În societățile umane, mare parte din comportamentul de salut a fost ritualizat. Un om care trece pe lângă o cunoștință pe stradă nu înclină neapărat capul ca să arate că recunoaște statutul social superior al celuilalt, totuși, fără îndoială, gestul derivă din înclinarea în semn de supunere. Nu zâmbim doar când suntem nervoși sau ne simțim stingheri în timpul salutului; cu toate acestea, propriile noastre forme de salut slujesc deseori drept recunoaștere a statutului social al individului respectiv, mai ales în situațiile oficiale.

Un salut între doi cimpanzei aproape întotdeauna slujește acestui scop – el restabilește statutul de dominație al unuia față de celălalt. Când nervoasa Olly îl salută pe Mike, ea poate să-i întindă mâna, să se încline până la pământ, să se ghemuiască supusă cu capul aplecat. De fapt, ea recunoaște rangul superior al lui Mike. Acesta poate să-i mângâie sau să-i apuce mâna, sau să-i atingă

capul ca răspuns la supunerea ei. Un salut între doi cimpanzei este de obicei mai demonstrativ când indivizii implicați sunt prieteni buni și mai cu seamă când au stat despărțiți câteva zile. Deseori, Goliath cuprindea în brațe pe David, și cei doi își lipeau buzele de fața sau grumazul celuilalt, când se întâlneau; pe câtă vreme un salut între Goliath și Dl. Worzle rareori implica mai mult de o atingere întâmplătoare, chiar și atunci când cei doi nu se văzuseră de mult.

Nu numai gesturile de supunere și îmbărbătare ale cimpanzeilor se aseamănă mult cu ale noastre. Multe dintre jocurile lor aduc cu jocurile copiilor. Mișcările degetelor cimpanzeilor când se joacă sunt aproape identice cu ale noastre. Manifestările agresive ale cimpanzeului nu se deosebesc prea mult de ale noastre. Asemeni omului, cimpanzeul înfuriat poate să-și fixeze adversarul cu privirea. Poate să ridice brațul rapid, să-ți dea capul puțin pe spate, cu un gest nervos, să alerge spre adversar în poziție verticală și agitându-și brațele, să arunce pietre, să mânuiască bețe, să pocnească, să muște, să lovească cu piciorul, să zgârie și să tragă de păr victima.

De fapt, dacă trecem în revistă întreaga gamă de comunicare pozițională și gestică a cimpanzeilor pe de o parte și cea a oamenilor pe de altă parte, vom găsi cazuri izbitor de asemănătoare. Atunci ar reieși că fie omul și cimpanzeul și-au dezvoltat gesturile și pozițiile într-un mod văditor similar, fie că undeva, în negura trecutului foarte îndepărtat, au avut un strămoș comun; un strămoș care comunica cu semenii săi cu ajutorul sărutului și îmbrățișării, atinsului și mângâiatului, precum și prin apucarea mâinilor.

Una dintre deosebirile majore între om și cea mai apropiată rudă a sa în viață este, fără îndoială, faptul că cimpanzeul nu și-a dezvoltat darul vorbirii. Chiar și cele mai susținute eforturi de a-i învăța pe cimpanzeii mici să vorbească s-au soldat cu eșec. Graiul articulat reprezintă însă un pas cu adevărat uriaș în evoluția omului.

Cimpanzeii posedă o varietate mare de sunete de chemare, iar acestea slujesc desigur la transmiterea unor tipuri de informații. Când un cimpanzeu găsește hrană bună el scoate niște lătrături puternice; alți cimpanzei din apropiere își dau imediat seama că e vorba de o sursă de hrană și se grăbesc să i se alăture. Un cimpanzeu atacat țipă, iar acest lucru poate pune în alertă pe mama sa sau pe un prieten care se grăbește să-i sară în ajutor. Un cimpanzeu confruntat cu o situație alarmantă și potențial periculoasă scoale sunetul înfricoșător *„wraaaa”* și din nou, alți cimpanzei se grăbesc să apară în acel loc pentru a vedea ce se întâmplă. Un cimpanzeu mascul, care e gata să intre într-o vale sau să se repeadă la o sursă de hrană, scoate țipete puternice gâfâite, iar ceilalți indivizi își dau seama nu numai că mai sosește un membru al grupului lor, dar și cine anume. Pentru urechile noastre umane, cimpanzeul se caracterizează în primul rând prin aceste țipete gâfâite. Acest lucru este semnificativ deoarece țipătul gâfâit, mai ales, este cel care slujește la menținerea contactului dintre grupurile împrăștiate ale comunității. Totuși, cimpanzeii pot fără îndoială să se recunoască și prin alte chemări – o mamă cunoaște țipătul odraslei. Probabil un cimpanzeu poate recunoaște chemările majorității cunoștințelor sale.

Cu toate acestea, deși chemările cimpanzeilor slujesc la transmiterea informațiilor esențiale despre situații și indivizi, ele nu pot, în cea mai mare parte, să fie comparabile cu graiul articulat. Omul, cu ajutorul cuvintelor, poate comunica idei abstracte; el poate beneficia de experiențele altora fără să trebuiască să fie prezent la ele; poate face planuri de cooperare inteligente. Totuși, când oamenii ajung la un schimb de sentimente, majoritatea se reîntorc la vechiul tip de comunicație gestică al cimpanzeului – mângâierea de îmbărbătare, îmbrățișările exuberante, strângerea inimilor. Iar când, în aceste ocazii, se întrebuințează și cuvinte, deseori le folosesc cam în același mod în care un cimpanzeu își rostește chemările – pur și simplu pentru a reda emoția resimțită în acel mo-

ment. „Te iubesc. Te iubesc”, repetă la nesfârșit îndrăgostitul, încercând să transmită iubitei pasiunea sa copleșitoare, nu prin cuvinte, ci prin îmbrățișări și mângâieri. Când suntem mirați rostim niște stupizenii în genul – „Țțțțțț!” „Pfffff!” sau „Măi, măi!”. Când suntem mânioși ne putem exprima prin înjurături și alte expresii lipsite de înțeles. Această folosire a cuvintelor, la nivel emoțional, este diferită de oratorie, literatură, conversație inteligentă, la fel cum sunt mârâiturile și țipetele cimpanzeilor.

De curând s-a demonstrat că cimpanzeul este capabil de a comunica cu oamenii într-un mod cât se poate de sofisticat. Există, în America, doi savanți, Allen și Beatrice Gardner, care au dresat un pui de cimpanzeu să folosească semnele din limbajul surdo-muților. Familia Gardner consideră că, deoarece gestica și ținuta formează un aspect atât de semnificativ pentru tiparele de comunicare ale *cimpanzeilor,* asemenea limbaj bazat pe semne poate fi mai potrivit decât strădania de a-i învăța cuvinte articulate.[11]

Washoe a fost luată de când era nou-născută și a fost înconjurată constant de însoțitori umani. Încă de la început, acești oameni au comunicai nu numai cu Washoe, dar și între ei când cimpanzeul era de față, prin limbajul semnelor. Singurele sunete pe care le scoteau erau acele chemări care imitau întrucâtva pe cele ale cimpanzeilor, cum ar fi râsul, exclamațiile și imitarea propriilor sunete ale lui Washoe.

Experimentul lor a fost încununat de un succes uluitor. La vârsta de cinci ani. Washoe poate înțelege cam trei sute cincizeci de simboluri diferite, dintre care multe semnifică grupuri de cuvinte, nu numai cuvinte separate; și chiar cimpanzeul poate folosi corect cam o sută cincizeci dintre ele. Familia Gardner a fost criticată că i-a permis lui Washoe să folosească semnele „neglijent”. De fapt, unele dintre semne i-au fost predate lui Washoe în mod diferit atunci când ele se asemănau mult cu vreunul dintre gesturile ei. Alte semne au fost schimbate de Washoe sin-

[11] Gardner, R.A. şi B.T., *Science,* Vol. 165, pp. 664—72.

gură pe când era mică, și, interesant, a rezultat că multe din aceste adaptări corespundeau exact cu cele folosite de copiii mici. Cu alte cuvinte, ele reprezentau „limbajul copiilor” surdo-muți. Multe dintre ele au fost însă corectate de Washoe când a crescut.

Nu am văzut-o pe Washoe, dar am urmărit câteva filme care demonstrează nivelul la care a ajuns și, în mod ciudat, pe mine m-au impresionat cel mai mult greșelile pe care le-a făcut. I s-a cerut să numească, unul după altul, o serie de obiecte, pe măsură ce acestea erau extrase dintr-un sac. A făcut semnele numelor corect și foarte repede, dar chiar și așa, se poate argumenta că un câine inteligent va învăța până la urmă să asocieze imaginea unui vas cu un răspuns corect redat printr-o zgrepțănare pe dușumea, un pantof prin două zgrepțănări, și așa mai departe. Și pe urmă lui Washoe i s-a arătat o perie, iar ea a făcut semnul pentru pieptene. Mie, acest lucru mi s-a părut semnificativ – este genul de greșeală pe care îl poate face copilul mic care e în stare să denumească pantoful drept papuc, sau farfuria drept cană, dar niciodată pantoful drept farfurie.

Poate una dintre cele mai fascinante observații ale familiei Gardner se referă la momentul când, pentru prima oară, Washoe a fost întrebată (în limbajul semnelor) „Cine e aici?” în timp ce ea privea într-o oglindă. Washoe, care era familiarizată cu oglinzile la vremea aceea, a semnalizat drept răspuns – „Eu, Washoe”.

Aceasta constituie, într-un fel, o dovadă științifică a faptului cunoscut de multă vreme, că, într-un mod neclar, vag poate, cimpanzeul are o conștiință de sine, primitivă. Fără îndoială că există oameni care ar prefera să nu dea crezare acestui lucru deoarece, mai înrădăcinată chiar decât vechea idee că omul este singura ființă capabilă să-și făurească unelte, este aceea că numai omul în regnul animal este conștient de sine. Nu de mult, mi-a venit în minte că, doar printr-o înțelegere reală a modurilor în care cimpanzeii și oamenii dovedesc similitudini de comportament, putem să reflectăm cu adevărat asupra modurilor în care oamenii și cimpanzeii se deosebesc. Și

numai atunci vom putea aprecia cu adevărat, din punct de vedere biologic și spiritual, gradul real al unicității omului.

Omul este conștient de sine într-un mod diferit de al cimpanzeului care, brusc, devine conștient că trupul pe care-l vede în oglindă este „Eu”, că părul și degetele îi aparțin *lui,* că dacă se va întâmpla un eveniment, *el* va fi cel speriat, mulțumit sau trist. Conștiința de sine a Omului depășește conștiința primitivă a unui organism viu. Omul cere o explicație pentru misterul ființei sale, și-și pune întrebări în legătură cu lumea care îl înconjoară și cosmosul de deasupra. Așa că Omul, de-a lungul secolelor, a preamărit un dumnezeu; s-a dedicat științei; a încercat să pătrundă misterul... Omul are o capacitate aproape infinită de a se preocupa de lucrurile care depășesc ființa lui; se poate sacrifica pentru un ideal, se poate contopi cu bucuriile sau necazurile altora; poate iubi profund și dezinteresat; poate crea și aprecia frumusețea în nenumărate forme. Nu ar trebui să ne mire că un cimpanzeu se poate recunoaște în oglindă. Dar ce-am spune dacă un cimpanzeu ar izbucni în lacrimi ascultând acordurile lui Bach care răsună din orga catedralei?

Da, omul pune într-adevăr în umbră cimpanzeul. Totuși, cimpanzeul este o creatură de o importanță covârșitoare pentru înțelegerea omului. Așa cum omul îl pune în umbră, tot așa pune și el în umbră celelalte animale. Are abilitatea de a rezolva probleme cât se poate de complexe, poate folosi și fabrica unelte pentru o varietate de scopuri, structura sa socială și metodele de comunicare cu semenii săi sunt complexe, și el prezintă începuturile unei conștiințe de sine. Cine știe cum vor arăta cimpanzeii peste patruzeci de milioane de ani de acum încolo? Ar trebui să ne preocupe pe toți să-i lăsăm să trăiască, ca cel puțin să aibă șansa să evolueze.

Capitolul XX

INUMANITATEA OMULUI

Când săgeata ghimpată i-a intrat în carne, Flo s-a clătinat și s-a împleticit, agățându-se de o ramură. Flint s-a atârnat de ea, lipind îngrozit și sângele din rana mamei a început să picure încet pe chipul lui. Priveam fără să mă pot mișca sau striga; Flo a pus mâna pe rană și s-a uitat, neîncrezătoare, la sânge. Pe urmă, cu o mișcare înceată, a căzut, mai jos, mai jos, mai jos... Flint ca o lipitoare se mai atârna de trupul care-și dădea ultima suflare, și amândoi au atins pământul cu o bufnitură oribilă.

Când masca umană care rânjea s-a apropiat, cu dinții albi lucind pe chipul de abanos, pieptul lui Flo a tresăltat greoi pentru ultima oară și pe urmă a rămas nemișcat. Țipând, lovind, mușcând, Flint a fost vârât în sacul umed, rău-mirositor, mai jos, mai jos, mai jos. Cu toate că era beznă, puteam să disting umbra neagră a omului.

M-am trezit scăldată într-o sudoare rece, cu pătura trasă peste cap; coșmarul fusese atât de viu încât n-am mai putut să adorm la loc. Da – un coșmar. Dar lucrurile astea se petrec tot timpul în anumite regiuni din Africa Centrală și Vestică. În multe locuri carnea de cimpanzeu este socotită o delicatesă aparte și există multe povești cumplite despre puii de cimpanzeu legați lângă trupurile sfârtecate ale mamelor lor, în piețele de carne, de vânzare pentru viitorul consum dătător de vitamine al africanilor deproteinizați. Puii de cimpanzeu sunt de asemenea foarte solicitați de laboratoarele de cercetări medicale din Europa și Statele Unite, iar capturarea lor se face prin împușcarea mamelor. Câte mame nu s-au târât probabil pe sub baldachinul des al pădurii, rănite mortal, pentru a-și da duhul mai târziu, iar puii lor, urmăriți de o stea nenorocoasă, au rămas orfani? Câți prunci, care

supraviețuiesc și împușcăturii și bufniturii de pământ, urmează să moară la câteva zile după captură, zdruncinați și nenorociți? Bănuiesc că pentru fiecare pui în viață care ajunge în lumea occidentală, mor în medie alți șase.

Mai există o umbră care se întinde peste cimpanzeu în zilele noastre, căci, odată cu răspândirea agriculturii și a industriei forestiere, habitatul și viața cimpanzeilor sunt puse în primejdie. Pădurile sunt tăiate pentru a face loc plantațiilor, iar pomii fructiferi sunt otrăviți pentru a lăsa un spațiu mai mare copacilor necesari la producerea cherestelei. Mai mult, deoarece cimpanzeii sunt sensibili la toate bolile infecțioase ale omului, pretutindeni unde se află în vecinătatea noilor așezări omenești sunt amenințați de epidemii.

Din fericire, unii își dau seama de pericolele se amenință cimpanzeii din sălbăticie. Guvernele luminate ale Ugandei și Tanzaniei oferă protecție populațiilor lor de cimpanzei și o întrunire internațională recentă cu privire la conservarea speciilor a căzut de acord ca aceste maimuțe să fie trecute pe lista speciilor amenințate de dispariție, și care au nevoie de protecție. S-au înființat niște programe astfel ca cimpanzeii necesari cercetărilor să poată fi crescuți în captivitate, iar dacă se vor obține în acest scop colonii mari și reușite, se va restrânge decimarea constantă a grupurilor aflate în sălbăticie. Cimpanzeul este, fără îndoială, numai una dintre multele specii amenințate cu exterminarea în sălbăticie: dar el este, la urma urmelor, cea mai apropiată rudă a noastră și ar fi tragic dacă atunci când nepoții noștri se vor face mari, cimpanzeii să mai există numai în grădina zoologică și în laboratoare. Un gând înspăimântător, deoarece, în majoritatea cazurilor, cimpanzeul în captivitate este foarte diferit de creatura superbă pe care am cunoscut-o atât de bine în sălbăticie.

Astăzi, multe grădini zoologice încep să-și arate cimpanzeii în grupuri aflate în îngrădituri destul de spațioase, dar există încă multe maimuțe închise în celulele demodate de beton, cu gratii. Într-o vară am cunoscut doi cimpanzei bătrâni la o grădină zoologică, un mascul și o femelă. Erau

găzduiți într-o cușcă foarte mică cu o porțiune exterioară și una interioară, separate printr-o ușă de oțel. În vara aceea era foarte cald, și cu toate că erau ținuți afară, cu ușa despărțitoare închisă, nu exista umbrar, iar când soarele era la amiază, cimentul ardea pur și simplu. Cimpanzeii nu aveau nicio creangă pe care să stea, numai o poliță de lemn extrem de mică, pe care se puteau așeza doar cu rândul – și bineînțeles că întotdeauna masculul stătea când era fierbințeală. Erau hrăniți de două ori pe zi – o dată dis-de-dimineață, și o dată târziu după amiază. Rezerva de apă se termina în mod normal pe la ora zece dimineața, dar nu era reîmprospătată.

Stăteam și mă gândeam de când uitaseră probabil aceste animale tulpinile de viță, pământul afinat, alergatul printre ramuri și bucuria de a se fugări prin pădure, atârnați de trupurile mamelor lor. Probabil că singura plăcere ce le rămăsese consta în mâncare, dar nu mai puteau să se înfrupte cu insectele zemoase, sau să se bucure de savoarea cărnii prinse de curând; și nici nu mai puteau să se cațăre într-un copac umbros și răcoros, cu mârâituri de plăcere, pentru a se ghiftui cu fructele coapte la soare. Și cât de mare trebuie să fie intervalul între mase, pentru animalele care prin natura lor sunt învățate să mănânce pe toată durata zilei? În afară de mâncat, cei doi cimpanzei nu aveau nimic de făcut decât să se purice apatic între ei, sau singuri. Nici măcar nu puteau scăpa unul de celălalt, măcar o singură clipă; masculul nu putea să se destindă niciodată în tovărășia alinătoare a altor masculi, iar femela nu putea niciodată să scape de societatea lui.

Un cimpanzeu într-o asemenea închisoare probabil că seamănă cu un om care este întemnițat de mai mulți ani și nu are speranță că va fi eliberat. Chiar și într-o grădină zoologică mai bună, unde cimpanzeul poate face parte dintr-un grup ceva mai numeros și are o îngrăditură de beton mai mare, este o creatură extrem de diferită de cimpanzeul întâlnit de noi la Gombe Stream. Cimpanzeul

de grădină zoologică nu are demnitatea calmă, seninătatea privirii sau individualitatea hotărâtă a semenului său aflat în sălbăticie. În mod tipic el dezvoltă stereotipe ciudate de comportament – când merge el poate face o rotație ușoară cu mâna, într-o parte, întotdeauna aceeași mână și întotdeauna în aceeași parte. După ce merge târșit prin spațiul restrâns al cuștii sale, poate izbi în cadrul de fier al ușii, întotdeauna în același loc. În același mod, cu același ritm. Este un jalnic vestigiu al măreției și impunătoarei demonstrații de atac a cimpanzeului mascul sălbatic.

Majoritatea oamenilor cunosc direct numai cimpanzeii de la grădina zoologică sau de laborator. Aceasta înseamnă că și cei care lucrează îndeaproape cu ei, cum ar fi paznicii grădinilor zoologice sau savanții cercetători, nu pot avea nicio idee sau apreciere reală despre cum este *de fapt* cimpanzeul. Lucru care poate explica de ce atâtea laboratoare științifice mențin cimpanzeii în niște condiții îngrozitoare, găzduiți în majoritate singuri în celule mici de beton, fără să aibă nimic de făcut toată ziua decât să aștepte vreun experiment, care este deseori dureros și înspăimântător.

Aș vrea să fiu bine înțeleasă că nu încerc să afirm că nu ar trebui să folosim niciodată cimpanzeii în chip de animale de experiență. Munca recentă a fiziologilor și biochimiștilor a arătat că, din punct de vedere biologic, în ceea ce ne privește numărul și forma cromozomilor, proproteinele, A.D.N.-ul și așa mai departe, cimpanzeul este foarte apropiat omului. Este într-adevăr la fel de aproape de noi în anumite privințe ca și de gorilă. Din acest motiv probabil că este singurul substitut cu adevărat eficient când, din motive etice, cercetările nu pot fi întreprinse pe oameni. Kuru, o boală ciudată din Noua Guinee, manifestată prin tremurături, reprezenta unul din misterele lumii medicale și a provocat nenumărate victime. Cercetările pe cimpanzei au stabilit că este vorba de un virus cu acțiune lentă și astfel a făcut posibil tratamentul actual. De asemenea, din cauza asemănărilor creierului cimpanzeului cu creierul uman, experimentele efectuate pe cimpanzei

vor fi de mare valoare pentru savanții care încă se mai zbat cu problemele bolilor mintale omenești. Unele persoane nici nu sunt conștiente de răspândirea sau tragediile pe care le implică tulburările mintale, cum ar fi schizofrenia sau depresiunile nervoase grave. Nu numai victimele sunt cele care sunt afectate, ci și familiile și prietenii lor. Cimpanzeii pot sluji ca modele experimentale pentru unele din aceste tulburări, iar aceasta ar ajuta știința în lupta ei de a ușura suferința umană.

Pe de altă parte, cu toate că sunt de acord ca cimpanzeii să fie folosiți, dacă este absolut necesar, la asemenea experiențe, susțin cu tărie ca cimpanzeii de laborator să aibă parte de condiții de trai mult mai bune. Fără îndoială că dacă vrem să folosim această maimuță drept cobai în cercetările medicale, fie că e vorba de transplanturile de rinichi, efectele drogurilor sau ale pastilelor anticoncepționale luate pe durate îndelungate, dacă dorim ca el să ajute omul în cucerirea spațiului, atunci trebuie să facem toate eforturile pentru a fi bine tratat și primit ca un oaspete de onoare în laboratoarele noastre. Spațiul său de locuit trebuie să fie încăpător, trebuie să i se asigure cele necesare pentru a-l feri de plictiseală, să-l tentăm cu mâncare gustoasă și, când este posibil, să fie găzduit împreună cu tovarășii lui. Uneori, Hugo și cu mine avem sentimentul că singurul mod în care s-ar putea îmbunătăți situația cimpanzeilor de laborator ar fi să-i aducem pe cei care răspund de ei să-i vadă pe cimpanzeii noștri de la Gombe Stream.

Capitolul XXI

POST-SCRIPTUM DE FAMILIE

În cele din urmă, o înțelegere detaliată a comportamentului cimpanzeilor, obținută printr-o cercetare de lungă durată la Gombe, va ajuta omul în încercările sale de a se înțelege pe sine mai mult. Hugo și cu mine avem această convingere. Totuși, nu numai pentru acest motiv ne continuăm munca aici, an de an; ne fascinează cimpanzeii și ca ființe individuale. Vrem să aflăm cum va avea grijă Fifi, pe care am cunoscut-o de mic copil, de proprii săi pui; dacă Flo va supraviețui ca bunică, și, în cazul acesta, cum se va purta cu puiul lui Fifi; ce se va întâmpla cu Flint după ce va muri mama lui; dacă Figan va ajunge într-o bună zi masculul dominator. De fapt, dorim să ne continuăm studiul asupra cimpanzeilor pentru aceleași motive care determină oamenii să citească un roman palpitant până la capăt.

Nu putem să petrecem prea mult timp la Gombe acum, pentru că avem un copil și, după cum am amintit mai înainte, cimpanzeii sunt cunoscuți ca fiind vânători de pui de om. Când fiul nostru, micuțul Hugo, – căruia îi spunem Grublin sau Grub – era foarte mic, îl țineam în interiorul clădirii, într-o cușcă, în regiunea de observație. Când Rodolf și Humphrey, și chiar tânărul Evered se uitau pe geam și zgâlțâiau zăbrelele, cu blana vâlvoi și gurile strânse sălbatic, eram conștienți că, dacă ar fi avut ocazia, l-ar fi înșfăcat pe Grub. Nu puteam să-i învinovățim pentru acest lucru; în captivitate, unde cimpanzeii cresc mai degrabă în societatea umană decât în cea a maimuțelor, sunt la fel de îngăduitori și de încântați de puii de om ca și de proprii lor pui. Dar la Gombe Stream maimuțele cu pielea albă pe care cimpanzeii au învățat să le tolereze, chiar să aibă încredere în ele nu sunt în mod normal

asociate cu puii lor. Rodolf nu-l considera pe Grub drept puiul meu adorat, ci pur și simplu o mâncare tentantă.

Când Grub a mai crescut, nu mai puteam să-l ținem în cușca lui de prunc, așa că i-am construit una mai mare, pe plajă, unde rareori se aventurau cimpanzeii. Această „cușcă” este atașată de o casă de prefabricate, acoperită cu iarbă, este răcoroasă și spațioasă. Când Hugo și cu mine suntem cu Grub, poate să alerge pe nisipul alb al plajei și să se bălăcească în lacul scânteietor, dar dacă amândoi suntem la cimpanzei, atunci Grub, împreună cu cele două africane care se îngrijesc de el» rămâne în siguranță în interiorul cuștii. Grub este fericit la Gombe – repetă întruna că este „locul lui preferat din lume”. E un noroc că gândește astfel, deoarece în viitorul apropiat, Hugo și cu mine intenționăm să ne întoarcem aici la o bază permanentă.

În ultimii ani, Hugo a lucrat la studiul carnivorelor africane mari, și la fel cum Hugo a fost întotdeauna implicat în studiul asupra cimpanzeilor, și eu am luat parte o vreme la acest proiect. De când ne-am căsătorit, ne-am jurat unul altuia să lucrăm cât mai mult împreună, căci noi considerăm că doi oameni care au o armonie de interese, precum și țeluri comune se bucură total de împlinirile oferite de viața în comun. Așa că, o vreme, am observat hienele, și această experiență m-a ajutat să-mi dezvolt concepțiile; întorcându-mă la studiul cimpanzeilor, i-am contemplat cu alți ochi și am fost ajutată în interpretările asupra comportamentului lui.

În ciuda faptului că am lipsit de la Gombe câteva luni, în mare nu s-au înregistrat lipsuri în observații, grație studenților noștri. Sigur, nu e același lucru să auzi doar despre o experiență la care nu ai luat parte cu adevărat, dar cu toate acestea este un lucru palpitant, iar majoritatea oamenilor care lucrează la Gombe Stream ne împărtășesc entuziasmul pentru cimpanzei ca indivizi, și în felul acesta relatările lor sunt nu numai precise, dar și foarte plastice. De asemenea am fost însoțită de noroc în timpul vizitelor mele periodice. Cimpanzeii păreau că fac demon-

străii palpitante exact când eram acolo, ca și cum ar fi știut acest lucru. Așa că fiecare lună aduce elemente noi în epopeea cimpanzeilor. Înainte de a încheia, aș vrea să reiau câteva fire ale istorici unora dintre cimpanzeii pe care i-am ales spre descriere în această carte.

Mai întâi am să povestesc ce s-a întâmplat cu Olly și familia ei. Cam la un an după ce și-a pierdut puiul în timpul epidemiei de poliomielită, bătrâna Olly a mai avut un pui, dar acesta a apărut prematur, cu două luni înainte; puiul s-a născut mort și din nou Gilka a fost lipsită de rude. La șase luni după aceea Olly a dispărut, și, în cele din urmă, am fost constrânși să o socotim moartă. Gilka, care nu avea decât șapte ani, și-a petrecut mult timp de una singură.

Curând după moartea lui Olly, lui Gilka i-a apărut o umflătură la nas. La început părea că o doare, căci de câte ori un alt pui se apropia să se joace cu ea, Gilka se trăgea înapoi, cu ochii strâns închiși, ca și cum anticipa durerea. Pe măsură ce se scurgeau săptămânile, durerile se pare că au început, dar umflătura s-a mărit. Peste un an, chipul Gilkăi era hidos deformat; nasul avea o protuberanță uriașă. De ambele părți se făcuse buburos și îi apăruse și pe frunte o umflătură. Sărmana Gilka, care fusese unul dintre cei mai drăgălași pui, cu părul lung și mătăsos, cu chipul în formă de inimă, cu o bărbie mică și ascuțită, semăna acum cu un duh grotesc și înspăimântător.

Am arătat pozele ei multor prieteni medici și în cele din urmă, după îndelungate discuții, ne-am hotărât să aflăm cel puțin de ce natură era excrescența, cu toate că ne temeam că nu prea avem ce face. Nu e loc aici să descriem metodele folosite pentru a o tranchiliza și pe urmă a o anestezia pe Gilka. E suficient să arătăm că – ajutați de bine-cunoscuții veterinari Sue și Tom Harthoorn, profesorii Roy și Don Nelson – am descoperit că Gilka era atinsă de o ciupercă, pe care o tratăm astăzi cu antibiotice. Gilka, în ciuda operației, nu și-a pierdut încrederea în oameni, iar studenții noștri nu întâmpină nicio greutate să o urmărească prin munți.

Sperăm cu toții din tot sufletul că Gilka se va însănătoși. În primul rând ne e foarte dragă. Apoi, ea și Evered reprezintă una din puținele perechi de rude a căror relație am reușit s-o studiem în detaliu pe o perioadă îndelungată. Cu vreo trei ani înaintea morții lui Olly, între cei doi pui nu prea fuseseră legături, dar în anii de după moartea mamei, Evered și sora lui mai mică parcă deveniseră mai apropiați. Deseori cei doi se deplasau împreună. Mai mult, petreceau mult timp puricându-se reciproc, pe când ceilalți masculi tineri, de-o vârstă cu Evered, rareori o puricau pe Gilka, și atunci doar pentru câteva minute.

Nu știm dacă prietenia dintre Gilka și Evered va dura. Pepe și Miff, progeniturile Marinei, deseori se deplasau împreună în anul următor morții mamei lor, dar treptat se pare că s-au înstrăinat. Din păcate Pepe a murit la un an după micuța sa rudă Merlin, lăsând-o pe Miff singura supraviețuitoare a familiei Marinei. Dar când Miff avea între zece și unsprezece ani, a născut o fiică. Ne-a uluit felul eficient în care avea grijă de pui. Toate celelalte mame tinere pe care le observasem erau stângace și nesigure, cel puțin în primele zile de la nașterea puiului. Melissa chiar păruse buimacă. Miff, totuși, a considerat puiul drept un lucru de la sine înțeles; îi acorda cam tot atâta atenție cât dedica experimentata Flo ultimului ei născut. Nu putem să nu ne gândim dacă nu cumva experiența ei cu micuțul frate orfan nu-i conferise acest surplus de siguranță.

Câțiva ani, așa cum am amintit în capitolele anterioare, ne-am întrebat dacă în spatele prieteniei strânse dintre anumite perechi de adulți masculi nu se aflau legături de sânge. Din acest motiv, am fost curioși să urmărim evoluția relațiilor dintre fiii mai mari ai lui Flo – Faben și Figan. Când cei doi era adolescenți se jucau deseori împreună, cu toate că Faben avea tendința să fie destul de dur cu celălalt. Când Faben a ajuns un mascul matur din punct de vedere social, totuși, cam pe la treisprezece ani, a întrerupt aproape total legăturile cu Figan. Hugo și cu mine ne-am întrebat dacă nu cumva teoria noastră cu

privire la prieteniile dintre masculii adulți este totuși nefondată.

Masculi adulți

David

Goliath

William

Mike

Rodolf

McGregor

Anul aproximativ al nașterii

1951* 1955* 1953* 1956* 1959*

Faben

Figan

Fifi

Evered

Pepe

Miff

1953* 1955* 1956* 1959* 1959*

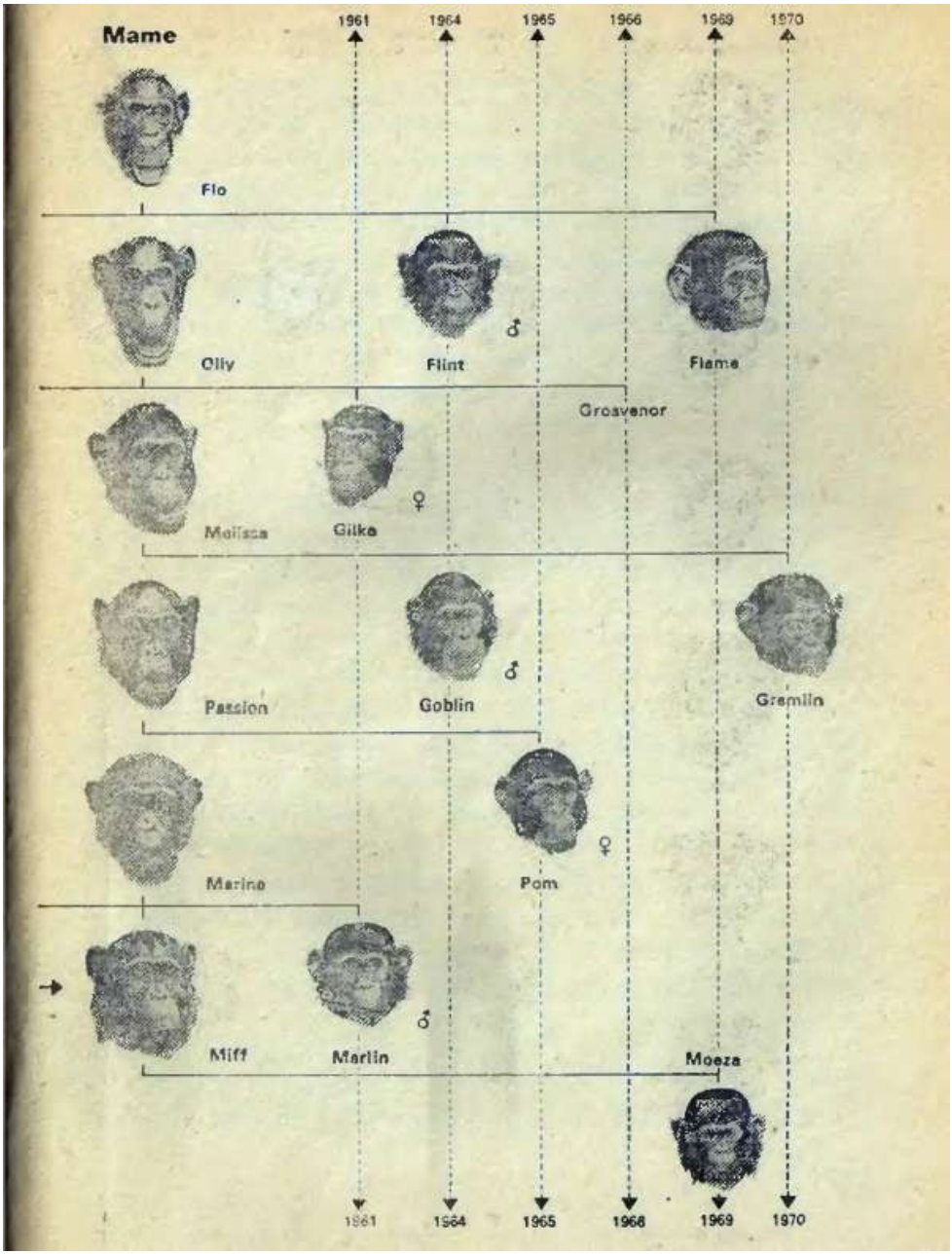

Faben avea un fizic superb și în primul său an de maturizare dădea niște reprezentații de atac, în poziție verticală, de-a dreptul minunate. Pe urmă l-a atins poliomielita și nu și-a mai putut întrebuința deloc mâna

dreaptă. Până atunci, Figan, în calitate de frate mai mic, fusese întotdeauna dominat de Faben, dar, tipic pentru inteligența deosebită pe care o avea Figan, s-a folosit imediat de infirmitatea lui Faben pentru a-și îmbunătăți propriul statut. În primele zile când Faben a apărut cu mâna moale, Figan părea că nici nu-l bagă în seamă. Dar pe urmă, în mod voit, a început să-și hărțuiască fratele.

Când am asistat prima oară la o astfel de scenă, Faben stătea liniștit într-un copac și se curăța. Figan l-a privit fix, s-a dus agale la copac și a început să se cațăre. Pe urmă a pornit o manifestare sălbatică, zgâlțâind ramurile și hâțânând copacul atât de violent încât Faben, care la început ignorase comportamentul fratelui mai mic, a prins să țipe. Pe atunci, Faben, nu avusese șansa să-și adapteze viața la condițiile unei mâini paralizate; în câteva clipe, a fost aruncat din copac. Încă de două ori în următoarele zile, Figan a făcut demonstrații similare în fața lui Faben. După aceasta, atitudinea fratelui mai mare s-a schimbat radical; când i-am văzut iar întâlnindu-se, Faben, zărindu-l pe Figan că se apropie, s-a grăbit în întâmpinarea lui cu mârâituri gâfâite de supunere. Figan s-a așezat pe locul unde se afla, în timp ce fratele se ghemuia în fața lui, și l-a mângâiat încurajator pe cap!

Această stare de lucruri a durat o vreme, dar, treptat, Faben a început să se adapteze la starea lui de handicapat. Fusese în stare să meargă în poziție verticală chiar de la început, astfel împiedicând târârea brațului paralizat pe pământ, și treptat, a devenit chiar expert în această metodă locomotorie, asemănătoare omului. Curând, era în stare să se țină după grupurile de masculi adulți pe distanțe mari și a început să-și recapete câte ceva din vechea agilitate când sărea printre crengile copacilor. Și demonstrațiile de atac și-au recâștigat treptat din fosta măreție. Se părea că Figan observase starea fizică îmbunătățită a fratelui, căci s-a ținut departe de el o vreme. Peste doi ani, când cei doi se întâlneau nu mai era nici cel mai mic semn cum că Figan fusese în stare să-și domine fratele mai vârstnic.

Abia când Figan a avansat la rangul de mascul tânăr maturizat, am observat că relația dintre cei doi frați devenea pentru prima oară, de când fusese adolescent, prietenoasă. Erau zăriți deseori deplasându-se împreună, iar ședințele prelungite de curățat erau un lucru obișnuit. Poate că până la urmă aveam dreptate cu teoria noastră; poate acesta fusese punctul de plecare în prieteniile dintre David Barbă Colilie și Goliath, Mike și J.B., Dl. McGregor și Humphrey; o prietenie care să dureze și care să asigure ajutorul celuilalt în caz de nevoie. Nu puteam decât să așteptăm și să vedem.

În anul următor, legătura dintre Figan și Evered (care, să nu uităm era mai mare cu un an) a devenit extrem de încordată; cei doi masculi tineri își făceau demonstrații dese. Cu toate acestea, conflictele nu au degenerat în ciocniri fizice până într-o zi. Incidentul a pornit când Evered, sosind în tabără cu blana vâlvoi, i-a găsit împreună pe Figan și Faben. Când Evered a înaintat către Figan, masculul ceva mai tânăr s-a grăbit spre fratele lui. Faben l-a îmbrățișat și pe urmă s-a întors către Evered. O clipă mai târziu, cei doi frați, uniți, l-au atacat pe Evered, scoțând lătrături fioroase și izgonindu-l din luminișul taberei. Țipând, Evered a zbughit-o prin pădure și și-a găsit refugiul într-un copac înalt. Frații s-au întors la tabără.

În următoarele cinci minute, mai întâi Faben, apoi Figan au continuat să se manifeste în luminiș scoțând țipete gâfâite, târând și lovind ramurile, bătând darabana. La un moment dat s-au auzit și niște strigăte destul de supuse dinspre copacul lui Evered.

Peste vreo jumătate de oră după ce plecase din tabără, Evered s-a înapoiat în luminiș, dar Faben din nou s-a îndreptat spre el făcând demonstrații; Figan s-a grăbit să i se alăture fratelui și cei doi au alergat ca la curse după Evered, care repede s-a retras în copac. De data aceasta, frații s-au luat după el și s-au așezat, cu blana vâlvoi, la vreo cinci metri de victimă. Toți trei tăceau dar colțurile gurii lui Evered erau trase într-un rânjet de frică.

Brusc, Figan a făcut câțiva pași spre Evered care, cu

mormăituri ușoare, s-a îndepărtat puțin pe craca lui, apoi s-a așezat. Peste câteva clipe, tot în tăcere, Faben s-a deplasat spre Evered, care, chițăind nervos, s-a tras mai la marginea crengii și s-a așezat. Deodată Figan a înaintat spre Evered, care scotea mârâituri joase, dar nu mai avea unde să se retragă. Frații stăteau și-l priveau, muți și imobili.

Peste vreo cinci minute după ce se urcaseră în copac, a izbucnit bătaia, când Faben cu Figan au sărit amândoi, cu lătrături puternice, spre Evered. Țipând, Evered s-a azvârlit într-un copac alăturat, iar frații s-au luat după el. A urmat o vânătoare scurtă și pe urmă Figan a pus laba pe Evered când acesta era pe o rămurică subțire și încovoiată; când cei doi s-au rostogolit printre crengi a intervenit și Faben.

A fost o bătaie incredibilă; cei trei masculi, într-un ghem țipător, reușeau să sară totuși de pe o creangă pe alta. Între timp, Flint s-a cățărat și el în copac, ținându-se la distanță, dar lovind ramurile cu picioarele și scoțând lătrături puerile ascuțite, în timp ce, pe pământ, Flo făcea demonstrații bătătorind pământul și scuturând tulpinițele, lătrând cu vocea ei dogită și bătrână.

Brusc Figan și Evered, încă luptându-se, au căzut jos. Parcă zburând prin aer s-au prăbușit în niște hățișuri, la vreo zece metri dedesubt. Faben a sărit și el imediat după ei, iar Evered, țipând cât îl țineau puterile, a zbughit-o în pădure. Figan și Faben, urmați de Flo și Flint, l-au fugărit o vreme, pe urmă, unul după altul au început să se manifeste, scoțând strigăte gâfâite, puternice, și bătând darabana. La câteva sute de metri mai jos, lângă pârâu, Evered încă țipa și scâncea.

În timpul încăierării, Figan și-a rănit brațul, și-a zdrelit pielea de la încheieturile mâinilor și a pierdut smocuri mari de păr, Evered, totuși, s-a ales cu mai multe necazuri: avea o rană deschisă pe obraz, de la colțul gurii până aproape de pomete. Ne-am temut cu toții că va rămâne desfigurat, un fel de rânjet oribil care să-i lase chipul la fel de înspăimântător ca al surorii sale Gilka. Spre surprin-

derea noastră, totuși, s-a vindecat și locul a rămas doar o cicatrice foarte mică.

Între timp, echipa noastră de cercetători colecta informații noi și fascinante despre subiectul dominației masculilor. Nu mult după moartea bătrânului McGregor, presupusul său frate mezin, Humphrey, s-a făcut un mascul cu adevărat masiv, și cu cât se făcea mai zdravăn cu atât creștea și în agresivitate. Prin 1963, Humphrey era foarte respectat de toate femelele și masculii adolescenți. Deseori, când Humphrey și Mike se aflau în același grup, noi-veniții se repezeau să-și prezinte omagiile mai întâi lui Humphrey și apoi lui Mike. În anul următor, Humphrey a devenit treptat dominator și față de Rodolf, Leakey și Goliath. Dar pe Mike încă îl respecta la fel de mult.

Figan era cel care îl respecta mai cu seamă pe Humphrey, dar, în același timp, începuse să arate multă lipsă de considerație pentru Mike. Mike devenise cam preocupat de acest nou parvenit. Când Mike se manifesta, ceilalți cimpanzei încât îi fugeau din cale – toți, cu excepția lui Figan, care stătea cât se poate de calm, cu spatele la el. Lucrurile s-au repetat, iar Mike devenea tot mai neliniștit. Când Figan era în apropiere, Mike își începea tot mai des demonstrațiile, dintre care majoritatea erau îndreptate spre tânărul mascul. Clătina chiar ramurile de deasupra locului lui Figan, care stătea nepăsător cu spatele la el. Cu toate acestea, se părea că Mike nu îndrăznea să-l atace pe Figan cu adevărat.

Odată, într-o împrejurare demnă de ținut minte, Figan s-a aventurat să se apropie de o femelă în perioada rutului, cu care Mike devenise ciudat de posesiv. Când Mike a început să-l amenințe pe Figan, scuturând ramurile copacului, Figan chiar a ripostat și, în confuzia creată, amândoi masculii s-au repezit jos din copac, țipând. Pe urmă, Mike, cu un rânjet de groază, s-a grăbit să-l îmbrățișeze pe Humphrey, căutând consolare prin contactul cu un alt mascul.

La scurtă vreme, s-a mai petrecut un incident, pe care nu l-am urmărit cu ochii noștri, dar care l-a repus pe Figan

la locul lui. Figan se dădea acum din nou la o parte din calea lui Mike, când acesta se manifesta, și se grăbea să-l întâmpine cu gesturi de supunere. Abia fusese supus Figan, că Evered, mai mare cu un an decât Figan, a început să conteste supremația lui Mike. La fel cum făcuse și Figan înaintea lui, Evered stătea jos și ignora demonstrațiile lui Mike. Și la fel cum Mike fusese neliniștit de nesupunerea lui Figan, era acum față de Evered.

Și astăzi Mike este masculul dominator, dar nu se simte în apele sale când e singur cu Figan sau Evered. Numai când unul din vechii amici, cum ar fi Rudolf sau Leakey, sunt cu el, Mike pare relaxat. Este o situație ciudată; dacă cumva unul din cei doi tineri ar porni o luptă cu Mike și l-ar domina, bătrânul mascul și-ar pierde poziția din vârful ierarhiei. Dar niciunul dintre ei n-ar ocupa-o, căci și Figan și Evered au încă un respect copleșitor pentru Humphrey. Curând, deci, s-ar putea să nu avem un singur mascul dominator în toate situațiile, fără îndoială că foarte curând se va petrece ceva.

Hugo și cu mine bănuim că în cele din urmă Figan va deveni masculul dominator, posibil după ce Humphrey și-a încercat norocul. Căci Figan nu numai că este mai inteligent decât Evered, dar este sprijinit de o familie numeroasă. Vecinătatea lui Faben îi va conferi întotdeauna sentimentul de siguranță pe care David Barbă Colilie l-a dat odată lui Goliath.

Goliath însuși este o figură întrucâtva tragică astăzi. Timp de patru ani, după ce Mike i-a uzurpat statutul, Goliath a rămas un mascul foarte dominator, dar pe urmă s-a îmbolnăvit și a pierdut din greutate; pe lângă asta, vechiul său prieten David Barbă Colilie a murit în timpul epidemiei de gripă. Astăzi Goliath este dominat nu numai de toți masculii adulți, dar și de majoritatea adolescenților. Își petrece mult timp colindând de unul singur sau împreună cu bătrânul Rodolf sau cu Leakey. Numai în ultimii doi ani a pierdut mult din greutate, ajungând de la 45 kg, cam la 30.

Bănuiesc că nu peste mult timp Goliath se va prăpădi.

Nici Flo, oricât de rezistentă ar fi, cred că nu va mai trăi mult. Cunoaștem atâtea despre acești cimpanzei, am împărtășit atâtea evenimente din viețile lor, încât este întotdeauna trist când dispar. Pentru mine fără îndoială, cea mai tristă pierdere a fast cea a lui David Barbă Colilie. Căci David a fost primul cimpanzeu care mi-a acceptat prezența și m-a lăsat să mă apropii de el. Nu numai că mi-a furnizat primele observații despre hrănitul cu carne și folosirea uneltei, în felul acesta ajutându-mă să-mi asigur fonduri care mi-au permis să-mi continui munca, ci tot el a fost primul care m-a vizitat în tabără, care a luat o banană din mâna mea, care a permis unei mâini de om să-l atingă. Am amintit mai devreme de greșeala săvârșită de mine și Hugo când i-am permis lui Flint să ne atingă, încurajându-i pe Fifi și Figan să se joace cu noi. Am periclitat nu numai validitatea cercetărilor ulterioare, dar, și mai rău, securitatea acelor studenți, care ne vor continua pașii făcuți la Gombe Stream. Până astăzi, Flint și Figan încă încearcă să inițieze jocuri cu observatori umani.

Dar nu regret contactul timpuriu cu David Barbă Colilie; David care cu firea sa blândă a permis unei maimuțe ciudate, albe, să-l atingă. Pentru mine asta a reprezentat un triumf al genului de relații pe care omul îl poate stabili cu o creatură sălbatică. Într-adevăr, când mă aflam uneori alături de David, aveam sentimentul că legătura noastră seamănă cu o prietenie, așa cum nu aș fi visat vreodată că se poate stabili cu o creatură complet liberă, sălbatică, o creatură care n-a cunoscut nicicând captivitatea.

În acele zile de început, am petrecut multe ore singură cu David. L-am urmat ceas de ceas prin păduri, stând și observându-l când se hrănea sau se odihnea, chinuindu-mă să țin pasul cu el când se deplasa prin hățișuri. Uneori, sunt sigură că mă aștepta – așa cum îi aștepta pe Goliath sau pe William. Căci atunci când reușeam să ies dintre tulpinile încâlcite, gâfâind și zgâriată toată de ciulini, deseori îl găseam stând jos și uitându-se în urmă în direcția mea. Când apăream, se ridica și pornea greoi mai departe.

Într-o zi, pe când stăteam lângă el, pe malul unui fir de

apă cristalină, am văzut pe jos o nucă de cocos roșie. Am ridicat-o și i-am întins-o cu palma deschisă. El a întors capul. Dar când mi-am mai apropiat puțin mâna, s-a uitat la ea, pe urmă la mine, pe urmă a luat fructul și în aceeași clipă mi-a apucat delicat, dar ferm mâna. Am stat nemișcată, el mi-a eliberat mâna, a privit la nucă și i-a dat drumul jos.

În clipa aceea nu aveam nevoie de cunoștințe științifice pentru a înțelege că îmi comunicase semnul de îmbărbătare. Apăsarea ușoară a degetelor sale nu-mi vorbea prin intelect, ci printr-un canal emoțional mult mai primitiv; bariera secolelor necunoscute ridicată între evoluția separată a omului și cimpanzeului fusese dată jos pentru acele câteva secunde.

A fost o răsplată care a depășit cele mai îndrăznețe așteptări ale mele.

MULȚUMIRI

N-aș fi reușit să studiez cimpanzeii sau să scriu această carte fără ajutorul și încurajarea unui mare număr de persoane și aș vrea să aduc cele mai profunde mulțumiri tuturor acestora, oricât de stângace ar fi ele. Mai întâi, bineînțeles, îmi exprim recunoștința față de Dr. L. S. B. Leakey. A fost primul care mi-a sugerat un studiu asupra cimpanzeilor, primul care a găsit banii pentru finanțarea lucrărilor de început și care a făcut posibilă așternerea pe hârtie a rezultatelor obținute, pentru o dizertație necesară la obținerea titlului de doctor la Universitatea Cambridge. În ultimul rând, clar nicidecum în cele din urmă, vreau să-i mulțumesc pentru șansa pe care i-a dat-o lui Hugo de a-i fotografia pe cimpanzei – la urma urmei, el a fost acela care l-a recomandat.

Sunt nespus de recunoscătoare guvernului tanzanian, președintelui ei. Mwalimu Julius Nyerere, și multor altor persoane oficiale care ne-au permis să ne desfășurăm cercetările în zona Gombe Stream și care ne-au oferit tot timpul asistență. Inițial am primit sprijinul directorului și persoanelor oficiale de la Departamentul tanzanian pentru vânătoare și sunt în mod deosebit recunoscătoare lui David Anstey care ne-a ajutat, pe mine și pe mama mea, când am ajuns prima oară în tabără, precum și paznicilor de vânătoare africani – Adolf, Saulo David și Marcel, care erau încartiruiți la Gombe Stream, pe vremea când zona era considerată rezervație pentru vânătoare. Mai recent, de când Gombe a devenit rezervație națională, am primit ajutor substanțial și am cooperat perfect cu Dr. John Owen, ex-director al Rezervațiilor naționale tanzaniene, precum și cu succesorul acestuia, dl. Saulo Saibul. Mulțumirile mele sunt de asemenea adresate celorlalți membri ai personalului Rezervațiilor naționale tanzaniene, în mod special domnului J. Stevenson, directorul

Rezervațiilor naționale din sud, și paznicilor africani de vânătoare încartiruiți în rezervație.

Mulțumesc de asemenea persoanelor oficiale din guvern și prietenilor din Kigoma care, de-a lungul anilor, s-au străduit atât de mult să ne ajute în cercetările noastre și să ne ofere asistență personală în nenumărate moduri.

Mă simt foarte îndatorată domnului Leighton Wilkie care a aprobat fondurile ce mi-au permis să mă aventurez în munca de teren în anul 1960 și care, recent, a mai făcut o donație Centrului de Cercetări Gombe Stream. Recunoștința mea față de Societatea National Geographic este sinceră și deplină. Societatea a preluat finanțarea cercetărilor mele din 1961, a sprijinit întregul proiect Gombe până în 1968 și continuă și astăzi să aloce o contribuție anuală substanțială. În mod special aș vrea să exprim cele mai profunde mulțumiri doctorului Melville Bell Grosvenor, președinte până în 1967, succesorului lui, doctorul Melvin Payne, și doctorului Leonard Carmichael, președintele Comitetului pentru Cercetare și Explorare, pentru sprijinul îndelung și încurajarea pe care mi le-au acordat. Mulțumesc, de asemenea, membrilor Comitetului, precum și personalului și membrilor societății, în mod special domnului Robert Gilka, d-rei Joanne Hess și d-rei Mary Griswold, care și-au neglijat propriile treburi pentru a ne ajuta pe noi de nenumărate ori.

În 1969 am primit o donație substanțială de la Consiliul de Cercetări ale Științei din Marea. Britanie, iar recent am mai primit ajutor financiar de la Fundația Wenner-Gren, Societatea pentru viața în sălbăticie din Africa de est, Fundația L. S. B. Leakey și Fondul Internațional pentru viața în sălbăticie. Față de toate aceste organizații, precum și un număr de persoane particulare, care au alocat din când în când fonduri pentru cercetările noastre, îmi exprim cea mai profundă recunoștință.

Mulțumirile mele cele mai sincere le adresez de asemenea. Profesorului Robert Hinde de la Universitatea din Cambridge, care nu numai că a supervizat analizele și însemnările mele pentru obținerea titlului de doctor, dar a

contribuit la obținerea de fonduri pentru continuarea cercetărilor și și-a afectat mult din timpul și strădaniile proprii pentru a ne ajuta în multe alte privințe. Sunt, de asemenea, foarte recunoscătoare Profesorului David Hamburg de la Stanford University, care a arătat mult interes pentru cercetările mele și care a făcut posibilă alipirea Centrului la Universitatea Stanford. Profesorul Hamburg mi-a fost de mare ajutor în obținerea fondurilor necesare pentru continuarea activității Centrului de Cercetări Gombe Stream și continuă să ne ajute activ în această privință și în prezent. Atât Profesorul Hinde cât și Profesorul Hamburg au consimțit să lucreze în calitate de consultanți științifici pentru Centru. Apreciez de asemenea foarte mult interesul profund și încurajarea Profesorului S. A. Msangi, decanul Facultății de Știință de la University College din Dar es Salaam.

E greu să găsesc cuvintele potrivite pentru a-i mulțumi lui Hugo pentru tot ce a făcut pentru mine și cercetările mele. Nu numai că a întocmit o colecție splendidă de fotografii și de înregistrări pe peliculă a comportamentului cimpanzeilor, de o valoare documentară unică, dar într-o mare măsură Centrul de Cercetări Gombe Stream a luat naștere și s-a dezvoltat datorită ajutorului lui constant, priceperii sale administrative și perseverenței de care a dat dovadă. Sunt convinsă că singură nu m-aș fi apucat niciodată de un asemenea proiect. Răbdarea lui Hugo, înțelegerea lui, atât față de cimpanzeii aflați sub observație, cât și față de soția lui sunt într-adevăr remarcabile. Trebuie să încerc, totodată, să mulțumesc mamei mele pentru tot ceea ce a făcut pentru mine de-a lungul anilor, mai ales pentru curajul, răbdarea și voia bună de care a dat dovadă în primele luni când a împărțit alături de mine cele mai primitive condiții de trai. De multe ori, sfaturile și sugestiile ei s-au dovedit a fi neprețuite. Le sunt îndatorată la amândoi – mamei mele și lui Hugo – pentru multele comentarii și critici valoroase pe care le-au făcut pe când scriam această carte.

Există multe, multe persoane care direct sau indirect au

contribuit la cercetările noastre și ne-au ajutat personal, și nu este posibil să-i numesc pe toți. Aș dori, totuși, să-i mulțumesc doctorului Bernard Verdcourt de la Royal Botanic Gardens din Kew, care a fost primul care ne-a adus, pe mine și pe mama mea, la Gombe Stream și care a identificat multe plante comestibile, precum și doctorului Gillet de la East African Herbarium care a identificat de asemenea unele specii de plante. Mulțumirile mele le adresez de asemenea laboratoarelor Pfizer, care ne-au aprovizionat atât de generos cu vaccin poli o complementar în timpul groaznicei epidemii de la Gombe Stream. Sunt de asemenea extrem de recunoscătoare Profesorului Douglas Roy, doctorilor Anthony și Sue Harthoorn precum și Dr. Bradly Nelson care mi-au dat asistență la tranchilizarea și operarea cimpanzeului Gilka.

Apoi aș dori să exprim cele mai sincere mulțumiri întregului personal și ajutoarelor africane care au făcut atât de multe de-a lungul anilor pentru a ne ușura munca și a ne face viața mai plăcută. Mai ales doresc să mulțumesc lui Hassan și Dominic, Rashidi, Soko, Wilbert și Short, care, în primii ani, au fost singurii mei însoțitori din sălbăticie. Mulțumesc de asemenea multor altora: Sadiki, Ramadthani, Juma, Mpofu, Hilali, Alphonse, Jumanne, Kasim Ramadhani, Kasim Selemani, Yahaya, Aporual, Habibu și Adreano. Aș dori de asemenea să-mi exprim gratitudinea față de Iddi Matata și Mbrisho pentru curtoazia de care au dat totdeauna dovadă și pentru felul în care ne-au făcut să ne simțim bineveniți în țara lor. Mulțumesc de asemenea lui Mucharia și Moro, care m-au ajutat atât de mult, având grijă de fiul meu cât timp am lucrat la această carte.

Mulțumirile mele se adresează și lui Kris Pirozynski, care a avut grijă de tabără în primele zile, precum și surorii mele, Judy, care a făcut primele fotografii ale cimpanzeilor în sălbăticie. Sunt recunoscătoare lui Nic și Margaret Pickford care au lucrat la Centru în calitate de administratori, baronului și baronesei Godert, lui Bobbie van Lawick-de Marchant et d’Ansembourg care ne-au fost

de asemenea de ajutor, precum și lui Michael Richmond și Miss Dan pentru ajutorul administrativ dat la Nairobi.

Aș dori, de asemenea, să fac cunoscută munca Doctorului Peter Marler și a Doctorului Michael Simpson. Amândoi au lucrat la Gombe Stream, ocupându-se de studiile în curs: Dr. Marler a înregistrat chemările cimpanzeilor într-o perioadă de peste două luni, iar Dr. Simpson a studiat optsprezece luni dezvoltarea lor socială. Rezultatele acestor studii vor fi de mare folos Centrului de Cercetări de la Gombe Stream și ne vor furniza date suplimentare cu privire la comportamentul cimpanzeilor. Mulțumirile mele se adresează și lui Tim și Bonnie Ransom, Leanne Taylor și Nic Owens, ale căror observații făcute pe grupurile de babuini de la Gombe ne-au permis să aflăm mai multe cu privire la încercările de jaf efectuate de cimpanzei asupra babuinilor, precum și la alte interacțiuni cimpanzei-babuini. Tim ne-a fost în mod special de folos când am schimbat sistemul de alimentație în 1968. Îi mulțumesc de asemenea lui John McKinnon care a studiat la Gombe Stream comportamentul insectelor, dar care și-a dedicat mult timp pentru a ne ajuta la studierea comportamentului cimpanzeilor.

În cele din urmă ajung la momentul în care trebuie să-mi exprim recunoștința și mulțumirile față de studenții care, în calitate de ajutoare de cercetători, au îmbunătățit atât de mult cunoștințele noastre în ceea ce privește comportamentul cimpanzeilor. Este greu ca într-un spațiu restrâns să exprimi așa cum se cuvine întreaga prețuire pentru munca dificilă, răbdarea și devotamentul care nu o dată s-au acumulat într-o atentă înșiruire de observații de lungă durată cu privire la cimpanzeii luați individual, observații din care m-am inspirat când am scris această carte. Ajungând aici aș vrea să mulțumesc în mod special pentru ajutorul acordat lui Pat McGinnis. Edna Koning, Sonia Ivey și Alice Sorem, care au lucrat intens în primele zile ale pionieratului.

Unele dintre ajutoare au rămas cu noi doar o perioadă scurtă de timp, cu toate acestea și ei au contribuit la pro-

gramul de cercetări: Sue Chaytor. Sallv Avery, Pamela Carson, Patti Moehlman, Nicoletta Maraschin, June Cree, Janet Brooks, Sanno Keeler și Neville Washington. Altele au rămas ca asistenți cercetători un an întreg alături de mine, ajutându-mă să acumulez date în toate observațiile pe termen lung, de importanță deosebită: Caroline Coleman, Cathleen Clarke, Carole Gale, Dawn Starin, Ann Simpson.

Și alți studenți, după ce au lucrat timp de un an la observațiile de lungă durată, au rămas să-și continue propriile cercetări cu privire la diverse aspecte de comportament. Alice Sorem a lucrat la interacțiunile mamă-pui; îi sunt în mod deosebit recunoscătoare pentru munca neobosită depusă în perioada dificilă în care fiecărui cimpanzeu i s-a administrat bucal vaccinul polio. Geza Teleki a scris un referat cu privire la comportamentul cimpanzeilor când se hrănesc cu carne; acum studiază răspândirea cimpanzeilor la Gombe. Lori Baldwin studiază relațiile dintre femelele cimpanzeu adulte, iar David Bygott le studiază pe cele dintre masculii adulți, cu preponderență cele de agresiune și dominație. Atât Lori, cât și David vor susține teza de doctorat le Cambridge University, sub îndrumarea Profesorului Hinde. Un alt student, care lucrează acum pentru teza de doctorat la Cambridge, tot sub îndrumarea Profesorului Hinde, este Patrick McGinnis. Subiectul pe care și l-a ales este comportamentul de reproducere. Trebuie să mulțumesc în mod special lui Pat; lucrează la Gombe Stream de patru ani și de multe ori a fost nevoit nu numai să aibă grijă de cercetare, dar chiar să se îngrijească de toate când ceilalți studenți erau bolnavi sau plecați. Gombe Stream arată foarte ciudat când Pat este la Cambridge.

De curând alți patru studenți s-au alăturat echipei noastre, cu intenția de a rămâne și în al doilea an pentru a studia diferitele aspecte de comportament: este vorba despre Harold Bauer, Ann Pusey, Margaretha Hankey și Richard Wrangham. Aș dori să-mi exprim de asemenea recunoștința mea Doctorului Helmut Albrecht, care ni s-a

alăturat de curând în calitate de savant recunoscut și care s-a și dovedit a fi persoana ideală pentru această muncă chinuitoare. Sunt convinsă că șederea sa de doi ani la Gombe este un privilegiu pentru noi toți cei aflați aici.

Acum urmează cea mai dificilă parte a acestor „Mulțumiri" deoarece voi încerca să-mi arăt recunoștința față de Ruth Davis, care și-a pierdut viața în perioada studiului efectuat asupra cimpanzeilor de la Gombe Stream. Ruth avea o constituție fragilă, dar cu toate acestea era una dintre cele mai destoinice cercetătoare; uneori lucra până la extenuare. Își alesese studiul individualităților cimpanzeilor masculi adulți și petrecea ore lungi și chinuitoare în munți, urmându-și subiecții și făcând însemnări, iar uneori rămânea până târziu noaptea pentru a-și dactilografia notițele. Poate din cauza slăbiciunii fizice, într-una din zile, în 1968, Ruth a căzut de pe marginea unei prăpăstii și a murit pe loc. Trupul i-a fost găsit abia după șase zile de căutări, la care au luat parte mulți oameni, inclusiv poliția din Kigoma, oficialitățile de la National Parks și numeroși voluntari din satele învecinate. Le suntem extrem de recunoscători acestor oameni.

Este imposibil să-mi găsesc cuvintele potrivite pentru a-mi exprima profundul regret și durerea pricinuite de această groaznică tragedie; moartea lui Ruth a însemnat o pierdere personală foarte mare pentru noi toți, cei care am cunoscut-o, și în mod deosebit pentru logodnicul ei, Geza Teleki. A fost înmormântată la National Park, în ținutul pe care-l îndrăgise atât de mult; mormântul ei este înconjurat de păduri ce răsună uneori de strigătele cimpanzeilor care trec pe acolo.

Cea mai profunda admirație și compasiune se îndreaptă către părinții lui Ruth care au vizitat Gombe Stream pentru prima oară cu ocazia acestui tragic eveniment. În ciuda durerii, au avut totuși tăria să ne spună că nu trebuie să ne simțim câtuși de puțin responsabili pentru acest accident. Ruth cunoscuse în acel an, alături de cimpanzei, cea mai fericită perioadă din viața ei pentru că își aflase cu adevărat chemarea.

Ruth a murit muncind la ceva care într-adevăr îi făcea plăcere, în sălbăticia munților pe care îi îndrăgise; studiul întreprins de ea cu atâta migală a dat la iveală unele aspecte ale personalității câtorva dintre cimpanzei. Știu că Ruth însăși ar fi dorit să-mi închei „Mulțumirile” aducând un tribut cuvenit cimpanzeilor, aceste creaturi superbe care ne pot învăța atât de multe lucruri despre noi înșine, în vreme ce viața lor devine pentru cercetători tot mai fascinantă. Suntem mult îndatorați în special cimpanzeilor David Barbă Colilie și lui Flo.